

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Aftenposten og jødene

En undersøkelse av antisemittiske holdninger i Aftenposten fra 1930 frem til og
med 1948

Odd Bjarne Brekke

Veileder

dr.theol. Kristin Norseth

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,
AVH5080: Masteroppgave i History of Religions 60 ECTS, vår 2019

Antall ord: 79516

Sammendrag

Oppgaven har som mål å avdekke Aftenpostens holdninger til jødene i siste del av mellomkrigstiden og første del av etterkrigstiden. En tid som viste seg å være svært avgjørende for jødene skjebne. Det er interessant fordi Aftenposten var Norges største og kanskje mest innflytelsesrike avis på denne tiden. Problemstillingen som stilles i denne oppgaven blir derfor følgende «Hvilke holdninger kommer til uttrykk i Aftenposten overfor jødene i perioden fra 1930 frem til og med 1948?». Okkupasjonsårene 1940 - 1945 er bare med i statistikken og ikke med ellers i analysen på grunn av nazistenes utskiftning av redaksjon, føringer, trusler og sensur. Metoden jeg har valgt for å gjennomføre oppgaven er av både kvantitativ og kvalitativ art. Analysen tar for seg artikler, i Aftenpostens morgen og kveldsnummer samt A-magasinet, som er knyttet til jødene gjennom hele perioden. Aftenpostens nettarkiv og søkemotor har gjort dette mulig å gjennomføre. I oppgaven deles avisen opp i redaksjonelle ledere, politiske kommentarer, artikler, skribenter og kronikker/leserinlegg. Det er fordi de representerer ulike stemmer med ulike representasjonsgrad i forhold til avisens profilering. Hver del får sitt kapittel med en graf som viser antallet artikler for hvert år som kunne betegnes som enten negative, nøytrale, positive/sympati eller blandet. For å få et bedre grep om oppgaven har jeg utarbeidet syv hoved-stereotypiske kategorier basert på ulike stereotyper, fordommer og anklager jødene har fått mot seg på ulike tider helt fra antikken frem til 1950-tallet. I tillegg har jeg laget et antisemittisk barometer som viser ulike typer antisemittisme i en logisk rekkefølge basert på antisemittismen som kom til uttrykk både i Norge og Europa. Funnene viser at Aftenposten gjennom hele perioden, unntatt okkupasjonsårene, hevdet å ta avstand fra rasehat, fordommer og nært sagt alt i den retning, og det samtidig som avisen viste tydelige negative stereotypiske forestillinger. Det viste seg at de redaksjonelle artiklene i større grad var negative og skilte seg på den måten delvis ut fra resten av avisen, som overaskende nok, viste seg å være mer positivt/sympatisk ladet – og det helt fra starten av 1930-tallet. De redaksjonelle spaltene viste seg, også i motsetning til resten av avisen, å skrive lite om det som skjedde med de tyske jødene. Imidlertid ble de mer sympatisk/positive etter Krystallnatten og krigen. En trend som viste seg på tvers av avisen i perioden fra 1930 til 9.april 1940 var antisemittismen av typen jeg har valgt å kalle «sivilisert antisemittisme». En annen trend var stereotypiske forestillinger om jøden som «skyldig» og «nasjonsfiendtlig». Det hang sammen med hva Aftenposten og enkelte av dens bidragsytere mente hadde skjedd i Tyskland og hvordan de mente jødene tedde seg i fremmede land.

Innhold	
Kapittel 1: Innledning	5
Oppgavens utgangspunkt, kildevalg og problemstilling	6
Avgrensning	7
Litteratur og forskning	8
Avis som historisk kilde	10
Aftenposten som kilde	11
Oppgavens oppbygning	14
Kapittel 2: Teori, metodologiske overveielser	16
Metodologiske overveielser	16
Definisjon av antisemittisme	18
Analyse av utvalget	25
Antisemittismen i Norge på 1930-tallet	35
Kapittel 3: Aftenpostens redaksjonelle ledere	41
Sosialistisk pågåenhet – holdning til jødene viser seg	42
Sivilisert antisemittisme	46
Rasesolidaritet – Arbeiderpartiet, pass deg!	50
Fredspris, frykt og håp om fred	51
Reservert barmhjertighet	53
Krigen er over, bestemte flyktninger anbefales	64
Beskyldinger om antisemittisme - «God presseskikk?»	66
Avslutning	67
Kapittel 4: Politiske kommentarer	69
Palestina	69
Tyskland	79
Flyktnings spørsmålet	83
Avslutning	86
Kapittel 5: Artikler	88
Korrespondanser	89
Negative	91
Positive	98
Sympati	101
Blanding	107
Artikkeltjeneste artikler	109
Nyheter knyttet til jøder i Norge	111
Andre artikler som viser standpunkt	121

Humoristiske kommentarer, spalter og stoff	125
«Blokk blad» og «Dagens passiar»	125
I dagens løp	128
Nekrologer	131
Avslutning	134
Kapittel 6: Skribenter	138
Anton Mohr	139
Christian Ihlen	144
David Abrahamsen	145
Harry Fett	146
Per Faye Hansen	147
C. J. Hambro	148
Kultur- og litteratur skribenter	149
Anders Stilloff	150
Anton Rønneberg	154
Finn Halvorsen	155
Kristian Elster	157
Arne Kildal	159
Fredrik Paasche	160
Kristian Haug	162
Øyvind Anker	162
Avslutning	164
Kapittel 7: Kronikker og leserinnlegg	167
Fra 1930 til 9. april 1940	168
Fra 8.mai 1945 frem til og med 1948	185
Avslutning	193
Kapittel 8: Oppsummerende diskusjon og konklusjon med utsyn	198
Kilder og Litteratur	206

Kapittel 1: Innledning

Dagens situasjon har inspirert meg til å skrive om dette emnet. Så uvirkelig som det høres ut er antisemittisme igjen en voksende holdning i verden. Selv om den tilsynelatende, ifølge en empirisk studie fra Holocaust senteret 2017, er en minkende holdning i Norge, så kan en ikke si at den ikke fort kan endre seg. Studien viser at det er spesielt blant våre landsmenn med en muslimsk bakgrunn at antisemittiske holdninger finnes. 28 %, altså nesten en tredjedel, støtter påstanden om at jøder arbeider i det skjulte for å fremme jødiske interesser. Imidlertid er det på ingen måte uvesentlig at 13 prosent av Norges befolkning på generell basis også støtter påstanden.¹ Antisemittismen har fått mer vind i seilene bland vestens befolkning. I Norge har partileder for det nye partiet Alliansen, Hans Jørgen Johannesen, fremholdt svært negative forestillinger om jøders onde vilje og makt.² Björn Söder, en av demokratenes medlemmer av riksdagen, uttalte at jøder ikke er svensker.³ I Tyskland hevder ministerpresident i Nordrhein-Westfalen, Armin Laschet, at antisemittisme vokser fra to kanter, nemlig fra høyreekstremister og muslimske migranter. Når han ble spurt om hvilken av de to gruppene som utgjør den største trusselen for det tysk-jødiske samfunn, sa han at det i forhold til antallet var de høyreekstremerne.⁴ I 2017 registrerte Anti Defamation League at antisemittiske tilfeller i USA steg med 60 %⁵. Muslimenes anti-jødiske holdning er knyttet til opprettelsen av staten Israel og USAs militære operasjoner i Midtøsten. Mange høyreekstremer har en forestilling om at det er jødene som står bak masseinnvandringen fra Asia og Afrika og globalismen generelt. Denne forestillingen om jødene som unasjonale, internasjonale og maktfolk tilhører en tid mange trodde var forbi. Mellomkrigstidens gufs har gjort sin ankomst. Det vil derfor være interessant å se på hvordan holdningene til jødene artet seg i Aftenposten, som en av Norges største aviser, på 1930-tallet da jødehatet vokste i stadig sterkere grad i Europa.

¹<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/m6R83v/Ny-rapport-om-holdninger-til-joder-og-muslimere-i-Norge-i-2017-Antisemittisme-og-muslimfiendtlighet-er-beslektede-fenomener--Christhard-Hoffmann-og-Vibeke-Moe> 23.01.2019 kl.11:06

²<https://www.dagsavisen.no/innenriks/star-bak-verbale-angrep-mot-joder-og-det-falske-holocaust-narrativet-1.1249781> 23.01.2019 kl.11:29

³<https://www.jpost.com/Diaspora/Jews-are-not-Swedes-populist-right-wing-lawmaker-says-560685> 8.09.2018 kl.19:02

⁴<https://www.haaretz.com/world-news/europe/.premium-anti-semitism-growing-in-germany-state-premier-tells-haaretz-1.6436155> 09.09.2018 kl.12:33

⁵<https://www.adl.org/what-we-do/anti-semitism/anti-semitism-in-the-us> 18.09.2018 kl:12.42

Oppgavens utgangspunkt, kildevalg og problemstilling.

Mellomkrigstidens mentalitet var preget av sterke motsetninger knyttet til forskjellige ideologiske forestillinger om hva som var riktig svar på tidens problemer og ønsker for fremtiden. Demokrati stod mot diktaturet og diktaturet mot demokratiet. Klassekampen fortsatte å gjøre seg gjeldende og arbeidere organiserte seg mot arbeidsgivere – fattig mot rik og motsatt. Vanskelighetene i Europa frembrakte nye ideologier blant de eksisterende: fascisme og nazisme dukket opp som nykommere og stod mot det noe eldre kapitalistiske system og kommunistisk ideologi. I essens var det nasjonalisme mot internasjonalisme. Forholdet til ideologiene var gjerne knyttet til et konservativt eller liberalt livssyn, om en var nasjonalt eller internasjonalt orientert, om ønsket små eller store sosiale programmer fra staten, om en var for eller imot kristendom eller ateisme. I Norge polariserte Høyre og Arbeiderpartiet mot hverandre og førstnevnte var mer knyttet til det konservative, nasjonale, små sosiale ordninger og kristendom, mens Arbeiderpartiet knyttet seg opp mot det motsatte. Deres tilhørende partipresse spilte en stor rolle og gav partiene en utstrakt hånd mot befolkningen. Midt oppi denne polariserte tiden spilte rase en viktig rolle og jødene fikk ofte en negativ rolle. I mellomkrigstiden var Høyreavisen Aftenposten Norges største avis. Det har også vært kjent at Aftenposten har en lang historie med negative holdninger ovenfor jødene. I Oskar Mendelssohns to binds verk *Jødernes historie i Norge* kommer dette til uttrykk. Og Lars Lyngstad Sund tydeliggjør og avdekker i sin masteroppgave et bredt spekter av negative holdninger til jødene fra første halvdel av 1920-tallet, og som blant annet stod i nær forbindelse med forestillinger om kommunismen i Russland. Arne Kokkvold belyste Aftenpostens sjefredaktør Johannes Jeremia Nesses redaksjonelle ledere med sikte på å avdekke totalitære tendenser fra 1930-1938 hvor det kom frem at Nesse så på nazismen som det beste av to onder, og var vennlig innstilt til Nazi-tyskland sammenlignet med kommunist-Russland. Han kommer også inn på tre ledere som behandler jødene som viser en negativ innstilling. Historikeren Tormod Valaker fastslår den borgerlige pressens nazistvennlige profil i mellomkrigstiden, samtidig som han kommer inn på behandlingen av jødene i enkelte ledere og artikler i Aftenposten som viser en negativ innstilling. Antisemittismen i Aftenposten fra og med siste del av mellomkrigstiden har likevel i litengrad vært gjenstand for en inngående undersøkelse. Og det vil denne oppgaven ta tak i.

Problemstillingen er: «Hvilke holdninger kommer til uttrykk i Aftenposten overfor jødene i perioden fra 1930 frem til og med 1948?». Hvilke nyanser viser seg i avisen? Hvilke deler av avisen stod for det antisemittiske stoffet? Hvilke negative stereotyper ble brukt og

hvordan fremstod omtalen? I forlengelse av dette vil også positiv omtale bli belyst for på den måten skape et mest mulig riktig bilde av avisens holdning. Antisemittismen vil i denne oppgaven bli behandlet som et kulturelt fenomen forankret i europeisk fellehistorie fra middelalder til i dag. Jeg har derfor analysert en rekke negative stereotyper dannet oppgjennom historien for å danne meg en oversikt og organisering over grunntanken bak dem. Gjennom granskningen dannet det seg et bilde av ulike typer antisemittisme som er satt i en logisk sammenheng som også har blitt et fruktbart verktøy for oppgavens gjennomførelse.

Avgrensning

Tids perioden jeg har valgt å dekke strekker seg fra 1930 frem til og med 1948. I denne perioden skjer mye både innenriks og utenriks som hadde større eller mindre konsekvenser for jødene. Perioden har jeg delt i tre fordi krigen var en hendelse som gir perioden en naturlig struktur med før, i og etter. I forbindelse med avgrensningen må det presiseres at det er en studie av Høyre avisen Aftenposten og derfor ikke har til hensikt å avdekke partiet Høyres holdninger.

Den første perioden varte fra 1930 til 9. april 1940 og Johannes Jeremia Nesse satt som sjefredaktør i Aftenposten. I denne perioden inngår virkningen av det økonomiske krakket, Bondepartiet sitter i Norges regjeringen, Hitler blir valgt i 1933, Nasjonal Samling (NS) blir stiftet i Norge, Nürnbergslovene i 1935, konflikten mellom arabere og jøder i Palestina, Moskvaprosessene, og Krystallnatten i 1938. Den andre perioden var okkupasjonstiden fra 9. april 1940 til 8. mai 1945. Nesse ble byttet ut i 1941, mens Håkon Øverland fortsatte som før som medsjefredaktør frem til 1943 og Henry Endsjø kom inn istedenfor Nesse og fortsatte til 1945. I denne perioden utspilte andre verdenskrig seg og på samme tid erfarte jødene Holocaust både i Tyskland og tyskernes okkuperte områder. Deler av denne perioden var Norge okkupert og redaksjonen i Aftenposten sensureres og skiftes ut samtidig som avisen levde under trusler. Derfor vil ikke den perioden bli analysert, den vil bare inngå i statistikken. Den tredje perioden er fra 8. mai 1945 frem til og med 1948 og Nesse er tilbake som sjefredaktør. Krigen var vunnet mot Hitlers Tyskland og omfanget av jødeutryddelsen kommer frem i lyset, konflikt mellom jødene, araberne og britene tilar i Palestina, FN vedtar deling av Palestina 1947 og dette blir gjort i 1948 med en påfølgende krig mellom jødene og araberne.

Litteratur og forskning

Forskningen på holdninger til jødene i Aftenposten er begrenset. Det to eneste som undersøker dette temaet i Aftenposten på et dypere nivå er Lars Lyngstad Sunds masteroppgave om Aftenposten og holdninger uttrykket i Aftenposten fra 1920-1925 og Oskar Mendelssohn med sitt 2 binds verk *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*.⁶ I sistnevnte tas en rekke av Aftenpostens artikler frem og belyser på den måten både negative og sympatiske artikler. Ved siden av Lyngstad og Mendelssohn, er Aftenpostens holdninger blant andre overfladisk berørt av Arne Kokkvolds studie av Aftenpostens totalitære tendenser i tredveårene, Tormod Valakers fremstilling av den borgerlige presse, og Per Ole Johansens bok *Oss selv nærmest*.⁷ Samlet sett har denne litteraturen spilt en innledende rolle til tematikken jeg behandler, gitt inspirasjon og hjulpet meg til å kontekstualisere arbeidet.

Videre har blant annet en rekke mastergradsoppgaver gitt verdifullt innblikk i samtidens forskjellige grupperingers holdninger selv om de ikke overlapper, eller bare har overlappet til en viss grad i denne oppgaven. Kjetil Braut Simonsens har skrevet om antisemittiske illustrasjoner i bondeavisene *Nationen* og *Namdalen* fra 1920 til 1925.⁸ *Nationen* har også blitt analysert av Kristin Foskum som undersøkte avisens holdning overfor jødene i perioden 1926-1938.⁹ Videre har Einar Kjørvens undersøkt den norske Israelmisjon på jødene i tidsrommet 1918-1942.¹⁰ Og Dag Olav Bruknapp har undersøkt Nasjonal samling og rasespørsmålet fra 1933-1949.¹¹ Robin Sande har analysert Nasjonal Samlings ideologiske utvikling fra 1933 til 1937.¹² Videre har enkelte personligheter tilknyttet ulike grupper blitt analysert for sin antisemittiske holdning. Kristin Brattelid skrev om antisemitten Mikal Sylten, forfatter av *Hvem er hvem i jødeverden*,¹³ Richard Andre Toftesund skrev om den

⁶ Sund, Lars Lyngstad. (2014). *Aftenposten og «jødene»*. En undersøkelse av holdninger til jøder uttrykt i *Aftenposten fra 1920-1925*. Masteroppgave i Historie ved institutt for arkiologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo. Mendelssohn, Oskar. (1987). *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år: B 1* (1660-1940). Universitetsforlaget, Oslo. spes. ss. 585-663. Mendelssohn, Oskar. (1987). *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år: B 2* (1940-1985). Oslo. Universitetsforlaget. spes. ss.337-423

⁷ Kokkvoll, Arne (1957). *Johs. Nesse, en konservativ pressetalsmann*. Oslo. Chr Schibsted forlag. spes. ss.51-52. Valaker, Tormod. (1999). «Litt fascisme Hr. statsminister». *Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Forum Aschoug. Oslo. Johansen, Per Ole. (1984). *Oss selv nærmest*. Drammen. Gyldendal Norske Forlag.

⁸ Simonsen, Braut Kjetil. (2009). «Den store Jødebevægelse» antisemittiske bilder av jøden i bondeavisen *Namdalen, 1920-1925*. Masteroppgave i historie ved universitetet i Oslo.

⁹ Foskum, Kristin. (2005). *En undersøkelse av avisa Nationens holdning overfor jøder i perioden 1926-1938*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

¹⁰ Einar Kjørven (2004). *Den Norske Israelmisjons syn på jødene i tidsrommet 1918-1942*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

¹¹ Bruknapp, Dag Olav. (1972). *Nasjonal Samling og rasespørsmålet 1933-49*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Bergen.

¹² Sande Robin. (2008). «ja takk, begge deler» en analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937. Masteroppgave i statsvitenskap ved universitetet i Oslo.

¹³ Brattelid, Kristen. (2004). *Et antisemittisk livsprosjekt*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

antisemittiske ideolog Halldis Neegård Østbye.¹⁴ Danijel Vranic skrev om Vidkun Quislings nordiske rase.¹⁵ Antisemittiske skrifter har det også blitt gjort undersøkelser på. Martin Aasbø skrev om norske personligheters bruk av Sions vises protokoller,¹⁶ og Olaf Sunde Christensen skrev om mottagelsen av høyesterettsadvokat Eivind Saxlunds antisemittiske bok *Jøder og Gojim*.¹⁷

I tillegg har annen faglitteratur også gitt avgjørende innblikk i jødernes vanskelige historie. Her må enkelte bøker trekkes frem. Boken *Jødehat, antisemittismens historie fra antikken til i dag* har spilt en avgjørende rolle i denne oppgaven. Boken har jeg gransket for fordommer og stereotypier som kommer til uttrykk opp igjennom tidene og danner grunnlaget for kategoriseringen av stereotypiene jeg bruker som analyseverktøy. Den har også gitt meg en klar fremstilling av antisemittens bredde. Samt diverse innblikk i ulike typer antisemittisme som har hjulpet meg til å utforme ulike typer antisemittisme i en logisk rekkefølge. Videre har den gitt et godt innblikk i norsk antisemittisme.¹⁸ Samtidig har bøkene *A History of the Jews*¹⁹, *A People Apart, the Jews in Europe 1789-1939*²⁰, *Nazi Germany & the jews – the years of persecution*²¹, *The Rise og Political antisemittism in Germany & Austria*²², *Vienna and the jews 1867-1938*²³, og *Jews in Berlin*²⁴ gitt viktig innblikk i jødernes situasjon utenfor Norges landegrenser.

¹⁴ Richard Andre Toftesund. (2001). "da alt folket skulle tro løgnen" Halldis Neegård Østbye: Antisemittisk ideolog i Nasjonal Samling. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Bergen.

¹⁵ Vranic, Danijel. (2012). *Vidkun Quislings Nordiske Rase*. Masteroppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

¹⁶ Aasbø, Martin. (2018). "Norge vokn op!": Syv norske aktørers fortolkning og bruk av «Sions vises protokoller 1920-1945». Masteroppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

¹⁷ Christensen, Sunde Olaf. (1998). *Jøder og Gojim. Mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

¹⁸ Eriksen, Trond Berg. Harket, Håkon & Lorenz, Einhart. (2009). *Jødehat - antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Cappelen Damm. Sverige.

¹⁹ Johnson, Paul. (1988). *A History of the Jews*. USA. Harper & Row.

²⁰ Vital, David. (1999). *A people apart: the jews in europe, 1789-1939*. Oxford University Press.

²¹ Friedländer, Saul. (1997). *Nazi Germany and the jews – the years of persecution*. The orion publishing group. London.

²² Pulzer, Peter. (1988). *The Rise of political anti-semetism in Germany & Austria*. Harward University press. Cambridge, Massachusetts.

²³ Beller, Steven. (1995). *Vienna And The Jews 1867-1938 a cultural history*. New York. Cambridge University Press.

²⁴ Brenner, M. Flumenbaum, C-A. Nachama, A. Schoeps, JH. Schütz og CC. Simon, H. (2001). *Jews in Berlin*. Henschel Verlag. Berlin.

I forhold til Aftenposten og partiet Høyre, har jeg hatt god nytte av *Aftenposten 100 år*²⁵, *Høyres historie*²⁶ og *Norsk pressehistorie*²⁷ som har gitt et godt utgangspunkt med tanke på avisens, historie, tilknytning og virkelighet.

Avis som historisk kilde

En primærkilde er generelt samtidig med det kildene refererer til. Imidlertid, skriver historikeren John Tosh, at det finnes noen primærkilder som er mer primære en andre. De beste kildene er de som er nærmest i tid og sted til hendelsen, noe som er en del av avisens natur og gjør dermed avisen til en god kilde. For å gi mening av den store mengden primærkilder så må en klassifisere dem. På den måten blir det lettere å forholde seg til dem og vurdere dem. Det finnes to typer som blir brukt mest. Den første skiller mellom de kildene som er publisert og de som er upubliserte.²⁸ Historikeren Ottar Dahl skriver at publiserte kilder belyser «allmenne oppfatninger og holdninger, og individets forhold til de almene opinion». Upubliserte kilder «har sin største verdi når det gjelder spørsmål om personlige motiver, spontane holdninger, skjulte planer».²⁹ Den andre fokuserer på kildens forfatter. Her skiller det mellom kilder produsert av (1) myndighetene, (2) de som er produsert av bedrifter, organisasjoner, (3) eller private individer.³⁰

Aftenposten er min primærkilde. Det er en avis av en viss størrelse som inneholder allmenne oppfatninger og holdninger, som speiler mentaliteten på det tidspunktet avisen ble gitt ut. Den er også laget av en privat avisbedrift. På den måten skiller den seg fra myndigheter, andre organisasjoner, partier, og privatpersoner – imidlertid bare delvis. Aftenposten var jo en Høyreavis. Dette kommer vi nærmere inn på når vi diskuterer Aftenposten som kilde. Historikeren Hans Fredrik Dahl påpeker at avisen er et kollektivt produkt – en kollektiv kilde. Det er ikke alltid like lett å vite hvem som snakker i spaltene. Det kan være redaktøren, journalisten, eieren, partiet, annonsøren eller andre «enda fjernere interesser»³¹

²⁵ Wasberg Christie, Gunnar. (2016). *Aftenposten 100 år 1860-1960*. Oslo. Chr. Schibsted forlag.

²⁶ Danielsen, Rolf. (1984) *Høyres historie – borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. J.W Cappelens Forlag A.S

²⁷ Ottesen, R. Røssland, L A. Østbye , H. (2012). *Norsk Pressehistorie*. Oslo. Det Norske Samlaget.

²⁸ Tosh 2015 s.78.75

²⁹ Dahl 2002 s.67

³⁰ Tosh 2015 s.78

³¹ Dahl 2004 s.63

Aviser er som regel ikke skrevet med tanke på ettertiden. De har som intensjon å informere, influere, påvirke, eller underholde i samtiden. Den viktigste publiserte primærkilden for en historiker er nyhetsaviser.³² Avisen er «fortidens brev til etterkommerne», den har spikret fast datoer som gjør arbeidet med historisk forskning lettere å drive med.³³ Tre poenger kan trekkes frem i den forbindelse. For det første, avisen lagrer politiske og sosiale synsperspektiver som hadde betydning i den gitte tiden. I så henseende ledere og korrespondanser eller utenriksstoff som de viktigste kildene til de etablertes meninger. For det andre gir avisene en dag til dag lagring av ting som skjedde i fortiden. For det tredje vil avisene bli enda viktigere i fremtiden siden viktige avgjørelser i økende grad tas over telefon og e-mail i stedet for brev.³⁴

Digitaliseringen av skrifter gjør at tilgangen til primærkilder er større en noen gang siden offentlige arkiv ble opprettet i Norge på begynnelsen av 18-hundre tallet. En av de store fordelene er at nøkkelord kan bli identifisert over et stort materiale på veldig kort tid som ellers ville trenge en omfattende undersøkelse³⁵. Aftenposten har, i forbindelse med sitt 150 års jubileum i 2010, digitalisert sine aviser fra 1860 og frem til nyeste avis. Det er også søkemotor på det digitale arkivet som gjør letingen etter relevante artikler umiddelbart mulig. Også Nasjonalbiblioteket gjort det samme med avisene, deriblant Aftenposten. Alt er ordnet oversiktlig etter dato og årstall.

Aftenposten som kilde.

Samfunnet var, på 1930-tallet, sterkt polarisert med store kontraster i meninger og oppfatninger. Partipressen spilte en viktig rolle. Det å påvirke opinionen gjennom presseorganer var et viktig element i den politiske aktiviseringen. De to politiske fløyene var ledet an med Høyre og Arbeiderpartiet i spissen på hver sin kant. Og Aftenposten på sin side deltok på Høyre sin side og var en del av Høyrepresen. Frykten for Arbeiderpartiet var sterkt til stede, og ved valget i 1930 så fryktet Høyre at det kunne være det siste frie valget. De mente at det kunne få avgjørende betydning for Norge som selvstendig stat.³⁶ Sentralt var avvæpningspolitikken til Arbeiderpartiet og invasjon frykt fra Sovjetunionen.³⁷ Og selv om

³² Tosh 2015s.78

³³ Dahl 2004 s.62

³⁴ Tosh 2015 s.79

³⁵ Tosh 2015 s.94-95

³⁶ Siden 1930 hadde Høyre ønsket å fremstå tydeligere som et parti for nasjonale verdier da de hadde slitt under et unasjonalt stigma siden unionsstriden. Se Danielsen 1984 s.214.

³⁷ Danielsen1984 s.212

Arbeiderpartiet la om sin revolusjonære profil i 1933³⁸ var frykten fremdeles tilstede i Høyre ovenfor Arbeiderpartiets politikk³⁹.

Som nevnt over var Aftenposten en privat avis. Men på samme tid var Aftenposten også en Høyreavis og en del av Høyrepressen. Hva vil det si, og på hvilken måte var den egentlig knyttet til Høyre? Aftenposten var en dedikert Høyreavis, men den var ikke avhengig av støtte fra partiet på noen måte som tvang den til å være det. Som landets største avis nøt den godt av salgs og annonseinntekter. Høyres historiker Rolf Danielsen har laget et illustrasjons system som viser Høyres tilknytning sfære.⁴⁰ Innerst, i ring 6, er aviser eid av partiet og er underskudds foretak. Ytterst, i ring 1, er upolitiske aviser, men som likevel har lojalitet til partiet. Aftenposten befant seg i ring 2 som var privateide overskuddsforetaka som var knyttet til Høyre. Det kan dermed sies at Aftenposten befant seg i ytterkanten av Høyres maktsfære. Med andre ord var avisen uavhengig og trengte ikke ta hensyn til Høyre som partiorganisasjon. Aftenpostens historiker Wasberg hevder at Aftenposten tilknytning til Høyre kom av de ulike politiske redaktørene i mer eller mindre grad utformet sin kurs med partiets hovedlinje. Men at det likevel er grunn til å fremholde at en slik kurs var stukket ut av avisen selv.⁴¹ Aftenposten fremstår med andre ord som en avis for varierende konservative synspunkter med en selvpåført Høyre-politisk profil og en del av Høyrepressen.

Høyrepressen bestod av 56 aviser som på ulike måter var tilknyttet Høyre. Høyrepressen var en av avisgruppene som var en del av det polariserte medielandskapet som har fått navnet partipressen. Det å påvirke opinionen gjennom lojale presseorganer var et viktig element i den politiske aktiviseringen. I andre enden av det politiske landskapet hadde man Arbeiderpressens aviser som var tilknyttet Arbeiderpartiet. Av Høyrepressens samlede opplag stod Aftenposten for en betydelig del. I 1930 årene er det samlede opplagstallet til Høyrepressen anslått til å ligge på rundt 300 000 fordelt på sine 56 aviser.⁴² Og Aftenpostens samlede opplag lå på nøyaktig 79 528. Det vil si at Aftenposten stod for 26,5 %⁴³ av Høyres samlede opplag. Aftenposten var på denne tiden også Norges største avis. Avisen var mest utbredt på Østlandet, men den hadde også en landsutgave som nådde de mer perifere delene av landet. En oversikt i jubileumsboken *Aftenposten hundre år* viser at de fleste samfunns og næringstopper i Oslo abonnerte på avisen.⁴⁴ Forholdet mellom avis og opinion kan være

³⁸ Stugu 2012 s.97

³⁹ Danielsen 2012 s.335

⁴⁰ Ottesen 2012 s.87

⁴¹ Wasberg 1960 s. 258,174

⁴² Davidsen 1960 s.10

⁴³ $79528 * 1 / 300\ 000 * 100 = 26,5\ \%$

⁴⁴ Wasberg 1960 s.234

vanskelig å slå fast.⁴⁵ Imidlertid fremstod Aftenposten med denne posisjonen i det norske samfunn så som en vesentlig viktig opinionsaktør. Den stod i en enestående posisjon til å kunne bidra med å forme offentlige meninger og stemninger i folket.

På 1930-tallet fryktet Høyre for Arbeiderpartiet og dens økende popularitet. Ved valget i 1930 hevdet Høyre de at det kunne være det siste frie valget. De mente at det kunne få avgjørende betydning for Norge som selvstendig stat.⁴⁶ Sentralt var avvæpningspolitikken til Arbeiderpartiet og invasjon frykt fra Sovjetunionen.⁴⁷ Og selv om Arbeiderpartiet la om sin revolusjonære profil i 1933⁴⁸ var frykten fremdeles tilstede i Høyre ovenfor Arbeiderpartiets politikk. ⁴⁹Og dette gjenspeiles i Aftenposten.

Under krigen ble avisen utsatt for strengt tysk okkupasjonsstyre. Fra 9. april 1940 ble Aftenposten utsatt for inngrep. Den 11. April ble Aftenposten tvunget til å trykke Nasjonal Samlings blad «Fritt folk».⁵⁰ I tillegg til dette ble også Deutsche Zeitung Norwegen trykket.⁵¹ Avisen ble senere tvunget til å publisere propagandastoff og kunngjøringer både fra tyske myndigheter og NS. Avisen ble underlagt sensur og kunne ikke kritisere tyske myndigheter, og sjefredaktører måtte holde seg lojal til de nye myndighetene. Avisen ble 17 oktober også tvunget til å trykke soldatavisen «Wacht im Norden» og begrunnet det med at de hadde størst kapasitet i Norden. Wasberg fremhever at Aftenpostens redaksjonelle ledere hver gang kom tilbake fra sensur, og måtte skrives om igjen, etter nye og strengere direktiver. Han fremhever også at trusler, refselse og straffer hørte til dagens orden. 10. september 1941 skiftet Aftenpostens redaksjonsledelse ut.⁵² Nesse ble beskyldt for å være engelskvennlig, servere tvetydige artikler, samt sabotasje av okkupasjonsmaktens krav. Utskiftningen betydde at andre individer i Aftenposten ble skjøvet frem i redaksjonen. Enkelte av dem ble også utsatt for trusler om at vegring ble sett på som sabotasje.⁵³ Ifølge Professor i medievitenskap Rune Ottesen tilpasset Aftenposten seg tyske behov i større grad enn de andre avisene og ga overskrifter og vinklinger fra direktivene en tyskvennlig retning. De trykket også tysk propaganda utover det som var eksplisitt nevnt i de daglige direktivene.⁵⁴ Det er ikke utenkelig at trusler kan ha ført til en form for overkompensering. Disse forholdene gjør at det

⁴⁵ Clausen 1962 s.7

⁴⁶ Siden 1930 hadde Høyre ønsket å fremstå tydeligere som et parti for nasjonale verdier da de hadde slitt under et unasjonalt stigma siden unionsstriden. Se Danielsen 1984 s.214.

⁴⁷ Danielsen 1984 s.212

⁴⁸ Stugu 2012 s.97

⁴⁹ Danielsen 2012 s.335

⁵⁰ Christie Wasberg 1960 s.274

⁵¹ Hjeltnes 1990 s.300

⁵² Christie Wasberg 1960 s.275-282

⁵³ Hjeltnes 1990 s. 283,288

⁵⁴ Ottesen 2012 s. 102

blir en tydelig feilkilde å ta med disse årene i en undersøkelse for å analysere Aftenpostens holdninger til jødene. Fra den 14. mai 1945, seks dager etter frigjøringen den 8.mai, kom Aftenposten ut på ordinær måte. I disse seks dagene hadde Aftenposten trykt opp en fellesavis som skulle gi alle avisene like starts vilkår. Aftenpostens gamle medarbeidere kom tilbake og begynte å jobbe i avisen som normalt.⁵⁵ Avisoppgjøret etter krigen fremholdt riksadvokatens komite at Aftenposten hadde gjort forlite motstand, og selv om Aftenposten var forberedt på millionbeløp endte det med en inndragning på 100 000 kroner.⁵⁶

Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn etter avisens ulike deler som får sitt eget kapittel. Vi befinner oss nå i første kapittel hvor jeg har en innledning, legger frem problemstilling, avgrenser oppgaven, viser til tidligere forskning, og ser på Aftenposten som historisk kilde. Jeg starter andre kapittelet med teori og metodologiske overveielser, og fortsetter med de redaksjonelle lederne, politiske kommentarer, artikler, skribenter, kronikker/leserinnlegg og en oppsummerende diskusjon med konklusjon.

Det andre kapittelet er delt inn i tre underkapitler de tar for seg teori og de metodologiske overveiningene for utførelsen av oppgaven hvor det forklares hvordan jeg har tenkt. Jeg har videre definert antisemittismen og utformet analyseverktøy for oppgaven. Det dreier seg om ett sett med generelle stereotypiske oppfatninger som viser seg gjennom de mange stereotypier og fordommer jødene har blitt utsatt for og hvordan de kan henge sammen. Videre et forsøk på å definere ulike typer antisemittismer som kan komme til uttrykk i en logisk rekkefølge. Siste delkapittelet er en bakgrunns del som handler om antisemittismen i Norge og hvordan den artet seg i tiårene før og i perioden jeg har valgt.

De neste fem kapitlene består av avisens deler som analyserer avisens data. Disse delene er de redaksjonelle lederne, politiske kommentarer, artikler, skribenter og kronikker/leserinnlegg. Hver del har grafer som viser hvilken holdning som kom til uttrykk målt i verdiene negativ, nøytral, sympati/positiv, blandet og i antall artikler for hvert av årene i perioden. Deretter analyseres datamaterialet og det blir kartlagt hvordan omtalen legges frem med fokus på både stereotypier og sympatiske/positive utsagn og hvilken type holdning som eventuelt kommer til uttrykk. Kapitlene avsluttes med oppsummering av de viktigste funnene i analysen.

⁵⁵ Christie Wasberg 1960 s. 298-300

⁵⁶ Hjeltnes 1990 s.301-303

I det siste kapitlet vil jeg forsøke å svare på problemstillingen og gjøre rede for hvilken holdning Aftenposten hadde ovenfor jødene i den utvalgte perioden. Jeg vil først diskutere styrker og svakheter med metoden. Deretter vil jeg gjøre rede avisens profil. Funnene vil jeg sette i sammenheng med Sunds funn i sin masteroppgave for å se om det finnes brudd eller kontinuitet, samt sette det i en historisk kontekst. Til slutt vil jeg utforme en konklusjon.

Kapittel 2: Teori, metodologiske overveielser

Metodologiske overveielser

Materialet mitt består av Aftenpostens morgen og kveldsutgaver i tillegg til A-magasinet fra 1930 frem til og med 1948. Det å lese gjennom alle årgangene vil ta forlang tid og hadde gjort oppgaven umulig å gjennomføre ved en begrenset arbeidsperiode. Imidlertid har Aftenposten og Nasjonalbiblioteket i sine arkivtjenester gjort det mulig å søke på ord slik at jeg får frem alle de relevante stedene som inneholder dette ordet. Ordene jeg søket på er «jød», ettersom det er Aftenpostens holdning til jødene jeg skal studere. Jeg søker på «jød» og ikke «jøde» fordi bokstavsammensetningen «jød» også vil plukke opp ord som «jødisk» «jødinne» etc. Ifølge Aftenposten selv skal søkemonitoren være relativt pålitelig. Det vil si at der bokstavsammensetningen «jød» finnes i avisen vil det bli registrert og tatt opp i søket. Dette gjør arbeidet overkommelig og mulig å gjennomføre i tidsrammen jeg må forholde meg til. Imidlertid plukker også søkemonitoren av og til opp «død» når jeg søker på «jød». Dette viser at søkefunksjonen i arkivet ikke er feilfri. En dårlig skannet side kan komme i skade for å skjule bokstavsammensetningen «jød». Det har vist seg at enkelte artikler har blitt skjult, enten fordi bokstavsammensetningen er blitt «tilsmusset», eller fordi arkivet ganske enkelt ikke har avisen. En leder⁵⁷ og tre artikler av Anton Mohr fra 1933⁵⁸ har ikke blitt registrert hverken i Aftenpostens eller Nasjonalbiblioteket sine nettbaserte arkiver. Jeg har derfor lykkes i å oppdrive de manglende artiklene gjennom mikrofilm på Nasjonalbiblioteket. Det har også vist seg at Aftenpostens søkemonitor fanger opp flere artikler enn nasjonalbiblioteket sin. Samlet sett indikerer det at potensielt svært viktig stoff kan falle bort. Men på en annen side finner en kanskje også mer enn ellers ville gjort manuelt. Videre er det en fare for at jeg mister kontekst når jeg for det meste leser artikler isolerte fra annet stoff i avisens bredere kontekst. Dette kan gjøre at den egentlige meningen til en viss grad kan bli tilslørt. Jeg må derfor lese med forsiktighet og nøyaktighet.

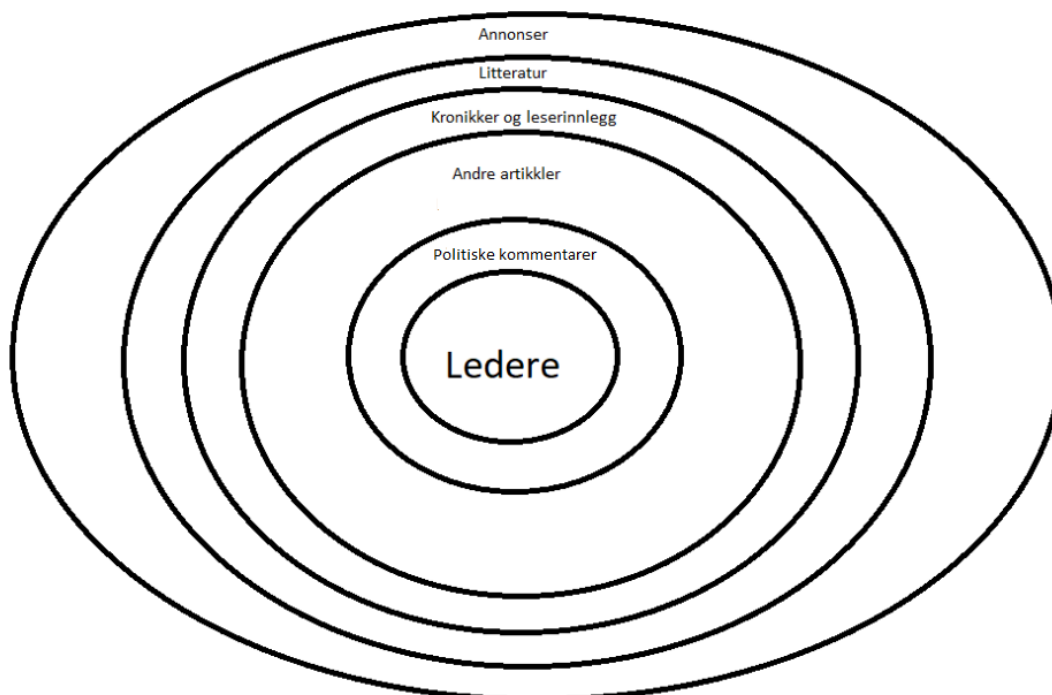
Jeg har i utgangspunktet gått inn for en kvantitativ tilnærming til oppgaven. Det har blitt analysert 5444 artikler som omhandler jøder for å avdekke holdningene i perioden fra 1930 frem til og med 1948. Jeg har skilt mellom ledere, politiske kommentarer, artikler (korrespondanser, artikkeltjeneste artikler, artikler knyttet til jødene i Norge, andre artikler som viser standpunkt, humoristiske kommentarer, nekrologer og skribenter) og kronikker og

⁵⁷ I Arne Kokkvolds verk på side 52 fant jeg en leder som ikke har blitt plukket opp i søket

⁵⁸ I Oskar Mendelsohns verk bind 1 på side 614 fant jeg to artikler som ikke har blitt plukket opp i søket

leserinlegg, fordi de representerer ulike meningsbærere og har betydning for avisens profil som vist i figur 1.

Figur 1. En avisprofileringsmodell. Figuren har jeg laget selv og er ment for å illustrere på en enkel måte de ulike meningsbærere. Den viser en logisk avgrensning det som tydeligst viser avisens profilering fra innerst, det mest representative, til ytterst det minst representative.

På den måten kan en kartlegge og skille mellom det som er mest representativt for avisen og det som representerer andre stemmer. Av de 5444 artiklene var det: 172 redaksjonelle ledere, 82 politiske kommentarer, 4964 artikler og 226 kronikker og leserinnlegg. Til hver av disse delene har jeg utarbeidet en grafisk oversikt. Jeg skilte de ulike artiklene i «negativ omtale», «nøytral omtale», «sympatisk/positiv omtale» og «blandings omtale». Grunnen til dette er ønsket om å gi et mest mulig balansert bilde av hva som kom til uttrykk i Aftenposten i tillegg til at det kanskje vil være mulig å oppdage nyanser og endringer over tid. For å finne holdningen til artikkelen har jeg gått gjennom teksten og lett etter verdiladde ord i betegnelser og beskrivelser av jødene.

Jeg vil også gå inn for å gjøre en mer kvalitativ tilnærming til de utvalgte artiklene for å analysere holdningene på en bedre måte. Artiklene er laget av en opphavsmann i en viss

sammenheng i en viss kontekst.⁵⁹ Artiklene må derfor kontekstualiseres samtidig som den analyseres. På den måten bruke jeg en hermeneutisk tilnærming for å forstå og tolke fortiden utfra sin egen tid. En har som mennesker alltid en forforståelse i møte med fortiden som vil forme både spørsmål og svar. Til mer en leser danner en seg nye og bedre forståelser slik går det i en hermeneutisk sirkel. Det å forstå eller fortolke fortiden hermeneutisk, er å se en del i lys av helheten, og helheten i lys av delene.⁶⁰ For å avdekke holdningene vil jeg også ta i bruk de 7 stereotypiske kategoriene, samt de ulike kantoriene for antisemittisme jeg har utformet basert på boken *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Aftenposten og andre bøker om jødene. Men hva er antisemittisme, og hvordan har jeg gått frem for å lage kategoriene?

Definisjon av antisemittisme

Begrepet anti semittisme oppstod i 1879 da Wilhelm Marr brukte det om sin bevegelse. En bevegelse som kjempet mot jødene og deres innflytelse på den tyske kulturen og samfunnet. Han kalte bevegelsen «Den Anti Semittiske Ligaen».⁶¹ Med andre ord var dette et ord folk vedkjente seg og stod for uten å skamme seg. Ikke før etter andre verdenskrig ble det brukt som et synonym på «jødehat».⁶² Imidlertid kan en spore i Aftenpostens artikler at det ble et synonym på jødehat allerede i mellomkrigstiden. I dag er antisemittisme et innarbeidet begrep med en negativ mening. Og vi kan godt bruke begrepet for å beskrive «jødehat» opp gjennom historien. Sosiologen Helen Feinns definisjon av begrepet er lagt til grunn her i oppgaven fordi den synliggjør at antisemittismen har historiske referanser og får med seg ulike dimensjoner.

En vedvarende, latent struktur av fiendtlige forestillinger om jøder som kollektiv, manifestert i individer som holdninger, i kulturen som myter, i ideologi folkløse og bilder, og i handling – som sosial eller rettslig diskriminering, politisk mobilisering mot jødene og kollektiv eller statlig vold – hvilket har som resultat og/eller målsetning å distansere, drive bort eller tilintetgjøre jøder fordi de er jøder.⁶³

⁵⁹ Kjeldstadli 2013 s.184-185

⁶⁰ Myhre 2014 s.19

⁶¹ Bangstad & Døving 2015 s.63

⁶² Bangstad & Døving 2015 s.63

⁶³ Bangstad & Døving 2015 s.64

En kan legge merke til slutt begrunnelsen «fordi de er jøder». Dette betyr ikke at all kritikk mot enkelte jøder er antisemittisme. Det vil bli å misbruke det meget negativt ladde begrepet, for som blant alle andre folkeslag, finnes det mennesker som fortjener kritikk. Begrunnelsen er forankret i noe som ingen burde bli stilt til veggs for, nemlig sin rase og sin tro. Dette er kjernen i anti semittismen, forhånds dømt fordi en er jøde.

Antisemittiske stereotypier

Jeg vil nå vise en del negative stereotypier og fordommer som har vært brukt mot jødene. Imidlertid har jeg funnet det fruktbart å definere stereotypi og fordommer, samt en liten oversikt over deres utvikling først. Professor i sosialantropologi Thomas Hylland Eriksen og forsker Torunn Arntsen Sjjads skriver at «stereotypier er forenklete beskrivelser av antatte kulturuttrykk ved bestemte typer mennesker, som fungerer grensesettende i forhold til dem»⁶⁴. Larry A. Samovar, Richard E. Porter og Edwin R. McDaniel skriver i «Communication between cultures» at stereotypering er en form for kategorisering som organiserer ens erfaringer, og guider ens oppførsel mot bestemte grupper. Det blir en måte en kan organisere ens bilder til enkle kategorier som en bruker for å representere ulike menneskegrupper på. I jødene henseende har de blitt utsatt for en variert stereotype stemping. De mest kjente er kanskje at de skal være «smarte», «gjerrige» og ha kroknese. Dette er noe en kanskje har lært gjennom film, bøker, internett etc, eller faktiske interaksjoner og erfaringer. Stereotypering er helt naturlig for vår mentale hjerne, det forenkler måten vi forholder oss til verden. Problemet ligger i overgeneralisering av ofte negative karaktertrekk som en overfører til alle medlemmer av enkelte kategorier.⁶⁵ Dette er også kjernen i problemet med antisemittismen. Eriksen & Sajjad skriver at det ikke er mulig å hevde noe generelt om stereotypier og de faktiske forhold. Og at de ofte er overdrevet og tendensiøse beskrivelser av hva som er realiteten. Tillegg er det ofte stereotypier som har lite eller ingenting med noe faktisk å gjøre, det er ofte tilfelle med for eksempel beskyldninger om kannibalisme.⁶⁶ Et eksempel i jødene henseende er for eksempel dette med ritualofringer av kristne barn. Selv kristne ble utsatt for noe lignende i sin tidlige utbredelse, da det ble hevdet at kristne spiste småbarn i sine vielsesritualer.⁶⁷ Et viktig trekk ved stereotypier er at de ikke forandrer seg i interaksjon med den stereotypifiserte gruppen.⁶⁸ Når det gjelder fordommer så henger det tett sammen med

⁶⁴ Eriksen & Sajjad 2015 s.56

⁶⁵ Samovar, Porter & McDaniel 2009 s.170

⁶⁶ Eriksen & Sajjad 2015 s.57

⁶⁷ Rasmussen & Thomassen 2002 s.69

⁶⁸ https://snl.no/stereotypi_-_psykologi 28.03.2019 kl. 20:15

stereotypier. Psykologiprofessor Frode Svartdal skriver at fordommene baserer seg på stereotypiene. Fordommer er en «holdning basert på manglende kunnskap som disponerer en person til å uttrykke antipati overfor personer grupper, ideer eller objekter». Og at «begrepet brukes særlig om negative holdninger til personer basert på gruppetilhørighet». De kan være rettet mot sosiale grupper der en selv ikke er medlem som for eksempel «rase, etnisk, eller religiøs tilhørighet». ⁶⁹ Det blir hevdet blant forskere at «man kan redusere fordommer gjennom kontakt» som er «likeverdig og meningsfull» og over en lengre periode. Med andre ord har begge en «oss og dem» tankegang og ofte brukt negativt om «de andre». Mens stereotypiske forestillinger ikke forandrer seg med kontakt, så vil en fordom kunne gjøre det. ⁷⁰

Tidlige stereotypier om jødene dreier seg ikke om antisemittisme, men heller om religiøs rivalisering. Det var ikke før på 1000-tallet at antisemittismen slo rot og fikk større og voldelige følger for jødene. Mellom 1000-tallet og opp mot 1800-tallet og begynnelsen på jødernes emansipasjon, ble jødene utsatt for massakrer, anklagelser, landsutvisninger, stigmatisering, og trakassering. Ofte på grunn av gjeld som de skyldte jødene som var blitt tvunget til å drive med andre inntektsinnbringende yrker enn i primærnærings. På grunn av dette ble de også en viktig brikke i utviklingen av det kapitalistiske system. Som konsekvens av dette har stereotypier og forestillinger som «ågerkarl» og «skyldig i folkets fattigdom» utviklet seg. Selv om jødene enkelte steder ble voldelig forfulgt, ble de også til tider forsøkt beskyttet av overmakten mot folkelige opprør og anklagelser ⁷¹. Da emansipasjonene, etter den franske revolusjonen ble igangsatt, endret jødernes stilling seg. Imidlertid tok også antisemittismen på seg en ny drakt i form av raselæren og den moderne utviklingen Europa stod i. Jødene ble dermed forklaringen på alle samfunnets onder og moderne fenomener en ikke likte. Og det utviklet seg etter hvert en konspirasjonsteori om jødernes plan om å overta hele verden der hele rekken med negative stereotypier spiller en avgjørende rolle. Konspirasjonsteorien ble popularisert ved hjelp av falskneriet *Sions vise protokoller*. ⁷²

For å få nøkler til analysen så har jeg kategorisert en rekke stereotypiske forestillinger og fordommer. For å danne kategoriene har jeg brukt boken *Jødehat – antisemittismens historie fra antikken til i dag* av Trond Berg Eriksen, Håkon Harket og Einar Lorenz som utgangspunkt. Hvis en analyserer boken så ser en at en del forestillinger går igjen, og kan

⁶⁹ https://snl.no/fordom_-_psykologi 28.03.2019 kl.20.08

⁷⁰ Stereotypier og fordommer, som vist, er ofte knyttet til det negative. Men de kan også være brukt positivt, med positive stereotypier og fordommer.

⁷¹ Eriksen, Trond Berg. Harket, Håkon & Lorenz, Einhart 2009 s.36-42, 71

⁷² Eriksen, Trond Berg. Harket, Håkon & Lorenz, Einhart 2009 s.364-73

samles under en overskrift. Etter å ha satt alle de negative holdningene til jødene i system, se tabell 1, har jeg endt opp med syv trekk som går igjen. Jøder er angivelig en degenerert rase, uærlige, pengebegjærene, maktbegjærene, ideologiskapende, nasjons og verdensfiende og tilslutt skyldige. Noen av de negative holdningene kan settes i flere av overskriftene. For eksempel vil forestillingen om at jødene «plyndrer landet» under overskriften «Nasjons og verdens fiende» også ligge under «pengebegjær». Imidlertid har jeg prøvd å plassere dem der de passer best. Som en ser kan man se at de negative stereotypiene er hentet fra menneskets mest negative attributter. Demonisering får en klarere betydning. Disse syv stereotypiene bruker jeg i den empiriske delen av oppgaven når jeg undersøker Aftenposten.

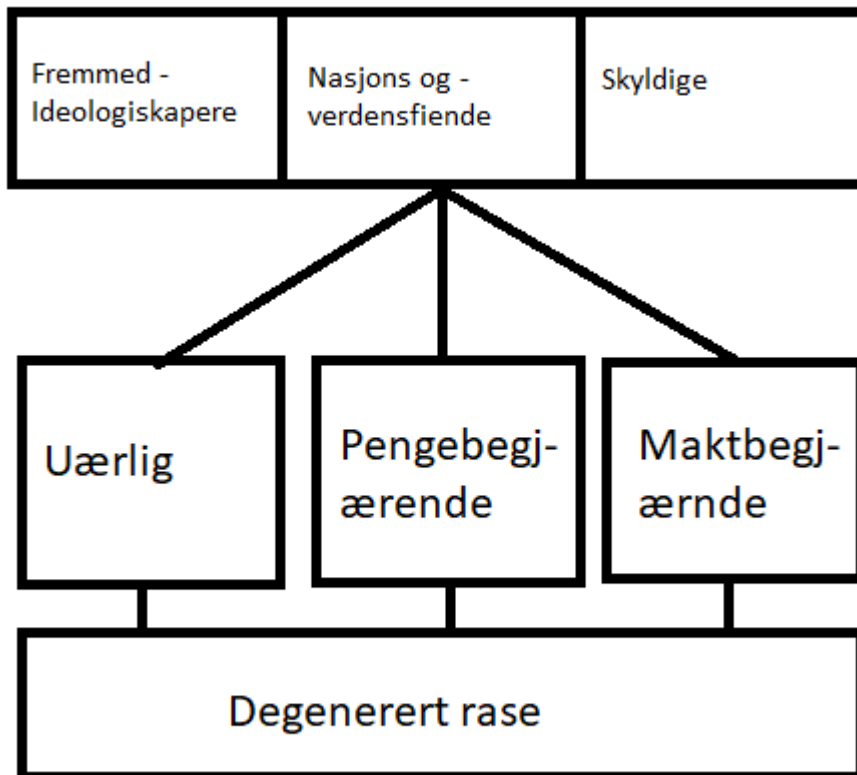
Tabell 1. Systematisering de negative holdningene til jødene fra antikken til 1950-tallet som kommer til uttrykk i boken «Jødehat»

1 Degenerert rase	2 Uærlige	3 Pengebegjærene	4 Maktbegjærene	5 Fremmed ideologi skapere	6 Nasjons og verdensfiende	7 Skyldige
Fremmede	løgnere	Ågerkarler	Overtar ideologi	Liberalister	Sammensverger mot vertsnasjon	Årsak til krigstap
kroknesse	Jukse makere	Kjøpmenn	Overtar åndsmakten	Kapitalisme	Undertrykkende	Årsak til landets elendighet
Pukkelrygg	Lommetyver og røvere	Kremmere	Overtar justisverden	Anarkisme	Ødeleggende, og ond innflytelse	Årsak til verdenskrigen
Jødelukten	Falskmyntnere	Grådige	Overtar skolevesenet	Demokrati	Nasjon i nasjonen, stat i staten, folk i folket	Kulturødeleggende
Jødeblod	Tvilsomme knep	Overtar børsen og verdensøkonomien	Overtar pressen	Sosialdemokratiet	Vil ta over hele verden	Svekkelse av kristendommen
Fysisk late	Tåkelegger befolkning	Overtar industri	Overtar innflytelsesrike maktposisjoner	Marxisme	Verdensforgiftere	For fattigdom
Feige	Utnytter	Plyndrer landet	forførende	Sosialisme	Ansvarlig for det moderne	Sprek sykdom
Degeenerert rase	Følger ikke plikter	Utbyttere og pengepuggere	Frimureriets herskere	Kommunisme	Parasittiske vekster	Forgifter brønner
Egoister	snyltere	Sjakring	Overmektig innflytelse	Kommunistjødene	Parasitter r	For Jesus død
Onde	Moralsk forfalne	Profittbegjær	Driver md undergravende og revolusjonær virksomhet	Jødeparti	Gjedde	Ritualmord av kristne barn
Seksualfiksert og kåt	Spioner	Ågermentalitet	Revolusjonsjøden		Gresshopper	Driver med svartekunster
Fanatiske	Konspiratoriske	Spekulanter	Overtar børsen og verdensøkonomien		Rasemessig tuberkulose	Prostituerer sine kvinner
Vil ikke arbeide med hendene sine	Forrædere	Krigsprofitorer	Avisjøden		Blødtørstige	Halliker
Rotløs	Bedrager	børshyene	Maktsyke		Skadedyr	Hater kristendommen
Djvelens barn	sluhet	Pantelåner	Pengemakt		Banditter	Djeveldyrkere
hevntørst	Korrupt	Drivkraften bak den internasjonale finanskapitalen	Verdensomfattende verdensmakt		Driver md undergravende og revolusjonær virksomhet	Sprek pornografi
En blanding av alle onder	svindlere	Pengegriske	Vil ta over verden		Demoraliserende forlag.	Selv skyldig i antisemittismen
Djvelens inkarnasjon	Upålitelige	pengejøde	Demonisk makt		Unasjonale	
Undermenneske	Driver med hemmelig spill	Børsjøde			Nyrestein	
Farligst av alle raser	Kollaboratører	Gjerrig			Magesår	
Laveste rasen		Kapitalister			Giftslanger	
Øst-jøde		Bankjøde			Fordervende	
Kosmopolitisk		Jobbere			Plyndrer landet	
Lisency					Internasjonal	
Luftmennesker					Fiender	
					Ødeleggende element	
					Snylter	
					Spioner	
					Åndelig og sosial fare	

Det er mulig å se en sammenheng mellom disse negative stereotypiene, se figur 2 som jeg har laget. Stereotypien som danner fundamentet er forestillingen om en «degenerert rase». Den

fremhever at de er annerledes, både i utseende, gruppering og angivelige kvaliteter/karakertrekk. De tre neste er særskilte fokusområde som definerer de «farligste» kvalitetene/karakertrekkene. Disse tre får angivelig konsekvenser for vertsnasjonen, både politisk, nasjonalt, internasjonalt og enkelte negative hendelser eller utviklinger i samfunnet.

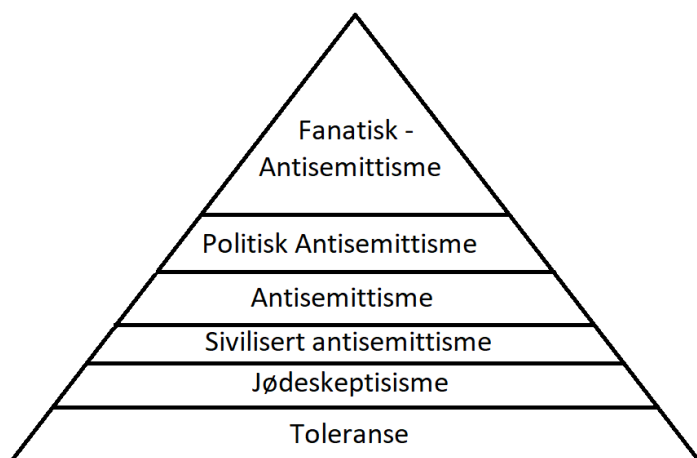
Figur 2. Stereotypisk sammenhengs modell.

Hvis vi analyserer hvordan antisemittismen utarter i Norge og resten av Europa så kan en oppdage ulike grader av antisemittisme sett i forhold til stereotypier/fordommer og holdninger. Ved å lese litteraturen om jødene kommer en borti flere og ulike betegnelser om en eller annen form for antisemittisme. For eksempel folkelig, mild, moderat, ekstrem, politisk antisemittisme eller fanatisk frelsesantisemittisme. Begrepene opptrer spredt og vanligvis har de ikke noe særlig beskrivende forklaring. Jeg har derfor forsøkt å lage et antisemittisk barometer i form av en pyramide, hvor ulik grad av antisemittisme fremstilles i en logisk rekkefølge (figur 3). Nederste delen viser at holdningen viser toleranse mot jødene, stereotypi/fordommer spiller tilnærmet ingen rolle. Det neste steget viser at, holdningen,

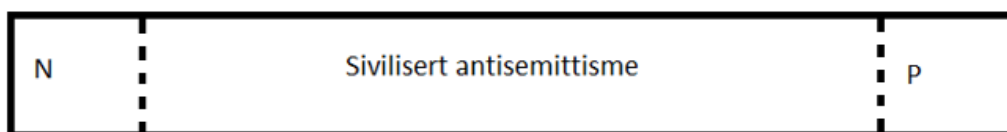
beveger seg mot økende jødeskeptisk retning, stereotypi/fordommer spiller bare en liten rolle. Sivilisert antisemittisme, stereotypier/fordommer spiller en økende rolle, men er ofte fremstilt i en unnskyldende form, med sympati, noe positivt eller begrensende i forhold til antisemittismen. En form for ambivalens med antisemittiske tendenser kommer til uttrykk. Antisemittisme er heller ikke noe en vil være identifisert med. I tillegg blir vold også sett ned på, ikke tolerert eller fordømt. Antisemittisme, stereotypier/fordommer uten unnskyldning, spiller en stor rolle, individet stiller seg, påtatt fordømmende, likegyldig, eller positivt til vold mot jøder. Politisk antisemittisme, stereotypier/fordommer blir brukt for aktivt å kjempe for å vedta lover mot jødernes rettigheter og deres livsutfoldelse. Individet stiller seg, påtatt fordømmende, likegyldig, eller positivt til vold mot jøder. Fanatisk antisemittisme, stereotypier/fordommer blir brukt for å legitimere og aktivisere vold mot jøder, og det arbeides for å vedta dette i høyeste instans, ønsker utryddelse.

Figur 3. Antisemittisk pyramidebarometer.

I analysedelen vil en bli kjent med kategoriene negativ, nøytral, positiv og blandet. Den blandede kategorien består ofte av artikler som har en slik blanding av negativt og sympati/positivt at det ikke er lett å avgjøre hvilken verdiladning den har. Og det er ofte typisk for det jeg vil karakterisere som «sivilisert antisemittisme». Med figur 4 ønsker jeg derfor å belyse at også dem som jeg har vurdert til positiv eller negativ kan være eksempler på sivilisert antisemittisme, men da i mindre eller større grad av negativitet eller positivitet.

Figur 4. Grader av «sivilisert antisemittisme»

Analyse av utvalget

Jeg vil i det følgende gi eksempler og grunn på hvorfor en artikkel har blitt vurdert til å være negativ, nøytral, sympati/positiv eller blandet.

Eksempler på tekst som blir vurdert negativt

Eksempel på tekst som bliver vurdert negativt ser du i tabellene 2,3 og 4. I tabell 2 er det tatt frem en nyhet som i utgangspunktet ville bli vurdert som nøytral om den hadde betegnet personen som farlig. Imidlertid er det brukt for mye verdiladde ord og sender signaler om overdrivelse. I tabell 3 blir jødedommen knyttet til et problem eller fiende. I tabell 4 blir jøder som følger religionen beskrevet som fiender av folket de befinner seg hos. Det er riktig nok ikke Aftenpostens som har skrevet kronikken, men Aftenposten lar den trykke med egne kommentarer til.

Tabell 2. For mye verdiladde ord. Overdrivelse.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
04.05.1930 Ny arrestasjon i dag. Vil den oppklare en del av de siste innbrudd? En kjent forbryter, Jøden Ruben Friedmann, anholdt.	<p>En av de lumskeste og farligste typer politiet har hatt med å gjøre...</p> <p>Fyren har temmelig sikkert hatt med et av de siste innbrudd å gjøre...en av de aller verste banditter som har gått løs i Oslo i de siste uker</p>			

Tabell 3. Her ser man betegnelsen jødedommen generelt brukt i samband med et problem

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet

<p>22.02.1933 Durban- Syd-Afrikas fremtidige forretningscentrum. En norsk koloni som teller 1000 medlemmer»</p>	<p>X «(...) Det er en mengde jøder i Syd-Afrika. Navnet Union og South Afrika har derfor spøkefullt vært kalt Jewunion of S-A, og Johannesburg hvor tallet er størst : JewHannseburg. Og her som alle steder er det ikke en rase som ligger under i kampen om tilværelsen. Dog har ikke jødene vært årsak til noen rasevanskeligheter her. Det er hinduene som har skapt disse.</p>		
---	--	--	--

Tabell 4. Jødene som følger jødedommen blir beskrevet som fiendtlig til folket den befinner seg i.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
<p>23.02.1939 Vi må se praktisk og ikke teoretisk på flyktningespørsmålet. Passer de folk vi får inn i landet for vårt samfunn, spør man i Svergie. Finland har tatt inn mange ferre flyktninger en Norge.</p>	<p>X Det er aktuelt i samtlige nordsike land, og innstillinger er stort sett den samme man synes synd på flyktningene og hjelper dem gjerne, men man er av adskillige grunner ikke særlig til å slippe for mange inn i sitt eget land.... 223 flyktninger i Fnnlanf... Her i Norge som har samme folketall som Finland vil tallet av flyktninger være oppe i et halvt tusen ved utgangen av den inneværende måne... det kan i denne forbindelse være interessant å sitere noen ord fra en kronikki det store liberale</p>			

	<p>Stockholmsblad Stockholmstidningen forleden. Kronikkens forfatter C.A Reutevskiöld, skriver at Svergie kan være stolt av sin humanitære innstilling., men det lett kan skje overdrivelser som skader mer en det gagner hvis fare for Svergie først blir innsett for sent.... I vårt folk er det hittil i adskillige tilfeller, sier Reuterskiöld videre, assimilerte personer av jødisk avstamning og det kan sikkert skje fortsatt uten risiko så lenge «jødespørsmålet» ikke har vakt lidenskapene til liv. Men faren ligger i at den jødiske avstamning ofte i forbindelse med flyktninger oftest forenes med en fastholden ved den strengt jødiske lovreligion. Den umuligjør en virkelig assimilering i andre folk fordi den så strengt skjelner mellom de rettroende og alle andre. Jødene forblir med andre ord fremmedelementer og man lager i virkeligheten ris til sin egen bak om man ved behandling av dette flyktningproblemet ser bort fra jødedommens innstilling, at alle ikke- jøder er fiender, selv</p>			
--	--	--	--	--

	<p>om de har vist velvilje eller vennskap. Så vidt hr. Reuterskiöld. Vi har vært hos sentralpasskontoret forsøkt å få vite hvor mange av de 500 flyktningene vi har fått er jøder, men da sjefen hr. Konstad, fortiden er i Prag for å ta ut nye flyktninger, har vi ikke fått oppgitt det eksakte tall. Det er imidlertid grunn til å anta at i alle fall 150 er av jødisk prinnelse, hvilket altså øker antallet av jøder i Norge med 10 %.</p>			
--	--	--	--	--

Eksempler på tekst som blir vurdert nøytralt.

Tabell 5-10 er eksempler på hva som vurderes nøytralt. Tabell 5 viser bare til hva som har skjedd selv om den kunne virke sympatisk. Tabell 6,7 og 8 viser med en helt steril verdiladning i sin gjengivelse av hendelser at de er nøytrale. Tabell 9 viser reaksjoner fra tyske aviser etter krystallnatten. Aftenpostens overskrift til disse nyhetene er helt nøytral. Og siden Aftenpostens mål er å vise reaksjonene i tyske aviser vurderes dette til nøytralt nyhetsstoff. Tabell 10 er også gjengivelse av tyske avis og vurderes derfor nøytralt.

Tabell 5. Her beskriver de hva som hender, og legger ikke til mer enn det. Derfor er den vurdert nøytral.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
06.03.1933 Hitler fikk flertall. Nasjonalsosialistene og de tysknasjonale-sammen fikk over 50 % av stemmene. Spesialtelegram til Aftenposten.		X men angsten har grepet jødene, og mange av dem har allerede forlatt Tyskland.		

Tabell 6. Nøytralt

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet

01.04.1933 Boikottaksjonen mot jødene begynt. Store distrikter i Berlin viser seg å ha bare jødiske butikker. Alt forløp rolig i formiddag. Spesialtelegram til Aftenposten.		X Mange ulike tiltak mot jødiske virksomheter både i privatbedrifter og offentlig ansatte.		
---	--	---	--	--

Tabell 7. Nøytral

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
01.09.1942 Tre dødsdømt for tyveri av rasjoneringskort. NTB		Kortene var dermed blitt omsatt til svimlende priser. Komplottets tre ledere, som er jøder, ble dømt til døden for sabotasje. Åtte av de andre tiltalte ble dømt lange tukthusstraffer for overtredelse av gjeldene departementale lover.		

Tabell 8. Her det rene gjengivelser av hendelser, og vurdert nøytralt.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
27.06.1946 31 jøder kjent skyldig i terrorist virksomhet. NTB		X Alle 31 medlemmer av den jødiske terrororganisasjon « Irgun Zveit Leumi» som er anklaget for britisk våpenbesittelse, ble funnet skyldig. De anklagede vil sannsynligvis bli dømt til døden....		

Tabell 9. Dette er gjengivelse av hva utenlandsk presse skriver som reaksjon på en hendelse (jødeforfølgelsen ved krystallnatten) og overskriften er steril for sympati eller negativitet representerer dermed ikke Aftenposten. Hensikten har vært å opplyse om reaksjoner fra andre aviser.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
12.11.1938 Jødeforfølgelsene i Tyskland. Den første lov mot jødene: De må ikke ha våpen. Skarp kritikk i den utenlandske presse.		X Kerillis skriver i l'Epoque: Også vi fordømmer den unge jødes galmannshandling, ikke minst fordi hans offer , ambassaderåd von. Rath, var en sjelden sympatisk diplomat. Men det finnes intet fornuftig forhold mellom denne individuelle handling og den utrolige bølge av hat som er slått ned på et maktesløst mindretall for å hevne det en enkelt person har forbrutt		

Tabell 10. Dette er også gjengivelse av utenlands presse, og vurdert nøytralt.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
05.11.1943 Stigende engelsk angst for den tyske gjengjeldelse. Misstilliten til USA og Sovjet- Russland vokser for hver dag. Dr. Gobbels om forholdene i England. NTB		X I en artikkel i siste nummer av Das Reich kommer Reichsminister Dr.Gobbels inn på forholdene i England.... Han betegner jøden som primus motor i fiendens bestrebelser på å ødelegge det urokkelige grunnlag for det tyske folks tro på den kommende og definitive seier. Jødene inbillen seg at det nå befinner seg like før fullstendig triumf . Imidlertid er det også på dette punkt overordentlig karakteristisk at nesten samtlige		

		hjemvendte tysker erklærer at antisemittismen stadig vokser blant den engelske befolkning , trass i all jødevennlig agitasjon fra den britiske regjerings side....		
--	--	--	--	--

Eksempler på artikler som er vurdert positivt/sympati:

Tabell 11, 12 og 13 er eksempler som vurderes som positive eller sympatiske. Tabell 11 viser tendenser til sympati selv om det ikke er mye. I Tabell 12 kan vi registrere både tendenser til sympati og positiv omtale av jødene. I Tabell 13 viser et spesialtelegram med sympatisk tendens.

Tabell 11. Man ser tendenser til sympati.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
11.04.1933 mellom 1200 og 1400 jødiske advokater får adgang til å procedere ved Berlins domstoler. Sirka 20 aviser er blitt forbudt i Tyskland. Spesialtelegram til Aftenposten.			X at bare 36 jøder skulle kunne fortsette som advokater hørtes nesten ubarmhjertig ut . De som ikke utelukkes er Jødiske advokater som har praktisert ved domstolene siden 1.august 1914, heller ikke jøder som har deltatt i verdenskrigen som frontsoldater. Eller jødiske advokater hvis sønner eller foreldre har falt i krigen. Jøder må skrive under på en lojalitetserklæring.	

Tabell 12. Her ser man sympatiske ord samtidig med positivt ladde ord. Samtidig som at en forutinntatt «kunnskap» får en rettelse.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
17.02.1939 Da Englands rike jøder ble jaget fra landet og måtte betale kjempebot. Aktuell liten bok om jødene , som slett ikke var middelalderens eneste pengeutlånere.			X Aktuell liten bok om jødene , som slett ikke var middelalderens eneste pengeutlånere.	

			<p>Og selv om vi fra før har interessante og vektige norske bøker om jødeproblemet. Blant annet av Abrahamsen og Theo Findahl...Og Lektor Sinding har adskillig nytt og interessant stoff å fare med, selv om det er ting som kan omdisputeres i boken , og han har gitt det en kjølig og objektiv ramme...Om dette og meget annet, om jødenes innsats på det materielle åndelige område, forteller Sinding, og gir oss, tross tidens ublide innstilling ovenfor denne forfulgte rase, inntrykk av at Jødedommen er preget av både tilstrekkelig livskraft og livstro</p>	
--	--	--	---	--

13 Tabell. Associated press er et nyhetsbyrå/artikkeltjeneste som tilbyr en tjeneste for Aftenposten. Avisen velger å publisere dette og må dermed stå innenfor tendensen.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
11.01.1946 1200 000 jøder utryddet i Polen på tre år. Göring lot sadisten Streicher utspionere. Associated press.			<p>X ...Det meste av det fellende bevismateriale som i dag blir lagt frem for retten er hentet fra Franks (Streicher) egen dagbok, som gir et godt innblikk i hans brutale og hensynsløse administrasjon av Polen. Han skryter av sin forfølgelse av jødene. Da Polen hadde vært okkupert i tre år. Telegraferte han til Berlin: Den jødiske befolkning er gått ned fra 1,500 000 til 300 000, som nå arbeider som håndverkere eller på</p>	

			<p>annen måte. I 1941 fikk polakkene bare 600 kalorier pr dag, mens det normale er 2200 kalorier... Det viser seg at Göring i all hemmelighet hadde latt ham utspionere, og en rapport som var utarbeidet av Göring ble dokumentert i retten. Göring karakteriserte Streicher som en pervers sadist, og sier blant annet: Gauleiter Streicher liker å slå folk med ridepiskan, men bare når det er flere med som kan hjelpe ham. Han slår med bestialsk brutalitet. Streicher hadde gjennom sin forsvarer protestert mot dokumentasjonen av denne rapporten, men protesten ble ikke tatt til følge....</p>	
--	--	--	--	--

Eksempler på blanding

Dette er stoff det er vanskelig å plassere verdimesig på en plass. Tabell 14 og 15 er eksempler som vurderes som blandede. De har både positivt og negativt verdiladde ord og er vanskelig å plassere. I tabell 14 ser vi at jødene omtales negativt, og positivt, og til slutt sympatisk. I tabell 15 blir jødene beskrevet i både negativ og positivt lys.

Tabell 14. Vi ser her at negative utsagn blandes med sympati i forbindelse med Krystallnatten.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
15.11.1938 Forfølgelse.				<p>X</p> <p>Utenfor Tyskland har man vel stått i den tro at Hitler hadde gjort seg så grundig opp med jødene at de ikke lenger represneterte noen fare hverken økonomisk eller mentalt. Det er derfor egnet til å vekke forbauselse at de til overmål sterke tyske styre fremdeles er så bange for jødene, at de går til slike foranstaltninger som det vi nu leser om. Eller er det bare deres penger man vil ha tak i fordi den kostbare nasjonalsosialistiske politikk trenger dem? Det er</p>

				<p>ikke lett å dømme om. Men hvis hovedsaken var å bli kvitt jødene, så måtte det være bedrefor alle parter at de fikk beholde de resterende 90 % av sin eiendom (etter realisasjon) mot at de forlot landet. Å beholde dem under helt menneskeverdige forhold og uten kjangse til å greie seg, synes å være det dårligste alternativ. På utenforstående virker det ganske barbarisk- ikke minst hvis det dessuten skal være straff for en eneste sinnsyk handling av en polsk jøde. Vi vet nok at jødenes sterke maktstilling på en rekke avgjørende områder – opparbeidet gjennom rasesolidaritet- ble et fryktelig problem for det tyske folk. Men det er jo mange år siden nå, og man antok at problemet i det henseende var løst for lengst. Derfor virker den ytterliggående forfølgelse nå så opprørende. Det er som å sparke en fallen motstander. Vår egen eidsvollsforsamling fryktet også jødeproblemet og tok inn i grunnloven bestemmelse om at jøder er forbudt adgang til riket. Men fremragende humanister fikk stortinget til å oppheve bestemmelsen. Og vi har like fullt unngått de fryktede problem. Det bør vi også kunne gjøre i fremtiden – på helt humanistisk grunnlag.</p>
--	--	--	--	---

Tabell 15. Her ser vi igjen blandede verdiladde ord om jødene.

Dato og innhold	Negativ	Nøytral	Sympati/Positiv	Blandet
04.05.1935 Fra den moderne jødeverden. Av professor dr. Chr. Ihlen				<p>X</p> <p>Man anser jøden for å være ensidig radikalt og revolusjonert innstilt. Ofte er han det også, og når han er det når han i kraft av sin begavelse gjerne frem til en førerstilling. Men man overdriver ofte hans radikalisme. Jøden er også idealist, filantrop, han er nøysom, familiekjær, interessert for edel mennesklighet... på bunnen av alt jødisk er det etter at jødene forkastet Kristus noe mer eller mindre antikristelig. I Den tyske kirke er i Hitlers Tyskland for tiden den eneste makt som våger å protestere mot rasedyrkelsen og rasekampen. Jødene er forlatt og forfulgt av den sekulære stat, men nå viser det seg hvor jødene har sine virkelige venner, og det begynner de å forstå i kirken.</p>

Antisemittismen i Norge på 1930-tallet

Norge grunnlov av 1814 forbød i §2 jøder og jesuitter (katolsk munkeorden) adgang til rike. I grunnloven paragraf 2 stod det at jøder og jesuitter ikke måtte tåles i riket». Delen om jødene ble opphevet i 1851 under pådriv fra Henrik Wergeland.

Religionshistoriker Terje Emberland skriver at antisemittisme fremstod mer som et skriftlig fenomen, enn, en holdning i befolkningen. Han skriver også at det var ikke før på 1920-tallet at en kan snakke om antisemittisme hos allmenheten og hos myndighetene, men at den bare unntaksvis tok form som raseorientert antisemittisme som andre steder i Europa. I Norge tok det, ifølge han, form av latent og situasjonsbestemt antisemittisme. Det vil si en antisemittisme som ble aktivisert i bestemte kontekster «som følge av redsel og konkurranse, for en fremmedartet kultur og religion, for krig og revolusjon». Og at «det dreide seg om en fremmedfiendtlighet som riktig nok ble næret av hjemlig og utenlandsk antisemittisk propaganda». Nordmenn tenkte at jødene var «rotløse», «kosmopolitiske», og «unasjonale». I det frie Norge fryktet en for den kulturelle og religiøse enheten, i tillegg til den norske nasjonaliteten. Jødene ble knyttet til den internasjonale kapitalismen eller den internasjonale kommunismen, noe mange mente truet det norske samfunnet. Jøder ble også betraktet som pengegriske og upålitelige.⁷³ Selv om artikler ble skrevet og foredrag ble holdt som stilte jødene i et negativt lys på 1920-tallet, så var aldri antallet jøder i Norge over 2000. Den ivrige foredragsholder og religionshistorikeren Marta Steinsvik, som holdt foredrag på foredrag i hele landet om falskneriet Sions Vise Protokoller, oppfattet heller ikke jødene i Norge som en trussel. Hun hevdet at jødene som var i Norge ikke hadde noe å gjøre med planen om det jødiske verdensherredømme. Og selv om hun ikke ville ha inn flere jøder, måtte de som allerede var her forbli.⁷⁴ Hun fryktet først og fremst den jødiske finanskapital og kommunistiske bevegelser. Dette er kanskje også et uttrykk for at det å være antisemittisme ikke var noe som folk egentlig ville identifisere seg med tross sine meninger.

Jødene ble ellers utpekt som bærere av «bolsjevikpest». Forestillingen om at jødene stod bak den russiske revolusjon ble nesten etter hvert betraktet som en vedtatt sannhet.⁷⁵ En ny fremmedlov ble satt i verk i 1927. Statsløse borgere skulle nektes innreise og dermed ble innvandringsmulighetene begrenset og kontrollen ved utlendinger skjerpet.⁷⁶

⁷³ Emberland 2009 s.401-404

⁷⁴ Solbrekken 2012 s.339

⁷⁵ Emberland 2009 s.405

⁷⁶ Emberland 2009 s.408

Konsekvensene av børskrakket i 1929 fikk Norge føle bare til en viss grad. Sammenlignet med de andre landene i Europa falt BNP relativt lite. Imidlertid var regjeringsskriser hyppige både før og etter selve krakket. Fra 1928 til 1931 satt venstres Johan Ludvig Mowinckel. I 1931-1933 satt bondepartiet først med Peder Kolstad og etter han satt Jens Hundseid.⁷⁷ At bondepartiet satt i regjering i 2 år er interessant. Det var fra bondebevegelsen en fant de sterkeste antisemittiske kreftene i den politiske offentlighet. Bondeavisen *Nationen* viste forestillinger om en jødisk verdensmakt.⁷⁸ Vidkun Quisling, senere fører og partileder for Nasjonal Samling (NS), var utenriks minister for bondepartiets regjering i denne perioden. Han hadde den eksakte samme forståelsen som avisen *Nationen*. «Det finnes en rase som er helt rotløs, og det er jødene. I deres blod ligger ingen trang til jord, men de har en annen trang og det er trangen etter gull. Gjennom gullet har de i århundrer behersket den øvrige verden fullstendig».⁷⁹

Senere statsminister Jens Hunsleid uttrykket i et innlegg i trontaledebatten⁸⁰ i 1931 «en god del av disse utlendingene som kommer inn i landet, er rasemessig sett av mindreverdige kvalitet. De har dårlig arvestoff, men de har stor vitalitet i retning av å formere seg. Vår rase lider under den denne innvandringen». Kristianias⁸¹ oppdagelsessjef⁸² Johan Sørh som var hovedansvarlig for fremmedkontrollen og politiets spionovervåking uttrykket seg fordomsfullt mot jødene ved flere anledninger i pressen på denne tiden.⁸³ Nordisk Folkereising ble stiftet i 1930 av Vidkun Quisling og Fredrik Prytz, og var en organisasjon som ønsket å motarbeide marxismen og vinne arbeiderne for sin sak.⁸⁴ De gjorde også et tydelig poeng av raser og ønsket å bevare den nordiske rasemessige egenart.⁸⁵ Denne tiden var sterkt preget av rasetenkning. Siden Darwins *Origin of Species and the preservation of favoured races* fra 1859, hadde rasetanken spilt en økende rolle. Eugenikk, teorier om raser, var noe som opptok flere folk i Norge og Europa. Og det var jødene som utgjorde den største synlige fremmede rase i Europa. Man ser rasetanken i sin mest ekstreme versjon hos nazistene. Den mest markante agitatoren

⁷⁷ Stugu 2012 s.66,80

⁷⁸ Emberland 2009 s.405 og 412-413

⁷⁹ Bruland 2017 s.20

⁸⁰ Trontaledebatten gjennomføres etter trontalen og tar opp og debatterer temaer i trontalen og regjeringens politikk og da særlig hovedprioriteringer og politisk profil. Trontalen leses av kongen ved åpningen av Stortinget hver høst. Den tar opp hovedlinjene i regjeringens arbeidsprogram og politikk for det kommende året.

⁸¹ Kristiania var navnet på Oslo fra 1624 til 1924. Navnet bærer preg dansk styre og kongenavn.

⁸² Oppdagelsessjefen var leder for oppdagelsespolitiet som tilsvarende politiets sikkerhetstjeneste PST og Kripas i dag.

⁸³ Emberland 2009 s.408

⁸⁴ Vranic 2012 s.14

⁸⁵ Emberland 2009 s.409

for rasehygienisk praksis i den norske offentlighet var Jon Alfred Mjøen.⁸⁶ Den mest ytterliggående form for rasetanker hadde blitt sterkt kritisert av fagfolk siden 1915 og hadde moderert seg.⁸⁷ Selv om eugenikken hadde moderert seg var det på 1930-tallet fokus på sosial hygiene og på arvematerialet med bred politisk enighet. De med mest verdifullt arvemateriale måtte reprodusere seg, og hindre uønsket reproduksjon. Blant andre ble flere taterkvinner sterilisert på et slikt grunnlag.⁸⁸ Nordisk Folkereisning bestod av høyre offiserer, advokater, bedriftsledere og leger.⁸⁹ Raserenhet var, med andre ord, ikke noe fremmed for toppsjiktet i samfunnet. Marta Steinsvik ble valgt inn som styremedlem i Nordisk Folkereisning, men trakk seg etter noen uker i protest mot bevegelsens mål og midler.⁹⁰ Også arbeiderpressen som på ideologisk grunnlag var imot rasefordommer, fant man eksempler på karakteristikk fulle av fordommer.⁹¹ For eksempel skrev arbeiderparti avisen «Fremtiden» den 19. mai 1929, i forbindelse med den jødiske slaktemetode, om politikere som var kontrollert av skjulte internasjonale jødiske krefter karakterisert som pengejødene.⁹²

I 1932 etablerte Eugen Nilsen avisen «Fronten» her ble det propagandert mot jøder, frimurere og for det tyske nasjonalsosialismens ideer. Han stiftet også samme året det Norske Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti. Mange av deres aktivister skulle etter hvert gå over til NS.⁹³

Nasjonal Samling ble stiftet i 1933 av Vidkun Quisling. Historiker Ola S. Stugu skriver at han ble sett på av en del borgerlige som en som kunne samle de nasjonale kreftene i landet mot den stadig mer innflytelsesrike sosialismen.⁹⁴ Da de andre partiene ikke ville samle seg under det ble partiet omformet etter fascistisk mønster og var på den måten like antiparlamentarisk og anti demokratisk som Arbeiderpartiet hadde vært. I NS sin første fase meldte flere aktive kristne, både prester og lekfolk seg inn i partiet. Grunnene var at de var bekymret for bolsjevismen og den antikristlige propagandaen som kom med ideologien. I tillegg var det en kristendomsparagraf i partiprogrammet. Flere oppfattet dette som et initiativ til å demme opp mot ateismen og sekulariseringen.⁹⁵ Det ble skapt en forestilling om at nasjonalismen og kristendommen kunne vandre sammen mot en bedre kristent Norge. Valget

⁸⁶ Monsen 1997 s.45

⁸⁷ Hansen 1980 s.259

⁸⁸ Stugu 2012 s.

⁸⁹ Vranic 2012 s.14

⁹⁰ Solbrekken 2012 s.333

⁹¹ Emberland 2009 s.407

⁹² Inn forskning.no

⁹³ Emberland 2009 s.415-416

⁹⁴ Stugu 2012 s.96

⁹⁵ Austad, Berge & Ulstein 2012 s.37

i 1933 ble et nederlag. Partiet fikk 27000 stemmer og ingen representanter på stortinget.⁹⁶ I 1935 ble NS enda mer tysk inspirert i sin politikk der rasisme var en del av pakken. Dette støtte ut mange av de kristne som hadde vært NS innstilte. På et partimøte i 1935 hevdet Quisling at kreftene bak kommunismen og kapitalismen var den jødiske verdensrepublikk.⁹⁷ På et partimøte året etter utalte Quisling at kampen stod mellom jødedommen og det «nordiske livssynet». Frem mot 1940 ble jødekritikken skjerpet enda noen hakk.⁹⁸ Quisling stemplet også det liberale demokratiet som jødisk, og at hovedfienden egentlig var jødene. Flere NS personligheter forfektet også en sterkt jødefiendtlig holdning. I 1938 utgav NS medlem Halldis Negaard Østbye, under pseudonym, boken «Jødeproblemet og dets løsning» som også kom ut i en oppdatert utgave i 1942 med navnet «Jødernes krig». Løsninger som ble presentert i boken var 1) forbud mot innvandring og raseblanding. 2) Transportering av jødene ut av landet. 3) Opprettelsen av en egen jødisk stat. 4) Prognomer kan være den mest effektive løsningen i andre land. Ørnulf Myklestad, en sentral antisemittisk aktivist i NS, tok initiativet til NS bladet «Norsk Front» som gikk til kamp mot jødedom, frimurerne og marxisme. Han mente at disse internasjonale kreftene hadde tatt strupetak på det norske folk.⁹⁹ De siste årene frem til 1940 var partiet veldig lite og fremstod mer som en politisk sekt.¹⁰⁰ Partiets lille rest forklarte det med konspirasjon befestede forestillinger om at en godt planlagt jødisk sammensvergelse i hele det politiske liv.¹⁰¹ Fedrelandslaget, og de som var tilknyttet dem, så på det som viktig å verne seg mot den internasjonale sosialismen. Disse mente at Quisling var uegnet som borgerlig samlingsfigur. Likevel var det ingen tvil om hva de ledende avisene som Aftenposten, Tidens Tegn og Nasjonen anså som den største trusselen, nemlig bolsjevismen.¹⁰² Derfor forsvarte disse avisene også Nasjonalsosialismen i Tyskland som satte en effektiv stopper for bolsjevismen. Nazistenes antisemittisme ble også forsvart i enkelte aviser og argumentert for med jødernes angivelige dominering av tysk nærings og finansvesen og degenererende innvirkning på det nasjonale kulturliv. Imidlertid ble det reagert negativt når voldeligheter ble begått av Nazistene. Arbeiderpressen på den andre siden advarte helt fra starten av mot naziregimet.¹⁰³

⁹⁶ Stugu 2012 s.96

⁹⁷ Emberland 2009 s.415

⁹⁸ Austad, Berge & Ulstein 2012 s.37

⁹⁹ Emberland 2009 s.416

¹⁰⁰ Stugu 2012 s.96

¹⁰¹ Emberland 2009 s.416

¹⁰² Stugu 2012 s.97

¹⁰³ Emberland 2009 s.418

I Norge fantes det en antijødisk tradisjon fra Martin Luthers tid. Men de var også påvirket av den nye antisemittismen. I kirkens kretser hadde de en tendens til å se allianser mellom jødedom og kommunismen som dermed truet kirken. En fryktet at kommunismen ville fremme gudløsheten og redusere kirken.¹⁰⁴ Den internasjonalt anerkjente norske teologen Professor Sigmund Mowinkel hevdet at kommunismen var basert på jødedommen i en artikkel i tidens tegn i 1924. Dr. theol Christian August Bugge kom med et motinnlegg. Han mente det var urettferdig å stemple kommunismen for en forvillet jødisk religiøsitet. Selv om det fantes herskesyke jøder som hadde forårsaket antisemittisme, så var det også en hel flokk med edle jøder som hadde gitt menneskene evige verdier. Imidlertid fikk også Mowinkel støtte for sine synspunkt i mellomkrigstiden som var preget av frykten for kommunismen.¹⁰⁵ Misjonsprest for israelsmisjonen Gisle Carl Torsten Johnson skrev i «Kirke og Kultur» i 1924 at det ikke fantes et folk på jorden som var så maktsyke som jødene. Og at det var et sykdomstegn når jødene ble overmektige¹⁰⁶ Kappelan Thorleif Boman skrev i 1933 en serie artikler om «den nye ånd» i Tyskland i avisen Dagen. Her kommer det frem at marxismen, etter hans syn, er en jødisk religionsdannelse. Og at han hadde forståelse for yrkesforbudet mot jøder i det offentlige liv. Og han gledet seg over at Tyskerne foretrakk Hitler foran Stalin fordi det kunne redde vestens kristenhet fra åndelig undergang. Israelsmisjonens formann Professor Christian Ihlen var ikke langt i fra samme oppfatning. Denne oppfatningen av alliansen mellom jødedom og kommunismen er noe som også befant seg både i de kristelige og samfunnet generelt.

Selv om antisemittiske holdninger kom til uttrykk så var det ikke dermed sagt at en velsignet alt nazistene gjorde, faktisk, langt derifra. Sokneprest Peder Christensen hadde tidligere uttrykt at den kommunistiske ånd var jødisk. Året etterpå, i 1934, uttrykket han fordømmelse over jødeforfølgelse. Avisen Dagen hadde ofte kritiske bemerkninger om Hitleregimet. Og var kritisk til jødekritiske innlegg som for eksempel Leiv Aalen skrev, og tok avstand fra dem. Det var ikke alle i kirkelige kretser som støttet Hitlers jødepolitikk, men det var vanlig å se på jøden som en trussel for kristendommen. Krystallnattens vold ble fordømt. Luthersk Kirketiende kommenterte på lederplass «her fikk mobben i et stort folk lov å gå løs på en del av samme folk- fordi de hørte til en annen rase enn flertallet av folket».¹⁰⁷

¹⁰⁴ Austad, Berge & Ulstein 2012 s.25

¹⁰⁵ Austad, Berge & Ulstein 2012 s.25-26

¹⁰⁶ Emberland 2009 s.409

¹⁰⁷ Austad, Berge & Ulstein 2012 s.27-40

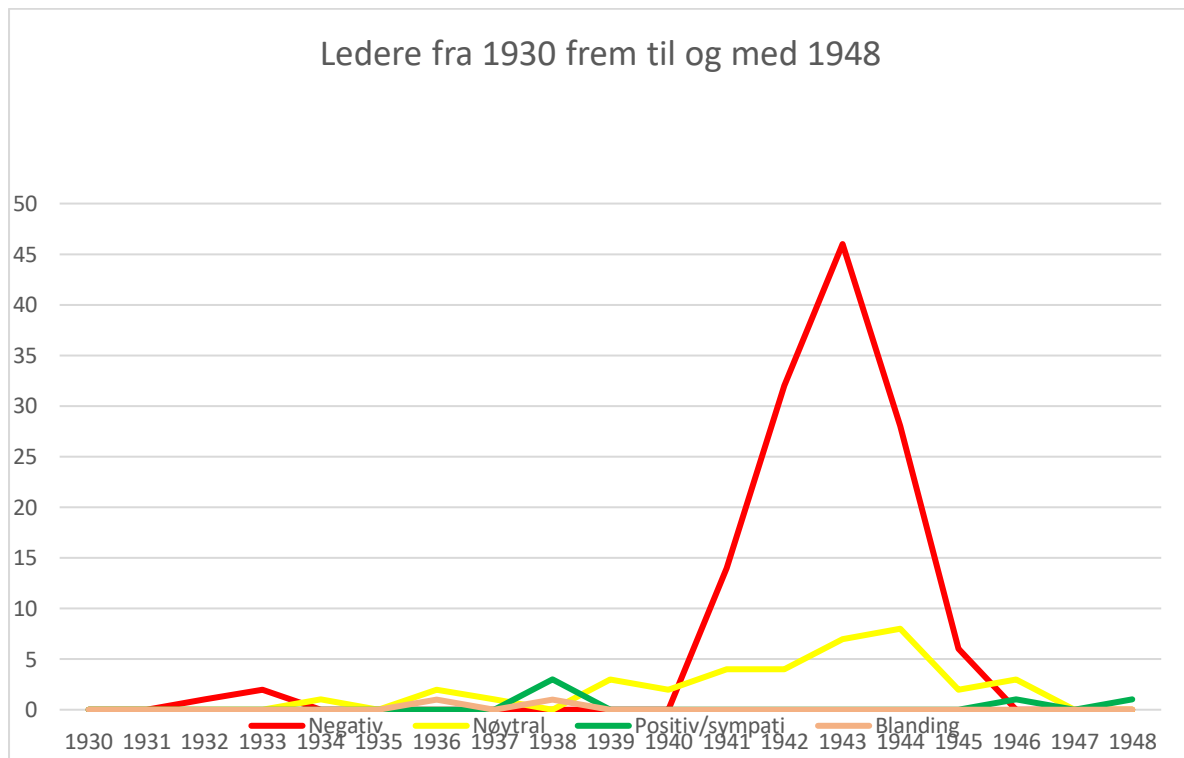
Tyskerne invaderte Norge den 9 april 1940. Den tyske jødepolitikken økte i intensitet fra sommeren 1941. Jødene ble kartlagt i landet, arrestasjoner av enkeltpersoner, påbud om «j» stempel i legitimasjonskortet, gjeninnføring av jødeparagrafen i grunnloven og økonomisk likvidasjon, og i januar 1942 ble utrydningsplan iverksatt og kalt «den endelige løsningen på jødeproblemet». Det fantes i 1940 omtrent 2100 jøder i Norge, NS-regimet hadde fulgt tyskerne i alle deres instruksjoner om å redusere livsvilkårene deres. Derfor var det mange som hadde flyktet til Sverige før ordren om arrestasjon av jødene og sendingen til Auschwitz. Lederskapet i NS gjorde som fortalt. I to omganger, med hjelp av det norske politi, samlet de rundt 800 jøder og gav dem til SS. 762 jøder ble forflyttet til kontinentet og til Auschwitz, bare 26 av disse overlevde krigen.¹⁰⁸

Fra og med neste kapittel går oppgaven over i den empiriske delen. Her fremstilles de kvantitative data fra Aftenposten i grafer, i tillegg til kvalitativ analyse av artiklene. Jeg starter med de redaksjonelle lederne.

¹⁰⁸ Stugu 2012 s.132-133,129

Kapittel 3: Aftenpostens redaksjonelle ledere

Jeg starter med lederne fordi det er det som står der som tydeligst gjenspeiler avisens meninger og holdninger. Lederen er avisens talerør og representerer dermed avisens holdning til saker som blir tatt opp. Gjennom argumentasjon forsøker lederen å overbevise en leser eller bekrefte en leserens oppfatning. Sjefredaktøren i Aftenposten var Johs Nesse. Det er også han som skriver disse usignerte lederne, eller, i hvert fall, forsikret seg om at de stod i samsvar med hans oppfatning.¹⁰⁹ Aftenposten var jo som vi har sett en Høyreavis, sakene som ble tatt opp og vinklingen bærer selvsagt preg av å være skrevet for et høyrevendt publikum som støttet Høyre og hadde konservative holdninger. Det er det som er av interesse for Høyre og den borgerlige befolkning som mest sannsynlig vil bli tatt opp i lederen.

Figur 5. Lederne i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948

¹⁰⁹ Kokkvold 1957 s.10

Ved gjennomgangen av alle lederne som inneholdt ordet «jød» fra 1930 frem til og med 1948 har jeg satt opp et diagram (figur 5). Den store økningen fra 1940 til 1945 skyldes Nazistenes okkupasjon og deres sensur og bytte av redaksjonen. I diagrammet ser vi at temaet jøder ikke har vært av stor prioritet i Aftenpostens leder. Totalt har vi 20 ledere som omtaler jøder i fredstid. Spredt ut på 13 år blir det litt mer enn en i året. Og dette var i en tid da jøder gjennomgikk alvorlige livsvilkårsforandringer. En ser at lederen uttrykker seg i tidene da de mest radikale forandringene kommer. I 1932 gir lederen et innblikk i nazistpartiets antisemittiske program i på grunn av nazistenes økte popularitet. I 1933 kom Hitler til makten. I 1938 da krystallnatten rammer jødene og en enda verre endring av deres livsvilkår finner sted. Og i 1946 da det handler om jødiske flyktninger etter verdenskrigen. Videre kan en se at ledere har negativt innhold om jøder i 1932-33 og at dette forandrer seg noe videre ut over. Det er forståelig at jødene vilkår ut over tiåret vekket sympati. Derfor er de de negative lederne rundt 1933 av interesse, og siden de er de første i denne årrekken er det også naturlig å begynne der.

Sosialistisk pågåenhet – holdning til jødene viser seg.

Det nasjonal sosialistisk arbeiderparti i Tyskland ble stiftet 24 februar 1920. Tross vanskelighetene den tyske folk gikk gjennom disse årene så var det få som sluttet seg opp om dette revolusjonære partiet. Det fremstod som et marginalt parti. I 1923 intervjuet Aftenposten Hitler. Her uttalte han at «bare en hensynsløs brutal fører kan redde Tyskland», og at jøder skulle miste statsborgerretten. Aftenposten beskriver Hitler som en merkelig mann med tale og penn i sin makt.¹¹⁰ Ellers rapporterte Aftenposten bare kort om hendelsene rundt partiet som for eksempel ølkjellerkuppet. Ved valget i 1928 fikk Nazipartiet 2,6 % av stemmene i Tyskland noe som tilsvarte bare 12 seter i Riksdagen. De hadde fått færre stemmer ved hvert valg siden 1924. Det var vanskelig å forestille seg at de på noe tidspunkt skulle gjøre noe suksess. De fleste så på Hitler som en gal mann og en «lurendreier». Året etter skjedde det noe som ble viktig for nazipartiets popularitet. Krakket i 1929 gjorde at aksjeverdiene falt voldsomt. Det fikk økonomiske konsekvenser rundt om i hele verden og særlig i Tyskland. Da Tyskland ikke lenger fikk utenlandske lån, raknet økonomien, og industrien stoppet opp. Resultatet ble at tallet på arbeidsløse steg kraftig. Mennesker som så etter en utvei og håp rettet blikket mot radikale løsninger. Hitler og han parti var en av disse løsningene. Ved valget

¹¹⁰ «Nationalsocialismen i Bayern. Nationalsocialistene kjemper for at statsborgerretten maa blive taget fra jødene.- Alle banker bør drives af staten. – En ny og sterk folkehær kræves oprettet. Adolf Hitler udtaler sig til »Aftenposten» i Aftenpostens nr.139 17/3-1923

i 1930 fikk nazistene 107 seter i riksdagen og populariteten var økende. Dette opptok spesielt arbeiderpressen i Norge, og «socialistavisene» hadde gjentatte ganger spurt hvordan Høyrepressen stilte seg til utviklingen. Dette var bakgrunnen for at Aftenposten bestemte seg for å kommentere Hitlers program på lederplass den 30. august 1932.

«Hitler og vi»

I artikkelen «Hva vil Hitler. Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderpartiprogram»¹¹¹, på siden ved siden av den gitte lederen, blir norske lesere opplyst om de 25 punkter det tyske «Hitler-partiet» ønsket å gjennomføre. Og det er disse punkter lederen «Hitler og vi»¹¹² kommenterer. Det kommer frem at det er en viss forvirring rundt hva slags type politikk nazistene står for. Arbeiderpressen beskriver det som «ultrakonservativt». Imidlertid peker lederen på at nazipartiet, i likhet med sosialismen, har en betydelig «overtro» på staten. Første del av programmet er punkter som, ifølge lederen, lett forklarlig vekker «anklang og sympati». Dette gjelder altså styreformen, som legger vekt på etnisk tysk styre, og hensyn til karakter og dyktighet i stedet for politisk farge. Og forholdet til utlandet, der kreves lik behandling som andre nasjoner, og en opphevelse av fredsoverenskomstene i Versailles. På samme tid blir jødene nevnt i forhold til det som lett forklarlig vekker «anklang og sympati». Som man kunne lese i «Hva vil Hitler» vil de første punktene ha store konsekvenser for de fremmede i landet. Lederen forstår altså de «fremmede» som jøder. En jøde kan ikke være en landsmann, ettersom en landsmann er nødt til å være av tysk blod. De skal ifølge programmet oppfattes som gjester og skal være underlagt en fremmedlovgivning. Dette ville bety en reduksjon i jødernes vilkår og borgerrettigheter i Tyskland. Om Tyskland ikke klarer å skaffe den tyske befolkning arbeids og livsmuligheter, måtte de fremmede (jødene) henvises ut av landet for å gi rom. Ingen fremmede (jøder) fikk lenger innvandre til landet, og om jødene var ankommet Tyskland etter 1914 skulle de øyeblikkelig forlate landet. Aftenposten oppviser derfor en ganske negativ holdning til jødene når jødene blir medberegnet i det som vakte «anklang og sympati», og de stiller heller ingen kritiske spørsmål til konsekvensene for dem.

Imidlertid er lederen usikker på nazipartiet og uttrykker «når man nå er kvitt erstatningene og jødene, hva så?». Det kunne tenkes at det her kommer til uttrykk en form for sympati for jødene med dette utsagnet. Imidlertid er det den videre politikken i programmet avisen uttrykker seg skeptisk til, og ikke oppgjøret med jødene. Det at en skal redusere livsvilkårene deres stilles det ingen spørsmål ved. Lederen identifiserer partiets siste del som

¹¹¹ «Hvad Hitler vil. Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderpartis program» i Aftenpostens nr.436 30/8-1932

¹¹² «Hitler og vi» i Aftenposten nr.436 30/8-1932

en blanding av Venstres og sosialistenes programmer som legger veldige byrder på det offentlige budsjettet. Her kreves det blant annet skatter i storbedriftenes inntekter, utbygging av aldershjem, og sterk sentralmakt med fokus på allmennytte fremfor egen nytte. Lederen fremhever at den eneste forskjellen mellom nazipartiet og andre sosialistiske partier er at den i tillegg er nasjonal. Det gjøres et poeng av at første del av programmet ville være tiltalene for Norges borgerlige og den andre delen ville tiltalene for sosialistene. Dette sier noe om at de borgerlige i Norge ikke var særlig begeistret for jødene. Det blir konkludert at programmet er «demagogisk» altså folkeforførende med appell til begge sider. Lederen konkluderer med at den sosialistiske delen av nazistenes program er «fullstendig ødeleggende» for samfunnet. Den vil «bringe folket i ulykke og øket fattigdom». Og hvis et Norsk parti skulle dukke opp med et likt program ville de «bekjempe dette parti på det sterkeste». Og Aftenposten holdt seg til sine ord da Nasjonal Samling ble stiftet av Vidkun Quisling et år senere. Det ble brukt mye spalteplass til negativ omtale av partiet, og mest sannsynligvis hadde dette stor innvirkning på dets dårlige oppslutning.¹¹³

Aftenpostens tok altså avstand fra den siste delen av programmet og betegnet partiet som sosialistisk. Dette var et klart svar til arbeiderpressen - de stilte seg ikke uten videre positivt til det tyske partiet og Hitler, og utelukkelsen av jødene hadde de ingen betenkeligheter med.

«Mistet forstanden?»

Det skulle gå et halvt års tid før Aftenposten nok en gang berørte spørsmålet omkring jøder. Hitler var nå kommet til makten. Under overskriften «Mistet forstanden»¹¹⁴ ble Arbeiderbladet beskyldt for dobbeltmoral og for å ha kritisert Tyskland. Det var valgår i Norge og det var konkurranse om å vinne velgere frem mot valget 16 oktober. Frykten for Arbeiderpartiet gjorde seg gjeldene i Aftenposten selv om Arbeiderpartiet gikk i en stadig mer demokratisk og mindre revolusjonær retning. Arbeiderpartiet hadde fått 31,4 % av stemmene ved valget i 1930 og hadde gått forbi Høyre som oppnådde 27,4 %. Arbeiderpressen kritiserte Høyrepressen for å reklamere for det de kalte «voldsregimet i Tyskland». For sin del sa Aftenposten seg uenig – diktaturet ble sett på som en «uverdige statsform». Avisen hevder at former for «terror» i det sivile åpne samfunn kan føre til valget mellom to onder, altså diktaturer. Aftenposten gjør det klart at de vil velge det minste onde i en slik situasjon, og det blir i deres øyne Italia og Tyskland fremfor Russland.

¹¹³ Valaker 1999 s.43

¹¹⁴ «Mistet forstanden» i Aftenposten nr.146 21/3-1933

Aftenposten mente at Arbeiderbladet bedrev dobbeltmoral ved å skrive «at det aldri har forekommet noget så oprørende og avskyelig i Russland som det som foregår i Tyskland nu», for i Sovjet-Russland ble det i stor grad bedrevet vold. Der hadde man nettopp henrettet 35 statsfunksjonærer for illojalitet. I motsetning til Sovjet-Russland hadde Tyskland avsatt mennesker som var ansett som illojale. Det fremheves at Tyskland omtrent hadde gjort det samme som Arbeiderpartiet når de jaget folk fra arbeidsplassen, for det hadde nemlig skjedd i Norge. Det blir hevdet at i Norge er det arbeideren som «jages fra sitt levebrød», mens det i Tyskland er «de mer velstående jødene og embetsmenn». I polemikken blir virkemiddelet kontrast brukt. Den mindre velstående arbeider mot de velstående jøder og embetsmenn. Dette får Arbeiderpartiet til å virke verre enn tyske myndigheter siden det er mer synd på mindre velstående arbeider enn de velstående jøder og embetsmenn. Aftenposten hadde allerede brakt flere nyheter om trangere kår for jødiske handelsmenn/butikkeiere (tabell 16), så leserne/publikum var vel informert.

Tabell 16. Rapporterte handlinger mot jøder og kommunister.

30/1-1933	Hindenburgs utnevning av Hitler.
27/2-1933	Den tyske Riksdag brent. En kommunist blir funnet skyldig ¹¹⁵
05/3-1933	Hitler fremdeles avhengig av andre for å ha flertall. Imidlertid er inntrykket at han hadde vunnet flertall ¹¹⁶
09/3-1933	Jødiske butikker boikottes ¹¹⁷
10/3-1933	Kamp mot de jødiske varehusene og jødiske forretninger ¹¹⁸ .
11/3-1933	Kommunistene utelukkes fra Riksdagen, og settes i konsentrasjonsleirer ¹¹⁹ .
15/3-1933	Andre Norske aviser skrev om utslag av vold, mens politifullmektig Jonas Lie i sitt

¹¹⁵ «Den tyske riksdag brent» i Aftenpostens nr.107 28/2-1933

¹¹⁶ «Hitler fikk flertall. Nasjonalsosialistene og de tysknasjonale-sammen fikk over 50% av stemmene» i Aftenposten nr.118 06/3.1933

¹¹⁷ «Hakekorsflagg over Berlins riksbank, slott og universitet. Boikott av jødiske forretninger» i Aftenposten nr.124 09/3-1933

¹¹⁸ «I de sydtyske stater er det røre og forvirring» i Aftenposten nr.126 10/3-1933

¹¹⁹ «Kommunistene utelukkes fra riksdagen. De tyske kommunister skal anbringes i konsentrasjonsleirer til de lærer å bli nyttige medlemmer av samfunnet. Hitlers makt er nu sikret» i Aftenposten nr.129 11/3-1933

brev skrev at det ikke forekom voldshandlinger ¹²⁰
--

Det er interessant å se at avisen bruker ordene «velstående jøder». Vi kan her ane en indirekte bruk av stereotypien om den rike jøde. Den rike jøde ligger i den norske kulturelle referanserammen. Det var nemlig ikke bare velstående jøder som led under det som nazistene hevdet var sporadiske boikottaksjoner. Det at du var en jøde var grunn nok, uavhengig av rikdom.

Aftenposten skriver «et folk lever ikke av å knekke bolsjeviker og jøder. Det må arbeides». Det kunne tenkes at det ligger en latent sympati i et slikt utsagn. Imidlertid viser den videre konteksten at det igjen handler om bekymring for økonomien til et sosialistisk styre. Jødene blir altså igjen nevnt som en gruppe det er greit å ta forholdsregler overfor på lik linje med kommunister. Noe videre utdyping for grunnlaget gis ikke. Lederen avrundes med et siste stikk til Arbeiderbladet og sosialisme i alle former. For det som er verre enn alt er at sosialisme «synes å føre til en brist i dømmekraften» og sikter til Arbeiderbladets uttalelser.

Sivilisert antisemittisme

«Jødehat»

Fjorten dager senere skriver Aftenposten på lederplass om jødene og holdninger til dem. Denne gangen relatert fullt og helt til jødene i Tyskland. I tidsrommet fra forrige leder eskalerte vidtgående konflikter seg mellom jødene og tyskerne. Tyskerne mente jødernes innflytelse overgikk deres «tallmessige styrke» og Aftenposten rapporterer med overskriften «jødenes stilling i Tyskland». Avisen intervjuer, på et senere tidspunkt, også en Stalhjelmsmann¹²¹ som innrømmet enkelte «isolerte» overgrep hadde skjedd, men at det var «forståelig» på grunn av jødernes enhetsforretninger som hadde ødelagt middelstanden. De publiserte også Tyske bedrifters beretning til norske bedrifter om forholdene i Tyskland som omhandlet jødene. Der blir det hevdet at «revolusjonen» skjedde uten «blodsutgytelser, og at jødene ved enkelte domstoler og sykehus hadde «80-100 prosent av stillingene». Amerikanske jøder boikottet tyske varer som reaksjon på nazistenes antisjødikse holdning og mål. Etterhvert ble det uttrykket et ønske om at alle jøder i verden også skulle boikotte

¹²⁰ « Jødeforfølgelsene » i Berlin. Og en aften i nazis ytterste stormkvarter. Berlinerbreve til Aftenposten fra statsfullmektig Jonas Lie» i Aftenposten nr. 135 15/03.1933

¹²¹ En paramilitær organisasjon som vokste frem etter i Weimarrepublikken. Den bestod først og fremst av krigsveteraner, men ble etter hvert et samlingssted for nasjonalistiske elementer og motstand mot Weimarrepublikken.

Tyskland. Nazistene organiserte innenlands boikott av jødiske forretninger som motsvar mot jødernes boikott. Aftenpostens korrespondent skrev at «store distrikter i Berlin viser seg å bare ha jødiske forretninger». Amerikanske jøder innstilte boikotten to dager etter nazistenes boikottaksjon, men ble gjenopptatt en stund etter. Jødene i Tyskland var fortvilet ikke bare over sin situasjon, men også over sine trosfeller i andre land. Jøder i Tyskland protesterte også mot jøder som agiterte mot Tyskland. Disse tyske jødene mente at utenlandske jøders boikott forverret deres forhold, og mente at de utenlandske jødernes beretninger bar preg av overdrivelser. Lederen for den jødiske menighet i Berlin uttalte til Aftenpostens at det de utenlandske jøder skrev var «ondsinnnet oppspinn». Reaksjoner kommer også fra presseverden og fra protestanter og katolikker mot jødeforfølgelsen. Aftenposten som vist, underrettet sine lesere om forholdene i Tyskland (tabell 17), men det ble ikke stilt noen kritiske spørsmål til dem som fortalte om det.

Tabell 17 artikler i Aftenposten om jøder i Aftenposten fra 22.03-03.04 i 1933

22/3-1933	Aftenposten har anerkjent avisen Deutsche Allgemeine Zeitung sin fremstilling av jødernes stilling». ¹²²
23/3-1933	Jødene i Amerika boikotter tyske varer. Protestanter og katolikker protesterer mot jødeforfølgelsen. ¹²³
24/3-1933	Jødene legger planer om at alle jøder i verden skal boikotte tyske varer. ¹²⁴
25/3-1933	Blodige jødeforfølgelser i Polen. ¹²⁵
27/3-1933	Jøder i Tyskland protesterer og mener utenlandske jøders beretninger «strutter av overdrivelser». ¹²⁶
27/3-1933	Aftenposten korrespondent Axel Thorstad snakker med den «myrdede» kommunistiske Thälman. Som i utenlandsk presse skal ha blitt martert til døde. ¹²⁷
28/3-1933	Tyske jøder ber utenlandske jøder holde fred og mener boikotten fra utenlandske jøder bare vil gjøre det vanskeligere for tyske jøder. Og lederen av den jødiske menighet i Berlin sier til Aftenposten beklager de «ville ryktene» om jødeforfølgelser, og betrakter dem som ondsinnnet oppspinn. ¹²⁸

¹²² «Jødernes stilling i Tyskland» i Aftenposten nr.149 22/3-1933

¹²³ «Jødene i Amerika boikotter tyske varer protestanter og katolikker protesterer mot jødeforfølgelsen i Tyskland» i Aftenposten nr.151 23/3-1933

¹²⁴ «All verdens jøder skal boikotte tyske varer» i Aftenposten nr.153 24/3-1933

¹²⁵ «Blodige jødeforfølgelser i Polen» i Aftenposten nr.155 25/3-1933

¹²⁶ «Jødernes forsøk på å lage internasjonal boikott av tyske varer. Protest fra de tyske jøder» i Aftenposten nr. 158 27/03-1933

¹²⁷ «Minister Gøring tilbakeviser skarpt ryktene om voldshandlinger. Utenlandske journalister i Berlin besøker arresterte kommunister Aftenpostens korrespondent snakker med den 'myrdede' Thälmann og andre» i Aftenposten nr.157 27/3-1933

¹²⁸ «De tyske jøder ber sine trosfeller i utlandet holde fred. De utenlandske jøders boikott vil bare volde vanskeligheter for de tyske jøder. Lederen av de jødiske menigheter i Berlin uttaler sig til Aftenposten» i Aftenpostens nr.159 28/3-1933

29/3-1933	Tyskland organiserer boikott av jødene om de ikke stopper sin boikott. ¹²⁹
30/3-1933	Aftenposten intervjuer Tysk- nasjonal og Stahlhelm-mann og spør om hva sannheten er om det tyske jødespørsmål. ¹³⁰
01/4-1933	Den 1. april starter boikott aksjonen mot jødene i Tyskland. ¹³¹
03/4-1933	De amerikanske jøder innstiller aksjonen mot Tyskland. ¹³²
03/4-1933	Tyske bedrifter skriver til norske bedriftene om forholdene og jødene. ¹³³

Aftenpostens leder «Jødehat»¹³⁴ er fiendtlig innstilt «Det kan ikke være tvil om at tyskernes aksjon mot jødene i disse dager skaper en forsterket jødesympati ute i verden, som disse Israels sønner neppe fortjener» er den første setningen. Det ble i denne sammenheng ikke gitt noen begrunnelse. Og det kan se ut som om det var uklart for Aftenposten også fordi den hevdet at man i Norge manglet forutsetninger for å kunne dømme rettferdig. Avisen peker imidlertid på at jødene «metoder og mentalitet» skaper lidelse. Det som er usikkert er i hvilken utstrekning tyskernes lidelser skyldes jødene måte å handle og tenke på. Den «skyldige» jøde er en av stereotypene som ligger i den norske kulturelle referanseramme. Selv om avisen ikke kan peke på noe konkret så antok de at jødene i en eller annen grad var skyldige. Aftenposten hevdet at de vet er at jødene er blitt «forhatt» og at det mest sannsynlig har «reelle årsaker» og ikke «mindredyktighetsfølelse og misunnelse».

Avisen hevdet at jødeforfølgelsen var det svake punkt i den nasjonale folkereisningen fordi dette fikk konsekvenser både økonomisk og moralsk. Behandlingen av jødene gjorde at jødene ellers i verden protesterte og satte i gang en boikott som svekket det tyske folks økonomi. Tysklands mottiltak svekket «bare en rase» i Tyskland derfor var det ikke tilstrekkelig som mottrekk. Det moralske aspektet viser seg med uttalelsen «Vi kan bare beklage hvis gjenreisningsarbeidet skulle bli hemmet ved at oppgjøret med jødene tas for hastig og for voldsomt». Med andre ord gjenreisningen kunne bli hemmet på grunn av hurtigheten og voldsomhetene i behandlingen av jødene. Tyskland hadde, som konsekvens av nettopp dette, pådratt seg jødene og andres protest verden over. Avisen skrev om «oppgjøret

¹²⁹ «Tyskland organiserer boikott av jødene. Bevegelsen skal ikke ramme utlendinger. Flere jødiske stormagasiner har måtte lukke.» i Aftenposten nr.161 29/3-1933

¹³⁰ «Hitlers revolusjon- en revolusjon i lakksko og glacehansker. Ingen tanke på motrevolusjon fra Stahlhjelms. Heller ingen organisert jødeforfølgelse, men – Tysk-nasjonal og Stahlhjelms-mann i Norsk -Tysk Østerriksk forening i dag» i Aftenposten nr.163 30/3-1933

¹³¹ «Boikott-aksjonen mot jødene begynt. Store distrikter i Berlin viser seg å bare ha jødiske butikker. Alt forløp rolig i formiddag» i Aftenposten nr.169 1/4-1933

¹³² «De amerikanske jøder innstiller agitasjonen mot Tyskland» i Aftenposten nr.171 03/4-1933

¹³³ «Den tyske jødeboikott vil bli fortsatt til utlandet oppgir sin Tyskland boikott. Hva tyske firmaer skriver til sine norske forretningsforbindelser.» i Aftenposten nr.171 03/4-1933

¹³⁴ «Jødehat» i Aftenpostens nr.172 4/4-1933

med jødene» som noe som var helt legitimt, det var måten det ble gjort på som ikke var helt klokt med tanke på reaksjoner fra andre.

Lederen oppgir, basert på større mengder leserinnlegg, at det også her i landet er «adskillig jødehat». Det påpekes blant annet at begrunnelsen «vel flinke til å lage fordelaktige konkurser», er utdatert. Ved de nye lovene om gjeldsnedskrivning, kan «vi» «den hvite rase», ikke stille seg provosert i forhold til det, skriver lederen. Det er interessant at han bruker ordene «den hvite rase», noe som viser en klar «oss og dem» tenkning eller «rasetenkning».

Selv om lederen hevder at påstanden om jødene var utdatert påpekes jødernes spesielle kvaliteter, gjennom «en tusenårig kamp mot all verdens vanskeligheter har gitt jødene en spesiell smidighet og en særlig begavelse i å øine muligheter i alle situasjoner». Det uklart hva lederen konkret mener. Imidlertid kommer det klart frem hva man må gjøre for å beskytte seg mot dem. Norge måtte fortsette med lover som ikke tillot jødene, med deres «smidighet og spesielle begavelse», noen fordel. Og så måtte nordmenn, oppfylle den germanske rases dyktighetspotensial, og innstille seg til økt vaktksomhet. Jødene ansees tydelig som en potensiell fare for Norge. En ser virksomheten av stereotypien «den nasjonsfiendtlige jøde». Lederen innrømmer at det også er «svakhet hos oss» som ofte er grunnen til at jødene ofte «trekker det lengste strå». Lederen anerkjente jødernes spesielle kvaliteter, men også at de var fremmede, og anså dem på den måten som en fare. Derfor advarte Aftenposten mot å gi en for hard dom over «tyskernes oppgjør». Lederen holdt frem at det knapt var grunn til at sympatien skulle overdrives. Samtidig ville de ikke «puste til rasehat» og fremhevet Norge som fredsnasjon og kamp mot alt som kan «frembringe hat». Dette er helt i tråd med «sivilisert antisemittisme» (figur 3), dog med en dreining mot det negative. Stereotypier og fordommene spiller en rolle, men avisen vil gjerne ikke bli identifisert med antisemittisme, rasehat og jødehat. Jødene blir til slutt betegnet som noen en ikke skal frykte i Norge. Imidlertid slår siste setning fast at jødene, tross dette, er en potensiell fare og en må være vaktsum - «skylder vårt eget folk det hensyn å være aktsom overfor alle farer. Intet kan unnskyldte mangel på årvåkenhet».

Rasesolidaritet – Arbeiderpartiet, pass deg!

«Rasesolidaritet»

Nesten tre år senere blir jødetematikken igjen behandlet i Aftenpostens lederspalte med overskriften «Import av arbeidsledige».¹³⁵ Foranledningen til denne lederen er Dr. Scharffenbergs agitasjon i Arbeiderbladet for at myndighetene skulle slippe inn flere jøder som var på rømmen fra Tyskland. Dette er Aftenpostens leder dypt uenig i. Og siden Arbeiderpartiet nå satt i regjeringen så kan det tenkes at Scharffenbergs uttalelse fremstår som ekstra faretruende.

Når Scharffenberg har omtalt jødene som «verdifulle mennesker» sier lederen seg enig «vi tviler ikke på at der kan være verdifulle mennesker blant de jøder det her er snakk om». Imidlertid fremhever han at man i Norge også har mange «verdifulle mennesker» blant norsk ungdom som går arbeidsledig – fordi ingen andre land har plass. Han fremhever at Norge ikke har plass til arbeidssøkende. På den måten fremstår dette som en beskjed til Arbeiderpartiet som skal ha arbeidernes situasjon i fokus. Videre begrunner han sin motstand med at «...jødene av gode og meget forklarlige grunner har tillagt sig en rasesolidaritet som meget ofte vil sette saklige hensyn til side hvor det gjelder spørsmål om arbeide og fordeler. Det er derfor ikke ønskelig å ha altfor mange av dem». I forlengelse av det første fremstår dette også som en beskjed til Arbeiderpartiet. Han stiller seg forståelig overfor et karaktertrekk han mener jødene har i kraft av sin tilhørighet. Men trekkets negativitet skal også gjøre det forståelig at villigheten til å ta dem inn er lav – det går utover norske arbeidere både som konsekvens av økt antall og solidariteten. I samme vending hevder han bastant «Så meget må man kunne si uten at det skal optatt som rasehat. Noget slikt hat kjenner vi ikke. Neppe en fordom engang». Det fortøner seg som om lederen er på defensiven. Det er et paradoks at han tar avstand fra fordommer, men fremholder at den negative fordom om rasesolidaritet som et generaliserende bilde på at jødene er en fare for arbeidere. En kan ane stereotypien den «uærlige» jøde, der deres egne får fordeler. Samlet sett ser en at han bekrefter at jøder kan være verdifulle og har forståelse for hvorfor jødene angivelig er som de er. En ser at dette faller innenfor «sivilisert antisemittisme» og at dreiningen er vanskelig å spesifisere. Avslutningsvis gjentar han det første argumentet - det er mange verdifull ungdom i Norge. I tillegg til at han sender et stikk til Arbeiderpartiet der han peker på at innvandring neppe får «hele folket i arbeid» - et av Arbeiderpartiets sentrale paroler.

¹³⁵ «Import av arbeidsledige» i Aftenpostens nr.136 14/3-1936

Fredspris, frykt og håp om fred

«Ikke jøde eller greker»

Et halvt års tid senere ble ordet «jøde» nevnt ved to anledninger i Aftenpostens ledere. Den første i en bisetning i forbindelse med fredsprisen. Carl von Ossietzky og Carlos Saavedra Lamas mottok fredsprisen i 1936. Aftenposten var ikke særlig begeistret for agitasjonen for få Ossietzky som fredsprisvinner, eller pressens omtale etter valget.

I lederen «det modige Norge»¹³⁶ skriver Aftenposten om reaksjonene og sin egen reaksjon til at Ossietzky er blitt tildelt fredsprisen. Aftenposten ønsker å få frem at fredsprisen ikke var ment som skyts mot Tyskland. Avisen irriterer seg også over at det er dette det oppfattes som og skrives om. De skriver at ikke bare Tyskland, men hele Europa har misforstått Nobel-komiteen. Aviser «av alle politiske kulører» viser sin tilfredshet for prisen. Og Tyskland har betegnet det som «en uforskammet utfordring og fornærmelse». Lederen fremhever at Nobel-komiteen har handlet etter sitt beste skjønn og overbevisning og at hensikten ikke har vært å «demonstrere mot Tyskland». Dette er vanskelig å forstå, hevder Aftenposten, for omverdenen og Tyskland når en ser det «den Ossietzky-innstilte norske presse skriver i disse dager». Arbeiderbladet blir tatt frem som et eksempel der redaktøren var med på å gi ut prisen, og brukte anledningen til å si at dette var et symbol mot den anti-fascistiske bevegelse. Aftenposten irriterer seg også over hvordan den andre Nobelpris mottakeren Lamas blir fremstilt. I følge avisen blir det hevdet i regjeringens hovedorgan at han ikke burde få den på grunn av sin konservative bakgrunn uavhengig av hva han har gjort for freden. Lederen betegner denne holdningen for en krenkelse for hele prisen:

Det er en krenkelse av hele Alfred Nobels testamente og fredsprisens grunnleggende ide, hvis der i forbindelse med dens utdeling skal spørres om jøde eller greker, trell eller fri, konservativ eller radikal. Det eneste hensyn må være at den som blir tildelt prisen har gjort en innsats for fredens bevarelse, i menneskehetens og humanitetens navn i fordragelighetens ånd

Aftenposten er tydelig irritert over hvordan saken blir fremstilt - det skal ikke gjøres forskjell på konservativ eller radikal. Det er interessant at han bruker uttrykket fra Galaterne 3,38 «jøde eller greker». Lederne over har forfektet en negativ oppfatning av jødene. Imidlertid gjøres det klart at ikke rase, posisjon, eller politisk orientering skal spille en rolle i utdelingen i

¹³⁶ «Det modige Norge» i Aftenposten nr.597 26/11-1936

fredsprisen. Det ser ut som om det er mulig for Aftenposten å tegne et negativt bilde av en hel rase, samtidig være i stand til å løfte frem enkelte for eksempel til en fredspris.

På Julaften, nesten en måned senere, skriver Aftenposten lederen «Fred på jord».¹³⁷ Det er tydelig at frykten for krig har satt sitt avtrykk i Aftenpostens ledelse. Dette året hadde konfliktnivået øket betraktelig. Den kinesiske borgerkrig mellom kommunistene og republikanerne pågikk fremdeles.¹³⁸ Mussolinis Italia annekterte Etiopia den 9.mai.¹³⁹ Imidlertid var det den Spanske borgerkrig som brøt ut mellom nasjonalister og sosialister den 17. juli som skulle skape mest frykt for freden.¹⁴⁰ Det kom fort rykter om Tysklands hjelp til opprørene, og Frankrike truet som konsekvens med å levere våpen til den røde side. Og Italienske aviser anklager Frankrike for å sende inn krigsmateriell. Tyskerne benekter anklagen og sier seg enig i en nøytralitetspolitikk. Slik gikk beskyldningene og benektelsene. Konsekvensen ble et intrikat fiendtlig miljø bland støttespillerne til de to ulike gruppene i Spania. Frankrike ruster opp for 800 millioner mot grensen, som svar på Tysklands utvidede militærtjeneste. Hitler på sin side hevder det er for å beskytte seg mot kommunismen.¹⁴¹ Hitler tok til orde og talte hardt mot Sovjet og beskrev dem som den største trussel - en «dødsfiende».¹⁴² Sovjet skulle også personifiseres som jødene der hele 98 prosent av lederne skulle være jøder.¹⁴³ Moskva truet med å oppgi nøytraliteten, på grunn av Tyskland, Italia og Portugals overtredelse av nøytralitestraktaten.¹⁴⁴ Aftenposten fremhevet at det sikkert er begått overtredelser hos begge støtte grupperinger.¹⁴⁵ Tyskland tilbakeviser Moskvass beskyldninger og hevder at Russland selv krenket nøytralitetsavtalen.¹⁴⁶ Høires pressekontor hevdet i Aftenposten at det mest sannsynlig vil bli storkrig om Sovjet-Russland blander seg inn.¹⁴⁷

¹³⁷ «Fred på jord» i Aftenpostens nr.650 24/12-1936

¹³⁸ «Borgerkrigen i Kina» i Aftenpostens nr.461

¹³⁹ «Italiensk konge utropt til keiser av Etiopia. Marskalk Badoglio utnevnt til vicekong. Mussolini: Italia har endelig fått sitt keiserrike» i Aftenpostens nr.234 11/5-1936

¹⁴⁰ «Borgerkrig i Spania. Troppene i spansk Marokko går mot regjeringen. Opprørerne har overtaket i flere viktige byer bl.a. hovedstaden» i Aftenpostens nr.358 20/7-1936

¹⁴¹ « Tyskland vil ikke oppgi sine kolonikrav, sier Hitler. Opprustningen bare et ledd i forsvaret mot bolsjevismen» i Aftenpostens nr.455 10/9-1936

¹⁴² «Hitler: Vi går med raske skritt mot bevegede tider intet land vil bli spart for en avgjørelse for eller mot kommunismen. Ved Tysklands porter står en kjempehær» Aftenpostens nr.465 15/9-1936

¹⁴³ «Sovjet-Russland tyranniseres av verdens intellektuelle parasitter. Hitler retter nytt voldsomt angrep på kommunismen» i Aftenpostens nr.456 10/9-1936

¹⁴⁴ «Vil Moskva gripe inn i Spania? Trussel om å oppgi nøytraliteten. Kontrollkomiteen innkalt til møte!» i Aftenpostens nr.507 08/10-1936

¹⁴⁵ «Intervensjon» i Aftenpostens nr.509 09/10-1936

¹⁴⁶ «Tyskland tilbakeviser bestemt Moskvass beskyldninger. Hevder at Russland selv har krenket nøytralitetsavtalen» i Aftenpostens nr.533 22/10-1936

¹⁴⁷ «Hvis det blir krig? Fra Høires Pressekontor» i Aftenpostens nr.523 16/10-1936

Lederen bærer med seg nettopp denne verdens spente, urolige situasjon og har et sterkt håp om fred. «Fred» er ifølge lederen noe alle mennesker kan samles om:

Talløse millioner samles i dag i det enkle ønske: Fred på jorden. Det finner gjenklang i alles hjerter, hos troende og ikke troende, hos ung og lærd, hos ung og gammel, fra palasset og hytten strømmer håp og bønner om fred, fred. Så sentralt og uendelig altomfattende i menneskesinnet var budskapet fra den lille by i Palestina, at folkeslag av alle religioner sluttet seg til det. I denne tid mer enn noen sinne finner fredsbudskapet gjenklang i hjertene. De tause bønner og håp lyder den som lytter som et fortvilet angstens skrik fra millioner av skjeler. Det kjenner ingen landegrense eller folkeraser. Dypest inne er menneskes håp like om de enn finner sine uttrykk på forskjellige tungemål og i forskjellige former. Der spørres ikke om jøde eller greker, trell eller fri, alle som har tankens evne og menneskets enkle instinkt i sitt hjerte føler i kveld den samme andakt og det samme ydmyke håp som strømmer gjennom sinnet:
Alle Menschen werden Brüder

Igjen bruker lederen verset fra Galaterne 3,38. Selv om en leder tidligere har gitt evner til forskjellige folkeraser, så er det er ingen ting særlig germansk, hvitt eller jødisk over evnen til å ønske fred. En kan se en anerkjennelse av at alle i kraft av å være menneske har den gode egenskapen.

Reservert barmhjertighet

Ett år og elleve måneder senere er situasjonen i Tyskland slik at Aftenposten ser det nødvendig å kommentere en hendelse angående jødene. Aftenposten rapporterte jevnlig om hva som hadde skjedd med jødene gjennom hele 30-årene. Siden Hitler kom til makten hadde de fått sin livssituasjon radikalt forandret. Alt fra informasjon om reduksjon av antall jødiske studenter¹⁴⁸ til Nürnberglovene.¹⁴⁹ I 1938 skjedde en utvikling som tydet på at Hitlers lovnad fra 1936 om ikke å ta flere foranstaltninger mot jødene var et falleferdig luftslott som hadde

¹⁴⁸«Mellom 1200 og 1400 jødiske advokater får adgang til å procedere ved Berlins domstoler. Sirka 20 aviser er blitt forbudt i Tyskland. Spesialtelegram til Aftenposten» Aftenpostens nr.185 11/4-1933

¹⁴⁹ «Hitlers advarsel til Litauen og Folkeforbundet. 'Valgforberedelsene i Memel er en forhånelse av all rett, og strider mot alle Litauens forpliktelser' Tysklands jøder isoleres fullstendig: De kan ikke bli riksborgere, må ikke gifte seg med tyskere, må ikke ha tyske kvinner under 45 år i sin tjeneste, må ikke en gang heise nasjonalflagget og de nasjonale fargene» i Aftenposten nr.467 16/9-1935 og «Bank og Børs. Likvidasjonsbanken og de tyske jødens økonomiske kjangser (...). I Aftenpostens nr.511 10/10-1935

holdt en emnende storm skjult.¹⁵⁰ Det ble tidlig i 1938 tatt systematiske bestrebelser mot jødene som hadde som mål å tilintetgjøre jødene økonomisk.¹⁵¹ Jødiske leger og tannleger ble forbudt enhver praksis i sykekasser og sykeforsikringsselskaper. Jødiske forretningsmenn blir forbudt å drive handel med andre enn jøder.¹⁵² Synagoger mister alle sivile rettigheter,¹⁵³ jødene forvises til egne jernbanekupeer.¹⁵⁴ Leger får forbud mot å praktisere,¹⁵⁵ passene annulleres og erstattet med identitetskort,¹⁵⁶ alle jøder, både veteraner og dem som ankom Tyskland før 1914, får ikke vise seg i tyske rettsaler og mister dermed jobben som jurister og sakførere.¹⁵⁷ Da den polske jøde Herschel Grynszpan skjøt den tyske legasjonssekretær i Paris, Ernst Eduard vom Rath, reagerte tyske aviser og myndigheter med harme. Han hadde skutt sekretæren fordi han ville hevne foreldrene som nylig var utvist fra Tyskland fordi de var polske. De befant seg i en vanskelig situasjon fordi myndighetene i Polen ikke ville ta dem inn – de var nå faststående i ingenmannsland. Den tyske avisen Deutscher Dienst skrev at det kom til å bli følger for jødene i Tyskland.¹⁵⁸ Samme dag ble Ghetto-systemet gjeninnført med at bestemte tyske gater ble reservert for jødene - deres bevegelser måtte nemlig overvåkes nøye. De fikk meldeplikt, og forbud mot å skifte oppholdssted uten tillatelse. I Berlin beslaglegger politiet alle jødernes våpen.¹⁵⁹ Alt dette var faretruende tegn på noe som kom til å skje. Natten 9-10 november skjedde voldsutbruddet som i ettertiden ble kalt Krystallnatten. Aftenposten rapporterer om hendelsen og skriver sympatisk «Fantastisk uhyggelige scener i Berlins gater. Pøbelen herjer vilt i de jødiske butikker. Politiet arresterer ofrene, men lar voldsmennene være i fred»¹⁶⁰. I de fleste byer ble butikkruiter knust og synagoger brent. Dette er bakgrunnen for at Aftenposten skriver om dette dagen etter på.

¹⁵⁰ «Ukens Berlin telegram» i Aftenpostens nr.52 29/1-1938

¹⁵¹ «Ukens Berlin telegram» i Aftenpostens nr.52 29/1-1938

¹⁵² «Nye skritt mot jødene i Tyskland. Også krigsveteranene rammes» i Aftenpostens nr.4 04/1-1938

¹⁵³ «Havas Berlin korrespondent» i Aftenpostens nr.165 01/4-1938

¹⁵⁴ «Egne tyske jernbanekupeer for jødiske reisende» i Aftenpostens nr.280 09/6-1938

¹⁵⁵ «Forbudet mot jødiske læger i Tyskland. vanskelig for syke jøder å få lægehjelp» i Aftenpostens nr.395 10/8-1938

¹⁵⁶ «De tyske jødernes pass annulleres» i Aftenpostens nr.507 10/10-1938

¹⁵⁷ «Tysklands jødiske jurister rammes» i Aftenpostens nr.521 17/10-1938

¹⁵⁸ «Attentatet i Paris. Tyske aviser bebuder represalier mot jødene» i Aftenpostens nr.560 08/11-1938

¹⁵⁹ «Tyskland skjerper sin jødeaksjon etter attentatet i Paris. De tyske jøder får delvis skylden. Jødefiendtlige demonstrasjoner og trusler i pressen» i Aftenpostens nr.561 09/11-1938

¹⁶⁰ «Fantastisk uhyggelige scener i Berlins gater. Pøbelen herjer vilt i de jødiske butikker. Politiet arresterer ofrene, men lar voldsmennene være i fred» i Aftenpostens nr.565 11/11-1938.

«En mørk dag for civilisasjonen»

Lederen «En mørk dag for civilisasjonen»¹⁶¹ fremstår tydelig sympatisk overfor jødene, men det er vantroen til det som er skjedd i Tyskland som en kulturnasjon som kommer aller tydeligst frem. Innledningsvis skrytes det av Tysklands propagandaminister Joseph Gobbels for å «søke og redusere de uskeielser som har funnet sted og fraskriver myndighetene ansvaret». Dette viste, ifølge lederen, at de «skammer» seg over det som har skjedd. For dette var nemlig «en kulturnasjon ganske uverdigg». Imidlertid kunne hans forklaring ikke «godtas som noen unnskyldning». Lederen legger klart for dagen hva som er grunnen: «det er opphisselsesagitasjonen som bærer sine frukter. Og de som har ansvaret for den har selvsagt også ansvaret for utskeielsene, som er en skam for den civiliserte verden» - noe som gjorde Gobbels ansvarlig. Videre fremholder lederen at det var forståelig at Tyskland ville besvare mordet med «nye restriksjoner». Fordi det kunne hende at flere jøder som var «drevet i desperasjon» ville ty til samme midler om de trodde «å kunne gavne jødene». Å vise at slikt bare ville skade jødene var altså forståelig som «selvforsvar» ifølge Aftenpostens leder. Imidlertid var ikke «hevsn som rettsprinsipp undskyldelig» og lederen påpeker at det ikke bare ble «nye lovlige restriksjoner», men «det ble råskap og pøbelherjinger» og dette forferdet alle som anså det tyske folk «et høytstående kulturfolk». Lederen lar ikke kjangsen for å gi kommunistene litt skyld gå fra seg. Det var kommunistene og nazistene og deres politiske stridigheter i Tyskland som hatt satt Tyskland langt tilbake kulturelt sett og nå i det siste tilfelle var det nazistene. Videre uttrykker lederen sin sympati, forbauselse og vantro raskt etter hverandre:

Det er så sørgelig, at vi skulde ønske at de meddelelsene vi har bragt vil vise sig å være uriktig eller iallfall sterkt overdrevet. Og det skulde være oss en opriktig glede å dementere dem alle til hobe, men det er intet som tyder på at vi får anledning til det. Vi har forsøkt å finne frem de forklaringer som er mulige til det som er skjedd, men unnskyldninger kan vi ikke finne

Lederen hadde et ønske om å forstå Tyskland, men dette ble for hard kost. Og jødene fikk den sympati som denne fordømmelsen og forbauselsen knytter til seg. Og det bryter med tidligere antipati mot jødene – det fantes grenser. Det eneste lyspunkt var at nazistiske myndigheter til en viss grad «fralegger sig ansvaret» og at de på den måten selv viser «en smule forferdelse

¹⁶¹ «En mørk dag for civilisasjonen» i Aftenpostens nr.568 12/11-1938

over resultatet av opphisselseskampanjen». Men lederen understreker at «dette strekker lite til i dette tilfellet». Han håper også på at det er «mindreverdige» elementer som har kommet til uttrykk, og at det tyske folk «fordømmer ugjerningene» - men dette gjenstod å se.

«Forfølgelse»

Tre dager senere skrives en ny leder i forhold til forfølgelsene. I Tyskland hadde situasjonen stadig forverre seg for jødene med den hensikt å fordrive dem ut.¹⁶² Tysklands jøder ble ilagt en bot på 1 milliard mark og ingen tysk jøde kunne drive handel, håndverk, eller være arbeidsherre fra og med 1. januar.¹⁶³ Flere nye jødefiendtlige foranstaltninger følger. 200 Millioner mark konfiskeres fra velstående jøder. Og jøder utelukkes fullstendig fra universitetene.¹⁶⁴

I lederen «Forfølgelse»¹⁶⁵ uttrykkes det forbauselse over måten jødene blir behandlet på. Det var som å «sparke en fallen motstander». Og siden jødeproblemet egentlig er løst virker det «ytterliggående» og «opprørende». En ser et tydelig brudd i forhold til holdningen mot jødene, men det skyldes altså deres forandrede stilling – fra å ha alt de trengte og rettigheter til å være prisgitt et minimum. Det blir stilt spørsmålsteget ved Tysklands vilkår for å få dem til å flytte og om de faktisk trenger pengene til den kostbare nasjonalsosialistiske politikk – med andre ord et lite stikk til sosialistene. Jødene fikk ikke flytte ut av landet uten å etterlate 90 % av formuen. Andre land ville nødig ta imot jøder som ikke hadde med seg noe annet enn et minimum. Lederen mener det måtte være bedre for alle parter om jødene fikk beholde 90% av det de eide og på den måten la dem forlate landet. Det måtte være det beste alternativet istedenfor å holde dem under «menneskeuverdige forhold uten kjangs til å greie seg». Det kommer tydelig sympatiske ord til uttrykk. Jødene, selv med deres angivelig faretruende kvaliteter, er mennesker med verdi. Som tross lidelsen de angivelig skal ha skapt ikke fortjener å lide under uverdige forhold.

Imidlertid kommer det frem hva lederen «jødehat» fra 1933 har ment med jødernes «metoder og mentalitet» og står dermed ved sine ord fra den gang. Jødene representerer ikke lenger noen «fare hverken økonomisk eller mentalt». Lederen hadde en forestilling om at jødene dominerte økonomien i den grad at det gikk ut over etniske tyskere. Den hadde også en

¹⁶² «Utlandets holdning skjerper den tyske jødeaksjon. Düsseldorfs politimester søker avskjed som protest mot jødeforfølgelsen» i Aftenpostens nr.576 17/11-1938

¹⁶³ «Tysklands jøder ilagt en bot på 1 milliard for parismordet. De skal erstatte skadene ved optøiene. Fra nyttår kan ingen tysk jøde drive handel eller håndverk» i Aftenpostens nr.570 14/11-1938

¹⁶⁴ «Jødefiendtlige forholdsregler følger nu slag i slag jødiske verdipapirer for 200 millioner mark konfiskert i Tyskland. Jødene nektes adgang til universitetene» i Aftenpostens nr.572 15/11-1938

¹⁶⁵ «Forfølgelse» i Aftenpostens nr.572 15/11-1938

forestilling om at jødene dominerte i stillinger som hadde innflytelse på det tyske folk i den grad at det var jødene som mer eller mindre styrte og ikke tyskerne. I følge lederen hadde de oppnådd «en sterk maktstilling på en rekke avgjørende områder» gjennom «rasesolidaritet» og på den måten blitt et «fryktelig problem». Det viser seg med andre ord en forestilling om at jødene hadde fortrukket og fremhevet andre jøder fremfor en rettferdig kamp mellom alle mennesker i det tyske samfunn. Det oppgis ikke noen andre mer konkrete eksempler eller analyser enn «økonomisk og mentalt». En kan se tilstedeværelse av stereotypien den «maktbegjærene» og den «pengebegjærene» jøde. Forfølgelsene i Tyskland ble, ifølge lederen, forstått som en «barbarisk handling» om en var en utenforstående. På den måten viser igjen den «skyldige» jøde seg. Den innforståtte viste om jødernes angivelig dominerende rolle i det tyske samfunn og på den måten hadde det vært forståelig – frem til 10. november.

Det påpekes at Eidsvollsmennene «fryktet jødeproblemet» og hadde forbudt dem å komme inn i landet. Imidlertid hadde «fremragende humanister» fått stortinget til å oppheve loven og Norge hadde likevel unngått «det fryktede jødeproblemet». Lederen hevder at det burde en også kunne unngå i fremtiden og det på en helt human måte. Lederen anser altså det som en human handling å fjerne jødeloven selv om de angivelig kan utgjøre en fare. Samlet ser en fremdeles tendenser til «sivilisert antisemittisme» men med en ubestemmelig dreining.

«Jødeproblemet i Tyskland»

To dager senere skrives enda en ledere i forhold til forfølgelsene. Lederen «jødeproblemet i Tyskland»¹⁶⁶ tar for seg paradokset at nazistene ønsker jødene ut av landet, men likevel gjør det vanskelig for dem å gjøre det. Den sympatiske tilnærmingen er renere i denne lederen enn i den forrige og bryter i større grad med tidligere forestillinger. Samtidig blir jødeforfølgelsen sammenlignet med den russiske forfølgelsen av politiske motstandere og kommer fremdeles best ut av det – enn så lenge.

Lederen hevder at det ikke er lett å vite hva nazistenes vil med jødene. Og går gjennom tre alternativer, hvor lederen avskriver de to første. Nazistene vil ikke gjør dem til gode borgere. De vil ikke plage dem langsomt og berøve dem alt. Men de vil ha alle ut av landet. Dette fortoner seg som et «hårdt standpunkt» for lederen, men det burde være mulig å «løse det på en praktisk og human måte, når det ikke er til å komme utenom». Det er et tydelig tegn på sympati med jødernes situasjon - hvor det ønskes en human løsning. Videre fortsetter lederen med ordene «Hvis Tyskland virkelig ser en slik fordel i å bli kvitt jødene».

¹⁶⁶ «Jødeproblemet i Tyskland» i Aftenpostens nr.576 17/11-1938

Her ser det ut som om lederen har forlatt tidligere negative forestillinger om jødene. Lederen kommer med et konkret forslag til løsning. Og hevder at hvis det er en slik «fordel» må de også kunne ofre noe for det. Det blir foreslått en trinnløsning på hvor mye jødene får ta med seg, alt etter hvor mye formue de har. På den måten får både jødene sin del og nazistene en del «pluss fordelene av å være kvitt hvad de selv hevder er et onde». Lederen inntar en posisjon som distanserer seg fra de negative forestillingene. Jøden blir beskrevet med ordene «Der må altså være titusener av jøder som ved sparsommelighet og arbeidsomhet har lagt så meget til side at de har noget å starte med på et nytt fristed». Her ser vi at tidligere negative forestillinger rundt «rasesolidaritet» og deres «metoder og mentalitet» er fraværende i vurderingen av opparbeidelse av rikdommen. Rikdommen er i dette tilfelle opparbeidet gjennom de edle kvalitetene «sparsommelighet» og «arbeidsomhet». Situasjonen blir fremstillet som så alvorlig at flere statsmenn burde komme sammen for å finne en «en praktisk og menneskeverdig løsning på den». Og det blir foreslått at «den naturlige friksjon som har oppstått ved jødeforfølgelsen bringes ut av verden så snart som mulig på et humant grunnlag som overhode opnåelig».

Selv om det kommer klare sympatiske ord til syne ser en også at det ble sendt stikk til dem som «lever høyt på jødeforfølgelsen». For kommunistbladet som forsvarte forfølgelsene i Russland viste seg dobbeltmoralisk når de kritiserte Tyskland. De hadde nemlig «fraskrevet seg enhver rett til kritikk» fordi Sovjet-Russland hadde gjort verre ting en ruteknusing og konsentrasjonsleir. Nazistene «har enda et stykke igjen» selv om de kunne se ut som om de liknet i større og større grad. Det hevdes at det fantes verre ting som er skjedd i dette århundre. Samtidig fremheves det at det dog ikke er en unnskyldning. Lederen oppfordrer til slutt om ikke å «ryste beklagende og fordømmende på hode» fordi en på den måten ikke kommer videre. En ser at jødene i økt grad blir møtt med sympati i lederne til Aftenposten, samtidig som forfølgelsene til en viss grad avdramatiseres og relativiseres ved å sammenligne de tyske forfølgelsene med Sovjet-Russlands.

«Intet Jødeprobleme i Norge»

15 dager senere skrev Aftenposten atter igjen om jøder på lederplass – denne gang om jødene i Norge. Mest sannsynlig natt til 28. november ble det klistret opp jødefiendtlige plakater rundt om på forretninger eid av jøder i Oslo. Og Aftenposten publiserer bilde av en av

plakatene under avissegmentet «I dagens løp» med den sarkastiske overskriften «Allerede!».¹⁶⁷ Den 2. desember tar politiet tak i saken. Det var kommet inn 2 anmeldelser og det var en forbrytelse på § 135 der det står at den som utsetter den alminnelige fred for fare ved offentlig å opphisse en del av befolkningen mot den andre. Straff kunne medføre ett år i fengsel. Den skyldige var en tidligere innbruddstyv og sikringsfange.¹⁶⁸ Aftenposten kommenterte plakatklistringen på lederplass.

Overskriften slår fast «Intet jødeproblem i Norge»,¹⁶⁹ det er ingen grunn til å aksjonere mot jødene. Lederen angriper plakatklistringen og rekker ut en restriktiv hånd til jødiske flyktninger. Imidlertid angripes plakatklistringen ikke i førsteomgang for å være antisemittisk. Den angripes indirekte ved å hevde at det i et land med ekte ytringsfrihet er «uverdige» og ty til «lyssky virksomhet». Lederen hevder at det ikke finnes noe «jødeproblem» i Norge og at det ikke er noen som vil «skaffe oss det heller». Det er helt i tråd med ledernes tidligere standpunkt. Jødeproblemet finnes, men det finnes ikke i Norge.

Lederen hevder at det å gi en «fremmed folk, i nød eller livsfare», hjelp uten omsyn til rase, ikke bør forstås som et ønske om å skaffe seg et større antall jøder til landet. Det bør oppfattes som en handling som er forankret i nasjonens styrke når en kan «vise menneskelig medfølelse å hjelpe et folk i nød». En ser en tydelig sympati for jødene situasjon - de trenger hjelp, men det uttrykkes også et behov for å ta avstand fra å ønske jødene til landet. Lederen påpeker at det finnes «alvorlige innvendinger» knyttet til arbeidsmarkedet og innvandringen. Det er imidlertid ingen grunn til bekymring da det er et «beskjedent antall», og at de skal bo midlertidig i Norge. Lederen konkluderer med at det er derfor «ingen større fare med denne hjelp». Og det viser at frykten for jødene ligger latent, men siden de er få og ikke skal bli fastboende så er det ingen «fare». Forestillingen om den «nasjonsfientlige» jøde trer dermed frem. Det forsikres også om at en måtte stole på myndighetenes evne, samtidig som lederen legger ansvaret hos dem, til at de tar fornuftige vurderinger og at de er på «vakt mot enhver uforholdsmessig invasjon av fremmede» så langt det er «humant forsvarlig». For ingen ville, ifølge lederen, ha et jødeproblem i Norge. En ser at det eksisterer en ambivalens i sympatien. Reserverte barmhjertighet - En vil hjelpe, men ikke i den grad at en potensielt får et jødeproblem. Lederen fremstår på den måten som «sivilisert antisemittisk» med en draging mot det sympatiske.

¹⁶⁷ «I dagens løp» i Aftenpostens nr.597 28/11-1938

¹⁶⁸ «Plakat-affæren. Postboksinnhaver er en tidligere innbruddstyv og sikringsfange. Politimesteren beordrer etterforskning» i Aftenpostens nr.605 02/12-1938

¹⁶⁹ «Intet jødeproblem i Norge» i Aftenpostens nr.604 02/12-1938

«Utenlandske læger til Norge»

Over to måneder senere skriver Aftenposten en leder med overskriften «Utenlandske læger til Norge». ¹⁷⁰ Bakgrunnen for denne lederen har sitt opphav 20 september 1938 da jødiske leger ikke lenger fikk lov å praktisere i Tyskland og en rekke andre foranstaltninger tidligere vist. Og Krystallnattens voldsomme utfall som gjorde jødiske flyktnings situasjon mer prekær. Effekten av det var at det var blitt et økende antall jødiske leger som så etter andre plasser å jobbe. Stortinget diskuterte om å behjelpe situasjonen i Europa og ble advart, av venstres representant Christian Stray, mot å ta inn de 20 jødiske leger som medisinaldirektoratet hadde stil seg velvillig til. Han påpekte at en utglidning kan skape et jødeproblem i landet. Han advarte også mot en invasjon av jøder. ¹⁷¹ Aftenposten publiserer NTB artikkelen med overskriften «Jødiske læger til de nordiske land?». ¹⁷² Her kommer det frem at det norske medisinaldirektoratet sier de har vert inne på tanken om å velge seg ut et mindretall særlig kvalifiserte spesialister, som får midlertidig oppholdstillatelse. Reaksjonen er en mengde innsendte klager fra medisinstudentene til Aftenposten. Og det er i den anledning lederen kommenterer saken.

Lederen klager på at studentene som sender inn klager til Aftenposten vil være anonyme i frykt for sin videre karriere. Lederen håper frykten er ugrunnet, for en nærmer seg da nemlig tilstandene i diktaturstatene. Dette kan gi en anelse om at holdningen til jødene i Norge er svært delt og i stor grad sympatisk til deres situasjon. Utenom ett avsnitt i lederen, så refereres jødene til som «fremmede», «utlendinger» og «flyktninger». Når det nevner «jøder» i teksten er det i forbindelse med hva andre land hadde gjort og deres erfaringer. En kan ane en dempet retorikk. Lederen påpeker at det ikke er lov for nordmenn med legeeksamen fra andre steder i Europa å praktisere i Norge. En må først ta en eksamen i Norge før man kan dra nytte av utdanningen. Det er derfor, ifølge lederen, ikke rettferdig at «utlendinger» skal gjelde andre regler for andre. Lederen argumenterer mot å la dem praktisere. Grunnen er at språk og naturforhold vil gjøre dem «lite skikket» til å praktisere i Norge. I tillegg er det forståelig at studentene reagerer med bitterhet på at «fremmede» tar jobbene når en tar i betraktning studiets lengde. Lederen skriver til sist at «humanisme», også mot egen befolkning, er «en egoistisk betraktning». Men at det i dette tilfelle ikke er «unaturlig», heller helt naturlig. Det

¹⁷⁰ «Utenlandske læger til Norge» i Aftenpostens nr.68 07/2-1939

¹⁷¹ «Stortinget behandler flyktningproblemet. Og bevilger enstemmig en halv mill kroner til hjelpearbeidet. Stray advarer mot fremmed invasjon til Norge» i Aftenpostens nr.61 03/2-1939

¹⁷² «Jødiske læger til de nordiske land?» i Aftenpostens nr.61 03/2-1939

er tydelig at lederen ikke er begeistret for jødiske leger som angivelig skulle ta jobben fra fremtidige leger. Det fremgår ikke av lederen at det gjaldt spesialister. Og det virker helt irrelevant at de ville kunne tilføre ekspertise som det antageligvis ikke var lett å oppdrive og som kunne ha alle mulige positive effekter både for pasienter og andre leger.

Tre dager senere skrives artikkelen «Utenlandske læger til Norge»¹⁷³ av dr.med. Fr .Grøn. Han kommer inn på en del av det samme som lederen og tar tak i det lederen ikke gjorde, men nevner ikke jøder ved et ord – ordet som går igjen er «utenlandske». Han fokuserer på kommende norske legestudenter og påpeker at det ikke er noen legenød, helst ganske fullt i byene sør i Norge, selv om det kunne mangle noen spesialister i Nord. Han stiller seg kritisk til at legestudenter måtte finne jobbene opptatt av «fremmede» og kanskje bli grunnlag for konflikter. Han tillegger «selvoppholdelsesdriften» som grunnlag for et standpunkt mot utenlandske leger. Det påpekes også at disse legene ikke er fysisk tilpasset et klima som det som trengs i nord «tenk bare en tjekkoslovakisk læge nordpå! Hvilket uhyre forskjellig miljø!». At den norske legestand skulle få godt utbytte av kunnskapen til spesialister var vanskelig å «akseptere» og begrunner det med at man i Norge likevel ikke har utstyret og forutsetninger for slike spesialister til å forske i laboratorium og klinker i tillegg til assistenthjelp. Han hevder i samme stil som lederen at selv om et slikt standpunkt der en unngår utenlandske leger kanskje virker «hjerteløst» og «egoistisk» så var en likevel nødt å ta dette standpunkt med tanke på oss selv.

Dagen etter skriver Aftenposten enda en leder om temaet, og da med overskriften «En hensynsløshet å importere læger»¹⁷⁴ Lederen skriver positivt til at en må ta imot flyktninger og legger tydelig til «midlertidig» for å understreke en begrenset periode. For etter planen skulle de reise videre når andre steder ordnet seg for dem. Lederen fortsetter der forrige leder slapp. Det måtte være høyre prioritet å gi jobb til egne landsmenn enn «flyktninger» som attpåtil skulle være her midlertidig. Det hevdes at de må bli understøttet som andre arbeidsledige nordmenn. Samtidig fremheves det at medisinstudentene er «ytterst fortvilet» og stiller seg forståelsesfull til dette med tanke på lange studier som kan ende med at stillingen er opptatt. Og det er dette som beskrives som «hensynsløst overfor egen ungdom». De ubesvarte spørsmålene fra forrige leder besvares i denne, men behovet for spesialister ønskes løst på en billig måte med norske utdannede leger. For det vil uansett ta lang tid før de «jødiske» legene kan bli til nytte da de må lære seg språket og legemessig infrastruktur for spesialister mangler. Det stilles også spørsmål til en «plutselig spesialistmangel» og retter fokuset mot at det må

¹⁷³ «Utenlandske læger til Norge» i Aftenpostens nr.74 10/2-1939

¹⁷⁴ «En hensynsløshet importere læger» i Aftenpostens nr.77 11/2-1939

være andre grunner. I samme stil som forrige blir ordet jøde lite brukt og det begrenser seg til to ganger. Lederen ser ut til å foretrekke ordet «flyktninger». Dementiet fra medisinaldirektøren møtes med skeptisisme da han ikke opplyser hvor mange som er tiltenkt. Han aviser bare at det er 20. Lederen vet ikke hvordan dette skal tolkes – antallet kan både være høyre og lavere. Lederen uttrykker stor motstand mot å gi «utenlandske» leger jobb i Norge og karakteriserer det som «urettferdig» mot norske «medisinere».

På samme side står det et leserinnlegg med overskriften «Samme rett for nordmann som for jøde»¹⁷⁵ her uttrykker dr. Olav Myklestad samme innholdet som lederen og påpeker at nordmenn med tysk legettdannelse har møtt store vanskeligheter med å komme inn på norske legers jobbmarked med krav om nye tester på latin og innen anatomi og fysiologi og trekker frem Nils Holt som eksempel. De jødiske legene slipper tilsynelatende dette i tillegg til at det påpekes at de «ikke en gang trenger lære seg norsk». Elleve dager senere dukker det opp et nytt leserbrev fra en lege¹⁷⁶, der medisinaldirektøren kritiseres for å tåkelegge antallet: «medisinaldirektøren driver litt for meget med kunstig tåkelegning. Er det meningen at utlendingene skal smugles inn – så å si på strømpelisten i skjul av kunstige tåkedotter». Videre fremheves det at en ikke vet hvem de er bortsett fra at «rase, religion og politisk anskuelse (virksomhet?)» har gjort at de måtte flytte. Og han vil gjerne vite om det dreier seg om «marxistiske jødiske leger». Han hevdet at erfaringer fra en jødisk emigrantlege i nord ikke hadde gitt mersmak, og at ingen ønsket en gjentakelse av det besøket. Videre stiller han myndighetene spørsmål om at de ikke vet at det er vanskelig å bli kvitt jødene og at ikke et eneste land ønsker å ta dem inn. Samtidig ville han ikke ha noe av beskyldninger om jødefrykt og jødehat. En ser tydelig en negativ holdning ovenfor jødene, en ser tilstedeværelsen av forestillingen om «marxistiske jøder» som er en av de tydelige strømningene innenfor den «fremmed ideologiskapende» jøde. Dagen etter skrives enda en artikkel med navnet «Flyktningene»¹⁷⁷ av Medicus. Han drøfter saken. Han kommer inn på samme tema som foregående ledere og leserinnlegg. Og kommer frem til samme standpunkt «vil det føles som en skrikende urettferdighet om Regjeringen nu vil ofre de unge norske lægers fremtid til fordel for utenlandske flyktninger, selv om disse er fremragende fagfolk». Men fremholder at det finnes andre yrkesalternativer og trekker frem mureryrket, men at det likevel påpekes at man i Norge ser ut til å kunne bemanne disse yrkene selv. Han ber om at flyktningene må få begrenset arbeidstillatelse. Og henviser til hvor vanskelig det var å bli kvitt Trotskij. Ordet

¹⁷⁵ «Samme rett for nordmann som for jøde» i Aftenpostens nr.77 11/2-1939

¹⁷⁶ «De utenlandske læger» i Aftenpostens nr.97 22/2-1939

¹⁷⁷ «Flyktningene» i Aftenpostens nr.99 23/2-1939

jøde blir hverken brukt i forbindelse med Trotskij eller som et tema i artikkelen. Han ber om at flyktingene må tas hånd om på en måte som ikke skaper bitterhet fra egne nødlidende ved å gi dem bedre kjangser enn dem selv og foreslår helst å ta inn barn. 16. Mars melder Aftenposten om at det kanskje er snakk om 10 leger.¹⁷⁸ To dager senere sendes det inn enda et leserinnlegg med tittelen «Får utlendinger, men ikke nordmenn, læge-licens i Norge?»¹⁷⁹ fra en lege med initialene G.R. Legen ser ut til å være oppgitt. Ifølge han så er det ingen legemangel. Og når en tar i betraktning at nordmenn ikke får godkjent legestudiet i utlandet og legestudentene venter opptil fire år før de får studert på grunn av studiekø så ble det feil. I tilfelle burde også nordmenn få ta sin utdannelse i utlandet.

I samme avisnummer ble det skrevet en ny leder om samme tema «Norske eller utenlandske læger»¹⁸⁰. Betegnelsen «jøder» har havnet helt i bakgrunnen og det er bare snakk om «utlendinger». Lederen erkjenner at om det virkelig er legemangel så hadde saken vært annerledes. Og 10 stykker skulle heller ikke «volde nevneverdige vanskeligheter». Imidlertid stiller lederen seg kritisk til at legemangel faktisk er tilfelle og argumenterer med at denne mangelen plutselig dukket opp og ikke hadde vært omtalt før «nu i forbindelse med flyktningsproblemet». Og at man tidligere skal ha beklaget seg over å ha for mange legestudenter. Og hvis det var leger i verdensklassen så var det merkelig at de ikke oppgav navnet, i tillegg at de ikke skulle vær interessert i et annet land med bedre forhold som mest sannsynlig ville ta dem inn med «åpne armer». For Aftenpostens leder er det mange ting som ikke rimer. Deriblant at saken ikke har blitt diskutert skikkelig i offentlighet.

Til sist i denne diskusjonen publiserer Aftenposten en artikkel av overlege¹⁸¹ Ingjald Schjøth-Iversen. Han har innvendinger mot utvalgets påstand om at det mangler hundre spesialister. I den første innvendingen hevdet han at spesialistbehovet var dekket. Den andre var at han savner informasjon om hvor mange som allerede var på spesialistutdanningen om de var villige til å bo der utvalget mener det er behov. Han mener også at medisinaldirektøren og lægeforeningen har førsømt å løse dette i samarbeid med lokale legeforeninger, stats, fylkes og kommunalmyndigheter. Han hevder at om dette var gjort ville det blitt vanskelig å begrunne dette medisinsk, og antallet blitt «ubetydelig lite». En ser at dette var en viktig diskusjon for Aftenposten og dens lesere. Og at det kom til overflaten bekymring for både egne studenters muligheter, anklagelser om urettferdig praksis, og flyktingenes rase og

¹⁷⁸ «10 utenlandske leger til Norge?» i Aftenpostens nr.137 16/3-1939

¹⁷⁹ «Får utlendinger , men ikke nordmenn, læge-licens i Norge» i Aftenpostens nr.142 18/3-1939

¹⁸⁰ «Norske eller utenlandske læger» i Aftenpostens nr.142 18./3-1939

¹⁸¹ «Arbeidstillatelse for utenlandske læger» i Aftenpostens nr.164/30-1939

politiske ståsted. Imidlertid var det egne studenter som stod i hovedsete for Aftenpostens ledere, og en ser at selv om dette i første rekke gjaldt jøder så var dette tonet ned i diskusjonen.

Krigen er over, bestemte flyktninger anbefales

Krigen hadde ført til at 6 millioner jøder var blitt myrdet av det tyske masse morders maskineri. Og det ble kjent bare noen måneder etter krigens slutt.¹⁸² Først, da situasjonen var uoversiktlig, ble det meldt at av 700 deporterte norske jøder hadde 5 kommet tilbake.¹⁸³ Senere ble det meldt om at bare 12 av 1000 hadde sluppet fra masse mordene.¹⁸⁴ En skulle kanskje tro at alle dødsfallene i krigen, både blant jøder og andre, hadde skapt mange ledige bosteder. Tvert imot var det stor bolignød før krigen, og krigens bombing og herjinger hadde forverret situasjonen. Norske jøder som kom tilbake til Norge opplevde store vanskeligheter, da leilighetene nå var leiet ut til andre.¹⁸⁵ Imidlertid var det nød og bolignød de fleste steder i Europa og mennesker trengte hjelp. Aftenposten meldte om at sosialdepartementet og justisdepartementet diskuterer mottakelse av 600 jøder.¹⁸⁶ Dette er bakgrunnen for at Aftenposten skriver om jøder på lederplass 28. august 1946

Jøder til Norge

Lederen «Innvandrere til Norge»¹⁸⁷ tar for seg problematikken rundt den kommende innvandringen av jøder til Norge. Lederen slår fast at mange hjemløses situasjon verden over er ett av de store internasjonale problem. Det blir fremhevet at ingen kan ta imot alle. Og derfor må «skarene» fordeles på ulike nasjoner «etter evne til å ta imot». Norge vil beholde de 900 polakkene og det blir «antydnet» at 600 jøder vil komme til Norge. Tidligere har Aftenposten uttrykket seg både skeptisk og restriktiv i forhold til innvandring av jøder. Det kom til uttrykk i lederne tidligere. Videre også i Aftenpostens artikler da jødiske flyktninger omtales i forbindelse med «invasjon»¹⁸⁸, og generelt en kritisk holdning til jødisk innvandring

¹⁸² «Mellom Belsens massegraver. Leiren brent ned og en stor del av fangene anbragt i tyske mønsterkaserner like ved» i Aftenpostens nr.414 14/9-1945 og «De tyske naziledere anklages for «sammensvergelse mot menneskeheten»» i Aftenpostens nr.463 13/10-1945

¹⁸³ «5 av 700 deporterte norske jøder kommet til København» i Aftenpostens nr.223 24/05-1945

¹⁸⁴ «De norske jøder ble myrdet straks etter ankomst til de tyske konsentrasjonsleirene. Bare 12 av 1000 er sluppet levende fra det tyske Helvete» i Aftenpostens nr.263 19/6-1945

¹⁸⁵ Bruland 2017 s.547

¹⁸⁶ «De 600 jøder til Norge» i Aftenpostens nr.130 20/8-1946

¹⁸⁷ «Innvandrere til Norge» i Aftenpostens nr.385 23/8-1946

¹⁸⁸ «Mange tyske flyktninger til sverige» i Aftenpostens nr.481 25/9-1933

i alle former.¹⁸⁹ Også like i etterkant av krystallnatten og den tilknyttede lederen, viste en artikkel en kritisk holdning.¹⁹⁰ Ingen innvendinger rundt jødisk innvandring reises i denne lederen. Den fremstår tvert imot heller sympatisk¹⁹¹ til flyktningene selv om den har en sterkt saklig tone. Lederen diskuterer problematikken rundt innvandringen. Og det fremheves hvilke typer innvandrere Norge bør ta i mot. Det blir påpekt at det er «skrikende» mangel på hus i byene, og «skrikende» mangel på arbeidskraft ute på landet. Derfor er de mer «velkomne» på landet enn i byene. Det kunne tenkes at lederen ville gjøre Norge mindre attraktivt for jøder som ofte samlet seg i byene og etter manges syn sjelden ville drive med jordbruk. Imidlertid var Finnmark nedbrent og flere norske byer var bombet. Lederen hevder at siden det for det meste antageligvis var unge folk som skulle de kunne klare å omstille seg til jordbruksarbeid og dette hadde myndighetene rett til å bestemme. Unntaket som skulle få bo i byene, var de med spesielle kapasiteter eller eksperter, i tillegg til de eldre. Lederen peker på at det ikke er mangel på handel, og derfor må dem som egentlig ønsker å drive handel «finne seg i å gå over i et annet yrke». Her kunne det tenkes at det utartet seg en anelse frykt for jødiske handelsmenn. Noe som Aftenposten hadde uttrykket også på et tidligere tidspunkt.¹⁹² Og som utgår av en øvrig leder om «faren» med deres «metoder og mentalitet». Imidlertid var realiteten snarere den at det ikke trengtes mer handelsfolk i Norge. Selv om det var viktig med handel for å få det økonomiske maskineriet i gang igjen etter krigen levde Norge fremdeles på rasjonering.¹⁹³ Og det som kunne handles med valutaeservene ble allerede handlet. Norge hadde innført importforbud slik at valutaen som kunne bli brak til veie, ble brukt på den måten som det var best for landet.¹⁹⁴ Lederen peker videre på at myndighetene bør gjøre de potensielle flyktningene oppmerksomme i tide at «vi» helst vil ta imot jordbruksarbeidere. Det var også muligens der det reelle behovet var.

¹⁸⁹ «Kjøpmennene må kjempe på flere fronter. Invasjon av utenlandsk storkapital i de nordiske lands butikkhandel. Planlagt nye stormagasiner etter enhetsprissystemet. den nasjonale handelstands eksistens i fare. I Aftenpostens nr.207 26/4-1934 og «Mange jøder søker sig til Norge efter Hitlers siste jødelov» i Aftenpostens 549 30/10-1935

¹⁹⁰ «Kan vi vente mange proformaekteskpaer for å sikre utenlandske jøddinner norsk statsborgerskap? (...) i Aftenpostens nr.585 22/11-1934

¹⁹¹ En gallup gjort av Aftenposten året etter i 1947 viste at det var stor sympati blant nordmenn for jødisk innvandring i Aftenpostens nr.297 05/7-1947

¹⁹² «Kjøpmennene må kjempe på flere fronter. Invasjon av utenlandsk storkapital i de nordiske lands butikkhandel. Planlagt nye stormagasiner etter enhetsprissystemet. den nasjonale handelstands eksistens i fare. I Aftenpostens nr.207 26/4-1934

¹⁹³ Stugu 2018 s.158

¹⁹⁴ Kværne 1973 s.244

Beskyldinger om antisemittisme - «God presseskikk?»

«Forlat dem, for de vet ikke hva de gjør»

To år senere havnet Aftenposten i strid med Dagbladet som beskyldte avisen for antisemittisme. Beskyldningen hadde sitt utspring i mordet på grev Bernadotte av jødiske terrorister¹⁹⁵ og Aftenpostens kommentar til dette. Bernadotte arbeidet i nyopprettede FN for å løse palestinakonflikten som hadde slått ut i full krig siden delingen av Palestina ble vedtatt og Storbritannia trakk seg ut i 15 mai 1948. Han var en av hovedaktørene som forsøkte å nå en løsning på krigen og var ofte rapportert om i avisen. Aftenpostens leder¹⁹⁶ som fordømte mordet brukte bibelordet fra Lukas 23,34 «forlat dem, for de vet ikke hva de gjør». Og det var dette Ragnar Kvam i Dagbladet reagert på. Han beskyldte Aftenposten for å kaste skylden på jødene og forgifte folkeopinionen tre år etter gasskamrene.¹⁹⁷ Selv om Aftenposten hadde bedt Dagbladet om å trekke dette tilbake kom beskyldningen igjen til overflaten i avisen der det blir skrevet at «Aftenposten og Vårt Land er begynt å skrive antisemittiske ledere». Det er dette lederen «God Presseskikk?»¹⁹⁸ kommenterer. Den gjengir hele forløpet til anklagelsen og hele lederen som blir anklaget samt sine forsøk på å få Dagbladet til å beklage dette. Det hele renner ut i en anklagelse om dårlig presseetikk. Lederen kan ikke skjønne «hvilke motiver som ligger til grunn for disse absurde påstandene. Og truer Dagbladet med å «rette seg opp» ellers må de ty til andre midler. De tydde til andre midler og fikk medhold i Norsk Presseforbunds Faglige utvalg.¹⁹⁹ En ser med dette at Aftenposten forsøkte aktivt å ikke bli forbundet med antisemittisme – og det på lederplass. Det var med andre ord viktig for avisen at dette ikke ble oppfatningen.

¹⁹⁵ «Grev Bernadotte myrdet i Jerusalem. Den jødiske terrororganisasjonen Stern oppgis å stå bak mordet. Sikkerhetsrådet holder ekstraordinært møte i dag» i Aftenpostens nr.433 18/9-1948

¹⁹⁶ «Grev Folke Bernadottes død» i Aftenpostens nr.433 18/9-1948

¹⁹⁷ Mendelsohn 1987 s.345

¹⁹⁸ «God presseskikk» i Aftenpostens nr.487 20/10-1948

¹⁹⁹ Mendelsohn 1987 s.335

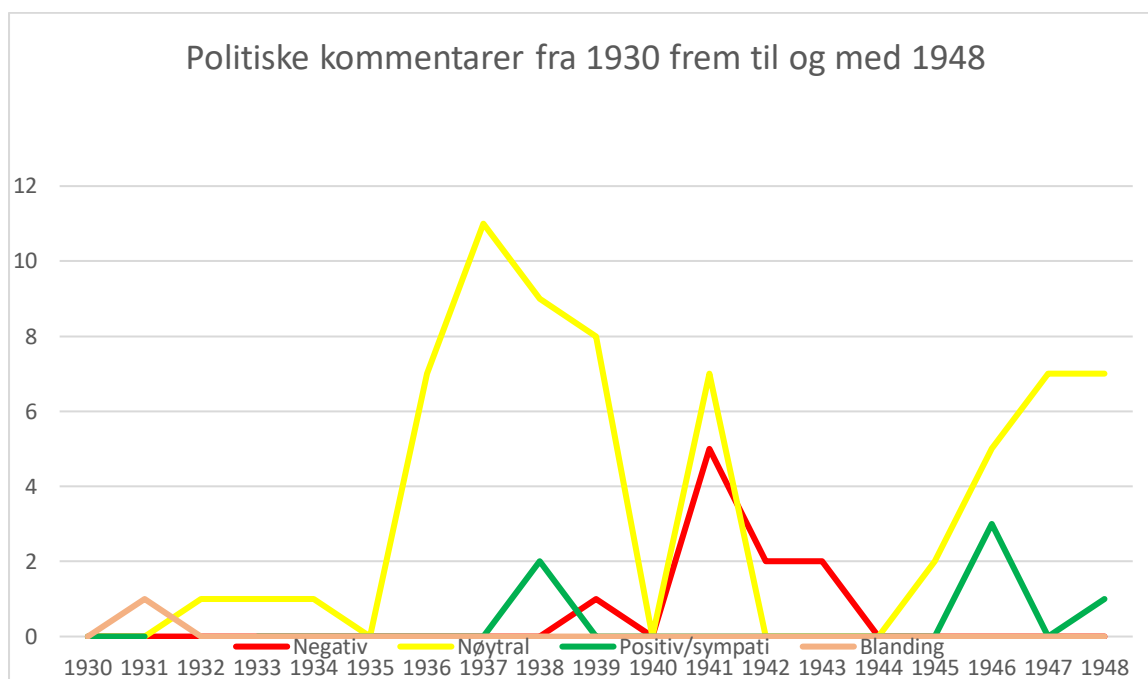
Avslutning

Grafen (figur 5) viser at Aftenposten gjennom disse 13 årene omtalt jødene i varierende grad og en ser en utvikling fra de mest negative holdningene i 1932-1933 til tydeligere blanding til det ender ut i en mer sympatisk tilnærming etter 1938. Avisen ville gjennom hele perioden ha seg frabedt å bli sett på som avis som «puster til rasehat» «fremmedhat» «fordommer» og «antisemittisme». At de måtte hevde dette hele tiden tyder på at det de skrev kunne bli oppfattet slik. Det viser seg at Aftenposten postulerte en rekke negative stereotypier og fordommer i sine ledere. Aftenposten viser forståelse for foranstaltningene i Tyskland. Det å bli kvitt jødene, eller ta forholdsregler mot dem var helt greit. De fortjente ikke sympati. Det var deres «metoder og mentalitet» som var opphavet. Jødene var med andre ord «skyldige». De var også ansett som en fare. Selv om det ikke var fare på ferde i Norge, måtte en være på vakt. Jødene var med andre ord «nasjonsfiendtlige». Rase får også fokus da det gjøres et tydelig skille mellom den «hvite rase» eller «germansk» kontra «jødisk». De var annerledes, og det hang sammen med rasen. Rasen spilte på den måten en avgrensende faktor – oss og dem. Samtidig som den knyttet annerledes oppførsel til biologi. Deres «rasesolidaritet» utgjorde også en fare. Aftenposten postulerte at i stedet for å gjøre avtaler på saklig grunnlag ville de være mer sannsynlig at de ville gjøre avtaler med jøder. Jødene fremstår dermed i Aftenposten som «uærlige». Det fremheves også at jødene hadde blitt mektige i Tyskland på avgjørende områder gjennom deres «rasesolidaritet» både «økonomisk» og «mentalt». En kan derfor se en forestilling om den «maktbegjærene» og forestilling «pengebegjærene» jøde. Det var dette som også var essensen i det såkalte «jødeproblemet» – jødisk dominans. Og det ville heller ikke lederen ha i Norge. De negative stereotypiske forestillingene som kom til uttrykk var oppfatninger om den «uærlige», «maktbegjærene», «pengebegjærene», «skyldige», og «nasjonsfiendtlige». Mest tydelig var den «skyldig», «nasjonsfiendtlige» som kom frem ved to anledninger hver. Lederne som inneholdt mest negativt stoff om jødene hadde ofte i seg noen begrensende elementer. En ser at de ikke ville forbindes med rasehat og lignende. I tillegg til dette kunne de skrive noe positivt som: mot alt som kan «frembringe hat», «Norge er en fredsnasjon», «verdifulle jøder» og «fremragende humanister» som fikk bort jødeloven. Eller viser forståelse for hvorfor jødene angivelig er som de er, og det finnes i tillegg grenser for tiltak mot dem. På den måten fremstår avisen med en holdning som ligger innenfor «sivilisert antisemittisme» med en draging mot det negative i første fase. Sympatien slår inn etter 1938, men selv da er den noe reservert særlig i den andre lederen etter Krystallnatten som en kan kategorisere som «sivilisert antisemittisme» med ubestemmelig dreining. Der blir

det presentert en forklaring på hva jødene gjorde for å få Tyskland mot seg, og at de som var utenforstående ville se på dette som barbarisk. Men etter Krystallnatten var det gått forlangt, selv for lederen. En renere sympati kommer til syne i den tredje lederen etter Krystallnatten. Her går de bort fra å karakterisere jødene negativt og bruker positive og edlere ord som «sparsommelighet» og «arbeidsomhet» for å beskrive deres virksomhet og er utelukkende sympatisk. Imidlertid relativiseres situasjonen til jødene i det lederen sammenligner det Sovjetunionen – «det har skjedd verre ting». I Den fjerde lederen fra Krystallnatten rekket det ut en forbeholden hånd til jødiske flyktninger. Lederen var åpen og villig til å hjelpe jødene, men uttrykket at dette var noe en kunne gå med på siden antallet var lite og det var midlertidig opphold. I tillegg gikk han ut ifra at myndighetene ville være på vakt mot en «invasjon av fremmede». De utgjorde på den måten ingen «fare». Den fremstod som sivilisert antisemittisme med draging mot det sympatiske. Innvandringen skapte likevel noen problemer for Aftenposten. De stilte seg motvillige til å ta inn jødiske leger. Dette truet arbeidsmulighetene til norsk ungdom og legestudenter, i tillegg til at det var urettferdig at utlendinger skulle få ta utdanning i et annet land og få praktisere omgående i Norge. En aner en dempet retorikk. Lederen bruker heller ord som «utlending» og «flyktninger» istedenfor jøder selv om det var den folkegruppen det gjaldt. Imidlertid er det også klart at lederne kjørte på en reel sak for norske studenter, antageligvis mer enn det var for frykt av jøder. Dette setter i gang en rekke leserbrev og artikler om emnet og flere påfølgende ledere. Ordet jøde får mindre og mindre å bety og siste lederen er det ikke engang nevnt. Etter krigen finner en to ledere som kommer inn på temaet jøder. Den første er svært saklig, men handler om jødiske flyktninger hvor lederen forsøker å komme med konstruktive ideer. Den andre lederen viser at Aftenposten fremdeles ikke ønsker å bli knyttet til noen form for antisemittisme. Inntrykket Aftenposten gav var ambivalent med helning mot det negative samtidig med en klar sympati når det gikk for langt, men som også var noe dempet og restriktiv.

Kapittel 4: Politiske kommentarer

Politiske kommentarer er redaksjonelle kommentarer fra avisens egne journalister. De presenterer de aktuelle politiske hendinger i verden og Norge.

Figur 6. Politiske kommentarer i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948

Palestina

De fleste politiske kommentarer fremsto som nøytrale i omtalen om av jødene. Bare i noen få tilfeller kom der sympati eller negativitet til syne. På grafen (figur 6) ser vi at omtalen av jøder steg en god del etter 1935. Dette henger sammen med økende konflikter i Palestina. En kan også registrere at det skjer noe i 1938-1939, og etter krigen ser vi en rekke positive. De fleste politiske kommentarene som omtaler jødene er merket med K. Dette var Sigurd Konstad som var Aftenpostens utenriks redaktør, og fra 1936 utenrikskronikør. Han spilte en dominerende rolle i norsk presse frem mot andre verdenskrig, og hadde en høy stjerne i redaksjonen.²⁰⁰

²⁰⁰ Valaker 1999 s.35. 52. 166. 168

«Prekær situasjon»

Omtrent en måned før Krystallnatten den 12. oktober 1938 publiseres artikkelen til kommentator Konstad med overskriften «Palestina i opprør». ²⁰¹ Foranledningen til denne kommentaren var utviklingen av situasjonen i Palestina som Aftenposten jevnlig brakte nyheter fra. Forholdene i Tyskland hadde fått innvirkning på forholdene i Palestina i 1933. Stormuftien hadde offentlig uttalt at alle «rettroende» anroper Alla om at Hitler ikke kommer til makten i Tyskland. Han fryktet sterkt konsekvensene, nemlig at de Tyske jødene skulle strømme i hopetall til Palestina. ²⁰² Tvert imot stormuftiens bønn ble Hitler valgt og dette satte nødvendigvis i gang en rekke diskusjoner rundt om i forskjellige regjeringer angående jødene og deres muligheter for å emigrere til Palestina. Muslimene gjør motstand mot innvandringen og streiket og ville ha egen regjering og innvandringen helt stoppet. ²⁰³ Og jødene på sin side protesterer mot de etter hvert strengere innvandringsbestemmelsene. ²⁰⁴ Fra dette tidspunktet blir situasjonen verre og verre. Jødene får innvandre i et svært begrenset antall, men ikke begrenset nok for i 1936 starter terroren mot jødene og britene. Jødene holdt seg fra å hevne seg og britene gjorde det de kunne for å holde ro og orden, men terroren fortsatte. Britene stod overfor en vanskelig oppgave da det uansett ble galt for en av partene når de søkte en løsning. I 1937 dukket en form for tostatsløsningen opp. Men ble avvist av både jødene og araberne. I 1938 fortsatte terroren og jødene begynner å slå tilbake - situasjonen forverres. Aftenposten viste stor forståelse for Britenes vanskeligheter samtidig som de viste forståelse for arabernes angst for å miste landet på grunn av den store jødiske innvandringen. ²⁰⁵ Imidlertid betydde ikke forståelsen for arabernes situasjon at de var enig i arabernes metoder.

Kommentator Konstad synes synd på England som må ta seg av situasjonen i kraft av å være mandatherre i landet. Han skriver også sympatisk om «den fryktelige massakre» av 19 jødiske menn, kvinner og små barn som nettopp fant sted i Tiberias. De «blev myrdet med kaldt blod». Konstad beskriver handlingen som «den verste udåd i Palestina siden massakren i Hebron og Safed i 1929». I England ble de forferdet i så stor grad at de reagerte med å sende større styrker til landet. Jødenes forhold i landet beskrives som «høist prekær». Fremstillingen til Konstad bærer preg av å være sympatisk ovenfor jødene – de har det

²⁰¹ «Palestina i opprør» i Aftenpostens nr.511 12/10-1938

²⁰² «Allah er vred -Araberne anroper Allah om å stanse Hitler, da de ellers er redd for å få alle tyske jøder til Palestina» i Aftenpostens nr.44 25/1-1933

²⁰³ «Araberne vil ha egen regjering i Palestina. De er ikke fornøyd med den britiske» i Aftenpostens nr.577 17/11-1933

²⁰⁴ «Jødene i Palestina protesterer mot de strenge innvandringsbestemmelser. Men høykommisæren er urokkelig» i Aftenpostens nr.590 24/11-1933

²⁰⁵ «Ny ordning i Palestina?» i Aftenpostens nr.520 15/10-1936

fryktelig. Konstad opplyser om at araberne kontrollerte hele den sydlige del av Palestina og at forvaltningsmyndighetene fungerte bare i Jerusalem, Tel Aviv og Haifa. Telefon og telegrafledninger ble avskåret. Jernbanetog ble avsporet og politistasjoner – overfalt. De la seg i bakhold for politiet og troppene. Det viser seg, ifølge Konstad, at det er dannet en «skygge-regjering» som er sterkere enn mandatregjeringen og som har en frivillig arme på sirka 15 000 mann med stormuftien som leder. Han er også leder for den generalkommandoen, hovedkvarteret for den arabiske revolusjon og antageligvis også «forsvarskomiteen». Konstad skriver at «forsvarskomiteen» har sendt et trusselbrev til de Sionistiske forbunds leder som opplyste om at de ikke ville akseptere at jødene satte seg fast i Palestina eller skulle få flertall. For å «redde de jøders liv» måtte dette stoppe. Den arabisk-palestinske konferanse hadde nedsatte en komite som kom med 5 punkter den ville ha eksekvert. Den jødiske innvandringen måtte stoppes, arabisk regjering, forbundet med London skulle avsluttes, landsforviste måtte få komme hjem, og jøder skulle få fullstendige borgerrettigheter. Konstad skriver at Jødene stilte seg avvisende til denne planen. Og skriver sympatisk at de «naturligvis er redd for at regjeringen i Palestina skal bli utpreget antisemittisk». Konstad hevder til slutt at britene må sende sterkere krefter til Palestina «araberne har altfor lenge hatt frie tøyler».

Jødisk terror

Syv og et halvt år senere skriver Aftenposten igjen sympatisk om jødene i Palestina. Denne gangen var det Gr. som kommenterer i artikkelen «Palestina»²⁰⁶ som omhandler jødisk terror. Foranledningen for denne er situasjonen i Palestina siden 1938. Situasjonen i Palestina flammet opp og istedenfor å kalle det terror ble det kalt krig i slutten av 1938.²⁰⁷ Den britiske regjering oppgir i kampens hete delingsplanen.²⁰⁸ Forholdene i Tyskland gjør at jødene ber inntrengende om øket innvandring til Palestina.²⁰⁹ Men dette ble det ikke noe av, innvandringen skjerpes heller.²¹⁰ Den britiske regjering foreslo et Palestina som skulle bli uavhengig innen 10 år og en begrensning av jødisk innvandring – innen fem år skulle det få

²⁰⁶ «Palestina» i Aftenpostens nr.353 05/8-1946

²⁰⁷ «Krigen i Palestina. Over 1300 drepte og 1100 sårede de siste 4 måneder» i Aftenpostens nr.548 1/11-1938

²⁰⁸ «Planen om Palestinas deling oppgitt. Den britiske regjering foreslår istede at jøder og arabere møter til konferanse i London. Skuffelsen er stor hos begge parter» i Aftenpostens nr.563 10/11-1938

²⁰⁹ «Jødene ber om øket innvandring til Palestina. De polske jøder proklamerer en månedes sorg» i Aftenpostens nr.584 21/11-1938

²¹⁰ «England begrenser innvandringen av jødiske barn til Palestina. Zionistforbundet truer med å delta i den jødisk-arabiske konferanse» i Aftenpostens nr.618 i Aftenpostens nr.618 9/12-1938

komme 75 000 deretter skulle den stanses.²¹¹ Jødene protesterte mot planen²¹², men det var denne planen som ble fulgt frem mot 1948 selv om også andre alternativ ble diskutert. Jødene som oversteg kvoten ble hindret i å innvandre i årene fra 1939 til 1945. Flere tusen i jødiske flyktninger måtte bare snu når de kom til Palestina. Konflikten mellom jødene og araberne pågikk under hele krigen og etterpå. Amerikanerne var sympatiske ovenfor jødene og mange kongressmedlemmer appellerte til Churchill om at Palestina måtte overgis til jødene i sin helhet.²¹³ Da de fem årene for den begrensede jøde-innvandring var over, satte jødene i gang protester. Amerikanerne med Truman i spissen ber Storbritannia åpne Palestina for ubegrenset innvandring av jøder.²¹⁴ Dette går ikke britene fullt ut med på fordi de, som herrer over store muslimske folkemengder i kraft av sine kolonier og interesser, ønsker å ta hensyn til den arabiske befolkningen. Dette forarger jødene og de jødiske terrorgruppene Stern og Irgun øker aktiviteten mot britene i 1946 og utover til det blir utholdelig.

Gr. kommenterer terroraksjonen som førte til at det britiske hovedkvarteret som holdt til i hotellet King David sprengte i luften 22.juli 1946.²¹⁵ Det oppleves som et «sjokk». Han uttrykker også bekymring over effekten dette vil ha på sympatien jødene har fått etter andre verdenskrig:

En stor del av den sympati som er blitt jødene til del gjennom deres store ulykker de senere år, trues med å forsvinne. I betraktning av den antisemittisme som ellers er kommet for dagen en rekke steder etter krigen, særlig i Polen²¹⁶, er denne utviklingen høyst beklagelig, ikke minst for jødene selv. Hva har Palestina-jødene så ventet å oppnå med attentatet, og hvilke krefter står bak dem?

Gr. skriver at dette ikke var den første terroraksjonen fra jødiske aktivister, og at det er kommet frem at ikke alle skyldes terrororganisasjonene Stern og Irgun, men også mere moderate organisasjoner som Haganah og Polmach i tillegg til det «Jødiske Byrå». De hadde

²¹¹ «Den britiske regjeringens forslag. Et uavhengig Palestina. Begrensning av den jødiske innvandring» i Aftenpostens nr.244 19/5-1939

²¹² «Palestinas jøder demonstrerer mot den britiske plan. Jødisk generalstreik, gatekamper. 95 personer til sykehus i Jerusalem etter kamp med politiet» i Aftenpostens nr. 244 19/5-1939

²¹³ «Amerikanske kongressmedlemmer vil ha Palestina for jødene» i Aftenpostens nr.232 22/5-1943

²¹⁴ «Senatet vedtar jøderesolusjon. Anmodning til Storbritannia om å tillate fri jødisk innvandring i Palestina» i Aftenpostens nr.578 20/12-1945

²¹⁵ «60 personer drept da det britiske hovedkvarter i Palestina sprenges av jødiske terrorister. Det jødiske kontor besatt på ny» i Aftenpostens nr.331 23/7-1946

²¹⁶ Se den politiske kommentaren som også er skrevet av Gr. «Polske emigranter» i Aftenpostens nr.91 23/2-1946. Her omtales antisemittismen i Polen saklig og polske soldaters antisemittisme. De polske soldatene var ifølge Gr. «briternes smertebarn». Artikkelen er tolket sympatisk på grunn av fokuset på antisemittisme.

vært «vitene og om delaktige i aksjonsplanene». Gr. hevder at de moderate jødiske organisasjoner «enten ville ha utnyttet de ytterliggående aksjonene som press ved forhandlinger, med britene og amerikanerne, eller de har ikke hatt tilstrekkelig kontroll over ytterliggående elementer». Og flere ting tydet på, ifølge, Gr at «ekstremistene har erstattet de forhandlingsvennlige og moderate, som en stort sett jødefiendtlig verden anser Storbritannia og De forente stater for jødernes sikreste venner». Gr hevder at formålet med terroren skal være å «påskynde opprettelsen av et jødisk Palestina». Kommentaren trekker også frem den politiske utviklingen av ekspertkomiteens forslag om å dele Palestina i to føderative autonome deler: med en del for araberne og en for jødene – i tillegg til å opprette ett område med en sentralregjering under britenes kontroll og mandat. Dette ble blankt avist av både jøder og arabere, men Gr ser på det som det «mest fornuftige». Gr. fremhever også britiske politikeres utsagn om at «Palestina var verdenspolitikkenes vanskeligste problem» og kommer inn på en rekke hensyn i forhold til britiske interesser som måtte tas, i tillegg til USAs interesser som måtte tenke på jødene i Amerika og «den sterke sionistiske gruppe i kongressen».

Religionskrig

Ti dager senere publiseres en kommentar av H.R med tittelen «Et folk på vandring og en religionskrig».²¹⁷ Initialene H. R er muligens initialene til Henry Røsoch,²¹⁸ som fungerte Aftenpostens kultureddaktør etter krigen.²¹⁹ Det hadde skjedd mye på disse ti dagene. Det som var skjedd var at jødene forkaster ekspertkomiteens forslag til en Palestina plan.²²⁰ Imidlertid åpnet USA for å diskutere den føderative løsningen.²²¹ Det ble også tydeligere at store skarer med jødiske flyktninger var i bevegelse i håp om å komme til Palestina.²²² Flyktninger på store skip utenfor Palestina ble nektet innreise og levde dermed under forferdelige forhold.²²³ Hindringer for innvandringen hisset opp stemning i Palestina og den illegale jødiske sender

²¹⁷ «Et folk på vandring og en religionskrig» i Aftenpostens nr.371 15/8-1946

²¹⁸ Mendelsohn 1987 s.595

²¹⁹ Wasberg 1960 s.230

²²⁰ «Palestinaplanen forkastes av jødene som bedrageri. Hevder at den ikke gir dem selvstyre og fratrar dem deres rettigheter. – Truman går ikke med på planen i den nuværende form» i Aftenpostens nr.356 06/8-1946

²²¹ «Også USA overveier en føderativ oppdeling av Palestina. Foreløpig svar fra Truman skaper optimisme i London. Tilbakesending av de illegale i Haifa kan bety katastrofe, erklærer jødernes talsmann» i Aftenpostens nr.359 08/8-1946

²²² «To tusen jøder pr.dag til Wien» i Aftenpostens nr.356 06/8-1946

²²³ «Reselsfulle forhold på immigeantskipene i Haifa. London-avisne kritiserer jødernes forkastelse av Palestinaplanen. Amerikanerne beskylder Storbritannia for å drive forhalingstaktikk» i Aftenpostens nr.358 07/8-1946

«Israels stemme» forberedte den jødiske befolkningen «på nye faser i kampen».²²⁴

Storbritannia blokkerer den Palestinske kysten, og russiske myndigheter blir bedt om å stoppe jødeutvandringen fra rumenske havner. Dette ble tolket som «åpen krig mot jødene» av den jødiske undergrunnsbevegelse.²²⁵ Videre kommer det frem i lyset at den ulovlige innvandringen ikke er spontan, men godt organisert.²²⁶ England stopper den ulovlige innvandringen til Palestina og ulovlige immigranter sendes til interneringsleirer i andre land.²²⁷ Som følge av dette ville også de gjennomsnittlige 3000 jøder fra Polen, som gikk over til Tsjekkoslovakia daglig, blitt stanset.²²⁸ Britene utalte at ulovlig innvandring var urettferdig mot de andre jødene, og de vil derfor bli plassert på Kypros eller andre steder.²²⁹ Den nye forordningen fra England blir tatt imot med forferdelse blant jødene. Nye flyktninger ankommer Palestina og organisasjonen Haganah med en arme på 60 000 sier de vil gå til angrep om britene deporterer jøder til Kypros.²³⁰ Stemningen var opphisset blant jødene i Palestina. 20 000 jøder demonstrerte i Tel Aviv og oppfordret til kamp mot engelskmennene. Og «Israels stemme» utaler at engelskmennene har erklært krig, ikke bare mot de jødiske folkeelement i Palestina, men mot jødedommen over hele verden.²³¹ Jødene viser seg, til tross for avvísningen, villig til å diskutere den føderative planen om de får legge frem sine motforslag.²³² Amerikanerne med Truman i spissen foreslår 3 endringer i føderasjonsplanen: det gjaldt et større område til jødene, økt jødisk innflytelse i innvandrings henseende, og et tidspunkt for fullstendig jødisk uavhengighet.²³³

H. R. innleder med å peke på at problemene for jødene i Palestina er et problem som er blitt presentert for hele verden for å finne en løsning. Kjernen i artikkelen er jødene og den jødiske religion. Vandringerne som nå fant sted var av en slik skala at «det er et spørsmål om

²²⁴ «Den illegale jødiske sender spår enda grusommere kamp i Palestina» i Aftenpostens nr.361 09/8-1946

²²⁵ «Storbritannia beskyldes for åpen krig mot jødene. De russiske myndigheter anmodes om å stanse jødeutvandringen fra rumenske havner. – jødene tror ikke på russisk intervensjon i Palestina spørsmålet» i Aftenpostens nr.362 09/8-1946

²²⁶ «Den britiske flåte blokerer palestinas kyst. Planen fra Middelhavs-krigen i 1942 tas i bruk. Jødene har en vidt forgrenet organisasjon som hjelper flyktnigner» i Aftenpostens nr.363 10/8-1946

²²⁷ «England stopper den ulovlige innvandringen til Palestina. Ulovlig immigranter sendes til interneringsleirer i andre land. Innvandringen er organisert og finansiert av zionistorganisasjonen» i Aftenpostens nr.367 13/8-1946

²²⁸ «Tsjekkoslovakia stopper transitt av jøder fra Polen» i Aftenpostens nr.367 13/8-1946

²²⁹ «Alvorlig britisk appell til verdens jøder. Den illegale innvandringen skader Palestina og er unfair mot de andre jødene. Den britiske regjeringen vil snarest mulig gjøre hva de kan for å bedre alle jøders kår» i Aftenpostens nr.368 13/8-1946

²³⁰ «Alarmtilstand i Palestina i dag. Voldsom reaksjon blant jødene etter den britiske erklæringen. 17 000 ulovlige innvandrere underveis til Palestina. Kompromissforslag utarbeides i USA» i Aftenpostens nr.368 13/8-1946

²³¹ «Opphissende stemning blant jødene i Palestina. Oppfordring til åpen kamp mot engelskmennene. Alvorlige uroligheter i Haifa» i Aftenpostens nr.369 14/8-1946

²³² «Jødene ikke uvillig til å diskutere en føderativ plan» i Aftenpostens nr.369 14/8-1946

²³³ «Trumans svar på Palestina planen levert i London. Skjerpet kontroll med utvandring fra italienske havner. De første jøder fra Italia kommet til Cypern» i Aftenpostens nr.371 15/8-1946

selv jødefolkets dramatiske historie kan oppvise maken». Situasjonen i Palestina var temmelig urolig og H. R. trekker inn årsakene. Artikkelen kan deles i tre hvor en finner tre årsakssammenhenger. Første del handler om jødene og araberne. Den økonomiske fremgangen til Palestina knyttes til jødisk virksomhet og kapital som har strømmet til landet side sionistene satte sitt fokus og sitt håp til dette stedet. H. R. påpeker at den økonomiske fremgangen tiltrakk seg også arabere utenfor Palestina som strømmet inn i landet. Og fremhever konsekvenser av jødisk kapital og arabiske tilflyttere. Den arabiske befolkningen fordoblet seg siden Balfourdeklarasjonen. Jødisk jordkjøp «forstyrret» den «temmelig primitive arabiske sosialordning». Videre dannet det seg et jordløst «bygdeproleteriat» som i stigende grad ble «hjelpløse slaver under arabiske storgodseiere». I tillegg opplevde de en stadig større grad av selvbevissthet som arbeiderklasse. De hadde fått «nye begreper» som følge av adgang til «jødenes mange skoler» og ved «alminnelig 'smitte' fra det jødiske samfunnet». Dette er bakgrunnen, ifølge H. R., til motstanden mot jødene i Palestina. Han skriver:

Til sammen har disse forhold skapt en merkelig sammensatt front mot jødene, med vidt forskjellige motiver, men alle like uvennlige innstilt eller i alle fall lettvint offer for antijødisk propaganda: Godseierne fordi jødene er både konkurrenter og 'oppviglere', bøndene fordi jødene 'tar' jorda, og et stort fagløst proleteriat som er blitt så altfor mange og finner jødene i veien for seg alle vegne. Alle disse innbyrdes motsetninger blant disse gruppene utjevnes under religionens store kappe som propagandaen bruker flittig

Utdraget fremstår som lett støttende ovenfor jødene og det de får mot seg av beskyldninger. Jødemotstnaderne fremstilles som enkle og lette å lure. Selve beskyldningene mot jødene settes i hermetegn noe som viser at H. R. distanserer seg fra beskyldningene. Og den islamske religionen, og deres beskyldninger mot de fremmede, samler den sammensatte fronten mot jødene selv om de skulle være fiender innbyrdes.

Selv om den første delen er lett støttende for jødene så kan en ane en lett engelsk støtte i den andre delen som handler om jødene og engelskmennene. H. R. sier seg enig i den engelske regjeringen som hevder at det ikke finnes noe europeisk land som har gjort mer for jødene enn England og forklarer at dette er grunnen til bitterhet hos britene som opplever at de blir behandlet som «hovedfiender». H. R. kommer inn på konflikten mellom sionistene og britene angående kvotebestemmelsen i forhold til jødisk innvandring som var satt før krigen.

Han skriver «Tolkningen av kvotebestemmelsen, om jødene har ‘oppsparte’ innvandringskvoter å påberope seg fra krigsårene eller ikke». På grunn av bruken av hermetegn på argumentet til sionistene kan en ane en svak stillingtagen i engelsk favør.

Den tredje delen handler om jødene og Europa knyttet til handlingene i og konsekvensene av andre verdenskrig. En kan ane en svakt negativ holdning til jødernes flukt mot Palestina selv om en får et lett sympatisk inntrykk av jødernes erfaringer. Han forteller relativt saklig om det som skjedde med jødene under krigen. Videre fortalte han om forholdene til jødene i Polen etter krigen som førte til en mangedobling av flyktninger «der kom de igjen under forfølgelse, antisemittismen var ikke død der, hvor den ikke var koblet sammen med noe nederlag». Videre forteller han om jødernes erfaringer og kommer inn på sionistene som hadde kjørt «opp med hele sin propaganda»:

Nye lidelser, ny angst, ny tvil på fredens ordening i Europa utløste en fortvilelse som gjorde massene til lette offer for de krefter som søkte å samle dem til religionsdrift mot Palestina. Det er religionskrig i jødernes storm mot Palestina i dag. Religionskrig også i Europa, ikke bare mot araberne.

H.R femstår sympatisk til jødene samtidig som en kan ane en negativ holdning til sionistene som brukte jødene som befant i en sårbar situasjon. I forlengelse av dette peker han på sionistenes aktive «oppbyggelse og undervisningsarbeid» i flyktningeleirene som «sikkert» har gjort sionismens religiøse innhold «dominant hos mange». Han fremhever at UNRRA²³⁴ folkene har opplevd «opphisselse» hos jødene i sine leirer, og understreker at det fortoner seg som «’et rop til Palestina’ som har hele det religiøse krigsrops ekstatisk styrke». En rapport fra en UNRRA-leir tydet på at det var en «religiøst betont bevegelse». Videre trekker han sammen trådene i dagens situasjon. Sionistiske pengemidler, en vidt forgreinet undergrunnsorganisasjon for transportens skyld, vil være avgjørende for situasjonen i Palestina. Tilslutt hevder han at sionistene har fått støtte for sine «betraktninger» hos «ikke-sionister og ikke jøder, som mener at det eneste middelet mot antisemittismen er at jøder får et land hvor de ikke er en fremmed minoritet, men en majoritet, et land som er deres eget og gir dem samme bakgrunn, når de er blant fremmede, som andre folk har». En ser en viss reservasjon fra selv å identifisere med de «ikke-jødene» som mener dette, men avslutningen legger også opp til en forståelse av situasjonen.

²³⁴ UNRRA er en forkortelse for United Nations Relief and Rehabilitation Administration og var en hjelpe og gjenoppbyggelses organisasjon som stod til tjeneste for befridde områder etter andre verdenskrig.

«Arabernes Olje trumfer USA – Jødernes tragedie»

Over ett år senere, og 8 uker før Storbritannias 25 års lange mandat var over i 1948 publiseres det en usignert sympatisk politisk kommentar om situasjonen med overskriften «USAs helomvending i Palestina-spørsmålet».²³⁵ Foranledningen til denne kommentaren er de store vanskelighetene britene hadde med Palestina og som førte til at britene leverte ansvaret for problemet over på FN samtidig som de planla å trekke seg ut. Planen om å dele landet blir vedtatt i FN den 1. desember 1947. Jødene jublet, mens araberne i protest arrangerte streike tog og boikott av jødiske varer.²³⁶ Araberne ville bevare Palestina som arabisk med makt. Og jødene ville bevare sin rett til et hjemland med det samme. Dette oppgjøret ville finne sted med det samme britene hadde trukket seg ut den 15. mai. USA var en av de sterkeste pådriverne for delingen, tross den sterke advarselen fra Storbritannia om at den var dømt til å mislykkes. Det blir i Aftenposten hevdet at det var Trumans hensyn til den jødiske velgermassen som spilte inn på initiativet.²³⁷ Nå var imidlertid løftet fra valget oppfylt, og araberne hadde truet med å annullere alle amerikanske oljekonsesjoner i Midtøsten hvis USA «fortsetter å benytte sin innflytelse i sikkerhetsrådet til å fremme delingen av Palestina».²³⁸ Konflikten mellom jødene og araberne var av en slik art at FN anså det som nødvendig med en internasjonal styrker under delingen. Imidlertid mente Amerikanerne da, under press fra araberne, at FN ikke skulle ha mulighet til å sende inn styrker.

Kommentatoren skriver om utviklingen siden FN vedtok delingsplanen. FNs delingsplan ble oppfattet positivt av mange, som den «beste» og «mest rettfærdige løsning etter omstendighetene». Aftenposten påpeker at situasjonen synes å gi rett til dem som mente avgjørelsen var «ganske utilstrekkelig» og at optimismen var «uhyre kortsynt». De 115 dagene siden vedtaket hadde vist dette. Situasjonen hadde blitt alvorligere etter som tiden hadde gått. Jubelen hadde stilnet hos jødene og sinne hadde øket betraktelig hos araberne. Kommentatoren skriver at nå blir planen «etter amerikansk initiativ oppgitt». Dette viste ifølge kommentatoren FNs «makteløshet» og stormaktenes «manglende vilje til å samarbeide for å nyttiggjøre seg av de muligheter FN pakken gir». Det påpekes at det var USAs initiativ som fikk igjennom delingsplanen tross britenes advarsel og som nå ikke ville ha noe å gjøre med Palestina etter 15 mai. Dette måtte, ifølge kommentatoren, Truman ta det fulle personlige

²³⁵ «USAs helomvending i Palestina spørsmålet» i Aftenpostens nr.139 23/3-1948

²³⁶ «Palestinas deling vedtatt. Egen jødisk og arabisk stat, Jerusalem internasjonalt område. Jødene -jubler. – Arabisk generalstreik og boikott av jødiske varer» i Aftenpostens nr.549 01/12-1947

²³⁷ «Løsningen av Palestinakrisen trekker i langdrag. Behandlingen av USAs forslag krever lang tid og i mellomtiden tilspisses situasjonen. Nye illegale immigranter til Haifa i går» i Aftenpostens nr.373 16/8-1946

²³⁸ «Kaos i Palestina, frykter Trygve Lie. Et slag for FN hvis delingen ikke gjennomføres Marshall gir hemmelig redegjørelse for USAs Palestinakonflikt» i Aftenpostens nr.97 27/2-1948

ansvar for. Marshall skal ha advart Truman mot delingen, men hensynet til den jødiske velgergruppe hadde hatt det siste ordet. Han hadde stolt på de jødiske talsmenn som hadde sagt at araberne ikke ville gå til angrep. Og nå har de etter de tvang delingen frem måtte snu. Kommentatoren skriver at USA nå hadde hevdet at FN ikke hadde juridisk adgang til å bruke væpnet makt. Og at da det i Hovedforsamlingen ønsket å fremsette forslaget om maktbruk for domstolen i Haag som skulle avgjøre det juridiske, stemte USA imot, noe som avgjorde det med en stemme i flertall.

Kommentatoren skriver sympatisk om situasjonen jødene er kommet opp i. Det ligger utenfor deres makt å bestemme sin skjebne – den er prisgitt andres interesser:

Det er verdensorganisasjonens og jødernes tragedie at deres fremtidige skjebne avgjøres av utenforliggende hensyn som om og om igjen viser seg å veie tyngst i vektskålen. Og jødernes tragedie blir så meget større fordi deres fremtidige «nasjonahjem» befinner seg i storpolitikkens mest akutte faresone – Midtøsten.

Han gjentar «jødenes tragedie» to ganger som understreker hvilken tragedie dette var. Ifølge kommentatoren var Englands og USAs oljeinteresser og deres avhengighet av et vennskapsforhold til araberne som betydde mest. Hensynet til jødene og FN «prestisje og fremtid» veide mindre. Det påpekes at Trumans helomvending ville få konsekvenser for valget dette året. Og at det var sterke motstridende interesser innad i USA som hadde ført til disse krumspringene. Kommentatoren skriver at det er vanskelig å bebreide dem som mener at USA fører en vakkende utenrikspolitikk. Truman har på grunn av dette mistet «jødenes vennskap», «USAs prestisje blant arabere» og svekket FN med sin «svake holdning»

Tyskland

Jødene – U populære?

Den 16. september 1931 skrev publiseres kommentaren «Kurfursdam» av Ø.²³⁹. Bakgrunnen for denne kommentaren var Nazistenes økende popularitet og deres utfall mot jødene som holdt til i Kurfürstendamm som ble ansett som et sentrum for de rikere jødene i Berlin. Aftenposten hadde ikke rapportert om hendelsen i avisen før, så kommentaren brakte nytt stoff.

Kommentator Ø. var Håkon Øverland som på denne tiden fungerte som redaktør for utenriksstoff. Han kommenterte denne hendelsen som hadde funnet sted fire dager før en lørdags aften. Øverland innledet denne kommentaren med stoff som belyser hans holdning til jødene. Det første han trekker frem var en kåring i USA der de skulle kåre hvilket «feiltrinn som hadde vært det verste i verden». En av de som hadde blitt belønnet var en som hadde trukket frem Titus ødeleggelse av Jerusalem i år 70 etter Kristus og dermed drevet jødene ut i hele verden. En kan ane en forestilling om at han synes jødene representerer et problem. Det blir bekreftet like etter:

«Jødene har alltid vært ansett for å være meget flinke, og ingen har benektet deres store dyktighet på de fleste områder, kanskje særlig det finansielle. Men en evne synes jødene som folk å mangle, og det er evnen til å gjøre sig populær»

De mangler evnen til å gjøre seg populære etter Øverlands syn. Og det blir forsøkt underbygget med historie som han drar frem. Han trekker i hovedsak frem Russland og pogromene. Han betviler at alt som hendte med jødene i grensetrakteten i Russland (Polen) var helt sant. De hadde nemlig:

... mektige rasefeller i andre land med innflytelsesrike organer, som alltid sørget for å gi beretningen om pogromene den riktige farve. Og i våre dager har de store amerikanske filmselskaper innspillet propagandafilmer for å gi et inntrykk av pogromenes redsler og de forfølgelser jødene var utsatt for før krigen

En får på den måten et inntrykk av den «uærlig» jøde gjennom Øverlands fremstilling. Imidlertid stoppet han ikke der:

²³⁹ «På Kurfürstendam» i Aftenpostens nr.465 16/9-1931

I Russland iallfall er rollene senere blitt ombyttet. Etter bolsjevikrevolusjonen var Lenin etter sigende vesentlig omgitt av jøder som etter evne gav sig i kast med å hevne den urett som de mente deres stammefrender hadde lidt. Etter resultatene å dømme har de ikke bare øvet gjengjeld, men er generasjoner på forskudd

Som følge av fremstillingen kan en ane en forestilling om jødene som hevnjerrige som er en strøm innenfor stereotypien «degenerert rase» og stereotypien «fremmed ideologiskapende». Videre kommer han inn på Tyskland. Han trekker frem at jødene har fått skylden for krigens nederlag, og den elendighet som tyskerne har måtte gjennomgå. Han trekker frem at det var jødene som hadde hatt «makten i bankene», og hadde hatt de «store handelshus». Den videre beskrivelse bærer preg av en dobbelthet:

Og enkelte av dem har med sin vanlige dyktighet²⁴⁰, og muligens ved litt mindre følsomhet, formådd å flyte ovenpå, mens mange av den hvite rases forretningsfolk er gått under. Under inflasjonstiden kjøpte jødene opp hele villakvarterer i Berlin.

Øverland forsøker å forklare hvorfor de er upopulære i Tyskland. Igjen trekker han frem jødernes positive egenskap de er «dyktige», men han trekker også frem at følsomheten «muligens» har manglet i noen grad. Hva denne følsomheten egentlig innebærer er ikke helt klart, men en kan ane en viss for kynisme i forretningen. Imidlertid må det forstås som en karakteristikk som tildeles enkelte, mens dyktigheten var «vanlig». En ser også at rase spiller som et element i fremstillingen der en avgrensning mellom den hvite rase og jødene kommer til uttrykk. Ifølge Øverland er det denne voksende innflytelse i tillegg til beskyldningene om skyld som er årsaken til dannelsen av nasjonal-sosialistene. De hadde også for det meste holdt seg til voldsomme taler – dog frem til nå. Jødene feiret sitt jødiske nyttår denne aftenen. Og denne feiringen ble invadert av «adskillige hundre nazister». Og de angrep ifølge skildringen, som Øverland var berettet om, «på den brutaleste måte alle jøder og folk av jødisk utseende. Kafene ble gjennomløst, vinduer og bord knust og eventuelle jødiske gjester trukket ut på gaten og slått». Det påstås også at ledere var ansvarlige for planleggingen av aksjonen. Tilslutt opplyser Øverland at slik arter den «forbitrede stemningen mot jødene» i visse kretser

²⁴⁰ Også i artikkelen «Også i Grekerland» i Aftenpostens nr.261 27/5-1932 betegnes jødene indirekte som dyktige av Øverland. «Grekerne er kjent for å være nogen glimrende finansmenn. De skal i så henseende, etter hvad det påsåes, langt overgå jødene og bare stå tilbake for armenerne armenierne»

i Tyskland. og beskriver folk som «oppagitert», og at «lovlydigheten virker sløvet». Og påpeker at «man må ha avløp for sine følelser. Nazistene har altså valgt jødene til sin «Prügelknabe»²⁴¹. I denne kommentaren ser vi at Øverland karakteriserer jødene både positivt og negativt. Jødernes kvaliteter blir beskrevet som «dyktig» og «flinke», men en ser også en forståelse av jødene som «uærlige», hevnjerrige og «fremmed ideologiskapende». Samtidig som en får et blandet inntrykk av jødernes karakter får en også et inntrykk av at handlingene er et utslag av trangen for et utløp av frustrasjon og jødene er utvalgt som uskyldig «prylegutt». I sum gjør dette gjør at kommentaren kan kategoriseres som «sivilisert antisemittisme» med en ubestemmelig dreining.

«Reaksjonen som kom var på ingen måte uberettiget»

Det skulle gå syv år før en ny politisk kommentar skulle skrives angående jødernes situasjon i Tyskland. Kommentatoren Konstad fikk sin kommentar «Synagogene brenner» publisert den 11. november 1938.²⁴² Foranledningen i Tyskland til denne kommentaren hadde blitt nøye rapportert, som tidligere vist, i Aftenposten. Tysklands jødefiendtlige politikk ble gradvis tydeligere. I 1938 ble en større aksjon satt i verk for å få jødene ut av Tyskland og det kulminerte til slutt i voldsaksjonen som knuste, ødela og brant en god del av jødernes eiendommer – derav navnet Krystallnatten. Som man så i lederne tilknyttet Krystallnatten så kom det til syne sympati for jødene - «det var som å sparke en fallen motstander». Imidlertid kom det også frem at lederen fremdeles hadde negative forestillinger om jødene og at situasjonen hadde fortonet seg som «barbarisk» for utenforstående. Men for dem som forstod den dominerende stillingen jødene hadde hatt, og hva de hadde gjort, hadde forståelse frem til nå. Denne type forståelse kommer også til syne i den politiske kommentaren skrevet dagen etter Krystallnatten.

Konstad kommenterer sympatisk da von Raht døde, «kom hevnen fryktelig over jødene i hele det tyske riket». Overalt «flammet synagogene op» som var påtent av «ophissede fanatiske mengder». Foretninger ble slått i stykker og «delvis plyndret». Og jøder i mengdevis ble satt i arresten av politiet «dels vel for å beskytte mot mobbens raseri, dels vel også andre grunner». Konstad skriver sympatisk «det er denne 'løsning' som nu er satt i gang på en så uhyggelig dramatisk måte».

Konstad skriver så at jødene spilte en «ganske dominerende rolle» i republikken. Og det hadde ikke bare hatt gode konsekvenser. Det var i følge Konstad «deres korrupsjon som

²⁴¹ Oversatt «prylegutt»

²⁴² «Synagogene brenner» i Aftenpostens nr.565 11/11-1938

spilte makten i Hitlers hender». En kan her se forestillingen om den «uærlige» og «maktbegjærene» jøde. Hele det jødiske problem fortøner så tydelig for Konstad at han «bare behøver å nevne navn som Sklarek, Sklarz, brødrene Rotter, Ivan Kutisker o.a». Aftenposten hadde tidligere rapportert om alle disse hendelsene. De var alle jøder og stod bak økonomiske skandaler.²⁴³ Kommentator Konstad skriver videre «Den reaksjonen som kom, var på ingen måte ganske uberettiget. Det sørgelige er bare, at det nu går ut over skyldige og uskyldige uten forskjell og at det antar former som man hittil har vært vant til å være fri for i en kulturstat». Det virker litt forvirrende at han skriver «at det nu går ut over skyldige og uskyldige». For «den reaksjonen som kom» mot jødene hadde vært kollektiv helt fra starten i 1933 - dog med en viss differensiering mellom krigsveteraner og jøder ankommet før 1914 på den ene siden, og jødiske emigranter som var komme i ettertid på den andre. Denne differansen hadde forsvunnet i 1938, og nesten helt forsvunnet innen oktober. Imidlertid hadde også de måtte ta konsekvensene av mange av foranstaltningene også før 1938. De lå altså alle under den «berettigede» reaksjonen. Det viser seg altså at Konstad hadde en forestilling om at enkelte jøders handlinger hadde «berettiget» oppgjøret med hele jødefolket i Tyskland. Forvirringen ligger i at det ser ut til at Konstad hadde forestillinger om at jødene til en viss grad, på en eller annen måte, var skyldige alle sammen siden reaksjonen var «berettiget», og derfor blir det rart at han skriver «nu går ut over skyldige og uskyldige». En kan identifisere tydelige forestillinger om den «skyldige» jøde både for det jødene angivelig hadde gjort, og i å spille makten over til Hitler.

Imidlertid er det klart at han har sympati for jødenes situasjon – det hadde nå nådd et punkt der dette ikke var akseptabelt for en kulturstat. Konstad kritiserer tilslutt det tyske politiet og avslutter til dels sympatisk «Deres lodd har lenge ikke været altfor misunnelsesverdig. Og deres skjebne synes nu å være mere usikker enn nogensinne». En ser en ambivalens som kommer til uttrykk. Konstad skriver i utgangspunktet sympatisk og blander inn noe som skal forklare berettigelsen over «reaksjonen» mot jødene frem til Krystallnatten. Det var plutselig «nu» «sørgerlig» at det «går ut over skyldige og uskyldige uten forskjell», en betegnelse som egentlig hadde vært korrekt helt fra starten av nazismens

²⁴³ «Sklarz-sagen» i Aftenpostens nr.99 05/12-1919. Sklarz saken fremstår utydelig og dårlig dekket i Aftenposten. Kreutzmüller skriver tydeligere om Sklarz saken i sin bok på s.71. «Storsvindleren Kutisker bragt den preussiske statsbank et tap på 15 millioner guldmark. En rekke sensationelle arrestasjoner. Bestikkelser i stor stil» i Aftenpostens nr.741 30/12-1924, «Brødrene Sklareks bedragerier. Beløpet dreier sig om 12 millioner mark» i Aftenpostens nr.492 30/9-1929, «Brødrene Sklareks vanvittige luksus. Den ene av svindlerne lot sig lede av spåkone» i Aftenpostens nr.498 3/10-1929, «Teater krisen i Berlin. Brødrene Rotter flyktet. En rekke av deres teater lukket. Gehimeråd Duisberg rekker Deutsches Teater en hjelpende hånd. «Faust II» - en strålende sukses på Statsteater» i Aftenpostens nr.41 23./1-1933 og «Brødrene Rotters teatersvindler. De brukte personlig 300 000 mark om året. Og lønnet skuespillere med 100 mark i måneden» i Aftenpostens nr.188 12/4-1933

jødefiendtlige politikk. Dette viser en form for «sivilisert antisemittisme» med dreining mot det sympatiske.

Flyktningspørsmålet

En fare – alle ikke jøder er fiender

Den 23. februar 1939 skriver Aftenposten en usignert politisk kommentar med navnet «Vi må se praktisk og ikke teoretisk på flyktningspørsmålet. Passer de folk vi får inn i landet for vårt samfund, spør man i Sverige. Finland har tatt inn langt færre flyktninger enn Norge».²⁴⁴ Foranledningen til denne var jødens situasjon som stadig hadde forverret seg og var på flukt. Imidlertid var problematikken ikke ny. Gjennom hele 30 årene hadde Aftenposten rapportert om mange forslag for å skaffe jødene en plass å bo i fred. I 1934 ble den portugisiske kolonien Angola foreslått – og stormaktene stilte seg angivelig bak forslaget.²⁴⁵ Sovjet-Russland hadde tilbudt vestens jøder å slå seg ned i et område på størrelse med Frankrike øst i Russland.²⁴⁶ I 1935 tilbudte Ecuador land til kolonisasjon av 50 000 jøder.²⁴⁷ I 1937 tilbudte Santo Domingo 1 million jøder fri jord og 5 års skattefrihet.²⁴⁸ Dette ble det lite av og situasjonen ble verre og verre for jødene. Og det hadde gjort det nødvendig å diskutere hvordan en skulle takle flyktningene fra Tyskland. Evian konferansen i juli 1938 gav først pessimistiske forhåpninger - svært få ville ha ta jødene inn i landet.²⁴⁹ Imidlertid så det ut til at det var konsensus om at den til slutt var vellykket – «I det store og det hele er man her av den mening, at konferansen har gjort et godt arbeide».²⁵⁰ Noen dager etter voldsutbruddet Krystallnatten skrev Anton Mohr om forslag som har vært diskutert med sionistene. Forslagene gjelder en jødisk nasjonalstat i Kenya, hele øyen Madagaskar, eller to brasilianske stater i sentral Brasil – Matto Grosso og Goyas. Imidlertid ønsket ikke sionistene det, de hadde øynene på Palestina hevdet Mohr.²⁵¹ Det ble livlig diskutert rundt om hvor jødene

²⁴⁴ «Vi må se praktisk og ikke teoretisk på flyktningspørsmålet. Passer de folk vi får inn i landet for vårt samfund, spør man i Sverige. Finland har tatt inn langt færre flyktninger enn Norge» i Aftenpostens nr.99 23/2-1939

²⁴⁵ «5 millioner jøder vil slå sig ned i Afrika. En kjempemessig koloniseringsplan, som har fått stormaktens støtte» i Aftenpostens nr.251 1/5-1934

²⁴⁶ «Sovjet innbyr jødene. Den «uavhengige» provins på grensen av Mandchukuo» i Aftenpostens nr.646 19/12-1934

²⁴⁷ «50 000 tyske jøder til Ecuador?» i Aftenpostens nr.368 25/7-1935

²⁴⁸ «Domingo på Haiti vil gi 1 million jøder fri jord og fem års skattefrihet» i Aftenpostens nr.63 04/2-1937

²⁴⁹ «Flyktnings-konferansen gir lite håp om tillatt jødisk innvandring til andre land» i Aftenpostens nr.333 08/7-1938

²⁵⁰ «Konferansen i Evian slutt. Palestina har ikke plass til noget ubegrenset antall emigranter» i Aftenpostens nr.350 16/7-1938

²⁵¹ «Et hjem for jødene» i Aftenpostens nr.582 19/11-1938

kunne flykte til og slå seg ned i etterkant av Krystallnatten. I USA var det foreslått å anmode Mexico til å avstå nedre California som vederlag for konfiskerte jordeiendommer i Mexico, og som kan fungere som tilfluktssted for jødene.²⁵² I tillegg vurderte de å sende jøder til Alaska.²⁵³ Britene vurderte britiske Guiana²⁵⁴ og flere kolonier som Tanganika, områder i Kenya, Nyassaland og nordlige Rhodesia.²⁵⁵ Australia overveiet om de skulle ta inn flere jøder.²⁵⁶

Og som man så i lederen «Intet jødeproblem i Norge» var de til og med også på den borgerlige side innstilt på å hjelpe jødene i nød. Dette var nok tilfelle for flere av de europeiske land. En kunne også registrere i lederen at det skulle være snakk om et begrenset antall, og de skulle bare oppholde seg i Norge midlertidig. Aftenposten hadde nemlig aldri vært særlig interessert i å få flere jøder til landet. I etterkant av Krystallnatten kom det igjen skepsis til jødene, som vist, i form av frykt for proformaekteskap – altså å gifte seg inn i landet.²⁵⁷ Spørsmålet reises i frykt med uthevet og fet skrift «står vi foran en masseinvasjon av ekteskapsøkene jøddinner?». Den 24. desember publiseres artikkelen «Den ulovlige jødeinnvandring ble stoppet i tide». Jødernes flykt til Sverige beskrives som «ulovlig invasjon av jøder».²⁵⁸ Den direkte foranledningen til denne kommentaren var at de nordiske landene nettopp hadde hatt et møte der de diskuterte flyktninger og jøder. De ble enig om å føre en «aktiv og forsiktig» politikk i spørsmålet om flyktninger på grunn av arbeidsledigheten – som også var et tema i lederne om jødisk innvandring og innvandringen av jødiske leger. De anså Norge som et gjennomgangsland og regnet med at de store landene ville ta seg av mesteparten.²⁵⁹

Aftenpostens usignerte kommentator skriver at innstillingen i de nordiske land i stor grad er den samme «Man synes synd på flyktningene og hjelper dem gjerne, men man er

²⁵² «Nedre California som hjem for tyske jøder? Forslag om at Mexico skal avstå området som vederlag for konfiskert amerikansk eiendom» i Aftenpostens nr.574 16/11-1938

²⁵³ «Tyske jøder til Alaska?» i Aftenpostens nr.589 24/11-1938

²⁵⁴ «Arbeidet for å skaffe jødene ett tilfluktssted. Planen om koloni i Britisk Guiana undersøkes nærmere» i Aftenpostens nr.577 17/11-1938

²⁵⁵ «Store områder kan avstås til jødiske nybyggere, sier Chamberlain. Storbritannia håber at nasjonene vil gjøre en samlet innsats for flyktning-problemets løsning» i Aftenpostens nr.585 22/11-1938

²⁵⁶ «Tyske jøder til Australia» i Aftenpostens nr.589 24/11-1938

²⁵⁷ «Kan vi vente mange proformaekteskaper for å sikre utenlandske jøddinner norsk statsborgerskap? (...)» i Aftenpostens nr.585 22/11-1934

²⁵⁸ «Den ulovlige jødeinvasjon blev stoppet i tide. I høst hadde man et tilløp til omgåelse av kontrollen med flyverutene» i Aftenpostens nr.644 23/12-1938

²⁵⁹ «De nordiske land vesentlig gjennomgangsland for flyktningene. De fleste politiske emigranter plassert. Nu er det jødene som gjelder. De nordiske land enige om samtidig være aktive og forsiktige i flyktningsspørsmålet» i Aftenpostens nr.99 23/2-1939. En kan legge merke til at selv om jødene var politiske flyktninger, var de ikke definert innen denne kategorien. Se Emberland 2009 s.419. I følge Emberland måtte jødene føre bevis for at de var politiske flyktninger.

adskillige grunner ikke særlig tilbøyelig til å slippe for mange inn i sitt eget land». Det kommer en viss grad av sympati til syne, men ikke nok til å invitere for mange inn i landet. I Finland hadde de 183 flyktninger og 86 av dem hadde fått oppholdstillatelse. Og i Norge hadde man på dette tidspunktet nesten nådd 500 stykker. Kommentatoren skriver derfor at det kunne «være interessant å siter noen ord» fra en kronikk i Stockholmsblad Stockholmstidningen. Det blir skrevet i kronikken at Sverige kunne være stolt over sin humanitære innstilling, men at det fort kunne bli overdrivelser som «skader mer enn de gagner og som kan føre til virkninger hvis fare for Sverige først blir innsett for sent». Det skrives noen restriktivt sympatiske ord om at en flyktning er alltid å synes synd på og «fortjener ofte», men på ingen måte alltid «personlig støtte og hjelp» når de er i nød. «Faren» skal være forankret i at flyktningene er flyktninger av en grunn – de har ikke klart å tilpasse seg sitt hjemland. Det pekes på at en jødisk innvandring selv i en «ganske liten målestokk» er ut fra den grunn «betenkelig». Det skrives at det er riktig at det er mange assimilerte og at det er rom for mange flere så lenge «jødespørsmålet ikke har vakt lidenskapene til liv». «Faren» ligger i at jødiske flyktninger ofte er svært fastholdene på grunn av den jødiske lov religion. Det er deres sterke skille mellom de «rettroende og alle andre» som umuliggjør assimilasjonen. De er også jødedommens innstilling å betrakte «alle ikke jøder som fiender» selv mot dem som viser «vennskap og velvilje». Til slutt skrives det at jødene forblir et fremmedelement, og hvis en ser vekk fra dette i behandlingen av flyktningsspørsmålet vil en legge «ris til egen bak».

Aftenpostens kommentator kommenterer deretter videre at Aftenposten har forsøkt å finne ut hvor mange av de 500 flyktningene, som er kommet til Norge, som faktisk er jøder. Selv om det ikke var mulig, på grunn av sentralpasskontorsjefen var bortreist for å ta ut nye flyktninger, så var det grunn til å tro at «iallfall 150 er av jødisk opprinnelse, hvilket altså øker antallet jøder i Norge med 10 prosent».²⁶⁰ Vi ser at hensikten med å løfte frem kronikken er å underbygge skepsisen til jødisk innvandring og fremstille dem som en potensiell «fare». En ser tydelig forestillinger om den «nasjonsfiendtlige» jøde. Selv om kommentatoren synes synd på jødene vil han ikke ha mange av dem inn i landet. Igjen er holdningen på linje med «sivilisert antisemittisme» med draging mot det negative.

²⁶⁰ Les Einhart Lorenz Exil in Norwegen 1992 s.106-107. Det skulle vise seg at antallet i 1940 ved invasjonen av Norge var 800 flyktninger hvor 430 var jødiske flyktninger. Og les Emberland 2009 s.419. Han påpeker et tall som ligger mellom 5-600 kom i perioden mellom 1933-1940 mange oppholdt seg også i Norge bare en kort periode før de reiste videre.

Avslutning

Grafen (figur 6) viser at det svært sjelden ble tatt et verdimeslig standpunkt i de politiske kommentarene de var for det meste strengt saklige og nøytrale. Palestina konflikten som særlig plusset opp i 1936 fikk mye dekning og står for mange av de nøytrale artiklene. Det var en sympatisk kommentar før krigen og tre etterpå. Selv om kommentator Konstad hadde forståelse for muslimenes angst i denne konflikten kunne han ikke holde seg verdimeslig nøytral til volden som utspilte seg mot jødene i 1938. Drapet på 19 jøder inkludert barn ble betraktet som den «verste udåd» siden 1929. Etter krigen viser det seg sympati i forhold til jødernes situasjon og bekymring over jødiske terroristers konsekvenser for sympatien til jødene i verden. Videre viser det seg sympati i forhold til jødernes lidelser i Europa og en distansering fra de arabiske anklagene mot jøden selv om en kan ane negativitet mot sionistene og forsøket deres på å få alle til å storme ned til Palestina i krig. Til slutt kommer en sympatisk tilnærming til jødene i Israel. USAs holdning beskrives som «svak» og som leder jødene i en ny «tragedie».

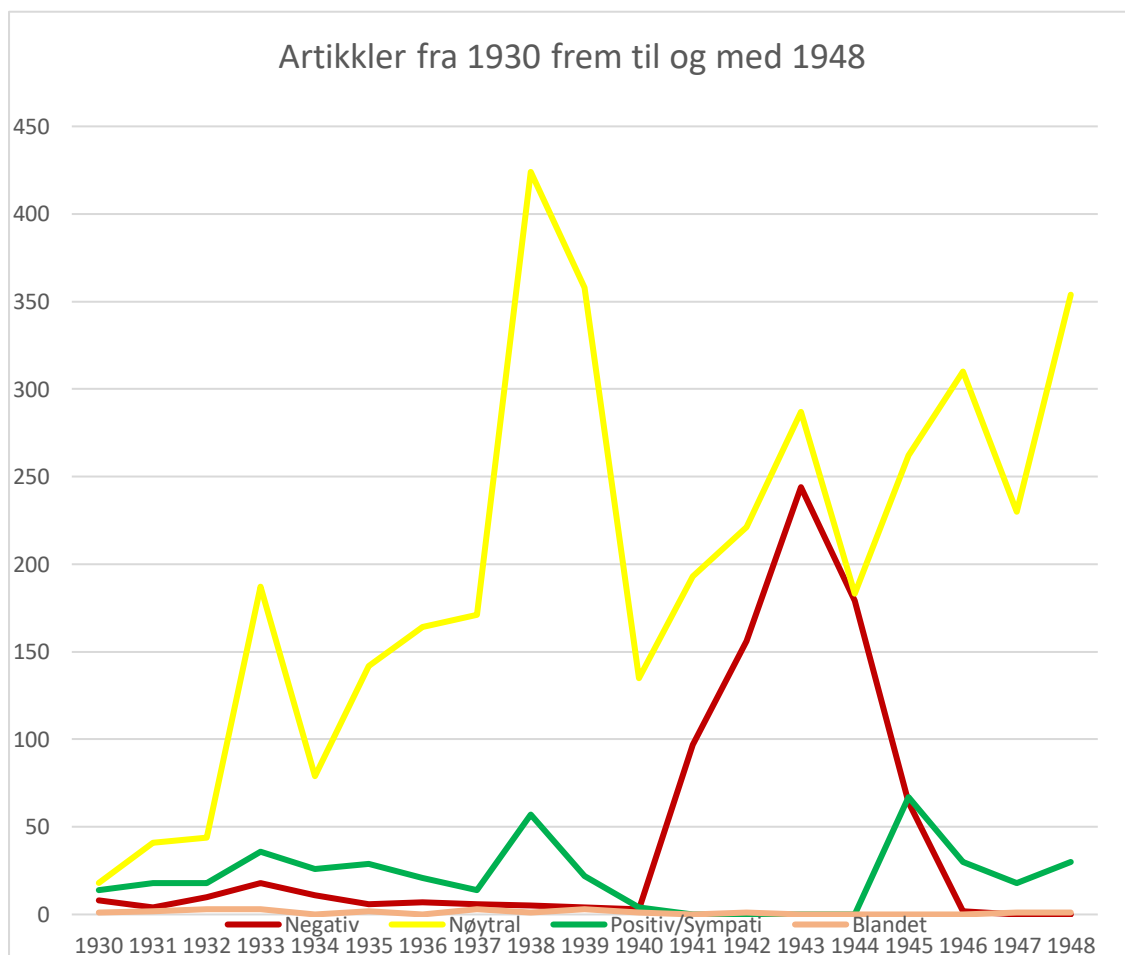
Jødernes situasjon i Tyskland ble svært lite behandlet gjennom de politiske kommentarer. Og selv om det er det tatt verdimeslige standpunkt i flere viktige saker angående jødene, så er det påfallende at for eksempel ikke Nürnberglovene ble kommentert hverken i ledere eller politiske kommentarer. Det viser at Aftenposten hadde forståelse selv for det. Den første gangen verdimeslige utsagn kommer til uttrykk er i anledning av et utsalg av vold i Berlin 1931. Som en forløper til Krystallnatten går nazistene brutalt til verks. Kommentaren gir et blandet inntrykk og beskriver jødene som «dyktige» og «flinke» men gir også et negativt inntrykk av jødene som var uten evne til å gjøre seg populær og fremstilles som uærlige, hevngjerrige og som kommunismens bakmenn. En kan tydelig se stereotypien om den «uærlige» jøde, «fremmed ideologiskapene» og strømninger innenfor stereotypiene «degenerert rase». Kommentaren fremstår som «sivilisert antisemittisme» med en ubestemmelig dreining. Den andre gangen verdimeslige uttrykk kommer til syne i forhold til Tyskland var dagen etter Krystallnatten. Det som kommer til uttrykk er en blanding av sympati og negative forestillinger. I kommentaren blir situasjonen både sympatisk og dramatisk beskrevet, hevnen kom «fryktelig over jødene i det tyske rike» og «denne 'løsningen' som nu er satt i gang på en så uhyggelig dramatisk måte». Jødene i republikken beskrives som et dominerende og korrump element. En kan derfor se forestillingen om den og «uærlige» og «maktbegjærene» jøde. Det var også dem som på den måten var skyldig i å spille makten til Hitler. Jødene var på den måten også skyldige i «reaksjonen» som kom i

1933. Den var «berettiget». En ser altså et tydelig eksempel på forestillingen om den «skyldige» jøde både i valget av Hitler og Tysklands lidelser. Men det fantes grenser for det som var skjedd var ikke en kulturstat verdig. Det er tydelig at denne blandede ambivalente holdningen er et utslag av «sivilisert antisemittisme» med dreining mot det sympatiske.

Den eneste som bar et større preg av negativitet i de politiske kommentarene så avisens spalter i 1939. Her blir skepsisen til Aftenposten underbygget med en kronikk fra Sverige. Det kommer til syne både sympati og en negativ stereotypisk forestilling. I starten av artikkelen blir det klart at «man syntes synd på flyktningene» og man gjerne hjalp dem. Imidlertid fantes det et men. Og til å forklare dette gjengis en kronikk fra Sverige. Her kommer det frem at flyktningene kunne være en fare. Uttrykkene «skader mer enn de gagnar og som kan føre til virkninger hvis fare for Sverige først blir innsett for sent» og legge «ris til egen bak» understreker dette. Jødisk innvandring kunne være betenkelig selv i liten målestokk særlig om «lidenskapene» var vekket. Faren lå i deres motstand mot assimilasjon som var forankret i den strenge jødiske religionen. Kronikken hevder også at det i den jødiske religion var en iboende fiendtlig innstilling til andre, selv mot dem som viste «velvilje og vennskap». Det fremkommer derfor en tydelig forestilling om jødene som «nasjonsfiendtlige» i kronikken som Aftenposten bruker for å underbygge sin skepsis. De sympatiske og de negative forestillingene er et tegn på at holdningen som kommer frem er av typen «sivilisert antisemittisme» med dreining mot det negative. Inntrykket en ville få av jødene ved å lese de politiske kommentarene gjennom denne tiden var blandet og av smalt omfang. Selv om de hadde forståelse for muslimene i Palestina fantes det altså grenser. Og etter krigen er holdningene i større grad sympatiske i forhold til jødene situasjon. I Tyskland var det, i likhet med lederne, ikke noe som bekymret i særlig stor grad før etter Krystallnatten og sympatien noe restriktiv. Holdningen til jødiske flytningene var i likhet med lederne negative og skeptiske selv om en ønsket å hjelpe. Stereotypiene som viste seg var strømninger innenfor «degenerert rase», den «uærlige», «maktbegjærene», «pengebegjærene» «nasjonsfiendtlig» og «skyldig». Den mest typiske stereotypien var den «uærlige» jøde som viste seg ved to anledninger.

Kapittel 5: Artikler

Artikler er en sjanger innen journalistikken som inneholder informasjon som har til mål å informere/beskrive, belyse, resonere. Den skal i utgangspunktet være saklig, med mindre artikkelen har til formål å være satire eller underholdning. Det meste av det som skrives i en avis kan defineres som en artikkel. Under artikkel har vi undersjangrene «opinion» og «objektive» artikler. Under opinion finner en de artiklene som ytrer en mening: leder, kommentar, satire, anmeldelse, minneord, debattinnlegg, kronikk og leserbrev. Under objektive artikler finner en de artiklene som strengest mulig holder seg til sak, og avisens profil og personlig holdning er nedtonet: nyhetsartikler, nyhetsnotis, reportasje, korrespondanse, intervju og nekrolog. I dette kapitelet blir det analysert både opinion og objektive artikler. Vi vil gå igjennom korrespondanser, nyhetsartikler/notiser, intervjuer, satire og nekrologer.

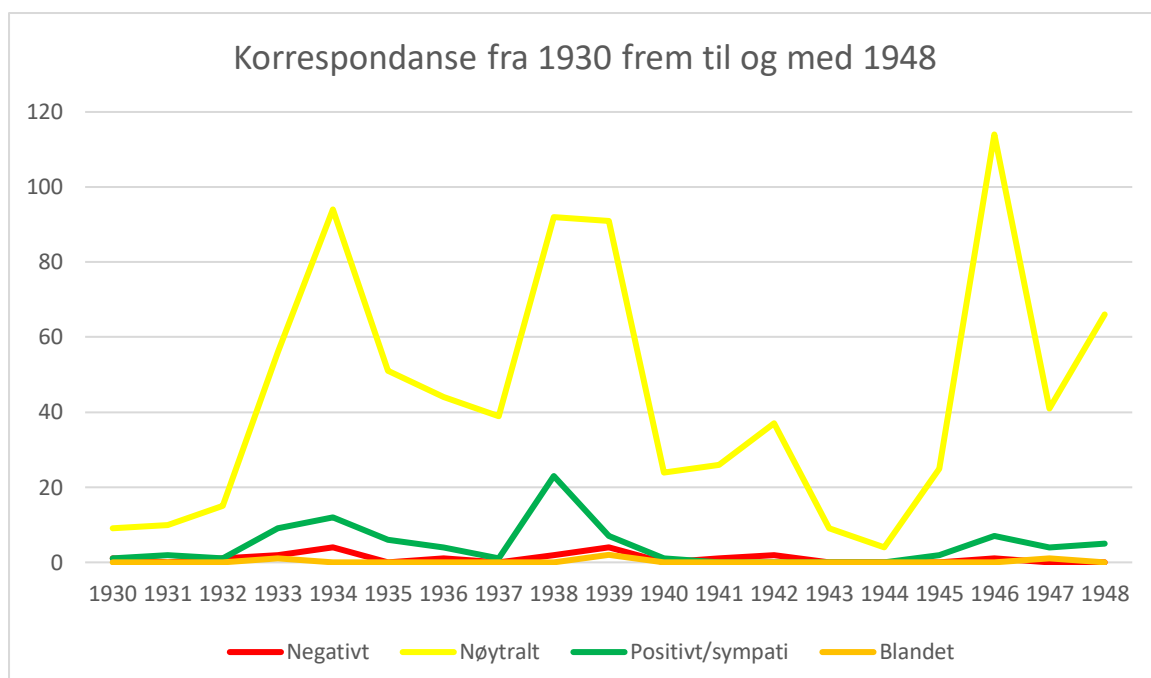

Figur 7. Den viser mengden av artikler som er kategorisert innen negativ, nøytral, sympati/positiv eller blandet i forhold til jøder i Aftenpostens fra 1930 frem til og med 1948

I grafene (figur 7) ser vi i forholdet mellom mengde og holdning. En kan legge merke til at det er veldig mange artikler som nevner jøder. Derimot er det relativt få med verdiladning i forhold. Vi ser at artikler med positiv/sympatisk verdiladning gjør et hopp i 1933, 1938 og i 1945 og ligger hele tiden i overtall i forhold til de negative. De negative er det en del mindre av selv om de også gjør et hopp i likhet med lederen i 1933. Denne positive tendensen står i motsetning til lederen som hadde en negativ tendens tidlig på 1930-tallet. Det store antallet negative artikler mellom fra 1940 til og med 45 skyldes sensuren og det tvungne redaksjonelle bytte under okkupasjonen. På grafen ser det ut som at positivt ladde artikler forekom under naziststyret i 1944. Det er ikke riktig, en må se på punktet rett ovenfor årstallet. Det er også viktig å få frem at fra A-magasinet artikler også er tatt med her. Det var 1 negativ, 46 nøytrale, 4 positive og 1 blandet artikkel, med andre ord har den ikke bidratt noe særlig til det statistisk bilde av artiklene i Aftenposten. Dette er den største gruppen av analysert materiale jeg vil derfor måtte gjøre et utvalg av materiale. Jeg vil begynne med korrespondanser, og fortsette med artikkeltjeneste artiklene, artiklene knyttet til jødene i Norge, andre artikler som viser standpunkt, humoristiske kommentarer og tilslutt nekrologer.

Korrespondanser

En korrespondanse er et brev eller bidrag, som for det meste, i denne sammenheng var fra utlandet. Det kan dreie seg om rapportering av nyheter eller reisebrev etc. Det er skrevet av dels utsendte medarbeidere, korrespondenter, og dels folk som sender inn på eget initiativ. Det som settes på trykk speiler skribentens holdninger, men peker også på avisens redaksjonelle linje. Stoffet kommer fra ulike deler av verden. Dette viser Aftenpostens økonomiske kapasitet og interessefelt. Aftenposten var på dette tidspunktet blitt Norges største vis og hadde korrespondenter i viktige deler av verden.

Figur 8. Den viser mengden av korrespondanser som er kategorisert innen negativ, nøytral, positiv/positiv eller blandet i forhold til jøder i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948.

Som vi ser i diagrammet (figur 8), er det også her målbart at sympatien øker ved viktige årstall da livssituasjonen til jødene blir forandret radikalt. Nemlig i 1933-34, 1938 og i årene etter krigen da det ble kjent hvilke grusomheter jødene hadde vært igjennom. Totalt er det 928 korrespondanser med referanse til jødene. I likhet med lederen finner vi negative korrespondanser i første halvdel av 1930-tallet men også i siste halvdel. Sympatien øker betydelig ved valget av Hitler og øker i 1934 mens det går nedover frem til 1938 da sympatien igjen økte betraktelig som følge av Krystallnatten. Dette står noe i motsetning til lederen og de politiske kommentarene som ikke hadde særlig sympati for jødene like tidlig. Fra grafene ser vi at det for en stor del dreier seg om nøytrale korrespondanser. Det er også interessant å legge merke til at korrespondentene selv under nazistisk redaksjon forholdt seg relativt nøytrale. Videre skal det presenteres noen eksempler av hver kategori av verdiladde korrespondanser. Jeg har valgt å skille mellom positivt og sympati siden de viser en viss type vesensforskjell i holdning til jødene. Det belyser også hvordan Aftenposten kunne omtale jødene på en fullere måte. Vi får derfor fire verdiladninger vi skal undersøke – negative – positive – sympatiske – blandede.

Negative

Årsak til vanskelighet?

22.02.1933 ble Johan Knaps brev publisert i Aftenposten om Durban - Sør-Afrikas «fremtidige» handelssentrum. Han beskrev byens vakre utsende, gode økonomiske tilstand og rasemessige forhold. Brevet ser ikke ut til å være tilknyttet noen politiske begivenheter. Nedenfor er et lite utsnitt av brevet:

Det er en mengde jøder i Syd-Afrika. Navnet Union og South Afrika har derfor spøkefullt været kalt Jewunion of S-A, og Johannesburg hvor tallet er størst : JewHannseburg. Og her som alle steder er det ikke en rase som ligger under i kampen om tilværelsen. Dog har ikke jødene vært årsak til noen rasevanskeligheter her. Det er hinduene som har skapt disse. De utgjør 25 000, den hvite befolkning 75 000 og negere 90 000 (...) Men inderne er ikke tilfreds ennå; der står meget igjen. Istedenfor for å bli et arbeiderproletariat, har de arbeidet seg oppover den sosiale rangstige. De fleste arbeider som chauffører, kelner eller lignende, eller driver småhandel. Det fortalles om byer hvor næsten alt forretningsliv er i hendene på indere: likeledes at de eier store deler av de tomter Durbans centrum er bygget på. De er lite populære blant europeerne, og at de i mangt rangeres likt med negrene (...) Europeerne sier de er upålitelige, tyvaktige og skiddenferdige. Det skal innrømmes at det hviler en egen stram odør over skitten og rotet i de indiske bydeler.²⁶¹

En kan legge merke til hvordan byene som inneholder mange jøder får navnet sitt forandret «Jewunion of S-A» og «Jew-Hannseburg», det at steder og byer blir kalt ved slike navn forsterker ulike stereotypier om jødene. Og spesielt forsterket blir det når stedene er viktige senter. Også senere dette året skrev Aftenposten en artikkel om New York som var verdens største jødeby med 2 millioner jøder og ble kalt «Jew York».²⁶² Imidlertid trenger det ikke være noe annet ment med å forandre navnet enn å vise at det er mange jøder der. Det som er mest interessant i dette brevet er delen om rasens tilværelse – eugenikk. Teorier om raser var en veldig vanlig innfallsvinkel. Forholdene beskrives som om at alle raser er grupper som strever rasekollektivt for tilværelsen. Og jødene blir nevnt spesielt «dog har ikke jødene vært

²⁶¹ «Durban- Syd-Afrikas fremtidige forretningscentrum. En norsk koloni som teller 1000 medlemmer» i Aftenpostens nr.97 22/2-1933

²⁶² «Har verdens største by 50 millioner mennesker om 50 år? New York i Tall» i Aftenpostens nr.653 30/12-1933

årsak til noen vanskeligheter her». Her er det inderne som er det. En ser at denne holdningen til jødene «som et problem» er noe en kan skrive om uten å skrive noe mer utfyllende om det. Vi ser her klare uttrykk for fordommer, og stereotypien den «skyldige» jøde virker som en dagligdags oppfatning. Imidlertid var det her hinduene som var det største problemet. Og grunnene for inderforakten ligner veldig på grunnene til jødeforakten.

«Overmektige»

3.april dette året (1933) ble den ene av Berlin korrespondent Axel Thorstads to²⁶³ negative korrespondanser publisert da dramaet rundt jødene etter Hitlers valgseier gjorde seg gjeldene og tyskerne svarte på jødernes boikott av Tyskland med egen boikott av jødene. I artikkelen «En dags gjennomført tysk jøbeboikott. Jødisk sakfører lynchet etter å ha skutt en nazist. Et sammenstøt i Frankfurt. Ellers forløp boikottdagen uten spektakler. Mange jødiske forretningsmenn søker utenlands»²⁶⁴ males det et bilde av jødene som svært dominerende.

Først i går gikk det opp for den tyske befolkning hvor overmektige jødene er på nærtsagt alle områder. Først da de glørøde advarselsplakater blev slått opp, viste det sig at hele gater utelukkende bestod av jødiske forretninger, jødiske butikker i første etasje og jødiske læger og advokater i de øvrige etasjer. Først nu gikk det opp for folk at en rekke jødiske forretninger skjulte sig bak lagede firmanavn. Det vakte for eksempel alminnelig forbauselse at populære Bøtzowøiresturanter eiedes av jøder. Og stadig hørte man det samme utrop: Nei, er nu det også en jøde! Alle visste at samtlige store varemagasiner som Tietz og Wertheim var jødiske, men nu fikk man klart for sig at også tusener av mindre firmaer er på jødehender.

De beskrives som «overmektige» på «alle områder». Tyskerne blir fremstilt som overasket over antallet jødiske forretninger som var markert som jødisk boikottobjekt, og uttrykket «nei, er nu også dette en jøde» trekkes frem. En ser klart at stereotypien om den «maktbegjærene» og «pengebegjærene» jøde gis uttrykk for. Senere i artikkelen kommer han inn på tre grunner for at aksjonen vil få følger for forretningen selv om boikotten avsluttes. For det første at

²⁶³ Den andre finner ikke Aftenpostens søkemotor, men Valaker skal ha funnet en korrespondanse av Axel Thorstad der han hevdet at: jødene selv var skyld i sin «tåpelige hodeløse agitasjon» da de første ryktene om nazistisk overgrep dukket opp. Valaker s.39

²⁶⁴ «En dags gjennomført tysk jøbeboikott. Jødisk sakfører lynchet etter å ha skutt en nazist. Et sammenstøt i Frankfurt. Ellers forløp boikottdagen uten spektakler. Mange jødiske forretningsmenn søker utenlands» i Aftenpostens nr.170 03/4-1933

aksjonen vil føre til mere «vind i seilene» for antisemittismen og folk vil tenke seg om hvor de kjøper, og for det andre at Gobbels vil «sørge for at den antisemittiske stemning ikke så snart blåser bort», og for det tredje vil folk av «skrekk» for å bli oppført som jødevenn holde seg unna.

«Det gode blod selv i den semittiske rase»

Senere i samme året (1933) sendte litteraturanmelder Finn Halvorsen et reisebrev fra Prag i Tsjekkoslovakia. Brevet dekket hele førstesiden på en lørdag og beskrev erfaringene fra byen. I tillegg er det et par setninger om jødene i byen. Her beskriver han dem både negativt og positivt:

Her sitter den begavede og betydelige jøde, blek og fornem, her sitter kjøpmannen, skjeggrik og myndig. Og her den fattige kleshandler, luvslitt, flasset, med altfor tykke lepper, og altfor krum nese. Her sitter også den gode borgerlige mellomstandsjøde, det sunde blod i selv den semittiske rase ²⁶⁵

Her beskriver han noen jøder som begavede og betydelige noe som gir oss positive assosiasjoner og gir dem anerkjennelse. Imidlertid beskriver han andre jøder negativt utseendemessig, og videre den borgerlige mellomstands jøde som «det sunde blod selv i den semittiske rase». Dette fremstår som rasesjovenisme. Et annet folks rase blir rasket ned på. I Halvorsens øyne hadde rasen mest dårlig blod og den gode borgerlige mellomstandsjøde var unntaket og idealet for en jøde. Det er altså tydelig at han hadde aversjoner for både den rike, og den fattige jøde som kanskje er kontrasten – det dårlige blod. Vi ser her at Halvorsen hadde utpregede negative forestillinger om jødene. Stereotypien «degenerert rase» er virksom. Det var bare svært få, og bare i mellomstanden, var det jøder av godt blod. Videre i artikkelen beskriver han igjen jøden positivt. Det er da i forhold til en «utmerket forfatter» med navnet Voitech Rakous som han anbefaler om en vil lære mer om jødene. I siste del av brevet skriver han noe interessant:

Og ved kikkerten står en ung jøde og studerer månen. Han lar meg få slippe til, og etter å ha fordypet oss i månenes skygger og kreaterhuller snur vi kikerten mot Saturn som treder stor som et eple frem bak linsen med sin lysende ring av planeter. Mannen

²⁶⁵ «Prag» i Aftenpostens nr.464 16/9-1933

vet meget om stjernehimmelen, og jeg spør ham om han er astronom. Nei, sier han og smiler litt, jeg leter etter en stjerne hvor man kan få leve i fred. Jeg er immigrant fra Tyskland»

Den lyriske avslutningen med en jøde som har flyktet fra Tyskland til Prag, og som ser etter et fredelig sted å bo i stjernene vekker sympatier. Halvorsen som litteraturanmelder kjente godt til slike virkemidler. Verden er med andre ord så fiendtlig at en jøde søker utenfor kloden. I sum registrerer en her er at dette er helt i tråd med figur 3 som beskriver «sivilisert antisemittisme». Den har i tillegg en draging mot det negative. Halvorsen tillot seg å bruke negative stereotypier om jødene, samtidig si noe positivt, og ha sympati for dem.

Står bak det meste

2. juni 1934 meldtes det i Aftenposten om nedskytninger av tyske stormtropper.²⁶⁶ Dette var knyttet til den såkalte «Lange knivers natt» da Hitler gikk løs på den indre opposisjon i NSDAP. Dette ble for hard kost for Aftenposten som fordømte utrenskningene, men nyanserte siden og fremhevet det som «barnelek» i forhold til det som hadde skjedd i Russland.²⁶⁷ Aftenpostens utsendte medarbeider Niels J. Mürer²⁶⁸, forfatteren av boken «Det nye Tyskland» (1935), var i Tyskland og sendte brev til Aftenposten. Han beskrev blant annet forholdene til jødene og skriver:

En enfoldig fanatismeformørket nazist betror meg at jødene står bak alt mellom himmel og jord, bak emigrant pressen, hvilket er sant, bak Moskva, hvilket også er sant, bak Wall Street, heller ikke helt usant, bak råstoff blokaden og handelskrigen. Og bak den nettopp avslørte sammensvergelse. Men allikevel er det ikke verre med jødeforfølgelsen i Tyskland, allefall på fasaden, enn at det jødiske turistsekskap med brask og barm lar seg vise om i en av Münchens største katolske kirker. Mange er de

²⁶⁶ «Nedskytningen i Tyskland. Ofrenes tall 17. 200 stormførere arrestert. S.A hæren skal helt reorganiseres: alt som minner om de gamle skal utslettes» i Aftenpostens nr.325 2/7-1934

²⁶⁷ Valaker 1999 s.53

²⁶⁸ Mürer sendte nå og da brev på oppdrag hos Aftenposten som refererte til jødene. Og av og til kommer det til syne stereotypiske holdninger, men oftest er han mer eller mindre nøytral. En annen artikkel som fremhever jødene som maktmenneskene bak sovjet er «Aftenposten i Leningrad. En studie i rødt og grått -tsarstad og proletarstad» i Aftenpostens nr.327 2/7-1932. Han kunne også tegne et dystert bilde som kunne vekke sympatier for jødene i Tyskland se «En halv million berlinere feirer Saar-seieren foran riksdagen» i Aftenpostens nr.27 16/1-1935. Enkelte ganger kunne han fremstå med en blandet holdning vagt innen «sivilisert antisemittisme». Dette kommer til uttrykk i «Prag pragrytenes heksekjele, putrer like livlig somfør (...)» i Aftenpostens nr.153 24/3-1939 og «Streiftog i Imperium Germanicum IV. Wineren mukker: - Og har vanskelig for å komme i takt med nazi. Jødelikvidasjonen fortsetter» i Aftenpostens nr.177 08/4-1939

tyskere som ganske privat har spurt meg: Synes de ikke egentlig at Hitlers jødepolitikk er en stor dumhet?²⁶⁹

Før han kommer inn på jødene i artikkelen så beskriver han tyskeren som en «fanatismeformørket nazist». Denne betegnelsen kan sees på som et forsøk på å distansere seg fra det nazisten sier. Imidlertid viser det seg at Mürer er mer enig enn uenig. Og bilde av jødeforfølgelsene blir tonet ned.

Når han skriver «Moskva» uttrykker han en forestilling om at det var jøder som stod bak Sovjetunionen og var dens bakmenn. Her kan en se at stereotypiene om jødene som «maktbegjærene» og «fremmed ideologiskapere» trer frem hos Mürer.

Når han skrive «Wall Street» uttrykker han en forestilling om at det fantes en god del rike jøder blant Wall Streets store menn. Av 7 millioner innbyggere i New York var 2 millioner jøder. Og jødene gjorde seg helt klart gjeldende.²⁷⁰ Imidlertid fantes det rike og mektige fra alle verdensdeler. New York hadde lenge vert verdens største handelssentrum. En kan ane at stereotypien om den «pengebegjærene» er virksom.

Mürer hadde en viss begeistring for det nye Tyskland og han så på det med åpne øyne og åpent sinn. Når han skriver om spørsmålet han fikk om jødene så kan det tenkes at han ønsket å vise at ikke alle var like hatske ovenfor jødene i Tyskland og kanskje på den måten gjøre Tyskland med spiselig for nordmenn.

Shylock

Forfatteren Johan Bojer skrev, senere i 1934, et brev til Aftenposten fra Marokko. Han hadde tidligere jobbet for Aftenposten som korrespondent i Paris og var vel ansett av avdøde direktør Schibsted. Og nå bidrog han sporadisk med stoff til Aftenposten.²⁷¹ Han skrev ganske beskrivende og skjønnlitterært og det stoppet ikke når han kom til beskrivelsen av jødene. Holdningen kommer klart til syne:

Det er lørdag kveld og kjølig, og skjønt der er jødernes sabbat sitter de her med sine små vekselboder og ordner med ruven av sølvpenger foran seg. Noen i jødisk talar, andre i moderne klær, boden er ofte så stor at det akkurat er plass til skuldre og ryggen, brettet for pengene er ut mot gaten. O, Shylock – slik satt du vel for et tusen

²⁶⁹ «I München omkring kupdøgnet. Nazismens bekymringer. Versailles, kirken, jødene, kommunistene» i Aftenpostens nr.334 07/7-1934

²⁷⁰ Johnson 1988 s.372

²⁷¹ Wasberg 1960 s.166

årtilbake og slik vil du sitte om andre tusen år, ditt element er bakgaten, skyggen og pengene. Og over din skikkelse er og blir det på samme tid en egen høyhet, du vil ikke arbeide med dine hender, men du vil finansiere hva andre gjør – mot god sikkerhet – din dyrken av profitten og renten er det noye prestelig ved. Luften herinne i de trange gatene, hvor to som møtes så vidt kommer forbi hverandre, er ikke balsamisk, det står mange slags damper ut både fra kjøkken og bakgårder. Men Moses finner alltid en krok for seg, han trives i mørket bak sine sølvpenge og er bibelsk verdig²⁷²

Stereotypien her er tydelig, den «pengebegjærene» jøde. Shylock er hovedpersonen og en jødisk pengeutlåner i Shakespeare sitt stykke Merchant of Venice. Han er både grådig og gjerrig og krever hensynsløst inn sin del.²⁷³ Han skriver videre at de ikke vil arbeide med hendene, men bare finansiere det andre gjør. Han fremstiller dermed jøden som sleip og lite ærefull. Dette er utsagn som vi finner innenfor strømninger i stereotypien «degenerert rase» og «uærlig».

Bare jødene

Hitler hadde lenge sett for seg en sammenslutning av alle tyskere som skulle danne et Stor-Tyskland. Det var så viktig at det var første punktet på nazistenes hellige 25 punkts program. Og tematikken om Tyskland og Østerrikes sammenslåing fikk også den viktige plass på første side i «Mein Kampf».²⁷⁴ 22. februar 1938 hadde nazistene langt på vei nærmet seg drømmen.²⁷⁵ En navnløs utsendt medarbeider befant seg i Wien og rapporterte om forholdene i artikkelen «Demonstrasjoner for Hitler i Wien. Men pressen, som kontrolleres av jøder, nevner dem ikke»

Forklaringen fikk jeg av en østerriksk kollega, som fortalte meg at samtlige av Wiens aviser – og de er mange, på tre untagelser er på jødiske hender. Det er derfor ikke så rart, selv på en historisk dag, blir behandlet som om det aldri har funnet sted.²⁷⁶

²⁷² «Johan Bojer: Brev fra Marokko» i Aftenpostens nr.636 15/12-1934

²⁷³ Eriksen 2009 s.121

²⁷⁴ Hitler 1999 s.1

²⁷⁵ «Hitler stillet ultimatum, Østerrike har bøyet sig. Hitler truet med å marsjere inn i Østerrike hvis det oppstod uroligheter» i Aftenpostens nr.83 16/02-1938

²⁷⁶ «Demonstrasjoner for Hitler i Wien. Men pressen, som kontrolleres av jøder, nevner dem ikke» i Aftenpostens nr.95 22/2-1938

Artikkelens overskrift påstår at jødene står bak den dårlige rapporteringen av Hitler demonstrasjonene. I Wien fantes 16 aviser på denne tiden, men de var underlagt en viss kontroll av styresmaktene.²⁷⁷ Det viser seg at alle de store liberale avisene var enten eid eller hadde redaktører av jødisk herkomst.²⁷⁸ Grunnen til at det fantes så mange jøder i dette yrket var at journalisme var det eneste yrke der en, i praksis, kunne nå toppen uten å skifte religion.²⁷⁹ Klimaet i Wien var nemlig jevnt over antisemittisk og det var vanskelig for jøder nå enkelte stillinger. Det ligger kanskje derfor nærmere å anta, gitt myndighetens kontroll og anti nazistiske holdning, at de hadde en finger med i spillet i avisene. Det fantes også andre grunner til at enkelte andre aviser ikke skrev om det. De kunne være sterkt anti-nazistiske, sterkt liberalistisk og imot alt ensretting. De kunne være sterkt kommunistiske. De kunne være sterkt patriotiske. Eller det kunne være en hel rekke andre grunner for at de ikke ville rapportere om hendelsen. Det var, for flere enn bare jødene, en sorgens dag som de gjerne ville vært foruten.²⁸⁰ Derfor er det misvisende å skrive at «men pressen, som kontrolleres av jødene, nevner dem ikke». Aftenpostens redaksjon presenterte nyheten med en klar ensidighet med vekt på jødisk dominans i Wiens avisverden som eneste årsak. En kan se at stereotypiene den «skyldige» og «maktbegjærene» jøde er virksom. Inntrykket avisen gir var at bare jødene var skyldige i at dette ikke ble skrevet om i avisene, og at pressen bare var kontrollert av jødene.

Falsk og usannferdig

En uidentifiserbar korrespondent som befant seg i København skrev i 1939 om en statsløs tysk-jødisk emigrant med navnet Joachim Joesten som hadde utgitt boken «Denmarks day of doom» om forholdene i Danmark. Boken hevdet blant annet at Danmark, selv med en sosialistisk liberal regjering, heller legger seg inn under fasismens hånd enn å støtte denne felles sak for demokratiene.²⁸¹ Den verste delen var Danmarks forsvarspolitik som lot landet ubeskyttet.²⁸² Han mente at danskene ville overgi seg fullstendig ved et nazistisk ultimatum. Joesten beskriver Danmarks forsvarspolitik slik «Det er en miks av visjonær pasifisme, jovial ubekymrethet, blåøyd optimisme, gammel kjærlighet til rutine og bent frem feighet som

²⁷⁷ https://austriaforum.org/af/AEIOU/Presse%2C_Druckschriften/Presse%2C_Druckschriften_english
03.11.2018 kl. 12.10

²⁷⁸ Beller 1995 s.38

²⁷⁹ Beller 1995 s.40

²⁸⁰ «Østerrikske bekymringer» i Aftenpostens nr.55 01/2-1938

²⁸¹ Joesten 1939 s.202

²⁸² Joesten 1939 s.208

kombinert gjør deg til en perfekt radikal – av dansk type»²⁸³ nedenfor ser vi et utdrag fra korrespondentens artikkel i Aftenposten:

... som nu lønner dansk gjestfrihet med denne helt igjennem falske usannferdige skildringen av forholdene i Danmark. Med frekk overdrivelse av kjensgjerningene skildrer han Danmark som et land som har sprengt det nordiske samarbeide, og som nu befinner sig under Hitlers tommelfinger. Det er ikke førstegang Joachim Joesten har henledet oppmerksomheten på sig i det land hvor han fant asyl da hans tilstedeværelse ikke lenger var ønskelig i Tyskland. (...) fikk han i henhold til internasjonal Genf-overenskomst utstedt et dansk identitets eller oppholdsbevis, som han nu lever høyt på og skammelig har misbrukt.»²⁸⁴

Korrespondenten virker irritert over Joachims bok som skal ha overdrevet forholdene i Danmark. Han beskriver det Joesten har skrevet som «helt igjennem falsk og usannferdig skildring» «frekk overdrivelse». Og skriver at han «skammelig har missbrukt» sitt oppholdsbevis. Disse har en sterk negativ verdiladning mot personen. I tillegg gjør korrespondenten et poeng av at Joachim var forvist fra Tyskland på grunn av ham som person. Poenget er dårlig fordi tyskerne ønsket alle jøder ut av Tyskland uavhengig av oppførsel. På grunn av hans valg av ord og beskrivelser kan man se at korrespondenten bedømmer jøden i overkant sterkt. En kan ane forestillinger om jøder som «uærlige», og «nasjonsfiendtlige».

Positive

Stolte og elskverdige

Carl Huitfeldt, redaktør i Aftenposten, var på reise i middelhavsland og sendte et reisebrev til Aftenposten 1. juli 1933. Etter å ha fortalt om reisen rundt om kom han til Tunisia som han beskriver som en «skinnende hvit og vakker» by. Huitfeldt skriver om jødene:

Agentens unge associe svarer på vårt spørsmål, ikke at han er fransk eller italiensk, men at han er jøde. Og han sier det med ikke uberettiget stolthet. For her i Tunis som i Nord Afrika forøvrig spiller jødene en betydelig rolle både kvantitativt og kvalitativt, og er aktet og ansett av franske myndigheter²⁸⁵

²⁸³ Joesten 1939 s.98

²⁸⁴ «Danmark under Hitlers tommelfinger» Skriver statsløse tysk-jødisk emigrant i bok utgitt på engelsk forlag. Lønner dansk gjestfrihet med forvrengte skildringer av forholdene i Danmark» i Aftenpostens nr.20 12/1-1939

²⁸⁵ «Hjemover» i Aftenpostens nr.321 01/07-1933

Dette er alt han skriver om jødene, og de blir beskrevet i et udelt positivt lys. Huitfeldt gir en bekreftelse på jødene som gode samarbeidspartnere. De hadde spilt en uunnværlig rolle som for franske myndigheter i Nord Afrika. Franskmenn så nemlig på jødene fremfor muslimene som et element i populasjonen som kunne tjene franske interesser.²⁸⁶ Det ble etablert skoler²⁸⁷ for å lette dette formålet, og de kunne oppnå statsborgerskap som belønning.²⁸⁸

Ingeborg Haabeth befant seg i Palestina samme året og sendte et reisebrev med overskriften «Hvor håpet og frykten lever vegg i vegg». Hun beskriver forholdene i Palestina. Her er konflikten tydelig mellom arabere og jøder. Hun opplever grusomme scener med både kniv og sten. Hun skriver sympatisk at hun har fått et «sterkt inntrykk» av «et gammelt folks hjemløshet og maktesløshet her i ‘dets eget land’». Men tross elendigheten hun hadde vært vitne til så kjente hun på en glede over at jødene beholdt roen – «en imponerende holdning av ro». Nedenfor har er et utsnitt av hvordan hun omtaler jødene.

Man trodde å kjenne de forskjellige jødiske typer. Men her blir begrepet jødisk type helt sprengt. Her finnes alle typer fra små tyske Gretchener til kraftige, svarte, og lurvete tatere. Selv går man omkring og innbiller seg at man er en levende reklame for den uovertrufne og rene ariske stamme, men mange ganger om dagen bli jeg spurt: Unnskyld: er de jødinne? (...) overalt og til alle tider møter jeg en naturlig elskverdig hjelpsomhet som jeg ellers aldri har opplevd²⁸⁹

I dette utsnittet uttrykker Haaabeth opplevelsen av at hennes egne forestillinger og stereotypier om jødene fordufter. Hun trodde hun viste hvordan de så ut, men det viste seg å være stor variasjon innen den jødiske rase. De kunne til og med og se veldig europeiske ut. Hun tenker tydelig i rammen av raseteoretiske stereotypier. Hun beskriver jødernes holdning positivt ved å skrive «naturlig elskverdig hjelpsomhet».

Smart

Korrespondent Henning Sinding – Larsen befant seg i Paris 12. januar 1948 og meldte om flyktningstrømmen og jødene i Frankrike. De kommer fra Polen, Romania og Ungarn. De

²⁸⁶ Laskier 1994 s.28

²⁸⁷ Alliance Israelite universelle

²⁸⁸ Laskier 1994 s.25

²⁸⁹ «Hvor håpet og frykten lever vegg i vegg. Øyeblikksbilder fra Palestinas urosentra» i Aftenpostens nr.223 05/5-1936

håper på å komme videre til Palestina. Sinding-Larsen intervjuer i den forbindelse Chales de Voldman generalsekretær i Foreningen av jødiske forbund i Frankrike.

Bare blikket røper den tankens hurtighet selvoppholdelsesdriften har skapt hos jødene. Voldman er vel verd å snakke med, en overlegen intelligens med et sterkt personlig syn på de problemer han blir stilt ovenfor (...) De som kom tilbake etter krigen fant sine boliger beslaglagt. Der bodde utbombede familier. Hver gang en jøde krevde sin leilighet tilbake, skapte han en antisemitt. – Er der antisemittisme i Frankrike enda? – Dessverre ja! Nazismen har satt dype spor. Det er i folket det sitter. (...) Hvordan klarer flyktningbarna seg? Det er deres skjebne som vekker størst medfølelse! – Barna har det ikke bra²⁹⁰

Teksten gir et meget positivt inntrykk av Voldman. I tillegg kommer det frem sympatiske holdninger i forhold til jødene. Sinding – Larsen beskriver Voldman med de positive ordene «overlegen intelligens». Både spørsmålet hans, som viser at han var overasket over at det fremdeles finnes antisemittisme i Frankrike, og at uttalelsen hans om medfølelse for barna, avslører hans sympatiske innstilling.

Fremskrittsvillige og mirakuløse.

Aftenpostens utsendte medarbeider Reidar Lunde hadde nettopp vert i den nære orient. Den 17.januar 1948 publiseres hans artikkel om at både jøder og palestinere lader opp til et mer krigersk oppgjør og prøver å forklare forholdene som ligger bak.

Uttalelsen har sin store interesse også i dag. Det kan neppe være tvil om at det til en viss grad er misunnelse som ligger bak arabernes aksjoner mot jødene, misunnelsen som er et grunnlag til redselen for å miste sin makt, sin økonomiske selvstendighet. De har åpent erklært at de ikke har noe imot en viss jødisk innvandring til Palestina pr. år, men de vil at jødene skal underordne seg et arabisk overherredømme. Bare på den måten får de full nytte av jødene fremskrittvennlige politikk, deres tekniske og kulturelle effektivitet, deres evne til å forvandle ørkenen til appelsinlunder, «vann til vin». De jordeiende effendis solgte sine eiendommer til jødene – og tjente mange penger. Men da de så at jødene dyrket opp «ørkenlandet», anla plantasjer, bygde hus og tjente nye penger, mere penger enn de selv hadde drømt om at en slik eiendom kunne avkaste seg, vokste redselen for å miste det solide fotfeste i Palestina.

²⁹⁰ «Jødene i Frankrike, flyktningestrømmen det store problem» i Aftenpostens nr.17 12/1-1948

Levestandarden steg så sterkt at i midten av 30 årene begynte en immigrasjon av arabere til Palestina – til det land hvor det under tyrkernes herredømme hadde vært en stor emigrasjon, blandt annet til Amerika²⁹¹

Reidar Lunde uttaler seg sympatisk om jødene i Palestina. Han bruker ord som «misunnelse» som grunn bak arabernes aksjoner. Og han kobler misunnelse til redselen for å miste «sin makt, sin økonomiske selvstendighet». Det er rart ettersom frykt er noe annet enn misunnelse. Imidlertid viser de desto mere hans sympatiske tilnærming. Lunde avslører sin begeistring for jødene når han beskriver dem som «fremskrittsvillig» og at de har «kulturell effektivitet». Deretter kommer han med metaforen «vann til vin» for å beskrive denne evnen. Den evnen er altså like mirakuløs som da Jesus, i Nye Testamentet, gjorde vann til vin, og er et særdeles positivt ord om jødernes evner.

Sympati

Lett sympati

Det viser seg at spesialtelegrammene hadde en lett form for sympati i sin omtale av jøder i Tyskland helt fra 1933 og frem til 1936. Sympatien viser seg noe subtilt og jeg har derfor valgt å oppsummere enkelte av dem her. 31. mars 1933 i forbindelse med boikotten fremhever Axel Thorstad, som skrev disse korrespondansene fra Berlin frem til 1934, at jødene som var ansvarlig for tyskfiendtlig propaganda «går fri»²⁹², og at «en ikke skal glemme» at dem som rammes er tyske statsborgere som har «oppfylt sine plikter i krig og fred» (ikke markert med A.T, men telegrammet var fra Berlin hvor han var korrespondent).²⁹³ Da lover om en reduksjon av jødiske advokater blir iverksatt uttrykker Thorstad seg sympatisk med ordet «bare» når han snakker om de 36 som får fortsette, og kaller dem «en rekke fremragende» lærde.²⁹⁴ Dagen etter viser det seg likevel at av 2500 får 1200 til 1400 fortsette, og det skrives at den første nyheten «lød nesten ubarmhjertig». ²⁹⁵ Når det meddeles at 1 % av jødene får fortsette å studere på universitetene bruker han igjen ordet «bare». Da det opplyses om at

²⁹¹ «Palestina- kruttønnen det ryker av. Både jøder og arabere lader opp til en mere krigersk oppgjør. Hva ligger bak de uholdbare tilstander i Det hellige land?» i Aftenpostens nr.28 17/1-1948

²⁹² Thorstad trekker frem Einstein og Feuchtwagner

²⁹³ «Tysklands krig mot jødene. Einstein vil ikke lenger være tysk statsborger. Det tyske sosialdemokratiske parti melder sig ut av internasjonale. Amerika vil gripe inn på en høflig og diskret måte» i Aftenpostens nr.166 31/3-1933

²⁹⁴ «2500 jødiske advokater i Berlin. Bare 36 får fortsette ved domstolene. En rekke fremragende rettslærde utelukket.» i Aftenposten nr.184 10/4-1933

²⁹⁵ «Mellom 1200 og 1400 jødiske advokater får adgang til å procedere ved Berlins domstoler. Sirka 20 aviser er blitt forbudt i Tyskland. Spesialtelegram til Aftenposten» Aftenpostens nr.185 11/4-1933

70 000 jøder er på flykt fra Tyskland blir det fremstilt som – «jødenes tragedie».²⁹⁶ Og da Gobbels forklarer hvordan man skal oppføre seg mot jøder blir dette betegnet som et «antisemittiske innfall» som «tyder på at han har kastet alle hensyn over bord og har tilsluttet seg ekstremistene».²⁹⁷ Det å betegne noe som antisemittisme viser på en måte at en selv tar avstand for den antisemittismen – iallfall i sin mest ekstreme form. Der Strümer betegnes også som en antisemittisk avis.²⁹⁸ Antisemittisk agitasjon i mediene anerkjennes også som en naturlig årsak til vold mot jødene.²⁹⁹ Der Strümer³⁰⁰ blir også oppgitt som større årsak til Tysklands skadede renommé enn hele den såkalte «emigrantpressens propaganda».³⁰¹ Nürenberglovene blir møtt med sympati «Tysklands jøder isoleres fullstendig ... må ikke en gang heise nasjonalflagget».³⁰² Angrepene på jødene blir betegnet som «voldsomme»³⁰³, eller «rå» og viser hvordan handlingene betraktes og viser indirekte en medfølelse holdning. Den sympatiske tendensen allerede fra 1933 står i sterk motsetning til Aftenpostens leder som i stor grad stiller seg forståelsesfull til foranstaltningene som ble tatt.

«Tragedie»

Østerrike var i en presset situasjon på nyåret i 1938. Østerrike ferd med å ha en folkeavstemning om en sammenslåing av Tyskland og Østerrike.³⁰⁴ I stedet for folkeavstemning for østerriksk uavhengighet ble folkeavstemningen utsatt og landet erfarte i praksis en umiddelbar innlemmelse i det tyske rike da tyskerne rykket inn.³⁰⁵ Og de tyske raselover ble straks satt i verk.³⁰⁶ En navnløs korrespondent befant seg i Wien og rapporterte 18.mars 1938 om den fremtidige folkeavstemningen og forholdene i Wien.

²⁹⁶ «Jødenes tragedie. 70 000 jøder flyktet fra Tyskland» i Aftenpostens nr.419 22/8-1934

²⁹⁷ «Gobbels gir regel for hvordan man skal oppføre seg ovenfor jødene» i Aftenpostens nr.236 14/5-1934

²⁹⁸ «Begeistringsrusen sviner i Tyskland. Hitler setter i gang ny-nazistisk propagandakampanje. Tegn på ny jødefiendtlig bølge» i Aftenposten nr.220 04/5-1934

²⁹⁹ «Atter jødefiendtlige uroligheter i Berlin (...)» i Aftenpostens nr.353 17/7-1935

³⁰⁰ En svært antisemittisk avis som gjorde seg gjeldende i Nazi-tyskland under ledelse av Julius Streicher

³⁰¹ «Der Strümer går inn. Alle jødefiendtlige plakater fjernes og propagandaen opphører» i Aftenposten nr.64 05/2-1936

³⁰² «Hitlers advarsel til Litauen og Folkeforbundet. 'Valgforberedelsene i Memel er en forhånelse av all rett, og strider mot alle Litauens forpliktelser'. Tysklands jøder isoleres fullstendig: De kan ikke bli riksborgere, må ikke gifte sig med tyskere, må ikke ha tyske kvinner under 45 år i sin tjeneste, må ikke engang heise nasjonalflagget og de nasjonale farver» i Aftenpostens nr.467 16/9-1934

³⁰³ «Nye voldsomme tyske angrep på jødene.» i Aftenposten nr.248 23/5-1934

³⁰⁴ «Folkeavstemning i Østerrike søndag. Nyheten kom overaskende på hissige demonstranter i Wien - Schuschnigs mål et «fritt tysk rike» i Aftenpostens nr.124 10/3-1938

³⁰⁵ «Østerrike blev i går innlemmet i det tyske rike» i Aftenpostens nr.131 14/3-1938

³⁰⁶ «De tyske raselover settes straks ikraft i Østerrike. Ikke-ariske jurister må innstille sin praksis» i Aftenpostens nr.139 18/3-1938

blant de mange jødetragedier er også de mange skilsmisser som gamle ektepar må gå til for at den ariske ektefelle fortsatt kan nyde sin lille statspensjon ³⁰⁷

Han nevner her et av de tragiske konsekvenser av arier lovene. Korrespondenten bruker betegnelsen «jødetragedier». Dette er et ord som automatisk vekker sympati. Dette og bruken av ordet «lille» i forhold til pensjonen øker den sympatiske effekten og kaster lys over hans holdning.

«Mistroen lyste ut av øynene»

Aftenposten meldte, siden nazistenes innmarsj i Østerrike, at 100 jøder hadde begått selvmord.³⁰⁸ Og at der begås mange overgrep mot jødene.³⁰⁹ Aftenpostens utsendte medarbeider Bjørn Bunkholdt befant seg i Wien for å rapportere om det som skjedde i forbindelse med Hitlers tilbakekomst til Wien den 9. april etter valgtourneen. Artikkelen bærer overskriften «Hitlers strålende inntog i Wien i dag. Endeløs jubel hilser 'befrieren'. Men jødekvartalerne ligger tomme og utdødde» situasjonen for jødene beskrives slik:

En av de få jødebutikker som var åpne før Sabbaten, var en antivarbokhandel. Jeg gikk inn der og ble vel mottatt, men innehaveren liksom forsvant inn i seg selv, da jeg spurte ham hvorledes han og hans likeså på fremtiden 'Jeg beklager, men jeg har ingenting å si' svarte han, mens mistroen lyste ut av øynene på han»³¹⁰

Overskriften forteller om Hitler som blir oppfattet som «befrieren» i hermetegn. Videre er overskriften «men jødekvartalerne ligger tomme og utdødde». Når ordet «men» blir brukt er dette et tegn på en form for motsigelse. Bunkholdt har tydeligvis en sympatisk tilnærming til jødene i artikkelen. Og det kommer klare uttrykk i dette utsnittet. Bunkholdts beskrivelse av hans interaksjon med en jøde viser at han har forsøkt å gi offeret for nazipolitikken en klar stemme. Jødens situasjon fremstår som håpløs og fortvilet. De siste ordene i artikkelen

³⁰⁷ «10 000 østerrikske grubearbeidere skal besøke Tyskland. Folkeavstemningskampanjen innledes torsdag med kjempedemonstrasjon» i Aftenpostens nr.22 22/3-1938

³⁰⁸ «100 selvmord i Østerrike siden foreningen. Fremtredende Østerrikere i «beskyttelsesarrest»» i Aftenpostens nr.149 23/3-1938

³⁰⁹ «Mange overgrep mot jødene i Wien. Rabbiner dr.Friedmann bragt til Dachuleiren» i Aftenpostens nr.177 07/4-1938

³¹⁰ «Hitlers strålende inntog i Wien i dag. Endeløs Jubel hilser «befrieren». Men jødekvartalerne ligger tomme og utdødde» i Aftenpostens nr.182 09/4-1938

fungerer som en punchline for ofrenes situasjon «mens mistroen lyste ut av øynene hans». Han har med dette hatt et klart formål – nemlig å vekke sympati hos leseren.

«Overgrep»

Etter innlemmelsen av Østerrike i Tyskland ble raselovene gjeldene der som i resten av det tyske rike. Dette førte til en voldsom forverring i østerrikske jøders livsvilkår og flere forsøkte å flykte. Imidlertid var ikke dette like enkelt. En navnløs korrespondent befant seg i Prag og fikk publisert 20. april 1938 en artikkel om jøder med overskriften «Nye overgrep mot østerrikske jøder». Nedenfor ser du hele artikkelen:

Innbyggerne i den lille lille grenseby Theben ved Donau hørte i natt uhyggelige skrik fra en molo som er bygget midt ute i elven uten forbindelse med land. Nogen av dem rodde ut i sine båter og fant der 51 østerrikske jøder, hvoriblant mange barn og kvinner, og en gammel rabiner på 82 år. Jødene var blitt ragt ut til moloer av nazistiske stormtroppfolk og var uten mat eller varme klær. De ble hjulpet i land og fikk klær og mat, men da de tsjekkiske myndighetene ikke vilde ha dem blev de sendt over grensen til Ungarn, hvor de også blev avvist. For øyeblikket befinner de seg på den lille grensestripe mellom Ungarn og Tjekkosllovakia. Lignende lidelseshistorier berettes også i disse dager fra Jugoslavia.³¹¹

Hele artikkelen gir inntrykk av desperasjon. Og overskriften peker på en ugjerning ved å skrive «overgrep». Elendigheten er slående, imidlertid er det ingen som vil ta dem inn. Dette er ubehagelig å lese og ordene «uhyggelige skrik» er brukt - dette vekker sympati.

Korrespondenten skriver at det også finnes lignende lidelseshistorier. Korrespondenten anerkjenner dermed sympatisk jødernes situasjon.

«Blandede fornøyelse»

Jødene gjennomgikk en forverring gjennom hele 1938. Jødene i Berlin opplevde et oppsving av forfølgelse i midten av juni. Aftenposten meldte om at butikker ble bemalt med skjellsord og at 600-700 jøder ble sendt i konsentrasjonsleir. I tillegg til mishandling av jødiske kjøpmenn og at det så ut som nazistene ville tvinge jødiske butikker til å lukke innen juli.³¹² Det ble videre meldt om at jøder bare kunne handle med sin egen rase. Hitler ville nemlig

³¹¹ «Nye overgrep mot østerrikske jøder» i Aftenpostens nr.194 20/04-1938

³¹² «Jødeforfølgelsen gjenoptas i Berlin. Jødiske kjøpmenn mishandles» i Aftenpostens nr.292 16/6-1938

presse jødene så mye at de emigrerte selv om det betydde at de flyttet og etterlatte 90 % av sine midler.³¹³ En navnløs korrespondent befant seg i Berlin i juni dette året og fortalte om jødeforfølgelsen som ble dempet i områdene der utlendinger holder til fordi de ikke så lett skulle få noe å skrive om. Jødene fikk åpnet butikkene og fjernet skjellsordene vekk fra fasadene.

... deres korrespondent hadde den blandede fornøyelse å se en av malerpatruljene i virksomhet idagmorges. De malte nye invektiver på vinduene: «Dra til Palestina» «vend tilbake til oljeberget» eller simpelthen «stikk av». Det er derfor nokså lett å forstå at det britiske konsulat i dag igjen var beleiret av jøder som tryglet om anledning til ett eller annet sted i imperiet for bare å komme seg vekk fra Tyskland.³¹⁴

Korrespondenten bruker ordene «blandet fornøyelse». Dette uttrykker et ubehag over det han ser. Etter å ha beskrevet hva de malte på vinduene uttrykker han forståelse for at jøder «tryglet om anledning» til å flytte. Han uttrykker på den måten sympati.

«Fantastisk uhyggelige scener»

Hele 1938 året hadde jødenes forhold forverret seg. Nazistene prøvde med stor iver å gjøre livet så begredelig som mulig i håp om å få jødene til å flytte ut. Evian konferansen hadde vært skuffende ikke bare for jødene, men også for nazistene. Imidlertid stoppet ikke dette nazistene i å gjøre livet hardere for jødene. Dette kulminerte til slutt i voldsutslaget mot jødene på Krystallnatten. Dette skulle være en reaksjon på det jødiske mordet av den tyske legasjonssekretæren i Paris Ernst Eduard vom Rath. En navnløs korrespondent befinner seg i Berlin under Krystallnatten og rapporterte «Fantastisk uhyggelige scener i Berlins gater» om det som har skjedd. Artikkelen strekker seg utover nesten en hel side.

En jødeforfølgelse som vel savner sidestykke i dette århundre har i løpet av natten og de tidlige morgentimer rast over hele Tyskland. Det er all grunn til å tro at ansvaret for den fullkomne tøylesløse brutalitet påhviler de høyeste kretser i staten, som i raseriet over mordet i Paris har gitt den extreme nazimobb adgang til å ta seg selv til rette.(...) Jeg har sett adskillige antijødiske utbrudd i Tyskland i løpet av de siste 5 år. Men intet

³¹³ «Skjerpet naziaksjon mot jødiske forretninger i Tyskland» i Aftenpostens nr.294 17/6-1938

³¹⁴ «Jødeforfølgelsene dempes i Berlin westend – på grunn av utlendingene. Kjent engelsk journalist arrestert fordi han fotograferte overmalte vinduer på Kurfürstendam» i Aftenpostens nr.301 21/6-1938

så motbydelig som dette (...) utenfor på gatene jublet en ondskapsfull masse som frydet seg over hvert knall og fall i det indre. Maken til galskap har verden neppe sett i dette århundre. Og det som er skjedd i de siste timer tjener ikke den tyske nasjon til ære som kulturfolk. Rasehat og hysteri synes å ha tatt fullstendig forstanden fra mennesker som ellers er pyntelige og dannede. Jeg så flotte antrukne damer som klappet i hendene og skrek av glede mens respektable mødre av middelklassen løftet sine babyer for at de skulle få se på «morroen».³¹⁵

Overskriften viser innledningsvis at korrespondenten har stor sympati med jødene for det de er utsatt for. «Fantastisk uhyggelige» setter en uhyggelig ramme på artikkelen. Beskrivelsen «fullkommen tøylesløs brutalitet» kaster tydelig lys over det jødene gikk igjennom og vekker automatisk sympati for jødene. Korrespondentens avslører at han lenge har hatt et sympatisk forhold til jødene situasjon når han tilkjennegir at ingen utbrudd har vært «like avskyelige som nå». Indirekte sier han at alle de andre utbruddene har vært avskyelige. Beskrivelser som «motbydelig», «ondskapsfull masse» «galskap» og «rasehat og hysteri» viser den klare sammenheng med overskriften og viser tydelig korrespondentens medfølelse holdning til det jødene erfarer.

«Gru og redsel for sin rases skyld»

Aftenpostens utsendte medarbeider Oddvar Johnsen er i Halden og rapporterte 12. mai 1947 om 397 jøder som er ankommet etter krigen.

Det ble en betagende vakker begivenhet. Det falt naturlig å tenke på hva disse mennesker har gjennomgått av gru og redsel for sin rases skyld, og man skjønnte litt av de følelser som rørte seg i dem, når de første gang fikk se sitt nye hjemland. Alle var levende interessert i hvordan arbeidssituasjonen var her³¹⁶

Overskriften har en munter tone «Fra gasskamrenes skygge til norsk vår. 600 hjemløse jøder blir norske borgere. 'Norge har tatt et løft som er verdig Wergelands og Bjørnsons, Nansens og Scharffenbergs land!'. Kontrastene gasskamrenes skygge kontra norsk vår blir

³¹⁵ «Fantastisk uhyggelige scener i Berlins gater. Pøbelen herjer vilt i de jødiske butikker politiet arresterer ofrene, men lar voldsmennene være i fred» i Aftenpostens nr.565 11/11-1938

³¹⁶ «Fra gasskamrenes skygge til norsk vår. 600 hjemløse jøder blir norske borgere. «Norge har tatt et løft som er verdig Wergelands og Bjørnsons, Nansens og Schaffenbergs land!» i Aftenpostens nr.213 12/51947

tydeliggjort som en positiv utgang fra elendigheten. Sitatet i overskriften er hentet fra rabbiner Leopold Goldmans tale i artikkelen. Wergeland kjempet for at jødene skulle få kunne innvandre til Norge. Bjørnson var gift med en jøde i siste halvdel av livet sitt. Nansen var aktiv i nødhjelpen etter første verdenskrig og hjalp tusenvis av jøder på flukt. Scharffenberg kjempet for at Norge skulle ta inn flere flyktninger i mellomkrigstiden. Redaksjonen og korrespondenten viser med overskriften en positiv innstilling til jødene. Jødernes ankomst ble beskrevet som en «betagende vakker begivenhet». Dette viser korrespondentens positive holdning ovenfor jødernes inntreden i Norges land. De negativt verdiladde ordene «Gru og redsel for sin rases skyld» blir brukt om jødernes erfaringer og viser tydelig medfølelse.

Blanding

Antisemittisme i Storbritannia.

Bare en korrespondanse fremstod så blandet at den ikke kunne plasseres i en av de andre kategoriene. Den 4. mars 1947 publiserer Aftenposten artikkelen «Antisemittisme i Storbritannia»³¹⁷ av korrespondent Roald Nerdrum. Foranledningen til denne artikkelen henger sammen med konflikten mellom britene og jødene i forhold til Palestina. Nerdrum skriver først om de første jødene som han beskriver som «høyt begavet og dannet gruppe som innordnet seg det britiske samfunn og kom til å spille en avgjørende rolle i det politiske og økonomiske liv». Denne gruppen dannet «det jødiske aristokrati» og hvis de var religiøse så dannet de «hjørnesteinen i det upolitiske jødesamfunn». De politiske jødene som så på Palestina som et politisk mål var sionister og tilhører den «jødiske middelstand». Nerdrum gir uttrykk for å distanseres seg fra generalisering, men han hevder at de ikke er fra den gamle sorten og var både handelsmenn og intellektuelle. Og den siste gruppen var «ghettojøder» fra Øst-Europa og fantes i de fattige strøkene i de store industribyene. Han hevder at jødene spiller en stor rolle i Storbritannia i forhold til sitt antall og at de engasjerer seg på alle sider av politikken. Nerdrum hevder også at det var «invasjonen av jøder» på 1930-tallet fra Tyskland, Østerrike og øst og vest Europa som har forandret jødernes stilling i Storbritannia. Da de ikke lærte seg engelsk hadde dette gjort det vanskeligere å innordne seg i det britiske samfunnet. Britene så positivt på innvandringen siden de fikk en tilvekst av dyktige spesialister i forskjellige grener. Men de var i dag ikke like begeistret. Han hevder at de ikke-assimilerte jødene er blitt «til dels arrogante» og utbroderer:

³¹⁷ «Antisemittisme i Storbritannia» i Aftenpostens nr.105 04/3-1947

Det vil si innkassere privilegier for sin rases lidelser og oppfører seg ikke som man kunne vente av dem overfor vertsfolket. Den tyske og sentral-europeiske jødegruppe er blitt Palestina innstilt og deltar aktivt i bestrebelser som i hvert fall for øyeblikket kan betegnes som antibritiske. Samtidig har det under krigen vært en jødisk flytting i alle industribyene og fremfor alt London, fra Øst til Vest, og det insinueres åpent at det er gjennom svartebørstrafikk at east-end jødene har skaffet seg det økonomiske grunnlag for å flytte vestover. Den umiddelbare virkning av disse nye forhold har vært irritasjon.

Videre gir han et eksempel på en brite som observerer disse jødernes velstand etter å ha vært i krigen, mens han selv ikke har «tak over hode». I tillegg til dette begynte sionistenes agitasjon mot britene og terroren fra de jødiske ekstremistene som har tatt «det ene britiske liv etter det andre» og «ødelagt eiendom og skapt usikkerhet på alle hold». Attpåtil har jødeorganisasjoner i USA gått til aksjon mot Storbritannia og kommet med «urettferdig anklager». Nerdrum hevder at «Alle disse Palestinafaktorer har sammen med den åpenbare jødiske rikdom i et i dag fattig England, skapt antisemittisk atmosfære i et land hvor jødene hittil har følt seg mer velkomne enn noe annet sted». Denne spenningen hadde ført til hærverk på synagoger, og fornærmelser av jøder – «noe som man aldri før har opplevd». Selv om dette ville være forbigående så ville det bli «mindre gunstig for jødene enn før og at landet ikke med de samme åpne armer vil ta imot nye semittiske flykninger». Det var bare en «inngrodd britisk toleranse» som hindret større utslag og den hadde også sine begrensinger. Nerdrum mener at bare ved å gå helt inn for assimilasjon slik de «opprinnelige jødene» gjorde, ville de gjenopprette forholdet som før.

Korrespondenten forsøker å forklare hvorfor det er antisemittisme i Storbritannia. Han deler jødene opp i tre grupper der den første fremstilles i et godt lys, mens de to andre stilles i et negativt. Selv om den jødiske terroren var en legitim grunn for utvikling av negative stemninger, så er anklagen om svartebørshandel mot formuende nylig innvandrede jøder mer suspekt.³¹⁸ Anklagen blir generalisert til en hel gruppe av jødene uten å spesifisere. Den fremstår derfor som urimelig. Han stiller ingen spørsmål ved dette, men han formulerer seg heller ikke på en måte som anerkjenner anklagen. Imidlertid var dette, selv om det skulle være

³¹⁸ En NTB artikkel om omfattende internasjonal svartehandel som ikke nevner ordet jøde «Verdensomfattende svartebørs organisasjon oppdaget» i Aftenpostens nr.368 13/8-1946 blir plassert tydelig avgrenset midt inni to artikler som danner en ramme rundt og som omhandler jødernes situasjon Palestina og britenes appell til jødene. Plasseringen er suspekt

basert på fordommer og knyttet til misunnelse, en av grunnene til gryende antisemittisme. Tross vanskelighetene jødene hadde vært igjennom var det i første rekke britene Nerdrum ønsket å forstå i konflikten. Årsaken til antisemittismen var jødene selv – løsningen var assimilasjon.

Artikkeltjeneste artikler

Artikkeltjenestene som Aftenposten benyttet seg av og som rapporterte om jødene var NTB, Associated Press, Agence Havas, Reuters, Tysk telegrambyrå og Press Telegraph. Blant artiklene skrevet av disse fantes ingen med negativ vinkling. De fleste artiklene var strengt saklige, og noen hadde en sympatisk tilnærming. Noe sympati kom ikke til syne før juni 1938, og i et svært lite antall. Reuter meddeler medfølelse at industriarbeiderne i Østerrike avskjediges og at alle jødene i Wien «blir ute av stand til å skaffe seg et levebrød». ³¹⁹ Ved Krystallnattens inntreff rapporterte Reuters om forholdene og malte et mørkt bilde der tyskernes begeistring over de voldsomme aksjonene mot jødene kommer klart frem. ³²⁰

Etter krigen skulle det bevege seg til å gå fra å være noe sympatisk og svært få, til svært sympatisk og fremkom hyppigere. Og mye av informasjonen om det som hadde hendt jødene skulle komme gjennom artikkeltjenestene. Det er også her det største antallet sympatiske artikler dukker opp. I de første månedene etter krigen kom historiene til de overlevende frem. Og norske jøders skjelesettende beskrivelser av konstrasjonsleirene og gasskamrene beskrives, i overskriften, som «rystende» i NTB og Press Telegraph artikler³²¹, en beskrivelse som skulle gjenta seg også senere angående jødernes situasjon.³²² Uttrykket «det tyske helvete» ble brukt når det ble opplyst av Press Telegraph at bare 12 av 1000 norske jøder overlevde, og meddelelsen beskrives som «tung». ³²³ Videre dryppet det inn annen type informasjon angående jødene og tyskernes grusomhet ettersom mer og mer ble avslørt. Herman Pister som hadde blitt arrestert og som i 1944 hadde tatt over ansvaret for jødeutryddelsene i Polen i ble beskrevet som et «udy» av NTB. Selv om han ble beskrevet

³¹⁹ «De jødiske industriarbeidere i Østerriket avskjediges» i Aftenpostens nr.311 25/6-1938

³²⁰ «Jødernes synagoger og hus brent i mange tyske byer. Voldsomme demonstrasjoner etter v.Raths død» i Aftenpostens nr. 564 10/10-1938

³²¹ «11 millioner mennesker drept bare i to av de tyske fangeleirer. De fem overlevende norske statsborgere av jødisk avstamning gir rystende opplysninger» i Aftenpostens nr.224 25/5-1945 og «Norske jøders opplevelser i tyske dødsleirer» i Aftenpostens nr.266 20/6-1945

³²² «Kanibalisme i Dachauseiren. Rystende avsløringer» i Aftenpostens 542 29/11-1945 og «Rystende scener ved landsettingen av jødene. Flyktninger som satte seg til motverge slått ned, -Jødene falt til ro etter ankomst til leiren» i Aftenpostens nr.409 09/9-1947

³²³ «De norske jøder ble myrdet straks etter ankomst til de tyske konsentrasjonsleirene. Bare 12 av 1000 er sluppet levende fra det tyske Helvete» i Aftenpostens nr.263 19/6-1945

som et udyr kommer han i skyggen til hans forgjenger Kock som skulle ha laget lampeskjerner av jødernes tatoverte hud.³²⁴ En annen tysker hadde dømt folk til døden for å ha «vist barmhjertighet» overfor jødene fortalte Associated Press.³²⁵ Da det opplyses at av de 850 000 jøder i Tyskland (av Hitlers definisjon) bare var 12-14000 igjen, beskrives det av Associated Press som «denne uhyrlige fasen av Europas historie».³²⁶ Da prosessen mot de store krigsforbryterne begynte uthevet Aftenposten skriften i en NTB artikkel «Mange steder i Europa ble jødene fullstendig utryddet, heter det i tiltaleskrifte». Og anklagene som kom fra sovjet, der de opplyste om mordtallene i Maidenek-leiren (1,5 millioner) og i Auschwitz (4 millioner), ble beskrevet som «de frykteligste anklagene» med uthevet skrift.³²⁷ I overskriften til NTBs utleggelse av historien om gettoen i Warszawa skrives det at det «avsløres grusomme detaljer i jødeforfølgelsen».³²⁸ Det avsløres at Frank Streicher har skrytt av sin administrasjon av Polen og over den forferdelige behandlingen av jødene der. Han beskrives som en «sadist» i overskriften, og videre «brutal» og «hensynsløs» i artikkelen.³²⁹ Rett før Nürnberg dommen over nazilederne skrev NTB at de anklagede satt en «uhyggelig rekord som hensynsløse slaktere» og om de 33 000 Kiev jøder som ble drept på to dager skrev NTB «et blodbad som nesten overgår menneskelig forestillingsevne».³³⁰ Da Nürnberg dommen falt over nazilederne ble Julius Streicher karakterisert av NTB som «fanatisk nazist» som «innpodet antisemittismens kreftbasille i det tyske folk».³³¹ En kan tydelig og forståelig se at sympatien i større grad gjør seg gjeldende etter krigen.

³²⁴ «Udyret fra Buchenwald arrestert. Sammen med 18 av sine drabanter» i Aftenpostens nr.283 30/6-1945

³²⁵ «Tysk 'dommer' fra Polen arrestert. Dømte folk til døde fordi de viste barmhjertighet» i Aftenpostens nr.31519/7-1945

³²⁶ «12-14 000 jøder igjen i Tyskland. Resten av de va 850 000 er drept eller har flyktet fra landet» I Aftenpostens nr.360 14/8-1945

³²⁷ «Proessen mot de store krigsforbryterne begynner. Historiens største liste over forbrytelser. Tiltalebeslutning på 30 000 ord utferdiget mot 24 nazipamper. Tre hovedposter: forbrytelse mot freden, forbrytelse mot menneskeheten og rene krigsforbrytelser. Dessuten individuelle anklager: - Full enighet mellom den britiske, amerikanske, russiske og franske anklager» i Aftenpostens nr.473 19/10-1945

³²⁸ «Himmler ga ordre om å utrydde Warszawas getto. Tysk dokumenter avslører grusomme detaljer i jødeforfølgelsen» i Aftenpostens nr.568 14/12-1945

³²⁹ «1200 000 jøder utryddet i Polen på tre år. Göring lot sadisten Streicher utspionere» i Aftenpostens nr.17 11/1-1946

³³⁰ «En million mord. 23 tiltalte i Nürnberg i «verdens største mordsak» i Aftenpostens nr.446 30/9-1947 og «Jødene i Tsjekkoslovakia ble nesten utryddet» i Aftenpostens nr.511 06/11-1946

³³¹ «Nitten skyldige i Nürenberg med Göring i spissen Schacht, Papen og Fritsche frifunnet. Göring. Keitel. Ribbentrop. Rosenberg. Neurath og Jodl skyldige i alle fire anklagepunkter» i Aftenpostens nr.452 01/10-1946

Nyheter knyttet til jøder i Norge

«Nyheterne knyttet til jøder i Norge» er flere nyheter som gjaldt jøder i Norge, men som ikke lot seg kategorisere i de utvalgte kategoriene, og likevel er relevante og er med på å fylle ut bilde.

Det første som stakk seg frem var den jødiske slaktemetoden. Den var nemlig på denne tiden ganske omstridt. Den kaltes for «schächting». Selv om prosessen er forankret i Toraen³³² så er ikke prosessen beskrevet der, men i diverse lovtekster og verker som tar for seg jødedommens tradisjonelle muntlige lover.³³³ Prosessen skal gjøre det minst mulig smertefullt og skal tømme dyret for blod mest mulig effektivt.³³⁴ Det innbar å skjære over hovedpulsåren ved halsen mens dyret levde. Den ble faktisk så omstridt at det fra 1. januar 1930 ikke var lov i Norge å slakte dyr på denne måten.³³⁵ Bare noe over en måned etterpå oppstår det problemer. På grunn av den norske loven oppretter jødene et slakteri i Sverige på grensen til Norge. Slaktet som jødene ikke vil ha ble solgt i Halden til ergrelse for noen som har anmeldt svensk bestyrer til svenske myndigheter for at en norsk jødisk rabbi får jobbe i Sverige uten oppholdstillatelse og arbeidstillatelse.³³⁶ I en melding om at to norske jøder er satt under tiltale for dyreplageri i Sverige får omtalen en lett negativ klang. Etter å ha informert om jødeloven skrives det: «har disse tydeligvis forlagt sin virksomhet til grensetraktene».³³⁷ Den 20. september setter imidlertid Aftenposten søkelyset på om Schächtingforbudet er urettferdig og intervjuer tidligere forstander for Det Mosaiske Trossamfund.³³⁸ Han uttrykker sin misnøye med å betegne det som et «overgrep mot en minoritet» og et hinder mot «fri religionsutøvelse» og legger frem sine argumenter for at jødisk slaktemåte ikke er så ille som folk tror. Omtrent en måned senere opplyses det om at de jødene som var satt under tiltale går fri.³³⁹ I 1937 forsøkte jødene å finne et bedøvelsesmiddel som skulle gjøre schächtingen mer akseptabelt for ikke-jøder. Aftenposten gav i første

³³² Se Tredje Mosebok 7,26-27 «Dere må ikke spise blod verken av fugl eller fe, hvor dere enn bor. Hver den som spiser noe slags blod, skal støtes ut fra folket sitt». Og 17,10-14 «Enhver fra Israels hus eller blant innflytterne som bor hos dem, som spiser blod, skal jeg vende meg mot og støte ut fra folket hans. For en skapnings liv er i blodet, og jeg har gitt dere blodet på alteret til soning for livet deres. Blodet soner fordi livet er i det».

³³³ <https://forskning.no/moderne-historie/slaktelov-med-antisemittiske-rotter/601764> 30.01.2019 kl. 17:18

³³⁴ Eisenberg 2004 s.660

³³⁵ «Den nye slaktelov» i Aftenpostens nr.7 04/1-1930

³³⁶ «Schächtings anstalten ved grensen. Den svenske bestyrer anmeldt til politiet» i Aftenpostens nr.81 14/2-1930

³³⁷ «Hvordan Schächtingforbudet omgås. To norske jøder satt under tiltale i Sverige for dyreplageri» i Aftenpostens nr.247 16/5-1930

³³⁸ «Er schächting forbudet urettferdig? Jødene innfører schächtet kjøtt fra Sverige. Ulovlig slakting av fjærkre i Norge?» i Aftenpostens nr.481 20/9-1930

³³⁹ «Schächting tillat i Sverige. Frifunnet» i Aftenpostens nr.554 29/10-1930

artikkel om saken uttrykk for at jødene innrømmet at schächting var inhumant. Det førte til at rabbiner dr. Samuel fra Det Mosaiske Trossamfunn klager på fremstillingen og Aftenposten legger frem hans syn på saken.³⁴⁰ Samme år meldes det om at to ulike jødiske menigheter den «mosaiske» og det «israelittiske», hadde ulik forståelse for hvordan schächtekjøttet skulle slaktes og på grunn av dette hadde det oppstått konflikt. Det Mosaiske Trossamfunns slakter beskylder det Israelske Trossamfunns slakter for å forderve kjøttet noe som har pågått i 2 år.³⁴¹ Over et halvt år senere blir den samme slakteren siktet for å smugle inn ustemplett innmat.³⁴² Seks måneder senere igjen blir det Israelittiske Trossamfunns slakter dømt for bedervelse av konkurrentens kjøtt ved bruk av parafin, og må betale erstatning og sone en fengselsstraff.³⁴³

Et lite antall andre kriminelle og påstått kriminelle jøder blir omtalt i Aftenposten. En kjent jødisk forbryter med navnet Ruben Jehuda Friedmann er blitt anholdt av politiet melder Aftenposten den 4. juni 1930. Han beskrives på en i overkant negativ måte «En av de lumskeste og farligste typer politiet har hatt med å gjøre(...). Fyren har temmelig sikkert hatt med et av de siste innbrudd å gjøre. (...) en av de aller verste banditter som har gått løs i Oslo i de siste uker».³⁴⁴ Ellers ble de andre kriminalsakene dekket relativt nøytralt. Den 31.oktober blir en jøde med navnet Adolf Garwitz tiltalt for å sette brann på egen bolig og skal dermed ha utsatt livet til sin familie for dødsfare. Han skal etter et vitne ha satt på brannen selv etter å ha kommet i økonomiske vansker, i et forsøk på å få fatt på forsikringspengene.³⁴⁵ Jødiske gangstere fra USA viser seg å ha vært i Oslo og mistenkes for tyveri.³⁴⁶ Da politiet undersøker et innbrudd i Stormannsgatens konfeksjonsfabrikk beskylder tiltalte 2 jøder for å ha lurert ham. Han fikk en fengselsstraff og fradømt statsborgerskapet.³⁴⁷ En svindlerbande fra Tyskland som bestod av 4 jøder og 2 andre tyskere klarte å lurte flere hundre nordmenn i Oslo da de

³⁴⁰ «Jødene finner intet inhumant i schächtingen» i Aftenpostens nr.95 22/2-1937

³⁴¹ «Schächtekjøttet til det mosaiske trossamfunn blev ødelagt med parafin. Slakteren for det israelske trossamfunn overasket i godsvognen på Kornsjø. -Han anmeldes for systematisk ødeleggelse av kjøttet til konkurrenten gjennom to år» i Aftenpostens nr.478 24/9-1937

³⁴² «Dyreinnvoller innsnuglet utenom kjøttkontrollen. Jødisk slakter anmeldt av helserådet» i Aftenpostens nr.203 25/4-1938

³⁴³ «Striden mellem de to jødiske slaktere Halden avgjort» i Aftenpostens nr.461 15/9-1938

³⁴⁴ «Ny arrestasjon i dag. Vil den opklare en del av de siste innbrudd? En kjent forbryder, jøden Ruben Friedmann, anholdt» i Aftenpostens nr.282 04/6-1930

³⁴⁵ «Branden på Bekkelagshøgda for lagmannsretten. Tiltalte mener anmeldelsen for brandstiftelsen er en hevnaakt» i Aftenpostens nr.547 31/10-1931 og «Tostrup-tyveriet og de beryktede New York-gangsters som sitter arrestert for rovmord» i Aftenpostens nr.416 20/8-1931

³⁴⁶ «Beryktede New York- gangsters bak det store juveltyveri hos Tostrup i fjor? Tre utlendinger som bodde hos revolvermannen fra Trondhjemsveien arrestert i New York for diamantsmugling og rovmord» i Aftenpostens nr.286 11/6-1931

³⁴⁷ «Innbrudds tyveriet i Storgatens konfeksjonsfabrikk. Han fikk 120 dagers fengsel» i Aftenpostens nr.343 11/7-1931

solgte billetter til en oppdiktet veldedighets konsert for de blinde.³⁴⁸ To norske forretningsmenn hadde blitt utsatt for svindel av tyske jøder.³⁴⁹ En russisk jøde selger denaturert sprit.³⁵⁰ Det viser seg at den russiske jøde hadde terrorisert fargehandlere og snekkere for å få tak i det nødvendige middelet. Han hadde først vært vennlig for å få tak i spritet. Og siden det var ulovlig truet han etter hvert, når de ikke ville gi mer, med å gå til politiet. Frem til daværende tidspunkt i saken var 20 personer innblandet. Han omtales som «den lille russiske jøde» og «den største omsetter av ulovlig denaturert sprit Oslo noen gang hadde hatt» og han var et typisk eksempel på «storgrossisten» som bare solgte i store partier.³⁵¹ En jødisk grosserer og bladmagasin produsent hadde opptratt uforsiktig. Konkursboet viser en underbalanse på 1 million kroner og et uansvarlig foretningvirke.³⁵² Den 21. november 1934 meldes det om en utvist kriminell polsk jøde fra USA som hadde kommet seg inn til Norge.³⁵³ Etter spredte innslag siden 1930 til 1934 oppstår det en periode uten rapporteringer i avisen. Ingen flere kriminelle aktiviteter blir skrevet om frem til den siste artikkelen i Aftenposten publiseres 15. mai 1939 om en tysk jøde som svindler med verdiløst bakepulver for 15 kr kiloet. Det viste seg at han ikke var jøde. Det hadde Jødisk hjelpeforening der han søkte hjelp forsikret om.³⁵⁴ Kriminalitet gjort mot jøder blir det rapportert om tre ganger i perioden 1930 til 1940. Den første var i forbindelse med Shächting som er nevnt. Den andre handlet om to jøder som kranglet der den en blir beskyldt for å ha snytt den annen.³⁵⁵ Den tredje var i forbindelse med innbrudd og ildspåsettelse av en jødisk dressbutikk den 29. januar

³⁴⁸ «De blinde kunstnere en tysk svindlerbande i Oslo. Solgte flere hundre billetter til en oppdiktet konsert i Lodgen i går. Hele banden utvist for en måned siden» i Aftenpostens nr.553 03/11-1931

³⁴⁹ «En ny form for utenlandsk svindel. Tyske firmaer som ansetter generalagenter for Norge. Eller underselger sin egen generalagent» i Aftenpostens nr.532 22/10-1931

³⁵⁰ «Snekkesprit» i Aftenpostens nr.98 23/2-1932

³⁵¹ «Russisk jøde – hovedmannen i omfattende gaukeaffære – arrestert i Oslo. Terroriserte en rekke farvehandlere og snekkere. Politiet foretar stor opprydning» i Aftenpostens nr.169 05/4-1932

³⁵² «Grosserer Lemkows konkursbo viser en underbalanse på ca 1 million kr. Uansvarlig og lettsindig forretningsførsel. Et veldig privat forbruk. Saken er sendt påtalemyndighetene» i Aftenpostens nr.46 26/1-11932 og «Rettslig forundersøkelse mot grosserer Lemkow. En lang rekke misligheter ved konkursen» i Aftenpostens nr.73 09/2-1933

³⁵³ «Den mystiske utlending fra Frognerjordet er identifisert. Han var utvist fra USA og rømte fra den danske amerikabåt 'United States'» i Aftenpostens nr.589 21/11-1934

³⁵⁴ «Dagens Bank og Børs. Jøden med «bakepulveret». Arrestert. Han har laget det selv og solgt det for 15 kr kiloet» i Aftenpostens nr.240 15/5-1939 og «Svindleren er ikke jøde» i Aftenpostens nr.245 19/5-1939

³⁵⁵ «Frende er frende verst en sak mellem jøder for byretten i går» i Aftenpostens nr.213 30/4-1931

1931.³⁵⁶ Først mistenkes butikkeieren Nathan Fein.³⁵⁷ Han blir løslatt, men de mistenkte viser seg dog å være jøder.³⁵⁸

I forbindelse med jødernes endrede stilling i Tyskland blir enkelte jøder i Norge intervjuet for å få deres kommentarer og syn på saken. Aftenposten intervjuer rabbiner Samuelsen i forbindelse med jødernes økonomiske boikott av Tyskland, og han sier at de ikke har tenkt å bli med på boikotten. I forbindelse med at Aftenposten hevder spørrende «men i Sovjet – Russland er jo lederne jøder» forteller Samuelsen at dette ikke stemmer og imøtegår forståelsen.³⁵⁹ Dagen etter rapporteres det at de likevel blir med på boikotten.³⁶⁰ Jødiske menighetsforstander i Trondhjem A. I. Jacobsohn sendte et leserinnlegg og mente at boikotten ville forverre situasjonen for dem de mener å hjelpe.³⁶¹ I forbindelse med de nye jødelovene fra Nürnberg, som Aftenposten betegnet som «antisemittiske lovbestemmelser», forklarer avisen sympatisk konsekvensene før det leder ut i et intervju med forstanderen for det mosaiske trossamfunn i Norge, kjøpmann Josef Siew. Politikken har bare ett logisk mål, ifølge Aftenposten, og det er «et Tyskland kjemisk fritt for jøder på kortest mulig tid». Hvis lovene blir strengt overholdt vil det praktisk talt være umulig for folk av jødisk herkomst og det vil bli «enda vanskeligere enn de hittil har hatt det».³⁶² Intervjuet viser hva han tenker om norsk antisemittisme i dette intervjuet med et særskilt spørsmål «men her i Norge finner man da ingen større utslag av antisemittisme?». Til dette svarer Siew «å jo, dessverre» han påpeker at det er krefter som «arbeider meget intenst» og som søker å «forgifte folk med antisemittisme».³⁶³ I forbindelse med et foredrag om «jødeproblemet» er overrabbiner Ehrenpreis kommet til Norge og intervjuet av Aftenposten. Han taler ifølge Aftenposten «uten bitterhet om de forfølgelser hans folk har vært utsatt for» og eier «de store filosofers overbærenhet med menneskene». Ehrenpreis hevdet at Zions vises protokoller allerede var bevist falske. Aftenposten opplyser om at det var en rettsaksprosess i Bern for å slå dette fast.

³⁵⁶ «Mystisk innbrudd og ildpåsettelse i dressmagasin på Grønland i natt. En dør skåret ut, gulvet bestrødd med spritpulver, veggene overhelt med politur» i Aftenpostens nr.52 29/1-1931

³⁵⁷ «Eieren av Beklædningsmagasin arrestert. Som mistenkt for ildpåsettelsen i går natt» i Aftenpostens nr.53 30/1-1931

³⁵⁸ «Den mystiske brand på Grønland. Politiet har sikret sig en russisk jøde. Og eftersøker en annen jøde som blev sett sammen med ham brannatten» i Aftenpostens nr.86 17/2-1931

³⁵⁹ «De norske jøder vil ikke delta i økonomisk boikott av Tyskland. En stor missforståelse at bolsjevismen er en jødisk bevegelse, sier rabbiner Samuel» i Aftenpostens nr.153 24/3-1933

³⁶⁰ «Norske jøder likevel med å boikotter tyske varer» i Aftenpostens nr.155 25/3-1933

³⁶¹ «Jødene og Tyskland» i Aftenpostens nr.163 30/3-1933

³⁶² «De norske jøder og deres tyske trosfeller 'hva skal vi gjøre. En hondfull på 1400» i Aftenpostens nr.470 18/9-1935

³⁶³ «De norske jøder og deres tyske tros-feller. «Hvad skal vi gjøre – en håndfull på 1400 – !» i Aftenpostens nr.470 18/9-1935

Han hevder også at nazistene brukte dette skriftet som «prinsipielt grunnlag». ³⁶⁴ Fire måneder senere slås det fast i Bern at protokollene var falske. ³⁶⁵ I et intervju med Palestina ingeniør Alexander Chessin forteller han positivt om Palestina og det jødene har gjort for landet, i tillegg til forholdet til araberne og England. ³⁶⁶

Også ved andre anledninger ble jøder omtalt i saker i Norge. Aftenposten meddeler sarkastisk at Sylten «er ute på sitt antisemittiske felttog igjen» med en ny utgave av «Hvem er hvem i jødeverden». ³⁶⁷ Da boken «Jeg er jøde» av David Abrahamsen kom ut i 1935 ble den positivt omtalt av Aftenposten: et «Veltalende innlegg for jødenes sak». Det Aftenposten stilte seg kritisk til var at den var rettet mot nordmenn, for om det fantes et folk som var «fri for antisemittisme» så var det jo, det norske folk. ³⁶⁸ Og da boken til lektor Ernst Anton Henrik Sinding «Det jødiske folk» kom ut i 1939 fikk den også god omtale som både trekker frem jødene «som slett ikke var middelalderens eneste pengeutlånere» og at inntrykket en fikk av boken var at jødedommen var «preget av både tilstrekkelig livskraft og livstro» tross tidens «ublide innstilling». Aftenposten påpekte imidlertid også at noe av stoffet «kunne omdisputeres». ³⁶⁹ En anmeldelse av den jødiske skuespiller Chayele Grober som opptrer i Oslo ble fremstilt på et meget positivt vis. Anmeldelsen heter «Gå og hør henne». Og den starter med en anbefaling «Man bør benytte anledningen til å gå og høre – og se den ypperlige og nydelige jødiske skuespillerinne». ³⁷⁰ Denne blir så ettertraktet at de oppstilles et ekstrasnummer for interessen. ³⁷¹ Da en ung norsk jødisk musiker med navnet Robert Levin debuterer blir det beskrevet som en «sjelden debut». ³⁷² Det rapporteres også om antisemittiske aktivering i samfunnet sent på 1930-tallet. Den 28. november 1938 rapporterer Aftenposten om jødefiendtlig plakatklistring. ³⁷³ Dette ble, som vist, kommentert på lederplass i Aftenposten og blir fordømt. Politiet fant ut at plakatklistreren var tidligere innbruddstyv og

³⁶⁴ «Jøder og kristne. Et kvantitetsproblem. En av Zions vise om «Zions vises protokoller» som ikke eksisterer» i Aftenpostens nr.24 14/1-1935

³⁶⁵ «Zions vises protokoller er falske. Dom avsagt i Bern. Saken er appellert» i Aftenpostens nr.245 16/5-1935 og «Er Zions vises protokoller «det prinsipielle grunnlag for nazismens jødeprogram? Overrabbiner Ehrenpreis foredrag om den falske og den virkelige zionistkongress i Basel» i Aftenpostens nr.26 15/1-1935

³⁶⁶ «Palestina en viktig brikke i Englands politiske sjakkspill. Et strategisk støttepunkt av stor verdi. Palestina ingeniør forteller om årsakene til og virkningene av konflikten mellom jøder og araberne» i Aftenpostens nr.393 07/8-1936

³⁶⁷ «Antisemitten Sylten anmeldt til politiet. Blir den nye utgave av ‘Hvem er hvem i jødeverdenen’ beslaglagt?» i Aftenpostens nr.166 04/4-1932

³⁶⁸ «Veltalende innlegg for jødenes sak» i Aftenpostens nr.488 27/9-1935

³⁶⁹ «Da Englands rike jøder blev jaget fra landet og måtte betale kjempebot. Aktuell liten bok om jødene, som slett ikke var middelalderens eneste pengeutlånere» i Aftenpostens nr.87 17/2-1939

³⁷⁰ «Gå og hør henne» i Aftenpostens nr.619 07/12-1935

³⁷¹ «Chayele Grober sier farvel. Nattine i Centralteateret» i Aftenpostens nr.625 11/12-1935

³⁷² «Debut-konsert» i Aftenpostens nr.48 27/1-1932

³⁷³ «Allerede» i Aftenpostens nr.597 28/11-1938

sikringsfange.³⁷⁴ Og fengsles den 3 desember 1938.³⁷⁵ Den 29. mars 1939 kommer det igjen frem en plakatklistringssak der tre unge klistret plakater på jødiske forretninger med oppfordring om å kjøpe norske varer.³⁷⁶ De viste seg å være medlemmer av Norges Nasjonalistiske Arbeiderparti. Politifullmektig refser dem og forteller at en av jødene de har klistret plakater hos har bodd i Norge i flere generasjoner og er like gode nordmenn som dem. Han ville helst ha gitt dem en runde «juling».³⁷⁷ Avisen følger opp rettsaken og ungdommene forklarer seg i forhørsretten. Dommeren spurte om hva som ville være konsekvensen hvis alle land skulle innta et standpunkt om å forflytte de som ikke etnisk hørte hjemme. Hva ville for eksempel være konsekvensen for nordmenn i Amerika. Til det svarte de at det ikke kunne sammenlignes.³⁷⁸ Politiet ser på behovet for forbud mot plakatklistring som har økt også plakater med moralsk forkastelige og anstøtelige art (jødeplakater).³⁷⁹ Justisformannen hadde undertegnet en protest mot jødeforfølgelsen og en henstilling til den norske regjering om å gi asyl for utlendinger her i landet. Dette likte ikke resten av justisforeningen. Og Aftenposten skriver at det var mest sannsynlig hans henstilling til regjeringen som førte til at han ble kastet av foreningens flertall.³⁸⁰

Etter krigen publiserte Aftenposten en rekke artikler med en sympatisk tilnærming. Det som var skjedd med jødene var naturlig å skrive om. Det ble kjent at «bare» 12 av 1000³⁸¹ norske jøder var sluppet fra «det tyske helvete» der de fleste som ankom tyske konsentrasjonsleirer ble myrdet straks etter ankomst. Og senere at norske jødene ble behandlet langt verre enn de danske på grunn av Quisling sin innstilling.³⁸² Under landssviks granskning kom også behandlingene av jødene frem i lyset. Vidkun Quisling hevdet i retten at han ikke visste om jødemishandlingene, og Aftenposten skriver «Quisling uvitende om det hele verden

³⁷⁴ «Plakataffæren. Postboks innehaveren er en tidligere innbruddstyv og sikringsfange. Politimester beordrer etterforskning» i Aftenpostens nr.605 2/12-1938

³⁷⁵ «Plakatklistreren fengslet» i Aftenpostens nr.608 03/12-1938

³⁷⁶ «Tre unge plakatklistrere knepet» i Aftenpostens nr.161 29/3-1939

³⁷⁷ «Plakatklistrerne erkjenner seg skyldig. De må også stå til ansvar for at de har pyntet seg med uniformer. Barnselig lek med dolk og totenschläger» i Aftenpostens nr.203 24/4-1939

³⁷⁸ «Jødespørsmålet diskuteres i forhørsretten. Plakatklistrerne mener at jødene har ødelagt vår forretningsmoral og må ut av landet. Føreren for det norske nasjonalsosialistiske parti fremstilles i retten, men gir avkall på «fører» tittelen» i Aftenpostens nr.205 25/4-1939

³⁷⁹ «De mange skjemmende plakater i Oslo. Byen har i flere år vært uten ordensforskrift på dette området. Saken forelegges formannskapet onsdag» i Aftenpostens nr.608 4/12-1939

³⁸⁰ «Justisforeningen kastet formannen på jødespørsmålet» i Aftenpostens nr.610 5/12-1938

³⁸¹ Det riktige tallet som en har landet på i ettertid var 27 overlevende av 762 som ble sendt i konsentrasjonsleirene. Se Stugu 2018 s.140.

³⁸² «De norske jøder ble myrdet straks etter ankomst til de tyske konsentrasjonsleirene. Bare 12 av 1000 er sluppet levende fra det tyske Helvete» i Aftenpostens nr.263 19/6-1945, «Norske jødernes opplevelser i tyske dødsleire» i Aftenpostens nr.266 20/6-1945 og «De norske jøder ble behandlet langt verre i tysk fangenskap enn de danske og grunnen var nok Quislings innstilling til 'jødeproblemet'. – en av de overlevende dr.Leo Eitinger, forteller om sine grufulle opplevelser» i Aftenpostens nr.232 30/5-1947

viste». Enkelte jøder vitnet i retten om grusomhetene de hadde blitt utsatt for både i Norge og Polen. Dødsdommen ble avsagt den 11. september 1945 der ble det pekt på krigsforæderi deriblant verving for fiende, medvirkning til drap på nordmenn og utryddelsen av 1000 norske jøder.³⁸³ På nyåret året etter begynte tiltalen mot Knut Røed som satte i gang politiaksjoner mot de mannlige jøder i Oslo, Akershus, Bærum og Asker i 1942. Han ble imidlertid frifunnet da det ble bedømt at han spilte et dobbeltspill på hjemmefrontens side. En lagmann var uenig og særlig på grunn av jødeaksjonen. Høyesterett opphever frifinnelsesdommen, handlingene er ikke rettmessig begrunnelse for frifinnelse. Det ble tatt videre opp til Høyesterett hvor han ble frifunnet for andre gang på grunn av hans arbeid for motstandsbevegelsen. Retten fant også at han «ikke tok noe initiativ» og at han «underrettet motstandsbevegelsen om kontakter om aksjonen slik at jødene kunne varsles».³⁸⁴ Tre kjente arbeiderpartiledere Håkon Meyer, Halvard Olsen og Erling Olsen dømmes til 7 år tvangsarbeid for landsforræderi i form av bistand til fienden og forsøk på å bryte «den faste front arbeiderne inntok» og stilte sine «kjente navn» til disposisjon for NS. Formildende i Meyers hensende var at han hadde hjulpet til med transport av jøder til Sverige.³⁸⁵ Wilhelm Arthur Konstantin Wagner ble stilt for retten. Han organiserte og ledet deportasjonene av jødene til Polen. Han nekter for at han gav ordre om deportasjonene, og at det var Quisling som gjorde dette. Han var av den oppfatning at de skulle til Polen for å få tildelt jord. Jøder vitnet i saken om, som Aftenposten skrev, disse «uhyrlige grusomheter». Wagner hevdet at jødene var årsak til krigen. Og at Tysklands forhåndsregler var «berettiget». Lagmannsretten fant imidlertid at Wagner viste om både arrestasjonene og deportasjonene på forhånd og at jødene aksjonen ble behandlet brutalt og at ingen hensyn ble tatt i forhold til kvinner barn og eldre. Det var ikke kjent at han visste om Auschwitz, men han viste om Hitlers skjerpene aksjoner, at de ble sultet, mishandlet og

³⁸³ «Quisling uvitende om det hele verden visste. Kjente ikke til jødemisshandlingene som han gjøres ansvarlig for, og at Heydrich besøkte Oslo. Når han ville ha Viggo Hansteen «fjernet», mente han bare å skaffe han en annen stilling. Lærernes og prestenes holdning forpurret planlagte «fredsforhandlinger». Høsten 1943 stod millitærdiktaturet på trappene» i Aftenpostens nr.375 23/8-1945, «Quislings selvportrett Fedrelandsvenn, filantrop, legatstifter og avholdsmann. Kontret i går med de tusen norske jøders tragedie. Trekk fra sakens fjerde dag» i Aftenpostens nr. 377 24/8-1945 og «Dødsdommen over Quisling avsagt i går. For krigsforræderiet den 9.april og for de handlinger etter dødsstraffens innførelse hvormed han har bistått fienden. - Deriblandt verving for fienden, medvirkning til drap på 16 nordmenn og utryddelsen av henved tusen norske jøder. Et omfattende domsdokument som stiller alle hans forbrytelser i klart lys. -Dommen et sterkt inntrykk på Quisling. Han appellerte straks til Høyesterett» i Aftenpostens nr.407 11/9-1945

³⁸⁴ «Politimannen som ble brukt til jødearrestasjonen i Norge. «inspektør» i Stapo Knut Rød for lagmannsretten. Han søkte avskjed i 1943 og meldte seg ut av NS» i Aftenpostens nr.54 01/2-1946, «Knut Røed ble frifunnet. Rettens flertall anså hans medlemskap i NS og tjeneste i statspolitiet som kamuflasje. I virkeligheten gjorde han Hjemmefronten» i Aftenpostens nr.59 05/2-1946, «Riksadvokaten påanker saken mot 'inspektør' Rød» i Aftenpostens nr.78 15/2-1946 og «Frifinnelsesdommen i Knut Rød-saken opphevet av Høyesterett» i Aftenpostens nr.391 27/8-1946

³⁸⁵ «Håkon Meyer 10, Halvard Olsen og Erling Olsen 7 års tvangsarbeid» i Aftenpostens nr.206 07/5-1946

levde under slavekår. For dette ble han dømt til døden av et flertall som stemte for, imidlertid ble det anket på stedet til Høyesterett. Høyesterett omgjorde dødsdommen til 20 års tvangsarbeid fordi hans medvirkning var av en såpass underordnet karakter.³⁸⁶ Det Mosaiske Trossamfunn protesterte mot omgjørelsen i en skrivelse og kalte det «et hån mot de jøder som falt som direkte offer» og at dommen «har virket nedstemmende på oss gjenlevende jøder». De ansvarlige på Grini ble også dømt, og en jøde vitnet i saken. Alfred Zeidler, Kurt Kunze fikk tvangsarbeid på livstid. Wilhelm Heilman og Karl Schlegel fikk 15 år tvangsarbeid. Kommandant ved grinileiren Zeidler ble funnet «ansvarlig for den grusomme fremferd mot de jødiske fanger på Grini».³⁸⁷ Sverre Riisnes som fungerte som justisminister under okkupasjonen, og som var en aktiv antisemitt i tale, ord og handling. Han ble erklært skinnsyk og hans mentale tilstand kom frem i avisen.³⁸⁸ Haldis Neegaard Østbye ble dømt til 7 år straffearbeid. Hun var en av NS mest fremtredende propagandister. Retten la vekt på dette og hennes «innbitte kamp mot jødene». Hun hadde skrevet i et brev til Quisling at «jødene om mulig måtte drepes raskt og nådeløst».³⁸⁹ Forfatteren Mikael Peder Olaus Sylten bak boken «Hvem er hvem i jødeverden» ble stilt for retten. Og blir omtalt av Aftenpostens som «jødehateren Sylten».³⁹⁰

³⁸⁶ «Massakeren på de norske jøder belyses i retten. Wilhelm Wagner, som oragniserte og ledet deportasjonene, for lagmannsretten i dag. –Gjøres ansvarlig for den skjebne, som 503 voksne jøder og 28 barn fikk» i Aftenpostens nr.367 13/8-1946, «Wagner nekter at han ga ordre til jødedeportasjonene. Mener at beslutningen ble tatt av Quisling og «general» Marthinsen etter konferanser med Terboven, Rediess og Fehlis .- Hans egen befatning med saken bestod bare i å skaffe skipsleilighet og proviant. « jødespsialisten» trodde jødene skulle til Polen for å bli tildelt jord» i Aftenpostens nr.453 02/10-1936, Allerede tildig i 1942 truet tyskerne de norske jødene med utryddelsen. Ikke tvil om at alle tyskere visste hvordan jødene ble behandlet i konsentrasjonsleirene – Deres arbeidskraft skulle utnyttes til det ytterste, og selv likene skulle tjene den tyske krigsindustri. -for å unngå bråk ville man ikke likvindere jødene her i landet. – Nye rystende vitneprov i saken mot Wagner» i Aftenpostens nr.455 3/10-1946, «Wagner mente jødene var skyld i krigen. Og at tyskernes forholdsregler mot dem var berettiget» i Aftenpostens nr.455 04/10-1946, «Wagner dømt til døden. Han var ansvarlig for arrestasjonen og deportasjonen av jødene. – To av legedommerne innstilte på fengselstraff» i Aftenpostens nr.465 09/10-1946, , «Dødsdommen over Wilhelm Wagner omgjort til 20 års tvangsarbeid» i Aftenpostens nr.197 02/5-1947 og «Jødene protesterer mot dommen over Wagner» i Aftenpostens nr.215 13/5-1947

³⁸⁷ «Zeidlers rå opptreden mot de dødsdømte» i Aftenpostens nr.567 09/12-1946» og «Dom i Grini-saken. Zeidler og Kunze fikk livsvarig tvangsarbeid. Heilmann og Schlegel 15 år» i Aftenpostens nr.9 07/1-1947

³⁸⁸ «Varriierende uttalelser om Riisnæs mentale tilstand. 'Minister' ønsker ikke å forklare seg enda» i Aftenpostens nr.252 09/6-1947, «Knut Rød frifunnet for andre gang Retten fremhever hans arbeid for motstandsbevegelsen» i Aftenpostens nr.164 10/4-1948

³⁸⁹ «Haldis Neegaard Østbye dømt til 7 års tvangsarbeid» i Aftenpostens nr.595 23/12-1948, og

³⁹⁰ «Jødehateren Sylten for retten» i Aftenpostens nr.440 22/9-1947

Også tematikken jødernes leiligheter ble brakt frem i lyset.³⁹¹ Også en bok om jødene ble skrevet om jødeforfølgelsene av Elsa Dickman med navnet Korsveien.³⁹²

I anledning Henrik Wergelands 100 års minne 12. juli 1945 ble det lagt vekt på hans humane syn på mennesker og kamp for jødene både i markering og i artikler i Aftenposten.³⁹³ Det ble senere samme år holdt en «gripende» minnegudstjeneste over de norske jøder som døde i konsentrasjonsleirene i en synagoge der kronprinsen og andre prominente personligheter deltok. To måneder senere ble det holdt et «gripende» minnemøte for å minnes de døde jødene.³⁹⁴

Et par intervjuer blir foretatt av Aftenposten i forbindelse med jødene. Birger Pernkow fra svensk israelsmisjon som oppholdt seg i Oslo i forbindelse med et foredrag intervjues. Her kommer det frem at det mest sannsynlig er at 5 av 6 millioner jøder er omkommet. Aftenposten spør «hvordan går det med antisemittismen?» til dette svarer Pernkow at den vokser urovekkende i alle land. I et intervju med tillitsmannen for de 46 jøder i Berg konsentrasjonsleir kommer det frem at selv om jødene i Norge ble utsatt for de verste forbrytelser, vil de 500 jødene i Norge helst bli, og ikke reise til Palestina.³⁹⁵ Aftenposten intervjuer Dr. Marcus Nurack en representant fra den jødiske verdenskonferanse. Det kommer frem at det er ønskelig at Norge tar imot omtrent 800 jødiske flyktninger og det meddeles at saken vil bli forelagt for Norske myndigheter, og det gjorde han personlig ti dager senere.

Det rapporteres også en del om de jødiske flyktninger som får komme til Norge. Det meldes 20. august 1946 om å ta imot 600 jødiske flyktninger. Innledningsvis så det ut til å

³⁹¹ «Nazistene forsynte seg av de konfiskerte boer etter eget ønske. Og likvidasjonsstyret sørget godt for seg selv. Av jødernes 1200 boer og de øvrige anmeldte 10 000 boer rakk de å behandle 6-7000. Aksjer for 13,5 millioner kroner, obligasjoner for 1,4 mill og bankinnskudd for 3,3 mill kroner i behold. Anti likvidasjonskontoret tar fatt på å føre eiendelene tilbake» i Aftenpostens nr.245 06/6-1945, «Billettkontrolløren tjente gode penger på jødeboene og inndratte formuer» i Aftenpostens nr.260 16/6-1945, «Påtok seg å bestyre beslaglagte jødeboer fordi tyskerne allerede var i ferd med jødeforfølgelsen. Mange nye fengslinger i landssvikersaken i går» i Aftenpostens nr.265 20/6-1947, «Jødeboene var som regel plyndret før bestyreren fikk adgang til lokalene. Dramatiske opplysninger om råttenskap i statspolitiets behandling av likviderte gods» i Aftenpostens nr.269 22/6-1945, «Anmeldte 'fryktelig' sint skjef'. Og var med på å kjøre bort jødeboene» i Aftenpostens nr. 303 12/7-1945

³⁹² «Bok om jødeforfølgelsene» i Aftenpostens nr.23725/5-1946

³⁹³ «Torsdag står byen i Wergelands tegn. Minnehøytid i Trefoldighetskirken, ved graven og i Studenterlunden. Festforestilling på Nasjonaltheateret og folkefest på St. Hanshaugen» i Aftenpostens nr.300 10/7-1945, «Henrik Wergeland av Gunnar Reii- Andersen» i Aftenpostens nr.303 12/7-1945, «En jødisk hyldelse til frihetskjemperen av fil. Lie. Herman Wohlstein, Malmø» i Aftenpostens nr.303 12/7-1945 og «En skjønn minnestund ved Wergelands grav» i Aftenpostens nr.303 12/7-1945, «Først storangiver og jødebo-bestyrer. Deretter motstander av NS politikk» i Aftenpostens nr.156 02/4-1946

³⁹⁴ «Jødisk minnegudstjeneste» i Aftenpostens nr.386 29/8-1945, «Gripende minnegudstjeneste i jødernes synagoge. Overrabiner dr. Friediger fra København gjeninnvidde synagogen i Bjergstien i går» i Aftenpostens nr.332 01/9-1945 og «Minnemøte over jødene som ikke kom hjem» i Aftenpostens nr.499 5/11-1945

³⁹⁵ «Jødene i Norge ønsker ikke å reise til Palestina. Det er nå 500 jøder her i landet. Var Haldis Neegaard Østbye årsak til det svære omfang jødeforfølgelser fikk her?» i Aftenpostens nr.10 07/1-1946

være få interesserte, men interessen økte fort. Fra jødisk hold ble det anmodet om å ta inn like mange som ble drept under krigen. Imidlertid ble antallet satt til 600, men resultatet viste 400 jøder. Og det blir som lederen i Aftenposten anmodet om gitt fortrinnsrett til de som driver med stal, metall, tekstil og jordbruk. De ble bestemt at de skulle få hver sin gavepakke ved ankomst med mat og sigaretter og ting de trengte. Da de 400 jødene ankom Halden skrev Aftenpostens korrespondent, som vist, sympatisk om dem. En måned etter ankomst melder 130 jøder seg til frivillig arbeid mens de venter på jobb. Imidlertid skulle det vise seg å være «rift om fagarbeiderne». Og et halvt år senere var alle i arbeid. På grunn av boligmangel tok ikke Norge inn flere enn 400 jøder og det ble satt i gang et større boligprosjekt for å få plass disse. I slutten av 1948 ble nybyggene ferdigstilt. Og her blandet de inn enkelte nordmenn som oppgav sin tidligere leilighet til jøder for ikke å skape «kolonier».³⁹⁶

Aftenposten gjorde en undersøkelse på norsk holdning til jødisk innvandring i 1947. Og det viste seg at denne var svært positiv.³⁹⁷ Gallupen spør om det er riktig eller galt og ta i mot 600 jødiske flytninger. 4% ville ikke svare på spørsmålet, 11% vet ikke hva de skal si, 73% er for, og 27 % imot. Trøndere og bondepartiet var mest i mot innvandring, der 58% var for. Eller så var: Venstre 80% for, Arbeiderpartiet 73 % for, Kommunistene 68%, og Høyre 68%. Mens Kristelig Folkeparti var mest for der hele 91% var positive. 19. mars 1948 kommer det 47 jødiske barn til Norge i for å tilbringe 3 måneder. Hensikten er å gi en velferdsopplevelse for barna som lever under trange kår. Det ble gjort av en organisasjon for raseforfulgte barn i Tyskland i samarbeid med Israelsmisjonen. Intervjuet har en tydelig sympatisk tone «det var nok mange som fikk tårer i øynene da de 47 smårollingene kom ut av toget». Imidlertid påpekes det også at de har «uhyggelig hvor god greie de har på svartebørsen disse

³⁹⁶ «Jødiske flyktninger også til Norge? Representant for den jødiske verdenskonferanse vil forelegge saken for de norske myndigheter. Håp om at FN bringer fart i jødeproblemetts løsning allerede i år» i Aftenpostens nr.59 05/2-1946, «Jødene i Norge» i Aftenpostens nr.77 15/2-1946, «600 jøder til Norge. Vi må ta oss av en del 'displaced persons'» i Aftenpostens nr.379 20/8-1946, «De 600 jøder til Norge» i Aftenpostens nr.430 18/9-1946, «Offisielt fra statsråd i går. Sosialdepartementet» i Aftenpostens nr.541 23/11-1946, «De 600 jøder kommer til våren» i Aftenpostens nr.63 07/2-1947, «De jødiske flyktninger til Norge velges ut» i Aftenpostens nr.87 21/2-1947, «De 600 jødiske flyktninger til Norge. Får norsk statsborgerskap etter 5 års forløp» i Aftenpostens nr.97 27/2-1947, «Få jøder til Norge? Den norske delegasjon tilbake søndag eller mandag» i Aftenpostens nr.112 07/3-1947, «De 300 jøder kommer» i Aftenpostens nr.163 11/4-1947, «Jøder til Norge. Flere familier med barn» i Aftenpostens nr.185 24/4-1947, «400 jøder kommer 10.mai» i Aftenpostens nr.202 5/10-1947, «De 400 jøder får gavepakke ved ankomst» i Aftenpostens nr.212 10/5-1947, «Fra gasskamrenes skygge til norsk vår. 600 hjemløse jøder blir norske borgere. 'Norge har tatt et løft som er verdig Wergelands og Bjørnsons, Nansens og Schaffenbergers land!' i Aftenpostens nr.213 12/5-1947, «Jødene takker regjeringen» i Aftenpostens nr.215 13/5-1947, «130 jøder fra Ystehede og Mysen-leiren har meldt seg frivillig skoghogst» i Aftenpostens nr.256 12/6-194, «Rift om fagarbeidere» i Aftenpostens nr.268 14/6-1947, «Alle jødiske innvandrere i Norge i arbeid. Forhandlinger om innreise tillatelse for flere jøder» i Aftenpostens nr.13 09/1-1948 og «Jødiske flyktninger flytter inn i nye boliger på Oppsal» i Aftenpostens nr.555 30/11-1948

³⁹⁷ «Ukens gallup. Et stort flertall ønsker de jødiske flyktninger velkommen til Norge. Vår plikt å hjelpe dem som er i nød, hevder mange i sine kommentarer» i Aftenpostens nr.297 05/7-1947

smårollingene fra Berlins murer». Aftenposten viser her ingen tegn til å dempe fordommene mot jødene, beskyldninger om svartehandel var en vanlig beskyldning imot jødene som ble trukket fram av muslimer og nazister, og senere også britene. Imidlertid ble oppholdet ansett av Israelsmisjonen som en suksess og et lignende opplegg ble gjennomført.³⁹⁸

Andre artikler som viser standpunkt.

I oppgaven har diverse andre artikler blitt tatt opp i forbindelse med utenriksstoff knyttet til lederne som viser holdning. Aftenpostens holdning til meldingene fra Tyskland om jødiske dominans ble anerkjent og de fremstod som ukritisk til tyske kilder og kritisk til de verste detaljene i verdenspressen som angikk jødene tidlig i 1933. Samme året ble det skrevet to andre artikler som bekreftet dette for Aftenposten. Den 3. oktober 1933 publiserte Aftenposten et kort utdrag av tidsskriftet Kirke og Kultur, en bit av artikkelen med navnet «Det tyske hasardspill og kirken. Diktaturets farer for all åndsfrihet» skrevet av redaktøren biskop Eivind Berggrav. Artikkelen inneholdt, ifølge Aftenposten, «godt og leseverdig stoff». Innledningsvis snakket han om «den unormale maktstilling som jødene hadde fått» som grunn til at kirken i første omgang var på Hitler side.³⁹⁹ Samme måneden i forbindelse med et foredrag uttrykket Aftenposten seg bekreftende på det som ble sagt om jødernes dominerende stilling i Tyskland.⁴⁰⁰ Edgard von Schmidt Pauli, redaktør i bladet «Politik und Gesellschaft», snakket om det nye Tyskland. Aftenposten betegnet talen «nøktern og saklig foredrag klarla han den nåværende situasjon i Tyskland». Forestillinger om den «maktbegjærene» jøde og «marxist» jøde er fremtredende i disse. Videre har oppgaven behandlet artiklene i forbindelse med lederne og politiske kommentarer som viser at Aftenposten ikke var særlig begeistret for jødiske flyktninger. Imidlertid var det også enkelte relevante artikler som det ikke gav mening å lage egne underskrifter for på grunn av at de var så få og spredt i ulike spalter. De vil bli behandlet her.

Aftenposten fremviste i enkelte artikler en bevissthet om antisemittisme og en positiv innstilling til motstand av det. I spalten «For femti år siden» tok de opp hendelser som de rapporterte om for femti år siden. Den 22. januar 1931 skrev Aftenposten om den tyske kronprinsen som kommenterte den antisemittiske bevegelse 22.januar 1888 «det var en skam

³⁹⁸ «47 jødebarner fra Berlin skal være tre måneder i Norge» i Aftenpostens nr.133 19/3-1948 og «Flere jødiske barn til Norge» i Aftenpostens nr.466 07/10-1947 og «47 jødiske barn til Norge» i Aftenpostens nr.479 15/10-1948

³⁹⁹ «Det tyske hasardspill og kirken. Diktaturets farer for all åndsfrihet» i Aftenpostens nr.496 03/10-1933

⁴⁰⁰ «Det tyske folk vil ikke i krig. 'nasjonalsosialismen er ikke eksportvare'» i Aftenpostens nr.537 25/10-1933

for vår tid» og det som såret hans følelse mest var «at disse tendensene indførtes i skolerne og læresalene». Aftenposten beskrev prinsen som skulle bli Fredrik den tredje som «denne humant tenkende kronprins». Aftenposten påpeker i artikkelen at den antisemittiske bevegelse begynte på midten av 1870-årene og at den fikk flere «voldelige utslag». Det Aftenposten kategoriserer som den «moderne antisemittisme» representerte nå, ifølge dem, «i riksdagen av det tysk-nasjonale folkeparti».⁴⁰¹ I forbindelse med et intervju av den tyske finansministeren 12. november 1931 hadde Aftenposten betegnet nasjonalsosialismen som «utpreget antisemittisk». Finansministeren Moldenhauer valgte å svare med at det ikke var jøder som var hovedfokuset, men «Marxisme» og mente at nasjonalsosialistene burde få prøve seg med regjeringsansvar, selv om han også viste til at det er en del antisemittiske holdninger i Tyskland.⁴⁰² I et intervju, noen dager etter Nürnberglovene, den 26. september 1935 med jødemisjoneren i Budapest Gisle Johnson, hevder Aftenposten at «jødespørsmålet ulmer i de fleste aktuelle verdensspørsmål i dag».⁴⁰³ Aftenposten spør Johnson om jødeforfølgelsene blir verre «tror du de verste forfølgelser er over?». Gisle svarer «nei, det blir verre, jeg tror det blir vanskeligere og vanskeligere». Johnson hevdet også at «jødene hadde et ulykkelig talent til å gjøre seg upopulære», men også at «et land hadde de jødene de fortjente». Det stod med andre ord på behandlingen av dem hvordan jødene ville oppføre seg, ifølge Johnson. Den katolske kirke hadde ifølge han fremstått med en «rettferdig og korrekt kristelig behandling av jødene», mens den protestantiske var «bundet av rasespørsmålet». En annen artikkel fra 1936, skrevet av gjengangeren Cm. i Aftenposten, kritiserer Nasjonal Samling.⁴⁰⁴ Han hevder at til forskjell fra Norge hadde Tyskland «et særdeles genererende jødeproblem». Noe som skulle rettferdiggjøre aksjonen mot jødene i Tyskland i motsetning til Norge.

Det kom også til uttrykk konspiratorisk tendenser. Den 5. desember 1932 publiserte Aftenposten en usignert artikkel «Jødepropaganda for å få USA til å anerkjenne sovjet. En fanatisk plan».⁴⁰⁵ De refererer til en russisk emigrantavis «La Renaissance» som forteller om det Aftenposten karakteriserer som «en fanatisk plan» som sovjet skal ha klekket ut for å få amerikansk anerkjennelse. Nyvalgte Franklin D. Roosevelt skulle være lettere å påvirke for

⁴⁰¹ «For femti år siden. Kronprins Fredrik og de tyske jødene» i Aftenpostens nr.38

⁴⁰² «Hvorfor Tyskland må holde gull-marken. Ingen diktaturfare i Tyskland? Men nasjonalsosialistene bør også få prøve regjeringsansvaret. Forhenværende finansminister Moldenhauer uttaler sig til Aftenposten» i Aftenpostens nr.569 12/11-1931

⁴⁰³ «Ennu verre jødeforfølgelser? Utviklingens retning har aldri ligget slik i den kristne hender som nå. Det folk som har de beste betingelser for å forstå jødene, er mest ernerigisk til å avvise dem. Gisle Johnson. Den norske israelsmisjons utsending til Budapest» i Aftenpostens nr.486 26/9-1935

⁴⁰⁴ «Nasjonal Samling er barn av den tyske nazisme og norsk kommunisme som har arvet foreldrenes dårlige egenskaper. Alle ting er plagiat og intet internasjonalt untagen navnet» i Aftenpostens nr.459 12/9-1936

⁴⁰⁵ «Jødepropaganda for å få USA til å anerkjenne sovjet. En fanatisk plan» i Aftenpostens nr.617 05/12-1932

«jødiske kretser» enn forgjengeren. Planen skulle innlede en «ny og bedre tid for Russlands jøder». De skulle «få ekstra klær og mat, deres synagoger skal atter bli tillatt benyttet til gudstjeneste og medlemmer av sionistiske organisasjoner skal løslates fra fengslene». Og til gjengjeld skulle «jødene undertegne en massepetisjon til Roosevelt om å anerkjenne sovjetsstyre». Også Einstein skulle brukes til å «øve påtrykk på den nye amerikanske administrasjon» ifølge bladet. I tillegg til dette Aftenposten karakteriserte som «rase appell» skulle det utøves «propaganda gjennom internasjonale bankiere». Og det hele skulle, ifølge bladet, settes i gang med en gang presidenten tiltrådte embete. Artikkelen fremviser konspiratoriske tendenser og stereotypiske forestillinger om «maktbegjærene» jøder som forsøker å påvirke presidenter, og den «uærlige» jøde som går langt i rasesolidaritetsens navn med konspirering, hemmelig spill og propaganda.

Etter krigen gjør den lettsindige spalten «Dagens ekko» seg gjeldene til fordel for jødene i Aftenposten. Spalten ser ut til å være en plattform der vidt forskjellig innslag, med mange forskjellige forfattere for komme på trykk. Am. skriver om UNESCO og deres mål om fred og spredning av kultur for å motvirke krig og rasehat. Am. skriver:

En av de store oppgavene for UNESCO må da bli å gå angrepsvis til verks overfor alt som heter rasehat. Også denne striden blir en strid mot uvitenheten. Antisemittismen, for eksempel, har alltid vind i seilene hos uvitende masser. Folk med innsikt i historie vil aldri la seg forlede og opphisse til jødeforfølgelser. Men spranget fra massens opphisselse til de verste sadistiske utskeielser er ikke lang, som vi har sett. Også her i landet må rasefordommene bekjempes. Vi må altså i UNESCOs ånd, begynne å studere jødeproblemet fra grunnen. Vi er heldig stilt i så måte, for så vidt som det er to bøker det da ville være naturlig å begynne med, to bøker som begge er å få for tiden. De utfyller hverandre dessuten. Det er Hugo Valentina «det jødiske folkets skjebne» og Arthur Koestlers siste «The Thieves in the night».⁴⁰⁶

En ser klart at antisemittisme blir fremstilt som noe usivilisert og dumt. Spalten «Dagens ekko» fremviste også sympati for jødene som hadde lidd av jødeforfølgelsene under andre verdenskrig. Det kom frem i en erindring, hvor det steg for steg ble berettet om hva som hadde skjedd under «smerten å håpløsheten». Etter å ha erindret lærerdeportasjonene, gisselmord i Trøndelag, kom de til nazistens behandling av jødene som var vanskelig å tro på

⁴⁰⁶ «Dagens ekko» i Aftenpostens nr.567 9/12-1946

«senere igjen jødeforfølgelsen som vi til å begynne med nektet å tro på, så grusomme kunne da ikke våre bødler være».⁴⁰⁷ En halv måned senere skrives det i «Dagens ekko» om Krigens som er «'vunnet'» i gåseøyne. Den usignerte artikkelen trekker frem alle som enda lever under diktatorisk press og lidelser. I den forbindelse nevnes også jødene på en svært sympatisk måte «Hvem reiser seg i forsvar for de ulykkeligste av alle folkeslag – som uten sammenligning har lidt mest og ofret mest i de år som gikk – og som enda forfølges, det folkeslag hvis navn står med blodskrift i historien. Jødene?».⁴⁰⁸ Siste «Dagens ekko»⁴⁰⁹ i denne perioden som viste sympati med jødene ble skrevet den 5. mai 1948 ti dager før Britene trakk seg ut av Palestina og krigen mellom jødene og araberne begynte. Syver skriver redselsfullt om det som er i ferd med å skje og med stor sympati for jødene.

Hvis det da ikke i mellomtiden skjer et storpolitisk mirakel i øyeblikket synes tragedien uavvendelig. I snart 2000 år har jødene vært en hjemløs rase på jorden. De har gjennomgått ufattelige lidelser, fordi deres forfedre en gang korsfestet menneskesønnen. Tyranner og «kristne» herskere har besluttet å utrydde dem. Jaget av en apokalyptisk forbannelse har de flakket hvileløst fra sted til sted, fra land til land, hånet og foraktet, mishandlet og forfulgt, utstøtt av menneskeheten uten hjem, uten fristed, uten fedreland. Med en seighet og vitalitet, som det ikke finnes sidestykke til i historien, har de trosset middelalderens forfølgelser, ghettoens elendighet, russiske pogromer og Hitlers gasskamre.

Bilde males svært sympatisk og jødene beskrives positivt. En kan også merke seg at han mener kristendommen har spilt en avgjørende rolle for jødehatet. Videre skriver han «Men for en alminnelig menneskelig – muligens naiv – betraktning fortoner det seg slik» at jødene, som er så få, ønsker en plass å bo, for de har ingen andre steder. Araberne blir fremstilt som mange med enorme arabiske områder og deres perspektiv settes i gåseøyne, deres «'rett' sin 'frihet og eksistens' er truet av en halv million jøder». At engelskmennene trekker seg ut var delvis jødenes egen skyld da de hadde «opptrådt noe uklokt». Resultatet ble «neppe mer enn en gjentakelse av armeniernes skjebne på Musa Dagh» skriver han dystert. Og det ville bli et «nederlag for FN og for den kristne kultur».

⁴⁰⁷ «Dagens ekko» i Aftenpostens nr.95 26/2-1947

⁴⁰⁸ «Dagens ekko» i Aftenpostens nr.125 15/3-1947

⁴⁰⁹ «Dagens ekko» i Aftenpostens nr.204 05/5-1948

Humoristiske kommentarer, spalter og stoff

Aftenposten hadde et par seksjoner i avisen som bar preg av å være mindre seriøse, som bestod av mer lavterskel holdning til det de skrev. Disse kunne skrive om nyheter sett i et satirisk eller humoristisk lys, eller bare skriverier som var ment for humor. Lengden på dem kunne variere men de opptok ofte mer eller mindre en kvart side i avisen. Disse seksjonene heter, «Blokk -blad», «Dagens passiar» og «I dagens løp». «I dagens løp» var en spalte som hadde eksistert siden 1904, og de andre to hadde eksistert bare fra 1935 til 1937. «I dagens løp» forekom i hvert nummer, mens «Dagens passiar» forekom i dagens første, og «Blokk blad» i dagens andre nummer, men dog i varierende grad og oftest i 1936. «I dagens løp» kunne være signert av forskjellige, men «Blokk blad» og «Dagens passiar», som inneholdt vitser der jøder spilte en rolle, var som regel skrevet av

Henry Røsoch under merket Bolo.⁴¹⁰ I følge Wasberg var han en av de betydeligste kulturskribentene norsk presse hadde fostret, og en dyktig reporter med en reportasjekunst av usedvanlig kvalitet.⁴¹¹

Innledningsvis har jeg funnet det på sin plass å peke på et kåseri som verken befant seg i «Blokk -blad», «Dagens passiar» eller «I dagens løp». Den stod på første siden en lørdag morgen i november 1935. I kåseriet «Geniet» skrevet av Dr. Ragnar Steinert kommer han inn på tematikken «degenerert rase» og ulik målestokk for den type bedømmelse. Han kommer inn på jødene og deres påståtte skrøpelighet. Han trekker frem at det i så fall står dårlig til med oss i forhold til jødene «som det begavede folk jødene er finner man dem misunnelsesverdige rikt utstyrt med genier». Også ramser han opp en rekke av dem.⁴¹² En ser her et uttrykk for en selvkritisk ytring med et klart syn for flere jøders bragder innen forskjellige intellektuelle grener.

«Blokk blad» og «Dagens passiar»

Det kan se ut som Bolo var svak for vitser der jøden spilte en rolle hvor jøden hadde et behov for penger. En kan ane stereotypien «pengebegjærene» jøde i vitsene hans. Imidlertid spilte ikke jøden den grådigste folkegruppe i vitsene, den var forbeholdt skotten. Og det var jøden

⁴¹⁰ Wasberg 1960 s.230

⁴¹¹ Wasberg 1960 s.230

⁴¹² «Geniet» i Aftenpostens nr.578 16/11-1935

som alltid trakk det korteste strået. Det var i årene disse to spaltene eksisterte at skotte/jøde vitsene forekom. Og de forekom ofte på slutten av Bolos artikler i «Blokk blad».

Dagens skotte historie beretter at i Skottland finnes det bare en eneste jøde. Han har enda ikke klart å tjene så meget at han har penger til billett ut av landet.⁴¹³

Siden vi nå er havnet i Skottland vil jeg til slutt bare gjengi en liten avisnotis jeg fant. Den hadde overskriften «superoptimist» og lød: En arbeidsløs jøde tok enkelt billett til Aberdeen.⁴¹⁴

Og tilslutt en liten antropologisk meddelelse som jeg nettopp har fått: Det er ingen jøder i Skottland. De kan ikke finne levebrød der.⁴¹⁵

Til slutt må jeg meddele at jeg har fått en protest mot min meddelelse forleden om at det ikke finnes jøder i Skottland. - Det lever en jøde der, påstår den protesterende herre. En eneste en, som lever så vidt. Han ble kastet i land der ved et skipbrudd. Og når han er der enda er det fordi det ikke har vært ham mulig å tjene nok penger til billetten hjem!⁴¹⁶

Til slutt vil jeg bare meddele at man nå mener å være kommet så nær perpetuum mobile som det er menneskelig mulig. Den evige bevegelse ansees nesten fullkomment uttrykk i denne konstallasjon; Jøden som forsøker å kreve inn en regning hos en skotte.⁴¹⁷

For endelig å ta rekorden over alle rekorder: Rekorden i forretningsdyktighet. Den innehas av en eventyrskikkelse som klarte å kjøpe et parti varer av en jøde og selge det til en skotte – med fortjeneste.⁴¹⁸

⁴¹³ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.113 02/3-1936

⁴¹⁴ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.333 06/7-1936

⁴¹⁵ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.474 19/9-1936

⁴¹⁶ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.478 22/9-1936

⁴¹⁷ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.530 20/10-1936

⁴¹⁸ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.568 10/11-1936

Så tilslutt en melding fra Aberdeen: Kompaniskapet mellom en skotte og en jøde er nettopp oppløst. De ble blinde av å overanstrenge øynene med å passe på hverandre⁴¹⁹

Vi ser en stereotypering av både skotter og jøder. Skottene ble fremstilt så grådige og gjerrige at jøder helst ikke vil bli værende i det landet fordi det ikke gikk an å drive business der. Jødene som befinner seg i Skottland var enten en ulykkelig, som på grunn av skottenes gjerrige grådighet ikke har klart å forlate landet, eller en «superoptimist» som forsøker lykken. Det fortøner seg ikke lett å oppnå fortjenester i handel med noen av disse grupper mennesker. Også en vits ifra A-magasinet er å finne om skottene og jødene.

I New York åpnet en skotte en manufakturforretning midt i mellom to jøders butikker i samme branche. Da de to jøder traff hinannen etter et par ukers forløp, beklaget de seg til hverandre over at omsetningen var gått veldig ned siden skotten åpnet butikken. Årsaken til dette forstod de ikke, men da de sammen gikk over på det motsatte fortau, fikk de forklaringen. Over skottens dør hang det et skilt, hvorpå stod «hovedinngang»⁴²⁰

Også i «Dagens Passiar» forekom det en vits skrevet av Bolo. Den bærer en mer utpreget fremstilling av jøden som gjerrig:

Men jeg så en gang en gammel jøde som leiet en leilighet, sa statistikeren. Leien var 75 kroner måneden, men han fikk prutet den ned til 50. Han var så stolt over dette at han ikke kunde holde sin triumf tilbake. – Jeg kan betro dem, sa han til agenten, at han var forberedt på å betale 65, men De var så altfor lett å lure! – Ja sa agenten, men De la ikke merke til at det ikke er bad i leiligheten! – Men det gjør ingenting, sa jøden triumferende, for jeg skal bo der bare et halvt år⁴²¹

En kan ane at både den «pengebegjærene» og «degenererte rase» stereotypien trer frem. Selv om en kan ane konturene av negative stereotyper i seksjonene «Blokk blad» og «Dagens Passiar» så latterliggjør han gjerne nazistene for deres jødehat. Den antisemittiske nazisten Wagner viser seg å være av jødisk herkomst da hans far Geier var av jødisk blod. Bolo skriver

⁴¹⁹ «Blokk blad» i Aftenpostens nr.620 08/12-1936

⁴²⁰ «De skottene!» i Aftenpostens A-magasin nr.10 11/3-1933

⁴²¹ «Dagens Passiar» i Aftenposten nr.533 22/10-1936

«Forholdet ville ingen interesse ha hatt hvis det ikke var fordi Wagner selv er en rasende antisemitt – og at han er Hitlers yndlingskomponist!». ⁴²²

I dagens løp

Aftenposten kunne i spalte «I dagens løp» finne på å latterliggjøre de som fremstilte jøden som en umiddelbar fare for Norge. Aftenpostens så på jødene som en potensiell fare. Imidlertid, som en har sett i lederne, fantes det ikke noe jødeproblem i Norge etter Aftenpostens syn. Syver skrev under overskriften «Ny front» ⁴²³ om et blad han «uforvaren» var kommet borti ved navnet «Fronten». Syver beskriver bladet som underholdende. Ikke fordi det er av god kvalitet, men fordi innholdet oppfattes som latterlig. Syver fremstiller bladet som at det fremdeles er i sin barndom «bare 6 år gammelt, og er altså ennå ikke begynt på folkeskolen». Syvert fremhever at bladet har oppdaget «den store, overveldende fare» som jødene. Når bladet karakteriserer jøden blir trekket plassert i hermetegn «'beitefolk'» av Syvert. I følge bladet har Norge «forfalt» fordi de fjernet jødeparagrafen. Og det var «halvjøden Wergeland som gikk i spissen for det forræderske verk». Og Syver konkluderer sarkastisk om jødene «nu står jødene altså bak all den elendigheten og nederdrekthet som finnes i dette landet». Bladet hevdet nemlig at jødene dominerer alt i Norge gjennom alt fra teosofi til frimureri – som skulle være det værste. Frimureriet skulle være ansvarlig for de forskjellige lands uoverenskomst og som truet med verdenskrig. Til slutt konkluderer Syver sarkastisk at bladet er «koslig», «oppbyggende» og «vederkvegende» for slitne «skjeler i triste stunder». Den sarkastiske tonen i Syverts artikkel avslører at dette er noe Syver ikke tror på og derfor har det litt morsomt med. På en indirekte måte tar Syver jødene i forsvar.

Denne indirekte måten å ta jødene i forsvar på var en gjenganger «I dagens løp». Aftenposten hadde vært ganske fiendtlig innstilt til Nasjonal Samling og viet mye spalteplass på å kritisere dem. ⁴²⁴ Cm kritiserer, under overskriften «N.S. nettop nu» ⁴²⁵, Nasjonal Samling. Ungdomsbladet til N.S hadde gått fra å være et dagblad til å komme ut «når føreren vil». Det er kommet to «ynkelige» nummer siden nyttår. Det gjøres et poeng av at N.S bare hadde bare fått 2 % av stemmene ved forrige valg og tematikken i bladet. Cm skriver at det kan synes som om at N.S «orienterer» seg vekk fra politikk og over på «rasehygienisk virksomhet». N.S ungdommen ønsket nemlig å «befatte sig med nutidens realiteter og kjempe

⁴²² «Blokk blad» i Aftenpostens nr.275 07/06-1937

⁴²³ «I Dagens løp» i Aftenpostens nr.52 29/1-1937

⁴²⁴ Valaker 1999 s.43

⁴²⁵ «I Dagens løp» i Aftenpostens nr.169 06/4-1937

for den nordiske rase». Cm. skriver sarkastisk «Hvorledes denne kjempingen skal foregå står det ikke noget om i trykksakene, bortsett fra at det naturligvis skinner igjennem at alle jøder skal henges». Videre går han sarkastisk til verks mot annet innhold i bladet. Det er «ubetinget gledelig», skriver han, at ungdomsbladet blir mer og mer interessert i «nyttige ting». I bladet blir helt banale ting forklart. Cm. konkluderer sarkastisk «slik gir håp for fremtiden» for dette var nyttige interesser. Cm. tar med andre ord jøden indirekte i forsvar med sin sarkastiske innfallsvinkel og kritikk av NS og ungdomsbladet deres.

I 1938 da jødeplakatene begynte å dukke opp knapt en måned etter krystallnatten viste igjen sarkasmen seg indirekte i forsvar for jødene i denne spalten.

Figur 9, 28. november 1938 rapporteres det om jødeplakater i Oslo

Allerede!

En ser at ordet «allerede!» er ment som en hån mot dem som hengte dem opp. Det var i tillegg flere år etter at nazistene hadde gjort dette i Tyskland.⁴²⁶

Det fantes ikke bare artikler som indirekte forsvarte jøden i denne seksjonen, men også artikler som kunne beskrive jødene positivt og med sympati. S-r begynner sin artikkel «Opbyggelig litterære erindringer» slik. «Ho ho nå skal det bli leven på det danske parnass» også beskriver han den franske Forfatter George Duhamel som en uredd herre. Han har nemlig gitt ut en bok om hans litterære liv og har i den anledning tegnet et bilde av jøden George Brandes, som etter S-r sitt syn, «mildt uttrykket er temmelig ondskapsfullt». S-r spør

⁴²⁶ «I dagens løp» i Aftenpostens nr.597 28/11-1938

hva en ellers kaller karakteristikken av «den store ånd» og viser til det Dunhamel har skrevet: «Han representerer i åndens verden utpreget jødisk, grådig, altetende, buktet og overfladisk intelligens». S-r kommenterer ironisk til slutt at Duhamel kom med et «smigrende utbrudd». Betegnelsen var negativ, han ble kalt for «å du skyggejeger! Du samler av tåkelatter». S-r avslutter med å konkludere med å poengtere at dette var en betegnelse «uten omsvøp» og han lurte på hva reaksjonen til disse utsagnene blir.

I artikkelen «Fornærmelse»⁴²⁷ skriver Syver om en studentolympiade i vinterleker der jøden Louis Feinsilber opprinnelig har fått jobben som taler. Han beskrives som en «dyktig mann, som sikkert ville holdt en udmerket velkomsttale». Imidlertid har rådet for vinterlekene anmodet han å trekke seg tilbake. Grunnen var at det fantes 27 tyskere som skulle delta og det ville fortone seg som en fornærmelse, i tillegg var det en «høflighetssak» at han trakk seg tilbake. Syver påpeker at dette var et arrangement «uten fnugg med politikk» og synes dette er rart. Han påpeker videre sarkastisk at Feinsilber antageligvis trekker seg tilbake, og skriver «hans eksistens er jo en fornærmelse mot de fintfølende nazistiske idrettsmenn». Videre skriver han til slutt like sarkastisk at jødene i Tyskland har trukket seg fra større ting enn dette – «enkelte har 'trukket seg tilbake' for godt, for alltid».

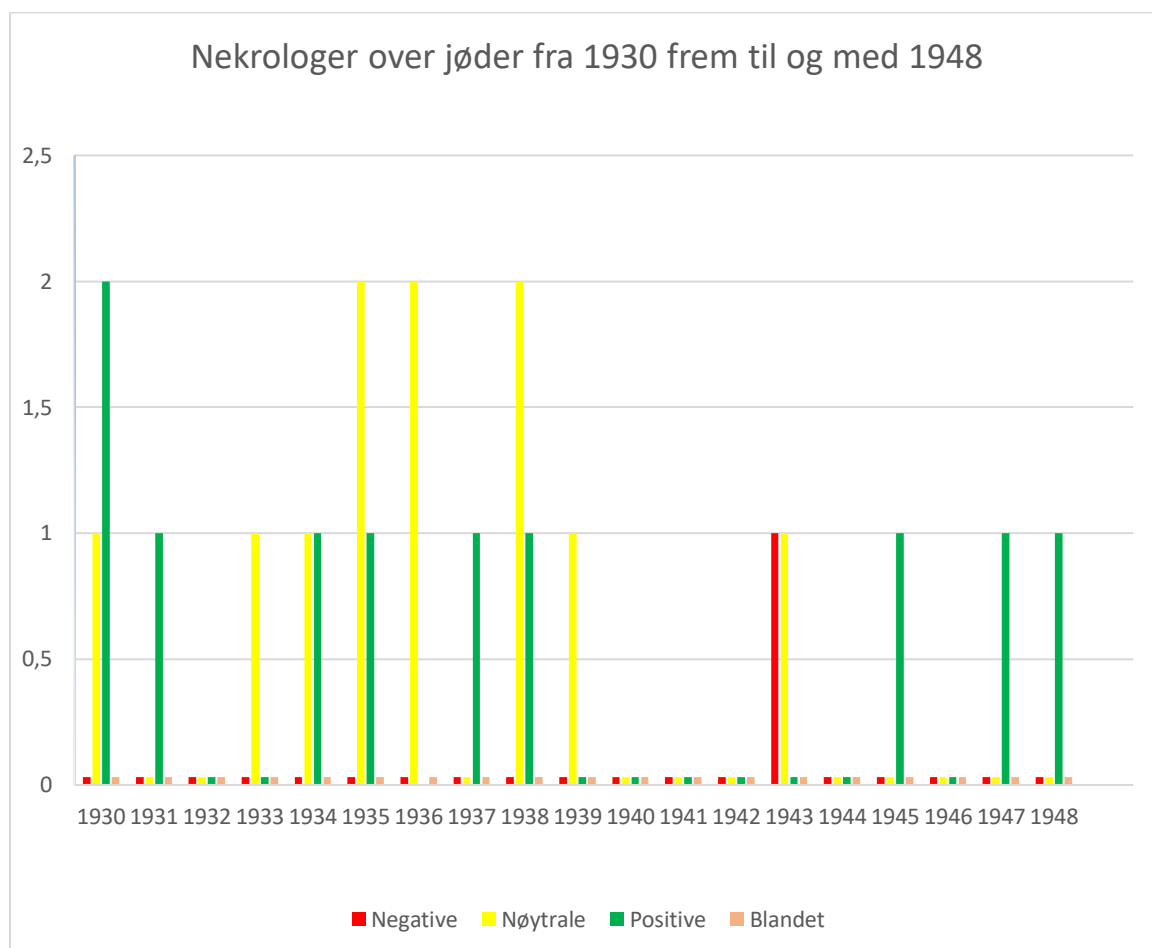
Etter krigen, den 10. august 1946 kom den første artikkelen, i denne seksjonen, som tegnet jøden på en negativ måte. I artikkelen «En foretaksom herre»⁴²⁸ beskriver Lorentz Larsen jødene som grådige. Hele artikkelen har et kåseriaktig preg. Han har vært ute på reise og skriver om sine erfaringer som sjømann. Noe de fleste sjømenn vil bli kjent med i Aleksandria er en «Moses» og i Manhattan er det en «Max». Begge disse er typiske jødiske navn. Han beskriver at disse menneskene har «fabelaktige språkkunnskaper» og «store psykologer». Dette er jo egentlig positive betegnelser, men de fortone seg som egenskaper som nyttes med formål i den negative - «at de har en overdreven kjærlighet for andres penger». Ellers blir jødene i dette kåseriet fremstilt som veldig pågående, slitsomme, feite, skitne og uærlig om informasjonen om sitt opphav. Lorentz konkluderer til slutt i kåseriet – «Han er i hvert fall et språkgeni. Han er en dyktig menneskekjenner og han har ord på seg for å være lur og pengegrisk forretningsmann. Men det eneste jeg trenger er en tannbørste». En ser et tydelig eksempel på at stereotypien «uærlig» og «pengebegjærlig» er i virksomhet. Det merkelige er at den første artikkelen, i denne avisseksjonen, som gir jødene negative karaktertrekk er publisert etter krigen da grusomhetene mot jødene var kjent.

⁴²⁷ «I dagens løp. Fornærmselser» i Aftenpostens nr.65 04/2-1939

⁴²⁸ «I dagens løp. En foretaksom herre. I Aftenpostens nr.364 10/8-1946

Nekrologer

En nekrolog er en tekst som er skrevet til minne om en nylig avdød person. Den inneholder somregel en kort biografi. I Aftenposten ble det publisert en rekke nekrologer for avdøde jøder.

Figur 10 er et søylediagram over jødiske nekrologer publisert i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948

En ser her at det er et jevnt nummer av nøytrale og positive, med en liten overvekt av nøytrale nekrologer. Dette er ikke så underlig siden en nekrolog oftest blir skrevet om dem som har utmerket seg på ett eller annet positivt vis. Likevel er det underlig tatt Aftenpostens lederprofilering i betraktning. Nekrologene var ofte spesialtelegram altså korrespondanser.

Av disse ti positive nekrologene var 7 av 10 kulturelle personligheter innen teater, film, musikk, historie og filosofi.⁴²⁹ Rudolf Schildkraut var, ifølge Aftenposten, en av «verdens største skuespillere». Hans rolleutøvelse i film ble beskrevet som «en betagende skjønnhet» av Aftenposten. Og David Belasco, var ifølge Arne Kildal, «Amerikas teaterkonge». Han beskriver han som «det elskligste menneske fylt av godhet, avholdt av alle som kom i berøring av ham» og hans livshistorie gis en hel side i A-magasinet. Etter krigen holdt tonen seg på omtrent samme nivå. Bronislav Hubermann var en fiolinist. Aftenposten karakteriserer han svært positivt som et «fiolingeni» og «et av de fremste vidunderbarn for sin tid». Nizimova omtales svært positivt av Rey. Det bemerkes at telegrambyrået bare brukte 2 linjer på en skuespiller som «i sin tid ble kalt Amerikas største skuespillerinne». Både i teater og filmverdenen huskes hun med «ærbødighet». Det mest interessante tilfelle var kanskje Henri Bergson den «store filosof» som hadde planer om å gå over til kristendommen, men av solidaritet med jødefolket som han så ville stå foran en antisemittisk bølge av forfølgelse, valgte å bli. Dette kom frem i hans testamente som ble skrevet i 1937. Han mente også at det var et antall jøder som var «fullstendig blottet for moralsk sans» som var skyldig i dette. Det at han valgte å bli viser at ikke mente at antisemittismen var berettiget, men hadde sin kjerne i enkelt jøder.

De tre siste positive nekrologene var om prominente personligheter innen økonomi og politikk.⁴³⁰ Lord Melchett (Sir Alfred Mond) var en stor industrimagnat som eide en rekke foretak og sysselsatte 60 000 mennesker. Aftenposten fremhevet hans livshistorie og hans betydning. Han eide og ledet det «største forretningsvirksomheter som Storbritannien og overhode Europa har sett», og selv om det var flere folk med han «var han dog hele tiden den centrale skikkelse, hvem ingen kom utenom». Mr. Samuel Samuel var en bankmann og var ifølge Aftenposten en av Europas rikeste menn. Aftenposten fremhever at han var «kjent for sin velgjørenhet, særlig overfor fattige jødiske medborgere». Den siste av disse nekrologene er kanskje den mest interessante for den får med seg holdninger i det britiske folk. Lord Reading (sir Rufus Isaacs) var tidligere Indias visekonge og tidligere britisk utenriksminister, ambassadør i Washington, og sjefsadvokat. Aftenposten omtaler han som en «glimrende»

⁴²⁹ «Rudolf Schildkraut – en av verdens største skuespillere død. Den evigvandrende jøde, som intet steds fant ro» i Aftenpostens nr.366 19/7-1930, «Amerikas teaterkonge er død» i Aftenpostens a-magasin nr.41 10/10-1931, «Komponisten Gershwin død. Verdensberømt på 'Rhapsody in blue'» i Aftenpostens nr.341 13/7-1937, «Egon Friedell død» i Aftenpostens nr.144 21/3-1938, «Alla Nazimova død» i Aftenpostens nr.311 17/7-1945, «Bronislav Hubermann død» i Aftenpostens nr.270 19/6-1947 og «Henri Bergson døde i sin jødiske tro. Men kalte evangeliet sitt åndelige fedreland og ønsket en kristen begravelse» i Aftenpostens nr.75 14/2-1948

⁴³⁰ «Lord Melchett død» i Aftenpostens nr.665 29/12-1930, «En av Europas rikeste menn død» i Aftenpostens nr.539 24/10-1934 og «Lord Reading død» i Aftenpostens nr.658 31/12-1935

menneskekjenner og en svært dyktig advokat. Hans livshistorie trekkes frem i detaljer. Det gjelder både bragder, kontroverser, og Morning Posts uttalelser om ham. De beskyldte ham for korrupsjon og klagde videre på utnevnelsen av ham til visekonge – nå mente de at det var for mange jøder i den indiske administrasjonen. Morning Post var heller ikke interessert i å bli forbundet med antisemittisme,⁴³¹ men mente at det var uheldig for folk kunne få det for seg at «det britiske rike er i hendene på jøder». Dette viser at også folket i Storbritannia var lett mottagelige for antijødisk tankegods om jøder som gjorde seg gjeldende. Aftenposten fremhever at han «opptrådte med stor dyktighet» og avslutter svært positiv «selv hans motstandere, må innrømme at han var en meget betydelig mann, som ydet sitt land fremragende tjenester på forskjellige områder».

⁴³¹ Morning Post ble betegnet som «det ledende antisemittiske organ» av Aftenpostens Håkon Øverland i 1922, se Sunds masteroppgave 2014 s.59

Avslutning

Grafen for artiklene (figur 7) i sin helhet viser en overvekt på positive i forhold til negative artikler noe som overrasker i forhold til holdningen en kan spore i lederne og de politiske kommentarene. Mens det på det meste i 1933 var 18 negative artikler, var det også 36 sympati/positive. Og i 1938 var sympatien overveldende mer fremtredende med bare 5 negative i forhold 57 sympati/positive. Etter krigen var det også naturlig nok et overveldende antall sympati/positive. Flere av de negative hoved-stereotypier skulle vise seg flere ganger i denne delen av avisen, men det er problematisk å kvantifisere eller peke på de mest typiske siden ikke alt av data er tatt med. De som i midlertid viser seg her tydeligst er «maktbegjærene» og «pengebegjærene».

I korrespondanser ser vi likheter, (figur8) viser at sympati kom til uttrykk allerede fra 1933 som svakt sympatisk, men at det tydeligst kommer frem fra 1938 og etter krigen. Selv om en finner klare stereotypibruk så var dette relativt sjeldent at dette kom til uttrykk. På de 14 år kom det 19 negativt verdiladde det er i gjennomsnitt 1,3 i året. Toppene var i 1934 og 1939 med 4 i hvert av de årene. Imidlertid er frekvensen så lav at det kan sees på som tilfeldig og flere av dem var også reisebrev. De negative stereotypiene som kom til uttrykk i korrespondansene var mer eller mindre tydelige. Det kommer frem at det å anse jødene som «skyldig» ikke virker å være kontroversielt. Ved Hitlers maktovertagelse rapporterer Thorstad om hvor «overmektige jødene er på nært sagt alle områder». Og trakk frem enkelte eksempler. En ser en klar forestilling om den «maktbegjærene» jøde. Det å vurdere jøder i forhold til rikdom og status og fremheve «det gode blod selv i den semittiske rase» kom også på trykk gjennom Aftenpostens bokanmelder Finn Halvorsen. Strømninger innenfor stereotypien «degenerert rase» kommer derfor frem. Men han hadde også positive utsagn og uttrykker en form for sympati en kan derfor se det som «sivilisert antisemittisme». Hans utsagn om jødene var såpass negative at den siviliserte antisemittismen hadde en dragning mot det negative. Den profilerte utenrikskorrespondenten Niels J. Mürer nikket anerkjennende til nazistenes beskyldninger mot jødene om at jødene stod bak sovjet og var til dels enig i beskyldningen mot Wall Street en ser derfor tilstedeværelsen av stereotypiene den «maktbegjærene jøde», «fremmed ideologiskapere» og en kan ane den «pengebegjærene» jøde. I en annen artikkel kommer den «pengebegjærene jøde» tydelig frem hos den godt likte forfatteren Johannes Bojer som skrev beskrivende om en «Shylock» han hadde sett i Marokko. Videre ble jødernes tydelige tilstedeværelse i avisene (en av de åpne karriereveiene i Wien for jøder) brukt som forklaring for at de statskontrollerte avisenes manglende innhold

om Hitler. En ser derfor igjen stereotypiene om den «skyldige» og «maktbegjærene» jøde. Stereotypien om den «uærlige» og «nasjonsfiendtlige» jøde kunne man ane da boken «Denmarks day of doom» av jøden Joachim Joesten som blant annet handlet om Danmarks militære beredskap, ble uforholdsmessig overdrevet karakterisert som en «helt igjennem falsk og usannferdig skildring». I tillegg vektla korrespondenten det ikke var første gang han Joesten hadde fått negativ oppmerksomhet i landet han befant seg og nå på skammelig vis hadde misbrukt Danmarks gjestfrihet. En kan se at korrespondentene gjenspeiler stereotyper brukt i lederne og de politiske kommentarene. Av positive betegnelser kan man spore «ikke uberettiget stolthet», «elskverdige», «overlegen intelligens» «fremskrittsvillige» og en fremstilling av jødene med mirakuløse evner. Etter krigen kom det til uttrykk en noe blandet korrespondanse fra Ronald Nerdrum som skulle forklare den voksende antisemittismen i England. Grunnene ble påpekt. Det handlet som jødisk terror mot britene i forbindelse med Palestinapolitikken. Og nylig innvandrede velhavende jøder som angivelig drev med svartehandel og flyttet til finere strøk. Den første grunnen fremstår som en legitim anklage mot jødene, mens den andre gir inntrykk av misunnelse uten at dette stilles spørsmål ved av Nerdrum. Nerdrum stiller seg på britene side og mener de må assimileres som de tidligere jøder. En kan med andre ord registrere en god blanding av utsagn om jødene hos korrespondentene med overvekt på sympati og medlidelse.

Artikkeltjeneste artiklene fra Tyskland og okkuperte områder var for det meste nøytrale, men hadde noen sympatiske. Etter krigen gikk den fra få sympatiske artikler til svært mange sympatiske. Det var det som regel artikkeltjenestene som kom med informasjon om det som var skjedd i Tyskland.

En av de første sakene som satte fokus på jødene i norsk sammenheng var «shächte» forbudet. Det ble meldt om nordmenns anmeldelse av jøder som hadde flyttet sin slaktevirksomhet til grensen til Norge i Sverige for å kunne slakte, på grunnlag av oppholds og arbeidstillatelse. En oppdager negativitet i Aftenpostens artikkel om den fortsatte virksomhet i Sverige. Ikke lenge senere setter Aftenposten søkelyset på om dette er rettferdig og slipper til tidligere forstander for Det Mosaiske Trossamfunn som forklarer og uttrykker misnøye for loven. Sächtesaken gikk over fra å være et problem mellom nordmenn og jøder til å bli et problem mellom jøder på grunnlag av ulik slaktemetode der det ender med fengselsstraff til den ene parten. Videre blir det omtalt et antall av ni kriminelle jødesaker i Aftenposten mellom 1930 og 1933. Der den første i 1930 fremstår med en overdreven beskrivelse. Videre ble det omtalt 3 kriminalsaker som handlet om jøder og det var en kriminell rømling fra USA i 1934, shaktekonflikten i 1937 og en fra 1939 som viser seg å

ikke være jøde. De kriminelle forholdene var knyttet til, antagelser om innbrudd, og innbrudd, anklage for forsøk på å få fatt på forsikringspenger, to svindelsaker, uansvarlig fortetningsvirke, utpressing av yrkesarbeidere for stoff og salg av ulovlig vare. Det kan tenkes at disse forholdene mellom 1930-1933 kunne hatt en forsterkende innvirkning på økningen av negative karakteristikk i denne perioden. I forbindelse med jødernes boikott av Tyskland i 1933 blir rabbiner Samuelsen intervjuet. I denne sammenheng kommer det frem at Aftenposten mener at lederne i sovjet er jøder, imidlertid ble det imøtegått. I forbindelse med Nürnberglovne i 1935 blir jødene omtalt sympatisk og kjøpmann Josef Siew blir intervjuet. Her kommer det frem at Aftenposten har en forståelse om at det ikke er noe særlig antisemittisme i Norge. Overrabbiner Ehrenpreis blir intervjuet og omtalt positivt samtidig som han får frem at *Sions vise protokoller* er en forfalskning. Mikal Syltens bok *Hvem er hvem i jødeverden* blir sarkastisk bekreftet som et «antisemittisk felttog». David Abrahamsens boken *Jeg er jøde* blir omtalt positivt «veltalende innlegg for jødene sak», men det kommer også frem at Aftenposten mener Norge er så godt som fritt for antisemittisme. Videre I forbindelse med en omreisende jødisk skuespillerinne opptrer Aftenposten begeistret og oppfordrer til både å høre og se. Og et ungt jødisk pianotalent blir positivt omtalt. Plakatklstringene i 1938-39 mot jødene blir det informert om. Og det ser ut som om både politifullmektig og dommeren ikke har noe til overs ovenfor antisemittiske oppfatninger. Heller ikke justisformannen ser ut til å være begeistret for antisemittisk tankegods og måtte gå fordi resten av foreningen synes å være uenig i hans oppfordring om å gi rom for flere flyktninger. Etter krigen kom det frem at 12 av 1000 norske jøder overlevde krigen og Quisling ble knyttet til resultatet da danske jøder ikke fikk samme skjebne. Landssviksoppjøret ble dekket i Aftenposten og behandlingen av jødene var et viktig tema i forbindelse med flere sentrale personligheter, og flere ganger vitnet jødene i rettsakene om grusomhetene både i Norge og i Polen. Videre ble Henrik Wergelands hyllet i anledningen av hans 100 års minne i Aftenposten av både nordmenn og jøder for hans humane innstilling i forhold til mennesker og jødene. Tross krigens skrekkelige utslag var det ifølge Birger Pernkow fra svensk israelsmisjon, som svar på Aftenpostens spørsmål om hvordan det gikk med antisemittismen, en økende antisemittisme i verden. Selv om krigen var slutt og nazistene overvunnet var jødernes situasjon fremdeles desperat. Jødernes verdenskongress anmoder myndighetene i Norge til å ta inn like stort antall jøder som de mistet. Myndighetene bestemmer derimot at antallet blir begrenset til 600. Imidlertid kom bare 400. De får seg fort jobb og leiligheter blir ferdigstilt i 1948. Israelsmisjonen ønsker også å vise godhet og tar imot 47 jødiske barn i to omganger for å gi dem et godt 3 måneders opphold. Aftenposten

inntar en sympatisk tone når de rapporterer om hendelsen, men bemerker at de er gode på svartehandel.

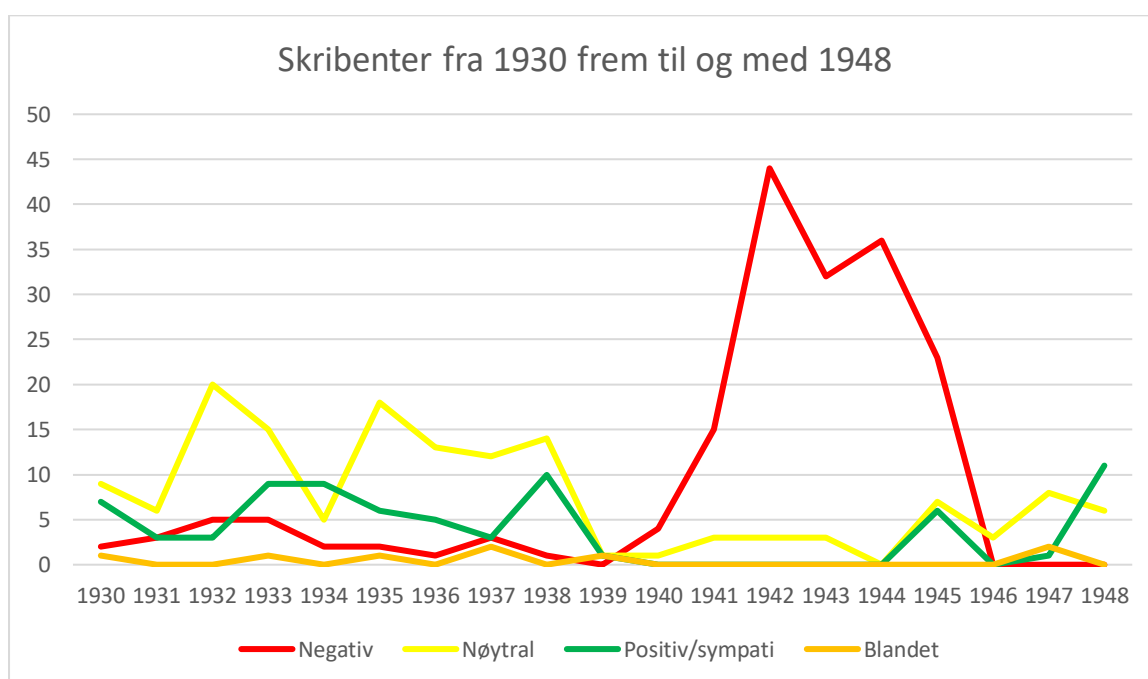
Andre artikler som viste Aftenpostens standpunkt viste at Aftenposten i sine artikler kunne konseptualisere antisemittisme og stilte seg kritisk til antisemittisme og positivt til dem som kjempet imot dette. Imidlertid tilsluttet Aftenposten seg til nasjonalistiske tyskeres forklaring om jødisk dominans i Weimarrepublikken. I tillegg publiserte Aftenposten stoff som forfektet rykter med konspiratoriske undertoner. Samt viste Aftenposten en motvillig holdning til å ta imot jødiske flyktninger. Etter krigen kom det klar sympati til syne i spalten «Dagens ekko» både i forhold til hvordan jødene hadde blitt behandlet og den kritiske stillingen i Palestina.

I de humoristiske kommentarene og særlig i spalten «Blokk blad» ser en at jødene og stereotypien om jødisk pengebegjær blir brukt. Imidlertid er det skotten som får gjennomgå mest, han er så grådig at jødene sliter med å tjene penger. I spalten «dagens løp» ser en overaskende nok, at det ikke var før etter krigen at jødene ble karikert med negative stereotypier som «pengebegjærlige» og «uærlige», og karakteristikk innenfor «degenerert rase». I enkelte tilfeller ser vi at jødene blir omtalt positivt. I et kåseri om geniet blir jødene fremstilt som særlig velsignet med genier. Og i spalten «I dagens løp» i tiden før krigen ser en at jødene blir indirekte tatt i forsvar og godt omtalt. I to tilfeller blir to forskjellige blad med antisemittisk brodd sarkastisk gjennomgått. I det ene tilfelle «Ny front» latterliggjøres bladet som fremstilte jødene som en umiddelbar altomfattende fare for Norge. I den andre latterliggjøres NS ungdomsblad og dets hat mot jøder og enkelt banalt innhold. I en annen blir Georg Brandes vist sympati for det som blir sagt mot han. Og han blir beskrevet positivt som «den store ånd». Og i forbindelse med student olympiaden i ski blir jøden Louis Feinsilber, som skulle være taler, omtalt som «dyktig». Avgjørelsen om å bytte han ut blir latterliggjort da grunnen er at det vil være tyske deltakere.

Blant nekrologene (figur 10) finner en også overraskende nok et stort antall positive omtaler. Der de fleste var jøder innen kulturelle emner og noen få innenfor økonomi og politikk.

Kapittel 6: Skribenter

I forbindelse med Aftenposten fantes det en hel rekke forskjellige skribenter som hadde ulike ekspertkompetanse og ulike fokusområder. Disse var profilerte profiler som antagelig var viktige brikker i opinionsdannelsen. Enkelte gav et jevnlig bidrag og andre svært sjelden. I forbindelse med jødene var det enkelte som stakk seg ut. I politisk henseende var Anton Mohr en hovedfigur. Imidlertid var det de kulturelle skribentene som oftest skulle omtale jødene. I dette kapittelet er stoffet hentet fra både artikler og kronikker. Derfor vil grafen inneholde data fra begge disse kapitlene, men med utelukkende fokus på skribentene.

Figur 11 viser Aftenpostens skribentenes verdiladde artikler fra 1930 frem til og med 1948.

I grafen (figur 11) ser vi at det blant skribentene både er negative og sympatisk/positive holdninger til jødene. Vi ser at trenden holder seg. Det er flere sympati/positive artikler enn negative, bortsett fra i 1932. Sympati/positive artikler gjør et hopp i 1933 og 1938, 1945 og 1948. Hvor mye at det sympatiske og positive stoffet skribentene var ansvarlig for i kapittelet artikler er vanskelig å si ved å se på grafen på grunn av at flere av de positive artiklene er hentet fra kronikker. Men av negative artikler var det i 1933 samlet sett 18 negative, og skribentenes artikler utgjorde 5 stykker altså litt over 1/4. I 1938 var det samlet sett 5 negative artikler en av dem var skrevet av en skribent. Til sammen stod skribentene i periodene fra

1930 til 9.april 1940 og 8. mai 1945 frem til og med 1948 for 32,14 prosent⁴³² av alt det negative stoffet i kategorien artikler og 15,35 %⁴³³ av det positive/sympatiske stoffet. Som på de andre grafene ser det ut som at positivt ladde artikler forekom under naziststyret i 1944. Det er ikke riktig, en må se på punktet rett ovenfor årstallet. Skribentene spilte med andre ord en betydelig rolle for hvordan avisen fremstod. Jeg har gjort et lite utvalg selv om mye er tatt med. Jeg har tatt med skribentene som gjentatte ganger kommer med utsagn om jødene eller som gir klarere uttrykk for enten negative eller sympatisk/positive holdninger.

Anton Mohr

Anton Mohr var en velkjent handelshistorie og økonomiprofessor som hadde skrevet en mengde bøker om ulike økonomiske forhold rundt omkring i verden.⁴³⁴ Til sammen skrev han over 1300 artikler i Aftenposten der han også var utenrikspolitisk medarbeider fra 1920.⁴³⁵ Han var med andre ord en sterk bidragsyter i Aftenposten som skribent om forhold i utlandet. Wasberg skriver i boken «Aftenpostens hundreårsjubileum» at Mohr fulgte nøye med på hva som skjedde i Tyskland og derfor også kom med en «flengende kritikk» av jødeforfølgelsen. Som det skal vise seg så stemte dette, men han var heller ikke fri for stereotypiske forestillinger.

Han var sterkt begeistret over hva jødene hadde fått til nede i Palestinas ørkenlandskap siden Blafourdeklarasjonen i 1917. Det var deres «foretaksomhet» og «kapital» som hadde gjort dette mulig.⁴³⁶ De kunne etter hans syn innta samme posisjon som fønikerne hadde gjort før dem i sin tid.⁴³⁷ Han betraktet utviklingen på 1930-tallet som «vidunderlig, nesten ufattelig».⁴³⁸ Selv om han hadde en tydelig begeistring for landets oppblomstring og fornyede fruktbarhet så han ikke bare positive sider ved prosjektet. De som bodde der nå og hadde vært landets herrer i flere hundre år og fikk sin del av Mohrs forståelse samtidig som han påpekte forståelsesfullt jødernes historiske krav.⁴³⁹ Han sammenlignet fra

⁴³² Tallet har tatt med i betraktningen at dataene har med 1 negativ kronikk og har dermed trukket det fra regnestykket. $27 \cdot 1/84 \cdot 100 = 32,14 \%$

⁴³³ Tallet har tatt med i betraktningen at dataene har med 12 positive/sympatiske kronikker og har dermed trukket det fra regnestykket. $62 \cdot 1/404 \cdot 100 = 15,35 \%$

⁴³⁴ https://snl.no/Anton_Mohr 05.01.2019 kl. 19.46

⁴³⁵ «100-årsminne om en globetrotter» i Aftenpostens nr.65 08/2-1990 og <http://runeberg.org/hvemerhvem/1948/0367.html> 15.04.2019 kl.16.55

⁴³⁶ «'ett' eller 'det' kampen om jødernes nasjonale hjem» i Aftenpostens nr.586 15/11-1930

⁴³⁷ «Efter 2700 års dvale. Palestinas renaissance» i Aftenpostens nr.478 21/9-1935

⁴³⁸ «Palestina» i Aftenpostens nr.305 20/6-1936

⁴³⁹ «Zionismen» i Aftenpostens nr.274 04/6-1938 og «'ett' eller 'det' kampen om jødernes nasjonale hjem» i Aftenpostens nr.586 15/11-1930

palestinernes synspunkt med et scenario der et folk nå skulle komme og kreve Norge med en tilknytning og historie som ligger århundrer før vikingkongene.

Også Anton Mohr var preget av sin tid og en kan både se og ane klare tendenser til stereotypiske forestillinger om jødene. I en artikkel⁴⁴⁰ om inntrykk fra Østerrike skriver han litt om avisen i Wien. Han mente at jødene «behersket» avisene på grunn av sine «pengemidler» og derfor hadde avisene også en antitysk innstilling. I Mohrs artikkel ser det ut som om han mener det er typisk jødisk å skaffe seg kontroll på avisene med rike pengemidler. Indirekte ser vi en anelse/tendens til stereotypiene den «pengebegjærene», «maktbegjærene» jøde, og kan tydelig se den «skyldige» jøde. Som vi har vært inne på tidligere var det sant at avisene i Wien var dominert av jøder, men det var også en av de åpne karriereveiene en jøde kunne ta som ikke ble uproblematisk på grunn av sitt jødiske opphav. Det var også et poeng at avisene i Østerrike var underlagt kontroll av diktaturet som ikke var særlig begeistret for Hitler. Det var ikke den eneste gangen han påpekte jødernes angivelige penge og presse-makt. På en sionistkongress i 1939, før okkupasjonen av Polen, hevder Mohr at jødene i sin resolusjon⁴⁴¹, uten debatt, sverget Hitler «evig uforsonlig fiendskap» og at alle jøder, med alle «midler», måtte «motarbeide Hitler». Han var, ifølge Mohrs fremstilling av kongressen, et farlig rovdyr som måtte drepes. Dette mente Mohr ville få «adskillig» betydning siden man viste «hvilken uhyre vitt forgreinet innflytelse jødene utøver, så vel innen den internasjonale storfinans, som innen pressen i mange land». Samtidig påpekte han at kongressmedlemmene «like fullt» ikke ante at England og Frankrike skulle gå til krig på Tyskland to uker senere for å «virkeliggjøre det samme program». En kan ane en forestilling om at jødene skulle være i stand til å lede den internasjonale politikken i flere land dit de ønsket. Det insinueres her at jødene kunne ha noe med krigens utbrudd å gjøre. Samtidig som det gjøres «stuerent» med å hevde at de sionistkongressmedlemmene ikke visste hva som ville skje og en rekke andre forståelsesfulle utsagn om jødene som tas opp lenger nede. En kan så vidt ane stereotypiene den «maktbegjærene» og «skyldige» jøde. Mohr fikk tilsvaret fra en leser med navnet Leo Hersson som virket dels provosert. Han hevdet at han selv hadde vært på sionistmøte og at den påståtte resolusjonen var helt gal, og har «aldri vert behandlet eller vedtatt i kongressen». Mohr beklaget seg om informasjonen skulle være feilaktig. Han forsvarer artikkelen med at han leste om resolusjonen både i den italienske avisen Corriera delia Sera og i The Times. Videre hevdet han selv at han hadde en «varm sympati for det jødiske folk» og deres

⁴⁴⁰ «Østerrikske inntrykk» i Aftenpostens nr.296 16/06-1934

⁴⁴¹ «Hitlers farligste fiender» i Aftenpostens nr.492 30/9-1939

«heroiske kamp» for å gjenreise Israel. Samtidig som han understreket at han hadde engasjert seg sterkt for å kartlegge jødernes «tragiske» situasjon.⁴⁴²

I en artikkelserie i 1938 om jødene, der den første artikkelen het «Diaspora»⁴⁴³, kommer det også til uttrykk hva Mohr tenkte om hvilken innflytelse jødene hadde. Han løftet frem innvendingene folk hadde mot pressens iakttagelse av jødene. Enkelte mente nemlig at jødene var altfor få, og at det på den måten er et faktum at det «rår en trang til å overvurdere den økonomisk og sosiale innflytelse» som de utøvde. Dette mener Mohr «holder kun delvis stikk» og viser til andre folk av lav tallmessig styrke og deres innflytelse i historien. Med andre ord trengte det ikke være tilfelle at man overvurderte jødernes makt – tanken om den mektige jøde var på ingen måte fremmed. Mohr var heller ikke fremmed for å tilskrive negative kvaliteter til jødene som kollektiv gruppe. Artikkelen «Det gule Hjul»⁴⁴⁴ gjentok han, nesten ordrett, noe av det han fortalte om jødene i den siste artikkelen om jødernes historie i 1933.⁴⁴⁵ Her tok han for seg utfordringene jødene hadde i middelalderen, at de ble isolert og forfulgt, religiøst og økonomisk. Dette blir også forklaringen til hvorfor de er blitt den «jødetypen» som de er blitt. De var, ifølge Mohr, blitt henvist til et ensidig studium av Talmud, og blitt skjermet og upåvirket av andre strømninger, noe som har resultert i å gjøre dem «spissfiendtlige» på bekostning av andre «verdifulle» egenskaper. Det var, ifølge han, denne «egenartede jødetype» som vekket uvilje i hans samtid. Også trekker han frem pengeutlåneren Shylock fra Shakespeare som et eksempel på denne jødetyper. Vi ser et klart eksempel på Mohrs forestilling om jødene som «pengebegjærene» og dels «skyldige». Under okkupasjonen skrev Mohr bare en artikkel for Aftenposten om jødene, og jødene kom ikke godt ut i den. I omtalen av Amerikas politiske sammensetning skriver han:

Bare i New York bor det i dag 1,6 millioner jøder (d.v.s.ca. 4 ganger så mange som hele Palestina ½ russere. Osv, osv). Men det vil atter si at vi her har for oss sluttede fremmede kolonier av en slik tallmessig styrke at de virkelig betegner en alvorlig fare for samfunnsenheten. Disse mange millioner orientaler og slaver som har fått amerikansk statsborgerskap uten å ha noe som helst kjennskap til De Forente Staters historie, dets tradisjoner og idealer, de utøver i dag en sterk og som det ofte viser seg skjebnesvanger innflytelse også i amerikansk politikk. Det er ikke Georg Washingtons

⁴⁴² «Veklager og resolusjoner fra den 21. Zionistkongress» i Aftenpostens nr.500 05/10-1939

⁴⁴³ «Diaspora» i Aftenpostens nr.251 21/5-1938

⁴⁴⁴ «Det gule Hjul» i Aftenpostens nr.262 28/5-1938

⁴⁴⁵ «Jødene» i Aftenpostens nr.250 20/5-1933

og Lincons ektefødte landsmenn, det er et konglomerat av folk fra alle Europas land hvis røst vi i dag hører fra hinsides havet⁴⁴⁶

Mohr sikter til jødene i tillegg til russerne (som også kunne være jøder) som var kommet til USA. Og etter hans syn hadde det hatt en sterk og negativ innflytelse på amerikansk politikk. Mohr viser her en forestilling om den «skyldige», «nasjonsfiendtlige» jøde. Denne var så «god» i den nye redaksjonens øyne at den ble publisert igjen over to år senere.⁴⁴⁷ Redaksjonen mente den hadde fått fornyet aktualitet ettersom «amerikanerne har rykket Europa nærmere inn på livet».

Det viser seg også at Mohr hadde et negativt syn på raseblanding, også mellom jøder og europeere. I en artikkel om den Portugisiske diktatoren Oliveira Salazar beskriver han det portugisiske folket som «hverken dyktige eller kraftig».⁴⁴⁸ Mohr peker på raseblandingen som årsak. Det var blandet for mye blod mellom arabere, negrer og jøder gjennom århundrene. Det er tydelig at stereotypien om jøden som «degenerert rase» er virksom.

Imidlertid hadde Mohr ofte en medfølende, sympatisk og til dels positiv innfallsvinkel til jødene. Allerede 6. mai 1933 refset han det tyske rikes fremgangsmåte i artikkelen «Det tredje rike»,⁴⁴⁹ og balanserte på den måten inntrykket Aftenpostens leder hadde skrevet en måned før. Han karakteriserer Hitlers maktbruk ovenfor jødene som «verre enn en forbrytelse, det er en feil» og brukte ordene «brutale jødeforfølgelser». Og han mente det tyske folk hadde tapt det meste av den sympatien de hadde opparbeidet seg under sine problemer etter første verdenskrig. Han karakteriserte nazistenes tiltak og gjerninger som innebar demonstrasjoner, knebling av pressen, avskjedigelser, og fengsling av annerledestroende for en «en mentalitet for i ikke å si brutalitet og et barbari de fleste av oss trodde tilhørte lengst svunne tider». I artikkelen «Jødene»⁴⁵⁰ syv dager senere går han gjennom jødenes historie og forfølgelser som igjen hadde fått aktualitet. Her uttrykker han sympatisk at «overalt har de blitt forfulgt, overalt har de blitt hatet, overalt har de blitt sett ned på som dem der korsfestet Kristus, intet folk har lidt som dem, intet folk er blitt baktalt som dem, men intet folk har heller som dem visst å bevare sin nasjonalitet og sin tro uberørt av alle påvirkninger» videre omtalte han dem som «det ulykkelige folk». Han forklarer hvordan jødene var blitt brukt som syndebygg i middelalderen og hvordan Europas folk kunne enes om dette om ikke noe som helst annet.

⁴⁴⁶ «Eksisterer Amerikanerne?» i Aftenpostens nr.574 30/11-1940

⁴⁴⁷ «Eksisterer Amerikanerne?» i Aftenpostens nr.323 17/7-1943

⁴⁴⁸ «Salzar» i Aftenpostens nr.63 03/2-1940

⁴⁴⁹ «Det tredje rike» i Aftenpostens nr.226 06/5-1933

⁴⁵⁰ «Jødene» i Aftenpostens nr.239 13/5-1933

Det fantes nemlig ingen «grenser for ydmykelser og trengsler man kunde la Kristi mordere vedvares». I same artikkel slår han fast hvor dyktige jødene var i Spania da muslimene regjerte der. Fjorten dager senere i en artikkel der han øyner håp om fred og sinsberoligelse fra Hitlers side,⁴⁵¹ gjentar han hva han synes om Hitlers behandling av jødene «Visselig har Hitler styre allerede begått mange tåpelige handlinger – fremst blant dem de likeså ondartede som ukloke jødeforfølgelser» og han håpet at «dette uhyggelige intermeso nu er forbi».

I artikkelen «Det gule Hjul» fra artikkelserien i 1938, gjentar han noe av det han sa i den første artikkelen om jødernes historie i 1933 og slår fast at Spania mistet sine «dyktigste og mest arbeidsomme mennesker» da de utviste dem på slutten av 14 – hundretallet og at de på den måten led et «fryktelig tap». Han påpeker også i denne artikkelen, på medfølende vis, at jødene hadde fått skylden for det meste av det som gikk galt i samfunnet som pest, jordskjelv og krig, og kalte menneskene i middelalderen for «uvitende og religiøst fanatiske». Han trekker også frem praksisen med en gul jødisk merkelapp – innført av pave Innocens III i 1215 – og trekker linjen frem til han samtid og teaterstykket «Professor Mamlocks utgang». Teaterstykket ønsker å vise frem antisemittismen i Tyskland og jødene var utstyrt med slike merker.⁴⁵² Mohr kaller stykket for «uhyggelig».

Bortsett fra året 1933, var 1938 det året da Mohr skrev flest artikler om jødene. Hans medfølelse overfor jødernes situasjon kom klart frem i april da han i en artikkel om Negev ørkenen i Palestina karakteriserte tiden som «ubarmhjertig» og understreket at selv i jødernes «hjemstavn» får bare et begrenset antall komme inn.⁴⁵³ Etter Krystallnattens herjinger skriver Mohr igjen sympatisk overfor jødene.⁴⁵⁴ Han kaller jødeforfølgelsen for «vitenskapelig grusomhet» og det «verste» var at jødehatet så ut til å smitte og sikter til Italia og Frankrike. Da en Franskmann hevder at jødeforfølgelsen kom til å bli verre i Frankrike fordi jødernes «innflytelse og makt» var mye større i Frankrike enn i Tyskland, uttrykker Mohr et håp om at disse «triste spådommer ikke blir virkeliggjort». Han spør medfølende hvor de skal vende seg hen. Fordi ingen ville ta imot jødene og spesielt ikke de jødene av typen «White collar workers».⁴⁵⁵ Mohr uttrykker det som en «ulykke» at det nettopp er i denne type arbeidsgruppe jødene befinner seg – «alt bare ikke bønder». I samme artikkel som han

⁴⁵¹ «En statsmann?» i Aftenpostens nr. 261 27/5-1933

⁴⁵² Det å merke jødene var ikke praksis på denne tiden. Men nazistene hadde søkt om å få gjennomslag for denne praksisen og det ble en realitet ikke lenge etter.

⁴⁵³ «Negev et glemt land» i Aftenpostens nr.190 16/4-1938

⁴⁵⁴ «Et hjem for jødene» i Aftenpostens nr.582 19/11-1938

⁴⁵⁵ «White collar workers» er en betegnelse på intellektuelle, forretningsfolk, leger, advokater som arbeider i en kontorsetting. Og står i motsetning til «blue collar workers» som er industriarbeidere og arbeider med hendene.

insinuerer jødernes del i ansvaret for krigsopphisselse⁴⁵⁶ kaller han den antisemittiske propagandas konsekvenser for «uhyggelige frukter». Og jødernes «fanatiske» anti-Hitlerske stemning for «naturlig». Og at jødene nok aldri har opplevd større «trengsler» gjennom sin «tusenårige lidelseshistorie» enn nå. I 1940 uttrykker Mohr seg medlidende til bestemmelse om det jødiske reservatet i Lublin «Men hva skal de ulykkelige mennesker leve av?».⁴⁵⁷

Selv om Mohr som regel hadde en sympatisk og positiv innfallsvinkel i omtalen av jødene, viser det seg også mer eller mindre tydelige stereotypier om jødene som «pengebegjærene», «skyldige», «degenerert rase» og «nasjonsfiendtlig». Han hadde et ønske om å forklare «jødetypen» som ble definert negativt, og på den måten peke på at det var Europas egen feil at jødene var blitt som de var. Mohr befinner seg, med denne dobbeltheten, med andre ord innenfor begrepet «sivilisert antisemittisme» med en sympatisk dreining.

Christian Ihlen

Christian Ihlen var en prisbelønnet professor i teologi og skrev av og til i Aftenposten angående Israelsmisjonen hvor han var formann.⁴⁵⁸ I Aftenposten kommer det til uttrykk sympati for jødene. For ham var jødene mennesker som han sterkt ønsket skulle bli kristne «det ville bli en rikdom for verden».⁴⁵⁹ Og den kristne kirke, mente han, hadde i «høy grad forsømt sin kjærlighets og misjonsplikt» og i stedet forfulgt og hatet dem.⁴⁶⁰ Han hadde også både positive og negative tanker om jødene. Han hevder at jødene ofte er radikale og ofte kommer i lederposisjon i «kraft av sin begavelse». Når alt det jødiske var tatt bort fantes det på bunnen «noe mer eller mindre antikristelig». Men han mener at det negative ofte overdrives. Han påpeker at de ofte er filantroper, idealister, nøysomme og familiekjære som ønsker en «edel menneskelighet». Hans motstand mot jødeforfølgelsen kommer på trykk i 1935 og fremhever i samme vending kirken som jødens sanne venn og som den eneste stemme som taler Hitlers rasedyrkelse og rasekamp imot. En kan ane en viss glede over at jødene vender seg til de kristne i disse krisetider – nesten som om krisen skulle være etter Guds plan.⁴⁶¹ 15. mars 1938 oppfordrer han til å tenke på jødene og Israelsmisjonen som en anledning til «vise kjærlighet og forståelse overfor jødene rent menneskelig sett».⁴⁶² Etter

⁴⁵⁶ «Hitlers farligste fiender» i Aftenpostens nr.492 30/9-1939

⁴⁵⁷ «Et ulykkelig land» i Aftenpostens nr.11 06/1-1940

⁴⁵⁸ https://snl.no/Christian_Ihlen 24.02.2019 kl.13.38

⁴⁵⁹ «Et bortglemt håp» i Aftenpostens nr.107 28/2-1931

⁴⁶⁰ «Israelsmisjonens hjemmemisjon» i Aftenpostens nr.122 07/3-1932 og «Israelsmisjonen» i Aftenpostens nr.128 10/3-1936

⁴⁶¹ «Fra den moderne jødeverden» i Aftenpostens nr.224 04/5-1935

⁴⁶² «Tenk på jødene» i Aftenpostens nr.133 15/3-1938

Krystallnatten skrev Ihlen varmt sympatisk om jødene som var i denne «svære nød og krise» og «skrikende nød og rådløshet». Selv om de konsentrerte seg om evangeliearbeidet kunne de ikke annet enn også å hjelpe og vise «kristelig og menneskelig hjertelag» i disse tider og oppfordret til pengegaver og «kjærlig bønn» til dette formål.⁴⁶³ Etter krigen hevder Ihlen, i et forsvar for kirken som blir beskyldt for å laget grunnlaget for antisemittiske holdninger, at en ikke kan legge skylden bare på den ene part. For selv om jødene hadde mange gode sider, hadde de også en rekke negative som gjorde at antisemittismen angivelig slo rot. De hadde ifølge Ihlen en «opptrevjende skepsis som ofte har gjort dem til førere for alt som bryter ned, og er pågående og hensynsløse i livskampen, noen av dem med liten ansvarsfølelse for det land hvori de bor». Dette var et resultat av måten de hadde blitt behandlet på og han forklarer de angivelige negative attributtene på den måten.⁴⁶⁴ Bilde av den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige» jøde blir klart. Christian Ihlens holdninger kan kategoriseres som «sivilisert antisemittisme» med en sympatisk dreining.

David Abrahamsen

David Abrahamsen, forfatteren av boken *Jeg er jøde* skrev av og til artikler for Aftenposten. Abrahamsen skrev forståelig nok utelukkende positivt og sympatisk om jødene.⁴⁶⁵ Like etter Krystallnatten den 16.november 1938 skriver han:

foregår dette i 1938 eller i middelalderen. Nei, det er sant, det foregår nu, nu i dette øyeblikk, i vår egent tid, i en tid som fremfor noget annet århundre er blitt kalt kulturens og civilisasjonens århundre... Finnes det ikke respekt for det sanne, gode og det skjønne, er det barbariet som hersker. Da er det urettens rett som dominerer.

Fremstillingen bærer preg av å komme fra en opprørt skribent som observerer det som skjer med vantro. Medfølelsen og sympatien kommer til uttrykk gjennom fordømmelsen.

⁴⁶³ «Fra den norske Israelmisjon» i Aftenpostens nr.573 15/11-1938

⁴⁶⁴ «Kirken og jødene» i Aftenpostens nr.173 17/4-1947

⁴⁶⁵ «Den ensomme mann i Kairo. Maimonides – Moses ben Maimon – et åttehundreårsminne» i Aftenpostens nr.573 13/11-1935, «Jødene i Norden» i Aftenpostens nr.273 04/6-1938 og «Mennesker» i Aftenpostens nr.574 16/11-1938

Harry Fett

Harry Fett var en norsk kunsthistoriker med doktorgrad, riksantikvar, tidsskrifts stifter og fabrikkeier.⁴⁶⁶ Han var godt til stede i offentligheten og skrev av og til artikler i Aftenposten. I en artikkelserie på vårparten 1932 kom han inn på temaet antisemittisme. Han beskrev Stalin og Trotskij's fiendskap i den andre artikkelen «Moderne revolusjonsteknikk. II Stalins hvite garde».⁴⁶⁷ Han forteller hvordan Stalin bruker antisemittismen til å holde på makten og skyve fra seg Trotskij og «andre ledende isrealitter» som Zinovieff og Kamenief. Og det på tross av at antisemittisme var «erklært en kontrarevolusjonær forbrytelse» og ble hardt straffet. Det var etter Fetts syn at en tilbakegang til «stats-antisemittismen». Han skriver videre:

På dette punkt møttes ikke bare Stalin og Stolypin, men også som bekjent Stalin og Hitler. I massenes øyne forblev Trotski jøde med den forfulgte jødes uhemmede hovmodighet, grusomhet og hevnlustne vilje. Dette spesialkorps blev likefrem en skole i antisemittisme, og enhver jøde ser nu Menjenski en revolusjonær. De blir systematisk fjernet fra armeen, fagforeningene og partibyråkratiet

En ser her en form for konseptualisering av antisemittisme. Hans omtale fremstår på den måten med en bevissthet som i ikke kan knyttes til negativitet mot jødene, men heller tvert imot en distansering fra antisemittismen, og en objektiv observasjon av realiteter. En annen skribent Karl Arnold hadde også allerede i 1930 holdt frem at kommunismen var fiendtlig mot alle religioner inkludert jødedommen.⁴⁶⁸ Det er likevel interessant å se at det alt tidlig 1930 årene i Aftenpostens spalter, identifiseres statlig antisemittisme i Russland, som fremdeles hadde en forståelse av at lederne i Sovjet var jøder. Noe av årsaken kan være kontrære nyheter som fremhevet noe annet. En av dem ble publisert i Aftenposten som handlet om at jødene skulle komme godt ut av det i Russland ved stor mobilisering av hjelp fra andre jøder.⁴⁶⁹ Det ble møtt med forvirring da Aftenposten registrerte at jøder skiftet navn i 1936 i sovjet.⁴⁷⁰ Fett viser i sin neste artikkel kalt «Moderne revolusjons-teknikk. III i Wasrschau⁴⁷¹ og Berlin»⁴⁷² at han anså koplingen jøde-sovjet som noe naturlig «I august 1920

⁴⁶⁶ https://snl.no/Harry_Fett 11.03.2019 kl.16:00

⁴⁶⁷ «Moderne revolusjonsteknikk. II Stalins hvite garde» i Aftenpostens nr.209 27/4-1932

⁴⁶⁸ «Kristendomsforfølgelse i Russland. Ingen rettsbeskyttelse for medlemmer av religiøse samfunn» i Aftenpostens nr.70 08/2-1930

⁴⁶⁹ «Jødepropaganda for å få USA til å anerkjenne sovjet. En fanatisk plan» i Aftenpostens nr.617 05/12-1932.

⁴⁷⁰ «Vanskelig å være jøde i sovjetparadiset?» i Aftenpostens nr.92 20/2-1936

⁴⁷¹ Warschau var det tidligere norske navnet på det en i dag kaller Warszawa

⁴⁷² «Moderne revolusjons-teknikk. III I Warschau og Berlin» i Aftenpostens nr.211/4-1932

stod Trotskys arme foran Warschaus porter. I Warsschaus forstad var 300 000 jøder som bare lyttet til slagets larm og ventet på å gjøre revolusjon». Selv om kommunisme var noe som en del jøder trakk mot, så kommer det frem at han anså omtrent alle⁴⁷³ i Warschau som kommunister og berett til revolusjon mot landet sitt. En ser med andre ord et uttrykk for stereotypien «kommunistjøden» en strømning innen den «fremmed ideologiskapende» jøde. Videre ser vi at de fremstilles som kollaboratører en strømning innen den «uærlige» jøde. På den måten blir også den «nasjonsfiendtlige» jøde klar. En ser med andre ord en form for «sivilisert antisemittisme» med draging mot det negative.

Per Faye Hansen

Per Faye Hansen var generalsekretær for Karmel. 21. juni 1948 publiserte Aftenposten artikkelen hans med navnet «Kristenheten og staten Israel»⁴⁷⁴. Foranledningen er selvsagt krigen mellom jødene og araberne siden britene trakk seg ut av Palestina 15 mai. Hansen viser i denne artikkelen en klar sympati med jødene. Han klager på hvordan araberne har fått rustet opp mens FN har vært maktesløse. Han betegner det som et «under at jødene har klart seg så godt» da de på dette tidspunktet holdt mere område enn de var tildelt. Videre kritiserer han noen kristne for deres holdning til jødene.

Noen kristne er opptatt med å slynge ut over oss alt det negative og ufordelaktige som kan finnes fram om sionismen og Palestina-jødernes heroiske kamp. Vi får særlig høre hvor intolerante de er med kristne ledere og hvor irreligiøse og fanatisk rasebevisste sionistene er. Sionismen har mer skadet jødene enn gagnet dem, ja, er egentlig deres største ulykke. Slik taler ledende kristne offentlig i en Israels skjebnetid, hvor sionismens imponerende innsats gjør mange kristne til skamme.

Han gjør en klar stillingtagen til fordel for jødene og sionistene og i forlengelse av dette sympatiserer med dem. Han påpeker videre at sionismen er en «verdslig» og «nasjonalistisk» bevegelse hvor de fleste ledere ikke har noen intensjoner om å gi «rasen» eller «religionen» noe fortrinn. Han tar også stilling til ortodokse jøders fordommer som ikke enkelt ryddes bort og da med tanke på både «tidens løp» og de «siste 10 år». Videre kritiserer han også kristne jøder som flykter fra «sitt ansvar» for den «nasjonale kampen» samtidig som han berømmer

⁴⁷³ «Hvor finnes det flest jøder?» i Aftenpostens nr.129 12/3-1930

⁴⁷⁴ «Kristenheten og staten Israel» i Aftenpostens nr.279 21/6-1948

dem som blir. Til slutt kommer han med en formaning om at «veien til opparbeidelse av ny tillit for kristennavnet blant jøder går ikke gjennom negativ kritikk og fordømmelse, men gjennom tålmodighet hverdagskristendom i praksis innsats for land og folk».

C. J. Hambro

Carl Joachim Hambro var en svært profilert mann. Han var journalist og sjefredaktør i Morgenbladet og var Norges fremste parlamentariker på første halvdel av 1900-tallet. Han var Høyres parlamentariske leder fra 1926-1957 og var stortingspresident i to perioder fra 1926-1933 og 1935-1945. Han var også ansvarlig for kongens og regjeringens flukt da Norge ble angrepet. Hambro var kristen, og av jødisk avstamning. Hambro skrev ingen artikler om jødene i Aftenposten i den utvalgte perioden før etter krigen.

Den 5.juli 1948 publiserte Aftenposten Hambros første artikkel i en artikkelserie på tre om flyktningproblemet som var enormt etter krigen. FNs generalsekretær hadde anmodet Hambro om å studere det internasjonale flyktningsspørsmål og komme med raskest mulig anbefalinger til den raskest mulige løsning på problemet. Hambro har reist i alle landene med flyktningleirer i Europa og formulert en rapport som skal danne grunnlaget for FNs økonomiske og sosiale råds møte i Genève i juli dette året. I Artikkelen beretter han om reisene og det han mener om saken. Alle artikkelen viser sympati med jødernes fortvilte situasjon. Han er strengt saklig om problematikken, men viste også en empatisk tilnærming. Den første artikkelen⁴⁷⁵ hadde en tydelig sympati:

Flyktningene er mennesker og ikke tall. Og når vi leser de uhyggelige oppgaver over de hundretusner om ennu er innesperret i leire i land som har forfulgt dem, og som de frykter og hater, må vi se dem som individuelle tragiske menneskeskjebner og ikke som statistikk. Deres problem er ikke først og fremst et finansielt problem, ikke en gang et sosialt. Det er lidelsens, et nedverdiggende håpløshetens problem.

Han trekker videre frem to eksempler på flytninger, en jøde og en polakk. Han skriver at ingen av disse tilfellene var «ekstreme», men «multipliserer man deres tilfelle med en million» ville man få en svak forestilling av flyktningproblemet. I den andre artikkelen⁴⁷⁶ er

⁴⁷⁵ «Flyktningproblemet i Europa» i Aftenpostens nr.305 06/7-1948

⁴⁷⁶ «Flyktningproblemet i Europa» i Aftenpostens nr.303 05/7-1948 På grunn av feil ble artikkelen publisert før den skulle «Flyktningproblemet» i Aftenpostens nr.307 7/7-1948

den empatiske tilnærming til syne i forhold til flyktning barna til både jøder og andre folk «Og der var tusener av barn, hvis nasjonalitet ikke uten videre lot seg bestemme, barn som var bortført fra sine hjem eller hadde vært med sine flyktede og eller senere forsvunne – foreldre, før de ennå hadde lært å snakke». Den tredje artikkelen⁴⁷⁷ fortsetter sympatien å vise seg:

Etter alle farer de har utstått, og lidelser de har gjennomgått, er de nu i relativ sikkerhet. De er ikke utsatt for noen mishandling, de har et slags tak over hode: De vet at de får mat. Mange, mange har vært jagd som dyr. Nu er jakten over. Men de er ennå ikke falt til ro. De har den store skjelven. De er vant til å skjule seg, og tør knapt våge seg utenfor leirene. De er engstelige for å bli flyttet: De tør ikke selv foreta seg noe som helst aktivt for å bli overført til nytt land: de har bare en lengsel: å få være i fred - å leve ubemerket, å være forsvunnet.

Bilde som males av flyktningene er preget av skrekk og traumer – de er merkede mennesker. Hambro forteller også positivt om den jødiske rases langtekkelige utholdenhet «Av og til kan en liten episode i et eiendommelig glimt gi en forestilling om denne besynderlige vitalitet hos den enkelte og hos rasen – og om århundrenes historie». Det kommer med andre ord sympati og en positiv bemerkning om rasen.

Kultur- og litteratur skribenter

Disse skrev ofte anmeldelser, omtaler eller kronikker i forhold til litteratur, teater, film eller tidsskrifter. En anmeldelse inneholder ofte et referat, vurdering og kommentar til et litterært eller kulturelt fortellende produkt som litteratur, teaterstykke, film etc. En kronikk anmeldte eller omtalte kanskje en bok eller kommenterte flere bøker. Aftenposten hadde en rekke faste anmeldere for avisen og flere av dem anmeldte et produkt produsert av en forfatter med jødisk avstamning, eller refererte til jødene på en eller annen måte. Her tar vi for oss Anders Stilloff, Anton Rønneberg, Finn Halvorsen, Kristian Elster, Arne Kildal, Fredrik Paasche, Kristian Haug og Øyvind Anker.

⁴⁷⁷ «Flyktningproblemet i Europa» i Aftenpostens nr.311 09/7-1948

Anders Stilloff

Anders Stilloff var teateranmelder i Aftenposten fra 1925 til 1937.⁴⁷⁸ Hans anmeldelser var som regel merket med hans initialer A.S. I forbindelse med sine teateranmeldelser omtalte han ofte jødene, og svært ofte var det med et negativt tilsnitt. Den første anmeldelsen som refererte negativt til jødene var anmeldelsen av «Gaten og Huset». Den jødiske rollen i stykket blir spilt av en nordmann. Stilloff mener han spiller den godt og legger til «hvor man blir spart for det outerte⁴⁷⁹ teaterjødevesen» – noe han tydelig vis mener er en lettelse.⁴⁸⁰ En ser en tydelig aversjon mot jødene som annerledes på en negativ måte og en ser dermed at han går rundt med forestillinger innenfor «degenererte rase». Den neste anmeldelsen kom, 23. juni samme året, og den var ikke positiv.⁴⁸¹ Han klaget på idealismen som hadde forsvunnet fra diktningen, og at det var pengene, rikmennene, demoralismen som diktet isteden for de som hadde følt «kallet». Han kalte dagens produkter for «kunst forfalskninger», «dusindramatikk» «forferdelig» og «forkastelig». Han så på dramatikken fra USA som en «invasjon» og skriver oppgitt at «Man skulle tro Europa hadde mer enn nok med de skandaløse jødefilmene som tvinges inn på oss». Han klaget videre på at «nå følger dramatikken og novellemagasinene etter». Selv om jødiske filmgründere gjorde seg svært gjeldende i den stadig utviklende underholdningsindustrien⁴⁸² så er det helt klart at vektleggingen av jøde sammen med det skandaløse og de negative karakteristikkene kan knyttes til stereotypien den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige». Det som ble regnet som «forkastelig» på denne tiden forholdt seg til en ganske mye mer ømfintlig målestokk enn i dag. Og om en jødisk produsent laget en «skandaløs» film, så laget en annen en «oppbyggende» til og med kristelig.⁴⁸³ Videre samme året fortsatte han i samme stil. Den 28. august anmeldte han jøden Stefan Zweigs stykke «den fattiges lam». Da han kritiserer stykket og Zweigs stil for å være «mere intellektuell og arrangerende enn følende og innenfra utformede» og «flyter lett ut i det overflatiske» begrunner han det med «Det bunner i hans rase».⁴⁸⁴ Strømminger innenfor «degenerert rase» kommer igjen klart til syne. To år senere fremhever han igjen sin aversjon for jøder. Stykket «Brura frå Torosko» handler, som Stilloff påpeker, om «jødeforakt». Stilloff påpeker så at denne type stykke best passer best i land med svært fremtredende jødefordommer: «I land

⁴⁷⁸ https://snl.no/Anders_Stilloff 09.01.2019 kl. 20.38

⁴⁷⁹ Store norske leksikons definisjon: altfor utpreget

⁴⁸⁰ «Nationalteateret Elmer Rice. Gaten og huset» i Aftenpostens nr.29/2-1930

⁴⁸¹ «Teatersesongen» i Aftenpostens nr.315 23/06-1930

⁴⁸² Sachar 1992 s.362

⁴⁸³ Sachar 1992 s.366

⁴⁸⁴ «Nationaltheatret. Stefan Zweig: 'den fattiges lam'» i Aftenpostens nr.432 25/8-1930

hvor jødefordommen er fremtredende til fanatisme har kanskje 'Brura frå Torosko' sin misjon». Imidlertid er det i Norge annerledes «Men her hos oss, hvor jødene kan kravle sig frem til de høieste stillinger uten at noen av den grunn fortrekker en muskel, her har vi vanskelig for å avvinne emnet tilstrekkelig interesse».⁴⁸⁵ Han bruker ordet «kravle» som er negativt ladd. Det er noe små dyr og helst insekter gjør og gir dermed inntrykk av at det er noe han ikke liker. En kan også ane den forestilling om den «maktbegjærene» jøde. Noen måneder etter valget av Hitler i Tyskland skriver han om den jødiske Fritz Kortners tolkning av Shakespeares stykke «Kjøpmannen av Venedig»⁴⁸⁶ som sist var oppført på Nasjonalteateret i 1926. Stilloff var svært begeistret for tolkningen og Kortners evner. Stilloff hentet frem dette stykket siden tiden hadde skapt aktualitet. Den grådige og følelseløse jødiske figuren Shylock hadde fått en fremtredende rolle i Kortners tolkning. Selv om Kortner var av jødisk ætt ble ikke «Shylock», ifølge Stilloff, noen «propagandafigur». Han skriver:

Fra bifigur er han blitt hovedfigur og fra en løssluppen komedie er stykket blitt ikke så lite av en tragedie. Det er dette tragiske innslag som skaper aktualiteten – jødernes tragedie. I dette øieblikk står de kristne mot jødene som knapt nogensinne før. Det gjelder ikke en beskjeden pengesum, som en lettsindig knekt må ha for å greie opp i sine affærer. Ikke et pund menneskekjøtt til privathevn. Den styrkeprøve som nu foregår med Tyskland som midtpunkt, er en kamp om rasenes verdensherredømme.⁴⁸⁷

Stilloff har helt tydelig sympatier med Tyskland, og han ser det hele i fra et eskatologisk synspunkt der de kristne står mot jødene. Implisitt ligger det en forestilling om at jødene er svært mektige, tross sitt antall, i både verden og Tyskland og at det streves etter verdensherredømme. Forestillingen om den «maktbegjærene» kan anes gjennom fremstillingen. «Tragedien» han snakker om ser derfor ikke ut til å være knyttet til sympatier. Det ser heller ut til å være knyttet til jødernes vesen, for senere skriver Stilloff at Kortner understreker «tydelig det rasemessige tragiske med Shylock». Uansett viser han her tydelig en forestilling om jødene som «degenerert rase» i tillegg er Shylock selve stereotypien «pengebegjærene» jøde personifisert i en litterær figur, så den er også tydelig virksom her. En måned senere skriver han i forbindelse med nummeret «Jøde». Han synes nummeret var en «mesterlig utført satire». Det kommer ikke frem om satiren tar utgangspunkt i jødene eller

⁴⁸⁵ «Teatrene i julen» i Aftenpostens nr.658 27/12-1932

⁴⁸⁶ Gammelt navn for Venezia

⁴⁸⁷ «Fritz Kortner turneen. Shakespear: Kjøpmannen i Venedig» i Aftenpostens nr.257 26/5-1933

samfunnet rundt mot jøden. Men det han skriver etterpå kan tyde på at det var satire om samfunnet mot jødene uten at jeg har mulighet til å slå det fast. Han skriver:

Men jødenes stilling her i landet er sandelig ikke av den beskaffenhet at det behøver noget forsvars innlegg. Den uementerte påstand at fem tusen jøder i stillhet er sluppet inni Norge siden katastrofen i Tyskland skulde vel bl.a være bevis for vår toleranse og vår gjestfrihet har bestått prøven.

Selv om han betegner hendelsene i Tyskland som en «katastrofe» og hans fremhevning av vår «toleranse og gjestfrihet» kan tyde på sympati, så kan en fremdeles indirekte ane en form for uvilje. Sett hans tidligere uttalelser gir det også mening. Prøven har Norge bestått og trenger derfor ikke noe forsvars innlegg.⁴⁸⁸ Den uementerte påstanden blir oppklart tre dager senere – antallet jøder var feil. Imidlertid oppklarer han også holdningen til «katastrofen» Tyskland da han kaller det for «opprydningen i Tyskland», som hadde «sluppet femtusen jøder inn i Norge». Centralpass kontoret hadde betegnet ryktene som «fri fantasi». Det hadde nemlig ikke vært noen «invasjon av jøder til vårt land og det vil det heller ikke bli anledning til i fremtiden».⁴⁸⁹ En får inntrykk av at handlingene var berettiget – det var en opprydning. En ser derfor tendenser til forestillinger om den «skyldige» jøde. Stykket «Mamlocks utvei» skrevet av den jødiske Friedrich Wolf ble også anmeldt av Stilloff som ikke var særlig begeistret. Stykket tok utgangspunkt i den politiske utviklingen i Tyskland fra 1932-1933 som også var knyttet til jødene. Anmeldelsen maler et lite flatterende bilde av stykket. Han mener at det er et «tendensdrama», «stridsskrift» og ikke «berettiget» til å fremføres på nasjonalsenen. Det er derfor ikke mulig å få et rett bilde av situasjonen i følge ham. Han skriver også litt om jødenes forhold i Norge:

Stykket angår oss liksom ikke. Årsaken hertil er av sammensatt natur: Vi har ikke noget jødeproblem her til lands. De jøder som lever i blant oss blir behandlet som landets egne barn. De trives sikkert udmerket under den personlige frihet og den sociale aktelse de nyter. Det spørres ikke om jøde eller arier såsant man underordner sig landets lover, dets sociale og kulturelle forskrifter. Vi har heller ikke noget påtrengende nazistproblem. De store partier, like fra de konservative til de socialistisk-

⁴⁸⁸ «Det nye teater. Sisseners bar» i Aftenpostens nr.311 26/6-1933.

⁴⁸⁹ «De fem tusen jøder» i Aftenpostens nr.317 29/6-1933

kommunistiske, er samstemmig om å holde nazismen utenfor. Man mener at den passer ikke for et demokratisk og utpreget individualistisk folkeferd som vårt.⁴⁹⁰

Jødene i Norge hadde det med andre ord fint. De er verken en trussel eller blir truet. Det kommer også litt forståelse til syne da Stilloff forklarer bakgrunnen til Wolf. Men det gjør han også til en usikker kilde ifølge ham:

Men vi kan ikke sette oss ved hans føtter og ta imot belærelse om forhold mellom ham og det tyske rike. Han er i for høi grad part i saken. Vi venter ikke å få den saklige tilrettelegging vi trenger for å kunne gjøre oss op en rettfærdig mening. «Professor Mamlocks utvei» er et stridsskrift i dramatisk form. Den er rettet mot et kulturfolk, en vennligsinnet nasjon som vi intet har utestående med og ikke ønsker å forurette i tanke, likeså lite som i handling. Dette bestemmer vårt standpunkt til Friedrich Wolff og hans drama, sammen med vårt syn på stykkets litterært-kunstneriske verd.

Stilloff har tydelig mer sansen for sin forståelse av det tredje rike enn det bilde stykket malte på den nasjonale senen. Det er interessant at Stilloff bruker ordet «vårt» i siste delen som om at hans syn også var avisens mening om saken – noe det også var. Siden anmeldelsen var skrevet bare noen måneder etter Nürnberglovene aner vi også at de ikke ble tatt ille opp. I den siste ladde anmeldelsene til Stilloff hadde han fremdeles en negativ vinkling, men mildere og mer positiv. I anmeldelsen av «Innenfor murene» av Henry Nathanson får forfatteren skryt. Han skriver:

Det er en klok jødes kloke innlegg i den alltid gående og aldri opgjorte striden mellom kristne og jøder, man har for sig. Vel beregnet og med tydelig tendens og med megen forsiktighet i formen fører forfatteren handlingen mot det avgjørende punkt:

Forsoningen mellom de to raser. Det er et humant standpunkt. Men tiden synes ikke å være særlig tilbøyelig til å slå innpå disse veier.⁴⁹¹

Stilloff har klare forestillinger om at jøder står mot kristne – med andre ord er de fiender mot kristne. Men han er også åpenbart fornøyd med den «kloke» fremstillingen og setter pris på forsoning og det humane med det. Videre er han mere negativ:

⁴⁹⁰ «Nationaltheatret. Friedrich Wolff: Professor Mamlocks utvei» i Aftenpostens nr.536 8/11-1935

⁴⁹¹ «Nationaltheatret. Henry Nathanson: Innenfor murene» i Aftenpostens nr.423 28/8-1937

Overalt volder jødespørsmålet store vanskeligheter, og man står mot hinannen i en bitterhet som to tusen års effertanke ikke har mildnet. Tragediens innerste kjerne er den at jødene ikke kan undvære de kristne samfund og samtidig er ute av stand til, i tanke og følelse, å anerkjenne dem. Slynges der ut et jødhund fra den ene siden besvares det promte og av hjerte med betegnelsen kristne hunder fra den annen.

Han fremsetter et bilde av jødene som et problem. Konflikten mellom jødene og kristne fremstilles også som jødenes feil uten å rette noe kritisk blikk også mot sin egen religion. En ser med andre ord stereotypien den «skyldige» jøde i virksomhet. Stiloff hadde alt i alt en negativ holdning til jødene og stereotypiske forestillinger om «degenerert rase» og som den «pengebegjærene», «nasjonsfiendtlige» og «skyldige» jøde. Men i tillegg kunne han vise en tilmålt positivitet, avmålt medfølelse, trekke frem hvor humane Norge var i forhold til jødene og ønske en human løsning mellom det han karakteriserer som konflikten mellom jødene og kristne. Denne blandingen av holdninger faller innenfor «sivilisert antisemittisme» men med trekning mot det negative.

Anton Rønneberg

Anton Rønneberg begynte som teateranmelder for Aftenposten i 1937 og var det frem til 1942. Rønneberg var også en høyt verdsatt teateranmelder.⁴⁹² Han kom ikke innpå temaet jøder like ofte som Stiloff, men han viste en mer sympatisk innfallsvinkel og positiv holdning. I anmeldelsen av skuespillet «Den store mester kommer, fuldkærlig er hans id, han sidder ved smeltingen, og lutrer sølvet med flid» av Kaj Munk, hevder han at «Munks angrep på diktaturet og jødeforfølgelsene er klokt og behersket i all sin lidenskapelige styrke». Stykket handlet om en professor som beundret føreren og statssystemet. Men finner ut at han ikke kan si sannheten om sitt vitenskapelige funn, i tillegg må hans trofaste medarbeider slutte fordi hun var jøde. Dette gjør at han oppgir sitt livsverk og flykter sammen med jøddinnen «som han elsker».⁴⁹³ I anmeldelsen av skuespillet Holberg Gabrielsen som spiller jøden «gamle Levin» i «Innenfor muerene» beskriver han «københavnjødene». Jøden beskrives positivt, imidlertid kan en ane at Rønneberg gir inntrykk av at ikke alle jøder er som han. Rønneberg skriver «gir han oss det ytre billede av den gamle jøden med alle rasens

⁴⁹² https://nbl.sn1.no/Anton_R%C3%B8nneberg 14.05.2019 kl. 19:56

⁴⁹³ «Kaj Munk på Det Norske Teatret» - kronikk i Aftenpostens nr.202 25/4-1937

karakteristiske karaktertrekk. Men skuespilleren stanser ikke der. Rigdommen på fine slående detaljer samler sig til en bestemt slags jøde, mildnet og modnet av sitt utpreget danske miljø». ⁴⁹⁴

Finn Halvorsen

Finn Halvorsen var bokanmelder og kronikkforfatter i Aftenposten i 30 årene og forholdt seg relativt nøytral på denne tiden når han omtalte litteratur med jødiske forfattere. Imidlertid kunne han sporadisk nå og da omtale verkene deres i både positive og negative vendinger. Han viste også ved et tilfelle sympati med jødene og forfølgelsene de gjennomgikk. I omtalen av Ole Hedbergs roman «Jag är en prins av blodet» skriver Halvorsen i tillegg til at det er en glimrende bok sympatisk at det også er en tidsskildring fra 1901 til «umennesklighetens utslag i åndstyranni og jødeforfølgelser i de siste år». ⁴⁹⁵ Stefan Zweig hadde ifølge Halvorsen en «fremragende novellekunst» og bøkene hans var nå satt på Hitlers indeks fordi han var jøde. ⁴⁹⁶ Ludwig Lewinshon var «beundret også av oss». ⁴⁹⁷ Louis Goldings bok «Søstrene Silver» omtales som «en av tidenes betydeligste diktverker». ⁴⁹⁸ Franz Werfels bok drar han frem som et eksempel på at det også «skrives gode bøker av andre forfattere enn de kommunistiske». ⁴⁹⁹ I anmeldelsen ⁵⁰⁰ av Henri Nathansens bok «Mendel Philipsen&søn», skriver han om jødene i boken, som også er av konservativ art, «de er gode jøder».

Som vi har sett tidligere har Halvorsen en tendens til å skille mellom forskjellige jøder. I anmeldelsen ⁵⁰¹ av Upton Sinclairs bok «Historien om William Fox» – filmkongen, kaller han Fox for en «Shylock». Antagelig vis var ikke dette uberettiget siden han selv (Fox har fått Sinclair til å skrive boken som et anklageskrift mot sine fiender) avslører både andre og sine egne skitne triks på Wall Street i jaget etter profitt. Halvorsen skriver så at «rasehatet» er noe av det mest uverdige. Imidlertid løfter han plutselig frem en forståelse for hvordan Nazityskland kunne gå løs på jødene når en ser på Fox livshistorie. Her kommer det til syne en vid generalisering basert på ett eksempel. Jødene er etter Halvorsens syn «pengebegjærene» og det var grunnen til at Tyskerne gikk løs på jødene – de var med andre ord også «skyldige». Det kommer også til uttrykk i hans omtale av Jens Korsvolds artikkel

⁴⁹⁴ «Holger Gabrielsen i «innenfor murene» i Aftenpostens nr.646 27/12-1937

⁴⁹⁵ «To svenske romaner» - kronikk i Aftenpostens nr.399 13/8-1937

⁴⁹⁶ «Tidsskrifter» kronikk i Aftenpostens nr.220 04/5-1933

⁴⁹⁷ «Tidsskrifter» kronikk i Aftenpostens nr.279 8/6-1934

⁴⁹⁸ «Søstrene Silver» kronikk i Aftenpostens nr.534 16/10-1934

⁴⁹⁹ «De firti dagene på Musa Dagh» kronikk i Aftenpostens nr.523 09/10-1935

⁵⁰⁰ «Torden i syd. Tre danske bøker» i Aftenpostens nr.189 15/4-1933

⁵⁰¹ «Historien om William Fox» i Aftenpostens nr.622 11/12-1933

som befant seg i tidsskriftet «Fritt ord».⁵⁰² Korsvold påpeker at de tar feil de som hevder jødene «streber etter ledende stillinger i samfunnet og viser et mistenkelig samhold». Til dette skriver Halvorsen at det er et «fanatisk forsvar for ‘det utvalgte folk’». Han hevdet at jødene i Norge ikke hadde begitt seg ut på «uanstendig berikelse» og de «intellektuelle hadde ikke blandet seg i våre indre anliggende» og på den måten hadde Korsvold rett. Han antyder her at det er typisk for jøder andre steder, og han reagerer med piggene ut på Korsvolds forsvar og skriver «Men når han faktisk gjør jøden til et plettfritt mehæ i sin iver etter å vaske ham vit, så haler vi uanmodet den evige skomakers synderegister opp av lommen, og det er – som bekjent – ikke så kort som man skulle tro». Det er tydelig at stereotypiene «pengebegjærene», «maktbegjærene» og «skyldig» er virksom hos Halvorsen selv om jødene i Norge, etter hans syn, har oppført seg bra. I liknet med sitt reisebrev kunne han omtale jødene både positivt og negativt i samme anmeldelse.⁵⁰³ Han kommenterer Odd Eims bok «Diktere i landflyktighet» og hevder at kommunistene «tvang nazipartiet i været» med sin anti-nasjonale holdning. Og at kommunistene og deres intelligentsia «deriblant først og fremst jødene» hadde ansvaret med sin «arroganse». En ser her utslag av forestillingen om den «nasjonalfiendtlige» og «fremmed ideologiskapende» jøde. Imidlertid omtaler han det som en tragedie for begge parter (Nazistene og kommunistene og dermed også jødene) at «et så stort kulturfolk som det tyske kvitter seg med praktisk talt alle sine talentfulle og dermed også blomsten av sin intelligens forfattere» (også en del jøder). Han beskriver de fedrelandsløse forfatteres situasjon som «fortvilet». Halvorsens dobbelthet i forhold til jødene ligger innenfor «sivilisert antisemittisme» med en draging mot det negative.

Halvorsens «siviliserte antisemittisme» forduftet imidlertid under okkupasjonen og ble en tydelig antisemitt. Her bidrog han med 28 antisemittiske artikler. Den første⁵⁰⁴ trekker frem Siggurd Saxlunds bok «Rase og Kultur». Dette var ifølge Halvorsen en bok en kunne «få forstand av» og var «brilliant». Boken går inn på rasespørsmålet og trekker frem jødernes egen rasepolitikk og den nordiske rases styrker. Halvorsen hevder at I Norge har folk flest ikke ønsket å se forskjellen mellom «jøde og greker», noe han mener de burde. Etter hans syn har raseblanding «tragiske følger» og påpeker at dette var noe jødene også viste. Forbud mot raseblanding var nemlig grunnfestet i jødedommen. Videre kommenterer Halvorsen litt generelt om jødene og skriver at jødene eide «nesten alt gullet, pressen og etterretningstjenesten i stormaktene Amerika og England. Han hevder også at jødene og

⁵⁰² «Tidsskrifter» - kronikk i Aftenpostens nr.617 07/12-1936

⁵⁰³ «Diktere i landflyktighet» i Aftenpostens nr.585 22/11-1937

⁵⁰⁴ «Rase og Kultur» i Aftenpostens nr.232 21/5-1941

frimurere har styrt Norge indirekte, og at folkene de styrere var dette bevist eller ubevist. Han peker på jødernes angivelige natur – at jødene føler seg som en «overklasse, de utvalgte» og ser ned på andre. Han skriver også om «Mine Kampf»⁵⁰⁵ en bok han mener Norge hadde ignorert, mens i verden generelt hadde den vært den mest omtalte bok. I et angrep på demokratiet og dens toleranse skriver han at ikke ett forlag hadde publisert boken i oversatt form, mens Karl Marxs bok «Kapitalen», som han kaller for «den jødiske giftflaske», var å se hos bokhandlerne. I en artikkel om ny litteratur⁵⁰⁶ klager han på at «bok etter bok» mangler en forkynnelse av ansvar overfor for seg selv, familie og staten. Og beskylder dette for å være jødernes vilje. En ser tydelig stereotyper som den «maktbegjærene», «pengebegjærene» «nasjonsfiendtlig» og «degenerert rase», men i sum var alle stereotypene representert i Halvorsens artikler under okkupasjonen. Det å omtale en jøde bra eller sympatisk finnes det ikke lenger noen tegn til – de var hovedårsaken til alt som var galt. Etter krigen ble Finn Halvorsen dømt.⁵⁰⁷

Kristian Elster

Kristian Elster hadde vært litteraturkritiker for Aftenposten siden 1919 frem til sin død i 1947. I følge Wasbergs bok *Aftenposten i hundre år*⁵⁰⁸ var Elster en svært dyktig litteraturkritiker og forfatter som Aftenposten verdsatte høyt. Selv om han, i følge Wasberg, ikke delte Aftenpostens politiske oppfatning, så stod hans meninger om jøder ganske nært avisen. Som Finn Halvorsen kunne Elster skrive både sympatisk, positivt og negativt om jødene. Han viste sympati i forbindelse med omtalen av Joseph Delmonts roman «I lenker». Boken, som inneholder beretninger om Russland og Polen før første verdenskrig, kommer inn på jødeforfølgelser. Dette blant annet er fremstilt som «saklig», «gripende» og «rystende». I tillegg er hendelsene noe «man ikke bør glemme».⁵⁰⁹ 15. desember 1939 anmeldte han diktsamlingen «Blåveisfamilien» av Arne Paasche Aasea. Her kommer det til syne forbauselse over noe av innholdet «den er slik som om man spør om det er sant». Innholdet var følgende: «Jødene ligger på låven et sted, høyet brenner og jøden med – også blir vi alle glade». Ilja Ehrenburgs bok «Moskvafloden» betegnes som «en fengslende eiendommelig bok». Lion Fauchtwagners bok «Den heselige hertuginne» kaller han for et «fengslende verk»

⁵⁰⁵ «Min Kamp. Den nasjonalsosialistiske rørsle» i Aftenpostens nr.461 04/10-1941

⁵⁰⁶ «Ny litteratur. Norden og Europa» i Aftenpostens nr.488 20/10-1941

⁵⁰⁷ «Finn Halvorsen trodde på tysk seier da han meldte seg inn. Fralegger seg befattning med aksjonen mot skuespillerne» i Aftenpostens nr.298 09/7-1945

⁵⁰⁸ Wasberg 1960 s.232

⁵⁰⁹ «Ny litteratur. Fremmede Romaner» i Aftenpostens nr.475 17/9-1930

og det samme gjør han om jødiske Ibn LoBagolas liv «An African Savage's own Story» selv om det her blir knyttet negativitet til han som svart Afrikaner.⁵¹⁰ I forbindelse med anmeldelsen av boken «Jeg er sulten» maler han et svert positivt bilde av jødiske forfattertrekk «I alle fall typisk jødisk forfattertrekk å kunne fortelle så rystende begivenheter, gjengi så forferdende livsforhold og bevare sin stil så klar, så rolig, sin hjerne uanfektet, sin lidenskap så veltemmet av stille ironi».⁵¹¹ Boken «Stephen Escott». av jøden Ludwig Lewisohn. er han ikke særlig begeistret for rent lyrisk og som diktning. Men gir den gode karakteristikk som «klok» «sunde og gode ord», «fornuftig iakttager» og «vel gjennomtenkt, vel overveiet».⁵¹² Ved anmeldelsen av boken «Den falske Nero» av Feuchtwagner fremhever han bøkene «Jerusalems undergang» og «Jøden i Rom» som «vidundere av anskuelighet». Imidlertid når ikke den nye boken opp. Selv om den også inneholder «mesterlige skildringer og menneskeportretter» så er det en død bok.⁵¹³ Selv om Elster setter enkelte jøder, verk av jøder og jødetrekk i positivt lys så omtaler han også jødene negativt. I anmeldelsen⁵¹⁴ av boken «Jerusalems undergang», som det bare ser ut til at han er en anelse positiv til i 1932, kommer han inn på dagens jøder i karakteristikken av en av personene i boken:

For hele den hjemløse rase som tjener tusen formål verden over, som ingen steder sitter med den første makt, men mange steder har makten og som alltid på en eller annen måte tjener sin rase og er den tro. Ypperlig får Feuchtwagner frem motsetningen mellom jøde og vest-europeer, mens jøden uten vanskeligheter forstår og gjennomskuer romerne, forblir det alltid noget gådefullt, noget mystisk og ufattelig over jøden for romerne, og dette ufattelige er det som gir ham makt og begrunner rasehatet.

Med andre ord går Elster med en forestilling om at jødene, mange steder, har den egentlige makten og drar i trådene for deres interesser. Vi ser altså stereotypien den «maktbegjærene» jøde i virksomhet. I anmeldelsen⁵¹⁵ av Jaques de Lacroettes bok

⁵¹⁰ «Den heselige hertuginne» i Aftenpostens nr.152 24/3-1930, «LoBagola» i Aftenpostens nr.491 30/9-1931 «To verdener» - kronikk i Aftenpostens nr.402 13/8-1931 og «Jøden i Rom» -kronikk i Aftenpostens nr.34 20/1-1936

⁵¹¹ «Jeg er sulten» i Aftenpostens nr.520 11/10-1930

⁵¹² «Mennesket og miljøet» i Aftenpostens nr.386 05/8-1933

⁵¹³ «Den falske Nero av Lion Fauchtwagner» i Aftenpostens nr.158 28/3-1938

⁵¹⁴ «Jerusalems undergang» i Aftenpostens nr.638 15/12-1932

⁵¹⁵ «Silbermann» i Aftenpostens nr. 470 20/9-1937

«Silberman» skriver Elster at boken er som en «psykologisk studie» over en type jødisk intelligens. En intelligens som bare «kan motta og etterligne». Dette var en typisk negativ karakteristikk.⁵¹⁶ Dette var også typisk i nazistiske virkelighetsbilde – jøden etterligner, imiterer, mens europeeren skaper. Skjønt, dette var bare en viss type, andre typer kunne skape slik som han tidligere har uttalt. Boken «Brødrene Ashkenazi» av J. Singer var reklamert i annonsene som en sympatisk bok i forhold til jødene.⁵¹⁷ Den ble også beskrevet som en bok som skildrer jødernes «mentalitet og livsvilkår».⁵¹⁸ Elster klarer ikke se at det er en sympatisk bok fordi han mener at jødene som skildres synes å være «den usedvanlige ubehagelige type, ja de synes virkelig å ha de dårlige egenskapene deres fiender beskylder dem for å eie».⁵¹⁹ 18. oktober 1938 anmelder han boken «Dansen om galgen» av Johan Fabricius. Her går Elster igjennom forfatterens tidligere verker før han kort skriver positivt om den nye boken. I denne korte delen skriver han først positivt om to karakterer i boken «edel jødisk gammel mann og deilig datter Lea». Deretter kommer noe uventet en negativ karakteristikk «Var ikke Shylock med datter bosatt i Venezia? Men de var ikke edle». Det jeg har funnet viser at han gjerne klassifiserer jøder i positive vendinger, men at han også har stereotypiske forestillinger om jødernes «maktbegjær» og negative typifiseringer av enkelte jødegrupper uten at det blir gått noe mer inn på. Holdningene synes å være varierende. Imidlertid ser det ut til at de positive karakteristikkene er å finne frem til 1932 og at de negative kommer etter. Det er mulig at holdningen er forandret og knyttet til politiske utviklingen i Tyskland og kriminelle forhold i Norge, men kildemateriale er for lite til å konkludere. Han viser også forbauselse over diktet i 1939, noe som viser at han uansett ligger innenfor «sivilisert antisemittisme» og da med en negativ dreining.

Arne Kildal

Arne Kildal var lenge tilknyttet Aftenposten og hadde hovedfokus på amerikansk litteratur og skrev ofte i den faste spalten «Utsyn over verdenslitteraturen». I hans første omtale av jødene i denne spalten hevder han at jødene «danner en stat i staten» fordi de lar seg ikke assimilere⁵²⁰. Og han mener at Ludwig Lewisohns gjennom boken sin «This People» også hevder dette er riktig. For det kommer til uttrykk at en jøde skal være jøde og at det ikke kommer noe godt av å «fornekte sitt utspring». Det ser ut til å være to måter å forholde seg til

⁵¹⁶ Gilman 1991 s.128

⁵¹⁷ «En stor roman» i Aftenpostens nr.603 02/12-1937

⁵¹⁸ «En ny bok om jødene» i Aftenpostens nr.529 22/10-1937

⁵¹⁹ «Brødrene Ashkenazi» i Aftenpostens nr.597 29/11-1937

⁵²⁰ «Nye Amerikanske short-stories» i Aftenpostens nr.282 10/6-1933

uttrykket «en stat i staten». Mens det her ser ut til å legge vekt på assimilasjonsnekt, så var det etter nazistenes synsvinkel også en maktfaktor som styrte og influerte moderstaten.⁵²¹ Selv om Kildal ikke var helt fornøgd med Lewinshons siste verk lovpriser han Lewishons tilslutt «Det skrives ikke vakrere prosa i Amerika i dag enn av denne tyskfødte jøden». Lovord om tyske jøder lå ikke fjernt for Kildal. Om boken til legen Victor Heisers, en selvbiografi med navnet «An American doctor's odyssey»⁵²² maler Kildal et bilde av Heiser som er svært positivt. Han beskrives som en «humanistisk», «idealistisk» og «heltemodig» mann. Han hadde også en «grundighet» som avslørte hans «tyskjødiske avstamning». Heiser hadde opplevd og gjort mange nevneverdige ting i sitt liv som reisende lege rundt over hele verden, og hadde oppnådd høye stillinger, og møtt mange lands ledende personligheter. Arbeidet han fikk gjort, blir beskrevet av Kildal, som «imponerende» og med det svært positive uttrykket «hvilke kjensgjerninger!». Kildal bedømmer Ruth Brubers gjennom hennes bok «I went to the soviet Arctic» som «sober i sine vurderinger, likevektig og rolig» og «klok iakttakelsesevne av ungdommelig friskhet».⁵²³ Eda Ferbers bok «The Winning of the west» beskrives som spennende.⁵²⁴ I omtalen av Nathan Faulkners bok «Roads and Ages» fremhever han at boken stiller til skue den jødiske «psyke» som en «liten lyskaster over jødiske rasetrekk, over jødisk karakter». Imidlertid går han ikke inn på hva det vil si, men er gjort med en «stamfrendenes medvitende smil og forståelsesfulle humor».⁵²⁵

Fredrik Paasche

Fredrik Paasche var litteraturforsker og orienterte om den tyske litteraturen for Aftenpostens lesere. Paasche var den eneste av skribentene, bortsett fra Abrahamsen, som tydelig tok avstand fra antisemittismen og jødeforfølgelsen på et tidligere tidspunkt og som ikke viser noen former, eller i noen grad stereotypiske forestillinger. Allerede i 1932 skrev han sympatisk ovenfor jødene. I omtalen av Will Vespers tidsskrift som kommer flere forskjellige nedsettende ord mot jødene og deres forfattere skrive Paasche «Ensidigheten og voldsomheten i den tyske tidsskrifts presse er ingen sak å forstå. Landet stilling går folk på nervene, så tenker man kort iblant og kommer til å felle mangel dom, som knapt kan være

⁵²¹ «Gangsteren» i Aftenpostens nr.196 30/4-1943

⁵²² «En doktors oddysee. Utsyn over verdenslitteraturen» kronikk i Aftenpostens nr.145 20/3-1937

⁵²³ «En Amerikanerinne i Sibirske polarstrøk. Utsyn over verdenslitteraturen» - kronikk i Aftenpostens nr.569 13/11-1939

⁵²⁴ «Av vårens bokhøst utsyn over verdenslitteraturen» - kronikk i Aftenpostens nr.239 15/5-1939

⁵²⁵ «Nathan og Faulkner» - kronikk i Aftenpostens nr.333 08/7-1938

rettferdig».⁵²⁶ Og i Hitlers valgår omtaler han den tyske dikter Paul Fechter kritikk av jødiske forfattere som «betenkelig».⁵²⁷ I omtalen av den tyske tidsskriftredaktør Johannes Müller, som dømte raseteorier strengt, skriver han «det kan tenkes at de er takknemlige for at noen nå prøver å slå et slag mot fanatismen».⁵²⁸ Og videre, i omtalen av «Der Hass»⁵²⁹ av Heinrich Mann, skriver han en anelse sympatisk overfor jødene. Selv om han selv velger å stå på sidelinjen ved bedømmelsen av Hitler, og mener at Mann er noe ensidig i sin fordømmelse, så er han tydelig på at Nazistene allerede har gjort forbrytelser noe en «helst» ikke måtte «glemme». Han nevner i den forbindelse jødeforfølgelsen, konsentrasjonsleirene, og knebling av pressen med mer. Han beskriver Manns språk som ild og glansfullt og en «udelt glede». Det Tredje rikes handlinger, som kommer til uttrykk i Manns bok, beskrives som «ondskap» og «dårskap». I omtalen⁵³⁰ av Lion Feuchtwagners roman «Die Geschwister Oppenheim» skriver han at «man vilde inderlig ønske at hans skarpe, dokumentariske bilder var usanne (om tyskerne mot jødene), men det finnes dessverre ingen plass for tvil», selv om han fremdeles er avholdende i bedømmelsen av Tyskland. Han mente at en var inne i en uoversiktlig tid og hva som kom til syne var partsinnlegg. Imidlertid sørget, mente han, det tredje riket for å gi sin motpart rikelig med stoff, med tanke på all «merkelig» buskap som kom der ifra og går inn på en rekke av dem. Det måtte være nok stoff til «satire» hevdet han. Paasches avventende holdning så Knut Hamsund seg etter hvert lei av og sendte inn et leserinnlegg⁵³¹ til Aftenposten der han ironiserer over Paasches holdning som til synelatende heller villa ha tilbake republikken der jøder og kommunister regjerte. Paasche tar senere⁵³² enda mer parti med jødene og selv om nazistene slev tok til orde mot volden mot jødene, så anklager han dem på grunn av retorikken de fører om jødene som en mindreverdige rase. Han kritiserer Tyskland for heller «ikke en gang» skille mellom jøder. Alle var «tvers igjennem» mindreverdige, selv om nettopp de hadde mange forskere, forfattere, kunstnere som «har øket den tyske kulturs anseelse og ære i verden». I en kronikk kommenterer Paasche litt om raselæren og kristen tro.⁵³³ Han skrev at raselæren var «tvilsom biologi», og den som religion ikke var stort bedre. Det var et «tilbakeskritt», konstaterte han, fra religionen som lærte oss om «brorskapet». Etter 1935 skriver ikke Paasche mer om jødene. Paasche skulle, til tross for

⁵²⁶ «Tyske tidsskrifter» i Aftenpostens nr.418 20/8-1932

⁵²⁷ «Tysk litteratur» i Aftenpostens nr.248 20/5-1933

⁵²⁸ «Tyske tidsskrifter» i Aftenpostens nr.425 26/8-1933

⁵²⁹ «Tyske diktere i landflyktighet» i Aftenpostens nr.605 02/12-1933

⁵³⁰ «En roman om Tysklands jøder» i Aftenpostens nr.48 27/1-1934

⁵³¹ «Vente og se» i Aftenpostens nr.339 10/7-1934

⁵³² «Stefan Zweig om Maria Stuart» i Aftenpostens nr.411 17/8-1935

⁵³³ «Jødespørsmålet og Kristendommen» kronikk i Aftenpostens nr.355 18/7-1935

at han var en sentral bidragsyter, også oppleve at det ble vanskeligere for han å få inn stoff i avisen.⁵³⁴ I en annonse publisert i Aftenposten 18. november 1938 viser det seg at han taler på et arrangement som heter «Mot jødeforfølgelsene for hjelp til flyktingene». En ser at Paasche hadde en tydelig jødesympatisk profil også helt fra starten av Hitlers regime.

Kristian Haug

Kristian haug var kunstanmelder, og noe omstridt ifølge Aftenpostens historiker Wasberg.⁵³⁵ I en anmeldelse av kunsten til jøden Isaac Lichtenstein viser han litt av sitt omstridte ordelag. Hele anmeldelsen har en sarkastisk tone. Han mente at det at Lichtenstein presenterte seg som jøde var en ærlighet som ville gjort det lettere i det «menneskelige samkvem» om også de «halvblods» ville «adopterte samme porsjon av prisverdig oppriktighet». Han hevdet at jødene kunne være stolte over sin rase, og sier like etter at de ikke har brakt frem noe kunst av verdig størrelse «men de har underlagt seg europeernes malerkunst – ved handel, ved kunstkritikk, ved museumsmenn». De har gjennom dette også «maktet å omlegge vestens kunstbegrep». Han er ikke særlig begeistret for Lichtensteins kunst og kritiserer «ikke den nødtørftigste tråd av evner» og «ingen form», «ingen farve». Og det ser også ut til at han er enig med Bubers jødiske historie som han referer til «som sier at jødene oppfatter meget lite av den ytre virkelighet, og naturen». Haug har en klar negativ holdning til både jøder som rase, deres evner innen malerkunsten, og innflytelse. En ser stereotypiene «degenerert rase», og en ser at jødene fremstilles som «skyldige» i en utvikling han ikke liker. Videre kan en også ane den «maktbegjærene» jøde i Haugs anmeldelse.⁵³⁶ Et år senere viser han at han kan omtale jøder positivt. Da kunstneren Max Liebermann fyller 85 år skriver Haug at han er en «fremskutt og høyt fortjent mann i Tysk malekunst».⁵³⁷ Selv om kildegrunlaget er lite for å bedømme holdningen for «sivilisert antisemittisme» utgjør summen en holdning som befant seg innenfor «sivilisert antisemittisme», men med sterke negative trekk.

Øyvind Anker

Øyvind Anker kom innom temaet jøder en gang. I omtalen av boken⁵³⁸ til den jødiske professor Walter A. Berendsohn som har undersøkt hvilken innflytelse den «tysk-jødiske

⁵³⁴ Valaker 1999 s.78

⁵³⁵ Christie Wasberg 1960 s.232

⁵³⁶ «Isaac Lichtenstein» i Aftenpostens nr.67 6/2-1931

⁵³⁷ «Max Liebermann 85 år» i Aftenpostens nr.359 19/7-1932

⁵³⁸ «Heine og Norden» i Aftenpostens nr.5 04/1-1936

dikter» Heinrich Heine har hatt på det «germanske Norden» kommer han inn på jødene. Anker skriver:

problemstillingen tysk-jødisk kontra nordisk-germansk for en norsk leser er nok velkjent, men i grunnen nokså uinteressant, fordi vi i Norge har vært forskånet for å ha et jødespørsmål å kjempe med. Når professor Berendsohn derfor bruker adskillige sider i denne bok på å trekke frem det typiske rasepreg i Heines diktning og når han understreker, ja hamrer inn vår bevissthet at Heine var jøde, jøde, jøde – så virker det litt fremmed på oss. Heine er da Heine, en tysk jøde, bosatt i Paris, javel, men det er hverken jøden eller tyskeren eller pariseren som har vært dyrket og lest i Norge, det er først og fremst og sist: dikteren, Buch der Lieder's geniale skaper, Reisebildejournalisten, – en tid vel også den politiske liberaler, oprøreren, emigrant.

Det er interessant å se at det også blant jødiske forfattere var rasefokus på seg selv.

Antageligvis i et mere positivt lys enn det som kommer frem ellers. Det kan imidlertid virke som om Anker er lett irritert på dette fokuset, noe som kan tolkes negativt i forhold til det at Heine var jøde – det var ikke noe en trengte kjennes ved. Selv om Anker tilsynelatende ikke skulle bry seg om rase så påpeker han senere at det godt kunne vært mer rasefokus på Heine og danskene når det gjaldt forholdet mellom danske og jødiske likhetstrekk. Imidlertid beskriver Anker professor Berendshon positivt «en må bare beundre den kolosale flid og tålmodighet som det ligger bak et arbeide som dette». I forbindelse med Stefan Zweigs roman «Det utålmodige hjertet» omtaler han Zweigs evner «men vi gripes av selve intensiteten tempoet, avsløringene, dissekreringene, sontringene, iakttagelsene, detaljene, fortellermåten – alle disse ting som Zweig så mesterlig vet å avveie mot hverandre». Imidlertid karakteriserer han en av karakterene i romanen, noe negativt «for en ågerkarl av en jøde».⁵³⁹ Basert på kildematerialet som Anker får publisert i Aftenposten er det vanskelig å plassere han. En kan ane negative trekk og det blir også uttrykket ved karakteriseringen av karakteren i Zweigs bok. Men det positive overskygger anelsen av det negative. Under tvil vil jeg kategorisere hans samlede holdning i Aftenposten som «sivilisert antisemittisme», dog med sterk positiv draging.

⁵³⁹ «Det utålmodige hjertet» - kronikk i Aftenpostens nr.61 03/2-1939

Avslutning

Grafen for skribentene (figur 11) viser også her en overvekt på positive artikler med unntak av 1932. I likhet med grafen for artikler gjør sympatiske/positive artikler et hopp i 1933, 1938, 1945 og 1948. De negative artiklene var færre, men likevel viser det seg at skribentene stod for en god del av det negative artiklene i Aftenposten.

Blant skribentene finner man bare enkelte ganger direkte negative utsagn om jødene. Det er imidlertid ofte en begrensende faktor inne i bilde som gjør at det fremstår som «sivilisert antisemittisme». Ingen av skribentene fremviste en udelt negativ oppfatning samlet sett i forhold til jødene i sine bidrag i Aftenposten. I sum kan en si at de fleste skribentene gav uttrykk for en holdning innenfor «sivilisert antisemittisme» som enten hadde en draging mot det sympatisk/positive eller negative. Videre var det fire udelt positive skribenter før krigen og to udelt positive etter krigen. En ser også at tidens rasefokus også preger skribentenes utsagn der nesten alle minst en gang refererte til rase i forbindelse med sine skriverier. De skribentene som hadde en negativ draging var Fett, Stilloff, Halvorsen, Elster og Haug.

Fett fremviste en forestilling om jødene som «nasjonsfiendtlige» og strømninger innen «fremmed ideologiskapere» da han mente at nært sagt alle Warszawas jøder var klare til å ønske kommunistene velkommen da de prøvde å ta over Polen. Stilloff virket irritert på litteraturens demoraliserende utvikling, og brøt ut med at en hadde fått mer en nok av de «skandaløse jødefilmene». En fikk et inntrykk av den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige» jøde. Stefan Zweig ble også kritisert og begrunnet det med hans rase. Og på den måten kom strømninger innafor «degenerert» rase frem. Den ene av tre ganger han omtalte et stykket av en jøde, eller omtalte en jøde positivt, var stykket om samfunnet mot jøden. Det ble betegnet som «mesterlig satire», men noe forsvars innlegg i Norge trengte en ikke ifølge Stilloff. En fikk også inntrykk av at han så på nordmenns lite antisemittiske holdning som noe halvt negativt da han gjorde det klart at jødene kunne «kravle» seg til topps uten problemer. Selv om han kunne virke noe sympatisk til tider, var det somregel en negativ tendens. I den andre gangen omtalte han en jødisk dramatiker positivt da den jødiske dramatiker selv fremstilte jødene i dårlig lys som «pengebegjærene» – med andre ord, etter Stilloffs syn, ikke noen propagandafigur. Den tredje gangen var han mer positiv og med en human innstilling til jødene og kristnes forsoning. Stilloff hadde en forståelse av at jødene og de kristne stod imot hverandre og at dramaet i Tyskland var en kamp om verdensherredømme. Den «maktbegjærene» jøde kommer til uttrykk. Et drama som viste jødene stilling i Tyskland ble avfeiet som tendensdrama. Og han bruker ordet «vårt» når han forteller om det syn han hadde

på dramaet og det som kom frem. Haug er irritert på kunstens utvikling og ønsket at alle jøder skulle indentifisere seg som jøde, og på den måten hadde det blitt lettere og omgås. Han er av den oppfatning at jøder «opfatter meget lite av den ytre virkelighet, og naturen» og på den måten har han et syn som vandrer innenfor «degenerert rase». Imidlertid skrev han positivt om 85 års jubilarer Max Libermann som var en «høyt fortjent man».

Finn Halvorsen var en av dem som refererte oftest til jødene og flere ganger både positivt, der han løftet opp en jødes litterært arbeide som «fremragende» og «tidenes», men også negativt, dog sjelden negativt uten begrensede elementer. Han løftet frem synspunkter innenfor stereotypiene «pengebegjærene», «maktbegjærene», «nasjonsfientlig» og «skyldig». Han brukte bilde på «Shylcok» for å forstå nasjonal-sosialistenes hat mot jøder. Og han fant seg ikke i at jødene skulle bli fremstilt som uskyldige, og at rasesolidariteten ikke skulle spille noen rolle. Halvorsen utalte seg også sympatisk da han i 1937 skrev «umenneskelighetens utslag i åndstyranni og jødeforfølgelser i de siste år». Ved okkupasjonen av Norge gikk Halvorsen vekk fra en «sivilisert antisemittisme» og over i udelt «antisemittisme».

Kristian Elster kunne skrive både positivt om jødene litterære verker og deres karaktertrekk. Men fri for stereotypiske forestillinger var helt tydelig ikke han heller. Han hevdet at selv om de ikke satt med den første makt så satt de med den andre makte mange steder. Forestillingen om den «maktbegjærene» jøde kommer til uttrykk. En kan også ane en holdningsforskjell fra 1930 og etter 1932.

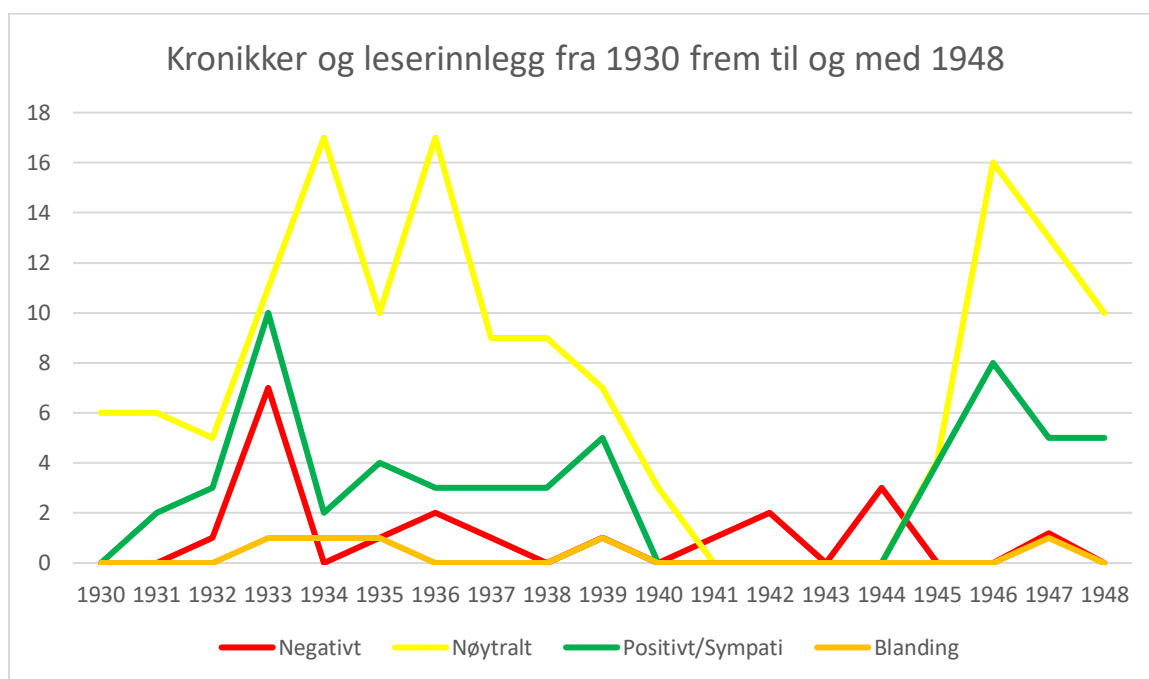
Skribentene med som fremstod med en «sivilisert antisemittisme» med en sympatisk dreining var Mohr, Ihlen og Anker. Mohr var uten tvil den mest innflytelsesrike av skribentene. Han balanserte også på et tidlig tidspunkt Aftenpostens negative leder 1933 med sympati da jødeforfølgelsene startet etter nazismene var kommet til makten. Og han kunne også omtale jødene positivt som «dyktige» og «arbeidsomme». Hans stilte seg også sympatisk betont etter jødeforfølgelsene i 1938. Men han var ikke fri for negative stereotypiske oppfatninger. En kan ane et helt spekter av dem, men dog ikke uten forklaringer eller begrensede elementer, blant stereotypiene finner en den «skyldige» jøde og en kan ane den «maktbegjærene» og «pengebegjærene» jøde. De mest fremtredende karakteristikkene var hans påstand om at jødene i kraft av sine pengemidler behersket avisene i Wien og gav den dermed deres farge om Hitlers Tyskland. Og de underlige antydningene til at jødene, på grunn av deres uttalelser på sionistkongressen i 1939 om å være svært kampklare mot Hitler, og sin vidt forgrenede innflytelse i presse finans, kunne ha noe med krigens utbrudd å gjøre, samtidig som han dementerte dette. Den «pengebegjærene» jøde viser seg klart og tydelig i hans syn på den jødiske type i retning «Shylock». Hans syn på rase gikk også negativt ut over

jødene og på den måten kom også stereotypien om den «degenerert rase» også frem. Hans syn på jødernes økende innflytelse i USA var negativ og, etter hans syn, hadde det hatt skjebnesvangre følger. På den måten kommer forestillingen om den «nasjonsfiendtlige» jøde frem. Ihlen, Israelsmisjonens, generalsekretær viste sympati mot jødene i forbindelse med jødeforfølgelsene og kunne si positive ting om jødene som at de var «edle» «familie kjær» «filantroper» «idealister» «edel menneskelighet» «dyktige». Men også han hadde klare negative stereotypiske forestillinger. Og det var etter krigen det kom klare uttrykk da han forsvarte kirken for antisemittiske beskyldninger. Jødene hadde slett et ansvar i antisemittismen mente han, selv om det kunne forklares med måten de var blitt behandlet på – den «skyldige» jøde er fremtredende. Øyvind Anker ser ikke ut til å være særlig begeistret over å bli påminnet om at Heinrich Heine var jøde, men likevel anerkjenner han den jødiske litteraturhistorie forfatteren Walter A. Berendsohn for sitt verk om Heine. I omtalen av Stefan Zweigs roman «Det utålmodige hjertet» omtaler han Zweigs evner svært positivt samtidig som han kommer med en karikert negativ beskrivelse av en av de jødiske karakterene. De stereotypiske oppfatningene blant skribentene var svært varierende, men alle de syv stereotypiske forestillingene ble representert. De mest typiske var den «skyldige», «nasjonsfiendtlige», «pengebegjærene» jøde, og strømninger innen «degenerert rase».

Og de i Aftenposten som viste en udelt positiv innstilling var naturlig nok Abrahamsen. Videre var det Rønneberg, Paasche og Kildal som gjorde seg gjeldene før krigen, og Hansen i tillegg til Hambro etter krigen. Paasche tok tidlig til ordet mot jødeforfølgelsen selv om han var avventende en stund for å bedømme det nye Tyskland. Kildal kunne beskrive jøder svært positivt. Han lovpriste den tyske jøde Victor Heisers og hans doktorgjerning som kom til uttrykk i selvbiografien. I tillegg til andre forfattere. David Abrahamsen var selv jøde, og det av verdimeslige uttrykk var naturlig nok positivt og sympatisk. Hansen tar klart stilling for jødene og sionistene i forbindelse med kampene i Palestina i 1948 og kritiserer kristne for deres kritikk, og kristne jøder som ikke deltar i kampen. Hambro skriver om flyktningproblemet etter krigen som han hadde et svært sympatisk forhold til, i tillegg til at han skrev positivt om rasens vitalitet.

Kapittel 7: Kronikker og leserinnlegg

Kronikken er somregel lengre enn en vanlig artikkel. Den er informativ, og uttrykker ofte meninger, oppfatninger, kunnskap i tiden fra faglig kvalifiserte lesere, men også fra avisens egne ansatte. Det er større rom for normalt og utfordrende språk som avisens redaksjon i mindre grad legger seg oppi. Den får dermed ikke den samme tørre fremstillingen som den gjennomsnittlige artikkel. En kan se på kronikker som et sted der ulike meninger og kunnskaper får en platform. Likevel står avisen ansvarlig for det som publiseres og gjør et valg av kronikør og hva som til slutt publiseres.

Figur 12 viser graf over negative, nøytrale, positive og blandede kronikker som refererer til jøder som var publisert i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948

I grafen (Figur 12) ser vi at kronikkene ikke er overveldende nøytrale i forhold til jødene. Det er flere stemmer som slipper til og de har ofte et mer ladet budskap. I grafen kan vi se at det i 1933 både er en økning i negative og positive kronikker. Imidlertid ser vi at de positive er noe i flertall. En ser samme tendens som ellers i avisen, bortsett fra lederne og de politiske kommentarene, er sympati/positive kommentarer i overtall. Som tendensen har vært i hele avisen så er det en sterk økning av sympatiske/positive kommentarer etter krigen. På grafen ser det ut som at positivt ladde kronikker forekom under naziststyret i 1944. Det er ikke riktig, en må se på punktet rett ovenfor årstallet. Kronikken er en mangesidig spalte. Det må bemerkes at flere av de positive kronikkene er litteraturkronikker (de er også tatt med figur

10). Om man analyserer kronikkene som handler om jødene som ikke er tilknyttet litteratur, vil det likevel være et overtall av kronikker med ulik grad av sympatisk karakter. Jeg vil også gjøre obs på at ikke alle kronikkene er tatt med under selv om mesteparten er det. De som ikke er tatt med fremstår refererende uten særlig innhold. De utvalgte artiklene gir dermed et representativt og riktig bilde.

Fra 1930 til 9. april 1940

Kommunisme og jødedom

Den 24. mars 1933 publiserte Aftenposten et intervju med rabbiner Julius Samuel – jødenes geistlige overhode. I dette intervjuet ble blant annet Aftenpostens egen oppfattelsen av bolsjevismen som jødisk bevegelse imøtegått. Samuel hevder at «2 a 3 av hver 50 mann av sovjets ledere er jøder, men de er frafalne jøder som ikke har noe med jødedommen å gjøre». Det ble også uttalt at norske jøder ikke ville delta i den økonomiske boikott og at situasjonen i Tyskland var urettferdig for jødene.⁵⁴⁰ Dagen etter ble det klart at de ble med på boikotten. Intervjuet med Samuel satte i gang en kjede leserinnlegg. Dette skjedde også rett før Aftenposten skrev lederen «Jødehat».

Seks dager etter avisintervjuet dukker det opp et leserinnlegg av tannlegen Frost. Han påpeker at han er kristen – som nesten alle leserinnleggene i forhold til denne saken gjør. Han mente at det var for ille at Samuels utsagn om bolsjevikene skulle stå uimotsagt i flere dager. I følge Frost var ikke tallet så viktig, det var makten de hadde som var noe å poengtere. Det var sirka 100 jøder som var «medbestemmende i hele menneskehetens skjebne». Og årsaken til denne makten ble beskrevet slik «denne makt i kraft av alt gull de har forstått å skaffe sig, ved hjelp av en handelsmoral som burde ligge fjernt fra alle germansksinnede mennesker, men som nu er på god vei til å gjennemsyre de germanske folk som en asiatisk pest».⁵⁴¹ Teksten maler et svært negativt bilde av jødene og det avsløres flere negative stereotypiske oppfatninger. Vi ser tydelig tegn på stereotypiene den «uærlige», «maktbegjærene», «pengebegjærene» og «nasjonsfiendtlige» jøde. I tillegg kommer rasebevisstheten til syne siden denne type handelsmoral ikke var noe «germansksinnede» mennesker egentlig hadde noe med. Dermed aner vi en forestilling om jødene som «degenerert rase». Videre er jødene

⁵⁴⁰ «De norske jøder vil ikke delta i økonomisk boikott av Tyskland. En stor misforståelse at bolsjevismen er en jødisk bevegelse sier rabbiner Samuel. 'De jødiske bolsjeviklederne er en ulykke for oss'» i Aftenpostens nr.153 24/3-1933

⁵⁴¹ «Et svar til rabbiner Samuel» i Aftenpostens nr.163 30/3-1933

skyldig i at handelsmoralen har spredt seg som en «pest» til det germanske folk. Dermed aner vi at også stereotypene den «skyldige» jøde trer frem.

I samme avis på samme side kommer den jødiske menighetsforstander i Trondhjem A. I. Jacobsohn med noen tilleggsopplysninger som han synes rabbiner Samuel manglet i sitt intervju om situasjonen i Tyskland:

Jødene som trossamfund – og det er kun religionen som binder alle jøder verden over – har ikke noget med politikk å gjøre. Som individer har et hvert jødisk menneske sin egen politiske anskuelse, likesom alle andre mennesker. Således er det kjent at den italienske fascisme aldri har benyttet hat mot jøder i sin agitasjon, skjønt det er jøder i Italia som har bekledd høie embeter i den regjeringen som fascismen har styrtet. Og siden fascismens herredømme har Mussolinis organ, Giornale di Italia, gjentagne ganger fremhevet at fascismen ikke vil ha med antisemittisme å gjøre. Faktisk gir det fascistiske regimet jødene fri livsbane, likesom alle andre italienske borgere. De tyske nazisters grusomme adferd mot jødene er derfor ikke til å betrakte som at deres politikk tvinger dem til å overse moralen. (...) Nazistenes holdning er diktert av rovlystne oppkoblinger. Posisjoner som visse jødiske personligheter har oppnådd ved ærlig flid og hårdt arbeide gjennom mange år, blir tatt fra dem uten nogen annen begrunnelse enn at de er jøder (...) For uten all boikotts moralske svakhet ved at den også rammer den uskyldige, har boikott i dette tilfelle den tragikk i sig at de som man vil hjelpe med aksjonen rammes av den i langt større utstrekning enn nazistene ⁵⁴²

Jacobsohn var jøde og det ligger derfor helt åpenbart en klar sympati for sitt eget folk i dette innlegget. Innlegget fremstår som sympatisk på den måten at den taler jødenes sak – som et forsvar av deres integritet og verdighet. Hans sammenligning mellom nazister og fascister viser at jøder ikke egentlig har noen problem med et skifte i styresett – selv ikke nazismen om den ikke hadde vært jødefiendtlig. Nazistene handling ovenfor jødene blir beskrevet med ordet «rovlyst» som er svært negativt ladd og viser en klar distansering. Jødenes arbeidsmetode blir beskrevet i positive vendinger. Nazistenes fremferd fremstår som irrasjonell når de legger grunnlaget for tiltakene bare på individets spesielle opphav. Imidlertid for en inntrykket av at han også mener jødenes boikott er irrasjonell da den rammer dem selv hardest.

⁵⁴² «Jødene og Tyskland» i Aftenpostens nr.163 30/3-1933

Dagen etter stod det nok et leserinnlegg som svarte rabbiner Samuel sine uttalelser. Hjalmar Elmberg gir Samuel rett i at bolsjevismen ikke er en jødisk bevegelse. Imidlertid kritiserer han Samuelsen for at han bekrefter at «jødene heller tåler kommunismen enn en nasjonal bevegelse». Argumentet kommer av Samuels uttalelse om at det i Russland «foregår voldsomme jødeforfølgelser», likevel er det ingen handelsblokade mot Russland, men bare mot Tyskland. Han skriver videre. «men det står fast at den for en stor del har jødernes sympati fordi det er en internasjonal bevegelse, og ikke har noget med fedrelandskjærlighet å gjøre».⁵⁴³ Forfatteren forsøker å tegne et bilde av jøden som internasjonal med aversjon for andres fedreland. En ser her tydelig en stereotypisk forestilling om jøden som «nasjonsfiendtlig». Elmberg påpeker at han er kristen og at han derfor ikke mener at jødene er noe dårligere mennesker enn andre. «Men» skriver han. «det nytter ikke å bare snakke om store misforståelser og late totalt uskyldig på vegne av det jødiske folk. For halve Tyskland som gir sin stemme til nazistene består ikke bare av urettferdighet og umoral». Jødene er med andre ord til en viss grad skyldige i tyskernes sinne. Vi ser tydelig at stereotypien den «skyldige» jøde trer frem. For å få sympati i det kristne samfunn må jødene «avsverge kommunismen» mente han. De begrensede elementene gjør at det uttrykkes «sivilisert antisemittisme».

Dagen etter kom de to siste leserinnleggene i denne saken. Denne gang i forsvar for jødene som svar på Frosts innlegg. Trygve O. Ruud påpeker at han selv er døpt og norsk. Han stiller spørsmål om jødene er alene om den bedervede handelsmoral. Han viser heller til deres dyktighet, og går til angrep på Frosts oppfatninger:

Jøden kan kjøpe, han kan selge. Men den jødiske dyktighet gjør sig ikke alene gjeldende på dette området. Hvor det finnes konkurranse er jøden blant de første. I kunstnerisk retning – som statsmann. Overalt. Hvorfor? Jo – for jødene eier den største del av de egenskaper som vi mangler – nemlig samhold, enighet sig i mellom, arbeidslyst – og han kan innrette seg ganske etter stedets forhold og ofte her finner sig til rette. Ofte med små fordringer. Disse egenskaper kan virke uteskende på et folk der i religiøst og politisk liv lever i strid og uenighet. Bedre om man tok lærdom av jøden. Våre egne jøder er de fleste landets borgere. Hvad kan disse mennesker for at de er født jøder. Forstår man da ikke at man her begår en urettferdighet uten sidestykke. Tenk Dem selv hr. Frost – om De var født jøde? Hvilken rett besidder De, almindelige

⁵⁴³ «Nazismen og jødene» i Aftenpostens nr.166 31/3-1933

menneske, til å se ned på Deres medmennesker. Nei – La oss vie våre interesser på egne goder. Vil De ha et ord å si – så la det være fredens og forsoningens ord – og ikke pust til rasekamp og rasehat. Begåes forbrydelser av nogen art så er det loven som skal dømme. Og hertil kan De trøstlig slutte Dem hr. Tannlæge, og andre som også synes de er bedre enn mennesker flest.⁵⁴⁴

Hele innlegget gir inntrykk av en sterk rettferdighets følelse. Den er sterkt jødevennlig og beskriver deres angivelige egenskaper positivt istedenfor negativt. Deres «dyktighet», «samhold» og «arbeidslyst» er det som gjør jødene suksessfulle og ikke en spesiell type fordervet jødisk handelsmoral. Han fordømmer Frost for hans generaliserende utsagn om jødene og hevder rettstatens prinsipper. Dette viser klart hans sympati og medfølelse for jødene.

Det nest siste innlegg er skrevet av Thorvald Dannevig jr. og han retter også et angrep på Frost. Han gjør et poeng av at Frost kaller seg «'germaner og kristen'». Han synes at Frosts angrep også burde bli imøtegått fra kristenhold og skriver sarkastisk «når De engang finner det passende å benytte kristennavnet i denne diskusjon». Dannevig skriver om jødene « At dette folk nu er medbestemmende i hele menneskehetens skjebne i dag skyldes dets nøisomhet og dets spesialiserte arbeidsfelt. Jødernes handelsmoral står sikkert jevnt over på høide med andre handels-folks. Der er brodne kar i alle land, slik som der finnes både gode og dårlige 'kristne'». ⁵⁴⁵ Innlegget bærer med seg tydelige tegn på å tale jødens sak. Det er jødene «nøisomhet» som er grunnen til deres suksess. Dannevig påpeker også at korrupsjon av menneskesinnet er noe som finnes i alle folkeslag – det er ikke spesielt jødisk. Han starter innlegget sarkastisk og avslutter sarkastisk «Hr.Frost! Kunde vi ikke bli enige om å holde kristennavnet utenfor, når det gjelder notorisk ukristelige angrep». Han som kristen tar på den måten avstand fra generaliserende betegnelser av jødene. Dette viser en klar sympati for jødene.

Jødernes boikott

Den 25. mars 1933 publiseres artikkelen «Jødernes forsøk på å lage boikott av tyske varer» ⁵⁴⁶ hvor det kommer frem at ikke alle ser på dette med «udelt sympati». Spesialtelegrammet merket Sm. fremhever: «I de kretser som ikke er avhengig av jøder ser man ikke uten

⁵⁴⁴ «Et rolig ord om jødene og oss» i Aftenpostens nr.167 01/4-1933

⁵⁴⁵ «Jødene i Tyskland» i Aftenpostens nr.167 01/4-1933

⁵⁴⁶ «Jødernes forsøk på å lage boikott av tyske varer. Demonstrasjoner mot den tyske ambassade i London. Jødiske sangere nekter å komme til Bayreuth» i Aftenpostens nr.156 25/3-1933

engstelse på, at jødene skal etablere seg som en slags handelsstat innen hver stat og diktere landets øvrige borgere, hvad der bør kjøpes». Videre spurtes det i disse kretser om den moralske berettighet ved å holde stengt på lørdager som er jødernes sabbat, og om jødiske protester i London.

Dette reageres på av forstanderen for det mosaiske trossamfunn i Norge kjøpmann Josef Siew som fire dager senere påpeker tre saker i et leserinnlegg. Han fremhever at dette var kommet som en reaksjon på forfølgelsene, og at den øvrige «ikke-jødiske» befolkning står fritt til å handle med hvem de vil. Og fremhever at en derfor ikke kan si at jødene «diktere» hva som skal kjøpes og selges. Det umoralske aspektet med sabbatsstengt fremstilles som «ulogisk». Og demonstrasjonene hvor jødene sang en «dødssang» og «blottet hode», viste, ifølge Siew, hvor upålitelige kilder Aftenpostens korrespondent hadde trukket fra. Det begrunnes med at «dødssangen» var «helt ukjent» og det var også forbudt å blotte hode under «nogen som helst religiøs handling». Han mente dette var et forsøk på «latterliggjøre jødene».⁵⁴⁷

Fem dager senere publiserer Aftenposten Dr. Inge Herstad sitt leserinnlegg «De norske jøders boikott av tyske varer»⁵⁴⁸. Leserinnlegget fremstår som lett irritert. Han hevdet at jødene dominerte pelsvareindustrien i Europa og at Norge hadde et økende salg av denne varen. Derfor mente han at den jødiske boikott måtte avsluttes så fort som mulig i vertfall, at jødene måtte henvende seg til Den norske Handelsstands Forbund og Handelsdepartementet før de tok et slikt «alvorlig» skritt. Han hevdet videre at «den jødiske propaganda» kunne sees på «som et ledd i den internasjonale marxismens kamp mot det nye tyske folkestyre». Herstad innehar med andre ord forestillinger om tett forbindelse mellom jødene og marxistene. Denne strømmingen innenfor «fremmed ideologiskapende» er dermed virksom.

Raselæren – deres mentalitet og moral

Den 6. april 1933 publiserer Aftenposten kronikken «Europa foran en rasekamp. Jødernes innflytelse på vestfolkenes kultur. Antisemittismens biologiske årsaker»⁵⁴⁹ av Dr. Jon Alfred Mjøen. Tidens mentalitet var preget av rasefokus, og Mjøen var den rasehygieniske bevegelses fremste talsmann.⁵⁵⁰ Bakgrunnen for at han skriver kronikken er situasjonen i Tyskland. Aftenpostens leder hadde bare to dager i forveien skrevet om jødene i Tyskland

⁵⁴⁷ «Jødernes forsøk på å lage internasjonal boikott av tyske varer» i Aftenpostens nr.162 29/3-1933

⁵⁴⁸ «De norske jøders boikott av tyske varer» i Aftenpostens nr.171 03/4-1933

⁵⁴⁹ «Europa foran en rasekamp. Jødernes innflytelse på vestfolkenes kultur. Antisemittismens biologiske årsaker» i Aftenpostens nr.176 06/4-1933

⁵⁵⁰ Emberland 2009 s.411

hvor lederen hevdet at man i Norge manglet forutsetninger for å kunne dømme rettferdig. Kronikken forsøker å male et bilde av jøden som det store problem. Han skriver at den vestlige verden nå reiser seg i protest mot den jødiske «ånd» og «mentalitet» som har gjennomsyret det vestlige samfunn som er samfunns nedbrytende istedenfor oppbyggende. Kronikken maler ikke et fullstendig negativt bilde av jødene. De har både gode og negative kvaliteter.⁵⁵¹ Et av de gode er deres «utpreget samhold i livsførsel og livsoppfatning» og «ubrytelig felleskap». Det er ansett som så gode av Mjøen at han oppfordrer til etterfølgelse. Han peker på at det også hos jødene finnes «noble og høit kultiverte typer» og nevner en rekke av dem. Han mener at det å fremstille jødene som mindreverdige eller mindre begavede «ikke fører frem». En kan nemlig ikke bedømme en rase rykket ut av sitt miljø. De har også en «enestående vitalitet, tilpasningsevne», «organisasjonstalent» og er svært «begavede». Deres suksess er forankret i deres «virkelighetsnære instinkter» og «tenkemåte».

Likevel utgjør de en fare. Derfor mente han at det hadde vært best om de ikke var så begavede. Det var ikke deres dyktighet alene som gjorde dem til en fare ifølge Mjøen. Han hevder at kjernen i jødeproblemet handler om «mentalitet og moral» – de tenkte helt annerledes enn europeere. Det var dette som dypest sett var trusselen. Jødernes ånd beskrives som «destruktiv», og at deres innstilling er «unasjonal» som skal ha de mest «skjebnesvangre følger» – de er angivelig ikke interessert i å opprettholde vestens kultur. At de er så begavede, rike og innflytelsesrike gjør dem derfor til en spesielt stor fare. Mjøen maler et bilde av jøden som en som alltid «skape uro og gjæring omkring sig». Han påpeker av flere av verdens store ledere har fordrevet jødene for deres «fordervelige innflytelse på vestfolkenes kultur». Han fremviser en forstilling om at jødene har blitt overmektige i kraft av sin oppsamling av gull. Gjennom dette har de forstått seg på å skaffe seg andre «maktmidler» som litteratur, presse, foreningsorganisasjoner og som lærervirket. Og gjennom gullet har de inntatt ledelsen i finanspolitikken, forretningslivet og særlig innenfor spekulasjon – det var de som innførte renter, vekselvesen, aksjevesen og børsspekulasjoner. Han beskriver jødernes «spekulative tendens» som gav et utslag i «de usleste former for mellemlandhandel og tvilsom forretningsvirksomhet». Og som sleipe som ikke ønsker å arbeide med jorden eller i industrien, de vil bare selge ferdig vare – bildet får et parasittaktig preg. De er fedrelandsløse og fremmede som har «trengt» inn i andres «kultursamfunn» som er bygget av andre der det finnes arbeidere og «preger verden med sin spekulasjonsånd og påtvunget den en mentalitet som er den artsfremmede»

⁵⁵¹ Se Brattelid 2004 s.66 dette står i motsetning til andre antisemittiske stemmer som Mikal Sylten som aldri kunne tilskrive jødene noe positivt.

Videre går han inn på hva jødernes maktposisjon angivelig har før til. Og beskylder dem for å ha forårsaket verdenskrigen. At jødiske banker støttet ententemaktene og finansierte den russiske revolusjon. Det fremheves at jødene hadde styrt Tyskland gjennom mellommenn, og at det for eksempel i USA styrer åpenlyst selv. Disse oppfatningene ligner veldig på de man finner i falskneriet Sions vise protokoller.

Videre hevder han at Jødene er et sterkt raseblandet folkeslag og viser til ulike personligheter som hevder at kriminalitet og psykopatiske personer oftere forekommer blant raseblandede. Det er forstyrrende både for jødene og europeerne at de blandes. Imidlertid er de høyt oppe intellektuelt sett. De er ofte representert i vitenskap – selv om de, ifølge Mjøen, har en tilbøyelighet til å formulere resultatet etter eget behov. I tillegg reproducerer og imiterer de kunst og musikk istedenfor å skape, noe som står i skarp motsetning til den nordiske rase som osrer av originalitet på alle felt. Han fremhever at det ikke er raseteoriene som har skapt antisemittismen i Tyskland, dette er noe som har ligget latent helt siden jødene har eksistert i andres land. Vi ser i denne kronikken et tydelig eksempel på «sivilisert antisemittisme» med en sterk draging mot det negative. En ser at hele spekteret av negative stereotyper gjør seg gjeldene.

Det ble publisert to leserinnlegg i forbindelse med kronikken. Den første som er skrevet av Louis Benjamin går til angrep på Mjøens fremstilling. Han imøtegår punktvis hans påstander med fakta og sarkasme. Nedenfor er hans sarkastiske utsagn i starten og slutten av leserinnlegget.

De forsøker å gi antisemittismen et vitenskapelig grunnlag. Jeg hadde derfor ventet i det minste at De anvendte en vitenskapelig form og holdt Dem til eksakte momenter for å underbygge deres teori. Dessverre viser det seg at de fleste av deres eksempler som De bygger det hele på er det rene tøv, som en hvilken som helst jødisk skolegutt med kjennskap til jødisk historie kan gjendrive (...) De hr. Mjøen kommer som skrytemaker for den såkalte rasehygienske vitenskap. Hvis denne vitenskap overalt skulde arbeide med lignende groteske og usannferdige argumenter som der arbeides i deres laboratorium på Vidern⁵⁵²

Ut fra navnet og innhold kan en gå ut ifra at forfatteren er jødisk uten at jeg kan slå det fast. Sarkasmen han bruker viser klart hans stilling til Mjøens kronikk. Det fremstår som et spisst

⁵⁵² «Europa foran raskamp» i Aftenpostens nr.186 11/4-1933

forsvarsskrift for jødene som han mener er usannferdig fremstilt. Sympatien kommer klart til syne.

I det andre leserinnlegget forsvarer dr. Jon Alfred Mjøens sin egen artikkel. Han imøtegår to av Benjamins fem argumenter, men selve saken blir borte og dreies mot Benjamins tone.

ble det uttrykkelig betonet at det ikke var nogenslags «mindreverdighet» hos jødene som var kjernen i jødeproblemet, men at de var annerledes. Jødene er et høyt begavet og kultivert folk, men deres mentalitet går på tvers av andre rasers kultur og danner grunnlaget for en dypt rotfestet antisemittisme som har eksistert til alle tider. Hr. Louis Benjamins lille innlegg i Aftenposten nr.186 er preget av en fanatisme som han umulig kan ha ervervet bare ved å lese min artikkel (...) derved rykkes spørsmålet ganske ut av sin sammenheng, nemlig at jødene har en motvilje mot allslags tungt arbeide (...) Hr. Benjamin beklager sig over andres usaklighet og fanatisme. Da er det synd at hans eget innlegg i så høi grad preges av disse beklagelige onder. Hr. Benjamin kommer også med en foraktelig gestus til professor Günther som han kaller «raseprofet» – sikkerlig, det sterkeste skjellsord i Benjamins terminologi. At Günther har et fast standpunkt på rasespørsmålet er det vel ingen som benekter. Men det forhindrer ikke at hans bok om jødene er skrevet i en dempet tone uten et eneste direkte utfall. Istedentfor å rakke ned på ham burde hr.Benjamin virkelig lese hans bok og lære hvad det vil si å skrive på en kultivert måte⁵⁵³

Tonen i innlegget fremstår som fornærmet. Innlegget er tydelig skrevet for å adressere kritikken. Det er tydelig at han selv har ønsket å fremstå som dempet og «sivilisert» i omtalen av jødene og er overasket over Benjamins skrape tone. I dette innlegget blir det poengtert at jødene er et folk som ikke vil arbeide med sine hender og dermed har strømminger innenfor stereotypien om en «degenerert rase» dukket frem.

Den tidlige behandling av jødene i Tyskland – frastøtende for utenforstående.

Den 24 juni 1933 publiserer Aftenpostens utenriks korrespondent Axel Thorstad sin kronikk med overskriften «Omkring den kulturelle nyorientering i Tyskland».⁵⁵⁴ Hele kronikken har en lett sympatisk tone ovenfor det nye Tyskland. Thorstad skriver at Tyskland fremdeles er i

⁵⁵³ «Europa foran en rasekamp» i Aftenpostens nr.196 20/4-1933

⁵⁵⁴ «Omkring den kulturelle nyorientering i Tyskland» i Aftenpostens nr.309 24/6-1933

smeltedigelen og det er ingen som vet hvordan det tilslutt vil ende. Han skriver også litt om jødene. Han fremholder at en slik omdannelse både på det kulturelle og økonomiske område vil virke frastøtende på den utenforstående isolert sett. Han hevder også at mange, selv de som i utgangspunktet er velvillig innstilt uttrykker betenkeligheter når det gjelder bestemmelser på det kulturelle området. Flere høyt ansette vitenskapsmenn og kunstnere hadde opplevd å bli forvist fra sine stillinger på grunn av rase. Han uttrykker at han ikke har noe ønske om å fremstå som en forsvarer av de voldelige angrep som er skjedd i Tyskland. Men tatt i betraktning den «harme» som kom til uttrykk i utlandet ovenfor behandlingen av jødene hevder han at det er betimelig å påpeke at den gjennomsnittlige forståelsen ovenfor jødespørsmålet i Norge ikke har noen gyldighet i Tyskland. Han ser uproblematisk på bokbålene i Tyskland og hevder at oppsikt på grunn av dette var «litt vel naivt og gammeldags» nå som det bøker ikke var en sjeldenhet som før i tiden. Det som kommer til uttrykk er et eksempel på «sivilisert antisemittisme» med draging mot det negative.

Jødene – «Har minst grunn til å glede seg»

Den 11. oktober 1933 publiserer Aftenposten kronikken «Folk og kirke i det tredje rike»⁵⁵⁵ skrevet av sogneprest Ivar Welle. I denne kronikken kommer han inn på de kirkelige og folkelige forhold i det nye nazistiske Tyskland. Han beskriver en moralsk oppblomstring og et kristenfolk som slutter seg opp om Hitler, men stiller seg betenkt. Han beskriver kritisk utviklingen til den nasjonal kristne bevegelsen «Tyske kristne» som stadig har fått større makt i den evangeliske kirke. Han skriver også litt om jødene. Han fremstår som sympatisk – det er nemlig de som «har minst grunn til å glede seg» i Tyskland. Han beskriver deres situasjon. Jødene har blitt kastet ut av alle ledende stillinger. Studentene er forvist fra skolene. Selv om forretninger går som før er de svært forsiktige og tilbakeholdne. Jødene ser ut som «forskremte kaniner» i det daglige. Han har snakket med tyskere og fremhever deres dystre utsagn. En borgermester mente at de måtte ta vare på jødene fordi det var deres garanti mot utlandet. Garantien kom i form av en trussel. Trusselen gikk ut på at hvis noen erklært krig mot Tyskland så ville de simpelthen bare henge alle jødene. Blant tyskerne generelt uttalte de at Hitler er sikret mot mord. Igjen var garantien en trussel om masse mord. Welle understreker at jødehatet spiller en stor rolle i nazismen. Boken «Mein Kampf» var både «forvirrende» «bloddryppende», «brutal», «inneholder geniale glimt» og «en veldig følelse». Welle påpeker at den kraftigste følelsen var «jødehatet» som var svært ensidig. Noe som også hadde «slått

⁵⁵⁵ «Folk og kirke i det tredje riket» i Aftenpostens nr.510 11/10-1933

utmerket an i det tyske folks inngrodde antisemittisme». Hans fremstilling og vektlegning av det dystre viser hans sympatiske tilnærming.

Sørgelig å se mindreverdighetsstempel – sionisme gjør rettigheter problematisk

Den 20. oktober 1933 publiserer Aftenposten kronikken «Jødene, jødedommen og Zionismen»⁵⁵⁶ av A. Savabini. Kronikken går til en viss grad gjennom jødedommens historie som kulminerer i et jødisk land i Palestina. Selv om de alltid har vært ett av de mindre folk så har de overlevd de store. Savabini forsøker å forklare den indre drivkraften, grunner og praksiser til at de har klart å overleve som folk.

Jødene blir beskrevet både sympatisk, positivt og negativt. I starten av kronikken erklærer Savabini sympatisk at «de har levet i landflyktighet og det har gang på gang været utsatt for de sterkeste privatrettslige og økonomiske inngrep og de blodigste forfølgelser. Allikevel har de klart å holde ut». I andre enden av kronikken blir det påpekt at de som er nasjonalt innstilt må respektere jødernes ønske om et hjemland. Og at det er «sørgelig å se» at «mindreverdighetsstempelet» blir påført et av verdens eldste kulturfolk. Han påpeker at jøder blir æret enkeltvis som borger når de har gjort noe bra, men kollektivt kommer de i vanære om noen gjør noe galt. Denne sympatiske tilnærmingen tar en brå sving helt på slutten. Det blir påpekt at deres samhold og deres erkjennelse som et folk på tvers av landegrenser har gjort det problematisk å gi samme borgerrettigheter til dem som de andre i landet. Han hevder at «ut fra denne betraktningen synes det ikke å være helt betryggende for en stat å gi samme rettigheter til jødene som til sine egne borgere». Han forsøker å rasjonalisere motstanden mot jødene ut fra et utviklingsperspektiv. En kan her se forestilling om stereotypien den «nasjonsfiendtlige» jøde. Her ser en også «sivilisert antisemittisme» i virksomhet med en sympatisk dragning.

Jøden blir beskrevet med en egen type mentalitet som blir beskrevet på både en positiv og negativ måte.

Uforstående og mistroisk stillet de folkeslag sig, blant hvilke jødene slo sig ned, til denne uforanderlighet i jødernes sjelelige og fysiske rasepreg, og opblussen av uvilje og hat mot dette fremmede, så energiske, dyktige, men ofte nok så hensynsløse element, var et stadig tilbakevende fenomen (...) Ingen vil vel for alvor benekte at jødene – til tross for visse uheldige egenskaper bl.a som følge av det sterke inngifte

⁵⁵⁶ «Jødene, jødedommen og zionismen» i Aftenpostens nr.527 20/10-1933

– er et høist begavet folk. De jødiske grupper som slo sig ned i Afrika og Asia, og som etterhvert fikk tilsig av mongoloid og negrid blod, i lengden ikke klarte å bevare sitt rasepreg eller de er også sunket ned på et nokså lavtstående nivå. Men de europeiske, og da særlig de sefardiske jøder, hvis utseende røber et lettere islett av arisk blod, har vist sig å være i besittelse av en overlegen intelligens.

En ser at han maler et bilde av jødene med både en lys og mørk side. Og raseteorier om blandingssekteskaper spiller en rolle. En kan legge merke til at effektene ofte er «uheldige egenskaper» og at blanding sammen med arisk får en usedvanlig positiv effekt. Det fremstille et bilde av dem med et hensynsløst element og det er sterkt negativt. En ser at denne kategoriseringen passer under flere negative stereotypiske oppfatninger.

Savabini forsøker å forklare jødernes holdning til sine omgivelser på et delvis sosioøkonomisk grunnlag. Det var «forståelig» at folk forsøkte å undertrykke deres makt, men det var også forståelig at «dette livskraftige folk reagerte mot det ofte uutholdelige åk og understøttet enhver politisk og social bevegelse, som kunde innebære en lettelse derfor sluttet så mange jøder sig om de revolusjonære ideer i de siste 150 år». Slik var det for eksempel ikke i USA hvor de hadde like rettigheter og det var lite jødisk revolusjonær aktivitet. En ser en dobbelthet hele tiden i Savabinis fremstilling. Han søker å forstå antisemittismen samtidig den jødiske tilslutning til det revolusjonære. En kan ane stereotypien om den «nasjonsfiendtlige» jøde som det er «forståelig» å forsvare seg mot. De representerte med andre ord et element som ikke kunne regnes som en del av befolkningen på lik linje med andre og som kunne bli en form for fare.

Dette kommer også til uttrykk i en artikkel han skriver 10 dager senere. Men han bruker nå sionistene som en egen betegnelse fremfor jødene. Artikkelen handlet om Palestina og sionistenes kamp om landet.⁵⁵⁷ Imidlertid er det siste delen som trekkes frem her. Selv om artikkelen fremstod sympatisk ovenfor araberne og beskyldende ovenfor sionistene og deres økonomiske formål med Palestina, så er det konklusjonen om sionistene som er interessant. Han bygger på tidligere kronikk når han hevder at det er problematisk å anse dem som et likestilt individ i landene de befant seg i. Han foreslår en midlertidig løsning ved at jødene, som ville det, får et «internasjonalt pass under nasjonenes forbund. Som skulle ta seg av jødernes rettigheter og megle mellom statene og «forebygge forsterkede nasjonalelementers forbitrede kamp, samt søke hindret denne videre utbredelse». Det var nemlig «sionistens

⁵⁵⁷ «Palestina i dag sionistenes kamp om landet. Palestina som verdenshandelens vordende sentrum» i Aftenpostens nr.546 30/10-1933

fremtreden som 100 prosentlig borgere i de land hvor de bor» som var problemet. Og det løses, ifølge Svabini, ved at sionistene opptrer som et eget folk. Det var nemlig «kravet om å bli betraktet som og ha samme politiske rettigheter som landets egne borgere, som skaper mistillit til jødene og gir grunnlaget til antisemittismen. «Ved å bekjenne sig som et eget folk, vil mistilliten forsvinne og veien åpnes til et fredelig og likevektig økonomisk og kulturelt samarbeid mellom jødene og de andre folkeslag». En ser her at han bryr seg om jødenes vel, og at han skiller mellom jøder og sionister i denne artikkelen. I hvilken grad han mener jøder er sionister kommer ikke til uttrykk, men basert på tidligere kronikk mener han omtrent alle jødene. Igjen trer forestillingen om den «nasjosfientlige» jøde frem. En kan også ane forestillingen om den «pengebegjærene» jøde da sionistene, etter Savabini's mening, har klare økonomiske mål med Palestina som «verdenshandelens midtpunkt». Artikkelen fremstår som «sivilisert antisemittisme» som heller mot det negative.

17 dager senere kommer tilsvaret til Savabini i form av en artikkel skrevet av M. Dsensky fra Norsk sionistforening.⁵⁵⁸ Han hevder artikkelen til Savabini er bygget på feilaktige opplysninger og gir et uriktig bilde av «jødenes gjenoppbyggelsesarbeid i Palestina. Dsensky mener jødenes arbeid i Palestina har gavnet araberne. Og kommer inn på en rekke punkter som har beriket araberne både i form av inntekter og infrastruktur.

12 dager senere kommer tilsvaret fra A. Savabini⁵⁵⁹ hvor han angriper argumentene til Dsensky. Og beskylder sionistene har «for øye å erobre landet», «oppvigler til klassekamp» hos arabiske godseiere, forbeholde arbeidsplassene for jødene, veibygging for hurtig militærhjelp, ingen interesse av en velutdannet arabisk ungdom, sionistenes opptreden mot araberne er hensynsløs, samtidig som jødene prøve å vinne verdens medynk hevdet Savabini.

Enormt mektige

Den 26. januar 1934 publiserte Aftenposten «Det første Hitler år»⁵⁶⁰ av utenriks korrespondent Axel Thorstad. Han beskriver et Tyskland som er totalt forandret og om et folk som står sammen i en nasjonal kamp og samarbeid. En får inntrykk av en tydelig begeistring, og sympati for det som har skjedd i Tyskland. Han mener det som er skjedd i Tyskland er en revolusjon som har gått relativt fint for seg, og sammenligner med revolusjonen i Spania. På tross det at det gikk fint for seg hadde verdenspressen «hylt» i ett år mot Tyskland, mens i Spania hadde de vært helt likegyldige. Nedenfor ser du noen utdrag fra kronikken.

⁵⁵⁸ «Palestina i dag sionistenes oppfatning» i Aftenpostens nr.576 16/11-1933

⁵⁵⁹ «Palestina og jødene» i Aftenpostens nr.598 28/11-1933

⁵⁶⁰ «Det første Hitler-år» i Aftenpostens nr.46 26/1-1934

... men så begynte den jødisk-kommunistiske propaganda i utlandet. For første gang i Tysklands historie følte jødene grunnen svikte under sig. De forstod, at deres enorme maktposisjon i Tyskland foreløbig var brutt. Fra en rekke hemmelige centraler i Berlin blev utlandet alarmert med utallige beretninger om grusomheter og mishandlinger begått mot jøder, socialdemokrater og kommunister. Var nu disse beretningene bare dikt og forbannet løgn? Nei slett ikke. Regjeringen selv var den første til å innrømme at det var begått overgrep, den innrømmet at det var begått både mord og mishandlinger, og beklaget dem (...) Imidlertid kan det ikke nektes at naziregjeringen er gått unødig hårdt frem mot politiske motstandere. Konsentrasjonsleirene er et mørkt punkt i revolusjonens historie og den behandling som er blitt mange høit fortjente menn til del kan ikke forsvares. Også kampen mot jødene har antatt groteske former. Det er riktig nok at jødene selv ved en altfor overmodig og utfordrende opptreden både på det kulturelle og økonomiske områder har forskyldt hatet og forbitrelsen mot dem, men man kan i all rettferdighetens navn ikke overse deres store innsats i tysk kulturliv og deres fortjenester av det land som mange av dem med en viss rett kaller sitt. (...) Og selv om Hitler i dette første regjeringsår ikke alltid har hatt tøilene så fast i sin hånd som han gjerne har villet gi det utseende av – de mange utskielser med bokbål og brutal jødeforfølgelse beviser det – så er det grunn til å tro at regimet i de kommende år vil gli inni et roligere spor ...

Thorstads fremstilling bærer preg av «sivilisert antisemittisme» og det er vanskelig å karakterisere dragningen. Han skissere et negativt bilde samtidig som han viser sympati overfor behandlingen, og skryter av betydningen noen av dem har hatt. En ser en tydelig en stereotypisk forståelse av at jødene står bak kommunismen dermed trer forestillingen om den «fremmed ideologiskapende» jøde frem. En ser samtidig en forståelse av jøden som «enormt» mektige og at han hadde gjort seg altfor gjeldende på dårlig vis økonomisk og kulturelt. Dette er strømninger innenfor den «maktbegjærene» og «pengebegjærene» stereotypien. De er også skyldige tyskernes sinne og sin elendighet – derav stereotypien om den «skyldige» jøde.

«Det er de rene av hjertet saligprisningen gjelder, ikke de rene av blod»

Den 18. juli 1935 publiserte Aftenposten kronikken «Jødespørsmålet og kristendommen»⁵⁶¹ av litteraturkritiker Fredrik Paasche. Kan kommenterer ulike skrifter om emnet. Inntrykket om jødene en får fra denne kronikken er av sympatisk art. Et av skriften Paasche kommenterer er Wilhelm Hauer siste skriverier som forfekter en germansk tro. I kommentaren hevder Paasche kristendommens overlegenhet. Han kommenterer også Hauers raseteorier og hevder at det «skal være tvilsom biologi». Og Hauers tanker som religion er «knappt verdifull». Paasche skriver sympatisk at «det må vel bety et tilbakeskritt fra læren om brorskapet, fra religion som ikke gjør forskjell på jøder og de andre». Han kommenterer også dr.Balthazar som har anklaget den teologiske vitenskap i Tyskland for å ha nedgradert seg ved å inkludere raseovertro og jødeforfølgelse hos seg og at det bryter med evangeliet. Paasche skriver at skriftene Balthazar siterer «ser ut til å gi ham rett». Og begrunner det sympatisk med utdrag fra Matteus 5, 8. for «det er jo ‘de rene av hjerte’ saligprisningen gjelder, og ikke de rene av blodet».

Forståelse for reksjonen mot jødene – men ikke forfølgelsen.

Den 21. august 1935 publiserer Aftenposten kronikken «Fra Tyskland. Luther- akademiet i Sondershausen»⁵⁶² av Prof. dr. D.A Frøvig. Han bringer med seg betraktninger og detaljer fra Lutherakademimøtet som forsøkte å samle de lutherske kirker til felles vitenskapelig arbeide og drøftelse av felles praktisk-kirkelige oppgaver. Frøvig viser til en samtale med en «fremragende tysk lærd» som hadde fortalt ham at «utlendingene savner forutsetninger for å forstå forholdene i Tyskland». Til dette svarte Frøvig at han hadde fulgt godt med og at han «forstod av man reagerte sterkt mot jødene». Imidlertid forstod han ikke at «man forfulgte dem slik som nu er». En kan ane stereotypien den «skyldige» jøde som har gjort seg fortjent til en reaksjon kollektivt mot hele rasen. En ser her at selv før Nürnberglovene tredde i kraft i september dette året var det mennesker med tidligere sympatier med Tyskernes handlinger som nå synes det var gått for langt. Den tyske lærde forsvarte seg med å hevde at en i slike tider måtte være klar for å «unnskyldte at det ble slått hardt til». Dette erklærte Frøvig seg medfølende ikke enig i. Dette er også et eksempel på «sivilisert antisemittisme» med utydelig draging. Det kollektive hatet ble forstått, men ikke alle dens former. Denne holdningen kommer også frem i skriftene fra Storbritannia som Paasche også kommenterte i sin kronikk. Til slutt i sin artikkel kommer det frem at jødehatet i Romania har enda «grovere» utslag der

⁵⁶¹ «Jødespørsmålet og kristendommen» i Aftenpostens nr.355 18/7-1935

⁵⁶² «Fra Tyskland Luther-akademiet i Sondershausen» i Aftenpostens nr.418 21/8-1935

enn i Tyskland. Han skriver at «vi nordmenn har derfor all grunn til å være takknemlig for at vi ennå ikke har noget jødespørsmål». Det kommer frem en oppfatning om at volden mot jødene ikke er akseptabel. Imidlertid er jødespørsmålet som angår den gitte nasjonen og jødene kollektivt helt reelt. Jødernes oppførsel i Norge hadde bare ikke gjort det relevant – enda.

«Opphørt å være en kristen kirke»

Den 21 desember 1936 publiserte Aftenposten kronikken «Vår evangeliske moderkirke i kamp for sin eksistens»⁵⁶³ av Sogneprest J. Flood Sandberg. Der beskrives utviklingen i den lutherske kirke i Tyskland. Og viser til bevegelsen «tyske kristne» og beskriver utviklingen som en «hedenskapens renessanse». Og kommer inn på motstandskampen mot denne bevegelse som han er sterkt sympatisk ovenfor. I den forbindelse siterer han professor Karl Barth sine teser. I en av tesene blir spørsmålet om rase tatt opp. Her blir det gjort klart at det «kirkelige felleskap» ikke er et resultat av blod eller rase eller slektsbånd. Og hvis jødekiristne behandles av lavere rang så har kirken opphørt å være en kristen kirke. Sandbergs sympati kommer til syne i hans beskrivelse av motstandsbevegelsen. Han mener striden har rensket den tyske kirke «lutret som gjennom ild». Den har funnet tilbake til sin egentlige styrke, hevder han, nemlig Guds ord.

Jøder skifter navn

Den 20. februar 1936 spør Aftenposten om det er vanskelig å være jøde i sovjetparadiset under et halvt år før Moskvaprosessene hvor mange jøder ble anklaget for de merkeligste anklager.⁵⁶⁴ Grunnene til Aftenpostens spørsmål er at de har oppdaget, gjennom sovjet avisen *Isvestia*, at «respektive jøder skifter navn». Aftenposten antyder at «disse jødiske sovjetborgere antagelig har funnet det like besværlig å bære jødiske navn som i sin tid Kamenev, Trotski, Sinoviev, Litvinov og andre». Aftenposten stiller så spørsmålet til «de som har de så travelt med jødernes velferd i Tyskland kan kanskje svare på hvorfor de russiske jøder rømmer fra sine navn. At det skulle være nødvendig i «ideallandet» skjønte ikke Aftenposten. Som svar på spørsmålet kommer to leserinnlegg.

Den første kommer fra J.L som først sier han ikke er en Sovjet tilhenger. Han hevder innlednings vis også at «Aftenposten er kommet på feilspor» og at han kan «forsikrer om at

⁵⁶³ «Vår evangeliske moderkirke i kamp for sin eksistens» i Aftenpostens nr.643 21/12-1936

⁵⁶⁴ «Vanskelig å være jøde i Sovjet paradiset?» i Aftenpostens nr.92 20/2-1936

jødene i Sovjet ikke er utsatt for samme terror som i Tyskland». Grunnen til navneforandringene er at navnene til de enkelte var svært alminnelig jødiske navn blant jødene og at de vil forhindre forveksling. Videre tilføyer J.L at om jødene skulle vært like hatet i Sovjet så hadde de ikke fått skiftet navn.⁵⁶⁵

Den andre kommer fra -S, -D som fremhever jødene som tilretteleggerne for den sovjetiske revolusjonen, men at jødene nå ser på sine navn som et problem fordi Stalin «forlengst» er gått over fra den internasjonale bolsjevismen, til den nasjonale bolsjevisme som oppgjøre med «Trotsky og andre internasjonalt innstilte jødiske revolusjonskoryfeer» viser. Han hevder at J.L tar feil når han antyder at jødene ikke blir mishandlet. Jødene var som før nemlig «regnet som Russlands mest velstående elementer» og de ble presset for penger. Videre hevder han at den folkelige temperaturen kan lede jødene til å skifte navn. Fordi russiske mennesker kunne ha «et elementært hat mot dem som organiserte sovjet-elendigheten». En ser her stereotypiene «fremmed ideologiskapere», «nasjonsfiendtlig» og «skyldige» er virksom som forklaringsmodeller.⁵⁶⁶

Rasechauvinister som vekker anklage

Den 24. desember 1937 publiserer Aftenposten kronikken «løsningen av jødespørsmålet»⁵⁶⁷ av jødemisjonsprest Gisle Johnson. Kronikken fremstår som et lite anklageskrift mot jødene og er i så måte svært negativ. Men i sin misjonstjeneste tro ønsker han å forandre jødene til det angivelig bedre. Johnson beskriver betegnelsen «jødespørsmålet» som en samlebetegnelse på flere og ulike spørsmål om jødene. Jødespørsmålet kunne etter Johnsons syn deles opp i to hovedkategorier, nemlig et indre og et ytre aspekt. Jødene hadde mistet sitt hjem kultur og religionsforutsetninger. Dette ledet dem til å begi seg ut i kampen med de andre folkeslag slik som det ble gjort av folkene rundt dem – nemlig i «forutsetningsløshet». Og ifølge Johnson var det denne «forutsetningsløsheten» som folket de nå levde hos vendte seg imot med «stigende bitterhet». Det var også dette som utgjorde det ytre aspektet. Og løsningen av «jødespørsmålet», mente Gisle, fant jødene «selvklart først og fremst» hos seg selv. De må kvitte seg med «forutsetningsløsheten» og lære å «legge av», så langt det lar seg gjøre, «alt dette andre som gir anstøt hos gjestgiverne deres og gjør disse redde for dem». Jødene er med andre ord skyldige selv i hatet mot dem. En ser tydelig et eksempel på stereotypifiseringen om den «skyldige» og jøde. Forestillinger om det som vekker «anstøt» inneholder antageligvis en

⁵⁶⁵ «Vanskelig å være jøde i Sovjet-paradisets?» i Aftenpostens nr.99 24/2-1936

⁵⁶⁶ «Vanskelig å være jøde i Sovjet-Paradisets» i Aftenpostens nr.102 25/2-1936

⁵⁶⁷ «Løsningen av jødespørsmålet» i Aftenpostens nr.645 24/12-1937

del uspesifiserte negative stereotyper som han knytter kollektivt til hele jødefolket. Han hevder at det finnes jøder som selv er opptatt av at jødene skal komme «inn på et nytt spor», men at de ofte var lite populære. Han stiller seg spørsmålet hvordan en kan hjelpe jødene og kommer frem til at det beste er «hjelp til selvhjelp» ved støtte jødiske kreftene som kjemper for «selvfornyelse». Han påpeker at jødene er rasebevisste, og hevder at dette har den positive effekten av et stadig mer kultivert folk. Han påstår at jødene er rasechauvinister, at det er dette som er det som ødelegger. Han mener dette må vekk, og at en må dyrke en ren rasekultur, og at en dermed kan oppnå gjensidig anerkjennelse rasene imellom og løse problemet. Igjen er det dem selv som påpekes som skyldige. Som så mange andre personligheter peker han også på et positivt trekk. Og i Johnsons tilfelle er det hvor gode kristne de blir når de har omvendt seg – de tar kristendommen mye mer alvorlig enn «flertallet av dem som kaller seg kristne». En ser med andre ord, ifølge Johnson en sterk karakterforandring ved kristning. Hans positive omtale gjør dette skriftet også havner innenfor «sivilisert antisemittisme» med dreining mot det negative.

«Begivenhet dobbelt tragisk»

Den 26. oktober 1938 publiserte Aftenposten kronikken «Israel – i dag og i morgen».⁵⁶⁸ av Sogneprest Arne Arnborg. Arnborg uttrykker stor medfølelse overfor jødene situasjon i kronikken og dette var altså bare noen titalls dager før Krystallnatten. Han kommenterer Israelsmisjonsskriftet «Israel – idag og imorgen» hvor blant annet Gisle Jonson⁵⁶⁹ var forfatter. Dette bladet fremhever, ifølge Arnborg, «de siste års største tragedie: rasehat og jødeforfølgelse». Og kommenterer medfølende videre. «Dette som for alle senere tider vil stå som en skamlett på det tyvende århundres folkeliv. Glimtvis får vi se noget av det forhatte jødefolks skrikende nød og bitre lidelse i dag så vårt hjerte krymper inn». Han skriver at bladet fremstår nøkternt og stillferdig og ikke kan betraktes som et kampskrift mot jødeforfølgelsen. Fordi bladet dekket ikke til at de mente at jødene selv til en viss grad var skyldig i hatet mot dem. Men bladet hadde likevel medfølelse «men vi merker hjerteslaget overfor dette ulykkelige folk og dens dype medynk og trang til å hjelpe». Hans anerkjennelse av jødene skyld viser en forestilling om den «skyldige» jøde. Han beskriver medfølende og mørkt det jødene opplever og bruker ord som «rystende» «selvmords epidemien er uhyggelig

⁵⁶⁸ «Israel - idag og imorgen» i Aftenpostens nr.537 26/10-1938

⁵⁶⁹ Johnson opplyser om at flere jødiske familier er kollektivt gått over til kristendommen i Budapest. Også mellomstanden hos jødene «svinger om». Han hevder også at jødene nå innser at jødedommen ikke lenger kan gi dem det de trenger for å leve og dø.

stor», «jødebefolkningen er således viet undergang om det ikke kommer effektiv og hurtig hjelp utenfra», «vi står faktisk overfor en ny folkevandring som omfatter 5 millioner mennesker» og «det er jo en begivenhet dobbelt tragisk fordi disse arme mennesker ikke vet hvor ellers på jorden de skal kunne finne tilflukt». Arnborg uttrykker glede over at misjonsdirektør Birger Pernow kom med forslag til å hjelpe jødene. Han mener misjonsbladet vil gi en hver leser nød for jødefolket. En ser en sterk sympati hos Arnborg, og anarkjente israelsmisjonens vinkling, en ser også at Israelsmisjonen har et ambivalent forhold der de påstår at jødene selv til en viss grad er skyldige i sin ulykke. Men samtidig viser de en stor sympati og et ønske om å hjelpe det forfulgte folket. Med andre ord faller Arnborgs holdning inn under «sivilisert antisemittisme» godt i retning den sympatiske vektleggingen.

«Oppfyller pøblenes vilje»

Den 25 november 1938 et par uker etter Krystallnatten. Publiserte Aftenposten kronikken «Tysk mentalitet» av C.W. Rubenson. Kronikken kommer inn på hva det tyske folket mener og hvem de er. I forlengelse av bedømmelsen av dette kommer det frem sympatier med jødene. Gobbels uttalte i forbindelse med jødeforfølgelsene at «Vi oppfyller folkets vilje». Dette mente Rubenson var en baktalelse av det tyske folk. Han mente at Gobbels og andre ledere oppfylte «pøbelens vilje». Og at tyskerne ikke var et folk av pøbler. Han mente at en ikke måtte «begå den store urett å forveksle det tyske folk med det tyske styre». Og selv om de stod bak lederne sine så måtte en også ha det klart for seg at lederne bestemmer hva folket fikk vite. Han beskriver tyskerne som «usedvanlig sympatiske menneske, snild, fredsommelig og gemyttlig», og forsøker å forklare hvordan tyskerne hadde blitt slik de var.

Fra 8.mai 1945 frem til og med 1948

«Bare gress til å stagge sulten, og snø til å slukke tørsten» - jødene trenger et eget land.

Etter krigen den 5. mars 1946 publiserer Aftenposten kronikken «Zions barn på vei mot livet»⁵⁷⁰ av Alfred Joachim Fisher. Fisher besøket de jødiske barna i London som unnslopp Holocaust og har en psykologisk sympatisk tilnærming til dem i sin kronikk. Han maler et lidelsesbilde som skaper en omgående sympati «Den dagen de ble reddet unngikk de tilintetgjørelse bare fordi installeringen av gasskamrene var blitt noen timer forsinket». Da de måtte forflytte seg fra konsentrasjonsleirer i fangenskapet hadde de «bare gress til å stagge sulten, og snø til å slukke tørsten». Han beskriver fortellingene deres som «rystende», og det

⁵⁷⁰ «Zions barn på vei mot livet» i Aftenpostens nr.107 05/3-1946

de forteller for «bestialsk». Deres fortid blir sympatisk beskrevet som «tragisk». Jøde barna ser med lengsel til Palestina og Fisher «har aldri følt seg så overbevist» om at jødene trenger et land for seg. Imidlertid ser det ut til at Fisher har et negativt syn på religion og det går ut over omtalen av de ortodokse. Han påpeker at de fleste er moderat religiøse og at det bare er et mindre tall som er ortodokse, dem kaller han «fanatisk ortodokse» som følger den «strengte lære».

«Det rettferdige i jødenes krav på Palestina»

Den 30. april 1946 publiserte Aftenposten kronikken «Jødene til Palestina»⁵⁷¹ av generalsekretær Per Fayne Hansen. Han kommenterer Ernst Frankensteins bok «Justice for my people» hvor Frankenstein argumenterer for at den eneste løsningen for jødene er et hjemsted. Hansen retter et selvransakende blikk på norske folk «boken inneholder mange nyttige opplysninger til avsløring av alle de antisemittiske fordommer, som tross alt er dryppet inn i så mange av oss». Hansen støtter fullt Frankensteins påstand om jødenes krav på Palestina. Og forklarer sympatisk Israels historie som offer for erobringer av forskjellige folk, positivt om jødenes «energi og initiativ» som har endret landets produktivitet og fruktbarhet, og effekten den selv har på den arabiske befolknings levestandard. Han hevder at Norge må støtte opprettelsen av Israel i tråd med støtten de gav til Palestina mandatet i 1922, hvor Balfourdeklarasjonen om et nasjonalt jødisk hjem var en sentral del. Og tatt i betraktning hindringer for innvandring i de mest jødekritiske år så måtte en godtgjøre for denne «tragedie» med offentlig å støtte «det rettferdige i jødenes krav på Palestina».

«Alle disse tomter er anklage, ikke mod Nazi-Tyskland alene, men også mod hele Europa»

Den 14. september 1946 publiserte Aftenposten kronikken «Mit gensyn med verden»⁵⁷² av Hans Andreasen. Han maler et svært medfølende bilde av jødenes situasjon. Han beskriver sympatisk hvordan det gamle jødekvartal ser ut fra hans hotellvindu «nu er det tilintetgjort af en grusom og ubønhørlig fiende». Da han minnes jødene som en gang yrte av liv i gaten skriver han:

Her giber den jødiske tragedie med en haand af gruom struben. Alle disse tomter er anklage, ikke mod Nazi-Tyskland alene, men også mod hele Europa, ja hele verden som lod dette skje, alle de lukkede øjne og øren før krigen kom. I pressen nogle

⁵⁷¹ «Jødene til Palestina» i Aftenpostens nr.196 30/4-1946

⁵⁷² «Mit gensyn med verden» i Aftenpostens nr.423 14/9-1946

flammende protester, men ikke flammende nok, ilden greb ikke om sig, den sved ikke staters ansvarlige regjeringer.

Situasjonen fremstår som en etisk katastrofe. Han retter blikket ransakende mot landenes reserverthet ovenfor jødene. Videre påpeker han boligantisemittismen som blomstrer når jødene gjerne vil ha tilbake sin leilighet i «Nutidens Danmark». Opphavet var ikke Hitler og Streicher alene, men noe som hadde ligget lenge – helt fra de første kristne. Han irettegår oppfatninger om jødne som «trustjøder» som angivelig skulle ønske krig og ramser opp en rekke «ariske» våpenselgere. Medfølelsen er slående og en klar indignasjon viser seg over holdningene til folkene før krigen.

Antisemittismens gift – kirkens skyld

Den 29. mars 1947 publiserte Aftenposten kronikken «Kirken og jøderne»⁵⁷³ av pastor Emer. A. Drewsen Christensen. Dette var en kronikk som skulle sette i gang en liten kjede på 2 innsendinger både israelsmisjonens formann Christian Ihlen og Theo Findahl skriver artikler med samme overskrift og refererer åpenbart til Christensens artikkel. Christensen skriver om forholdet kirken har hatt til jødene opp gjennom historien. Og det blir beskrevet svært mørkt – «et av de sorteste blad i kirkens historie». Han kommer inn på korsfarerne, inkvisisjonen, og Luther. Det var ifølge Christensen, kirken som hadde hovedansvaret for antisemittismen og det til tross for jødefolkets spesielle posisjon som vugge for kristendommen. Han skriver anklagende «selv den Dag i Dag må Kirken siges at være Hovedkilden til den, som det synes, uudryddelige uberettigede Uvilje mot jøderne, en Uvilje, der er den inderste grund til at Jødeforfølgelsene ogsaa den der fejrede sine bestialske Orgier i det tredje Rige». Han beskriver fordømmende jødehatet og forfølgelsen som en «infeksjon», «fryktelig svøpe» og «fornedrelse», og retter et angrep på skolen, der den tvungne religionsundervisningen er med på å gjøre at barna lærer uvilje mot jødene i forbindelse med Jesus død. Det var derfor viktig for læreren å ta ansvar for at denne historien ikke fikk preg av antisemittisme. Han påpeker også indirekte kirkens ambivalens der han kritiserer Biskop Fuglesang Damgaard i 1946 for i det ene øyeblikket utale seg mot antisemittismen og at den måtte bekjempes, men i det neste øyeblikk sa seg enig i at det i visse land kanskje trengs lover som skaper økonomisk likevekt mellom jøder og ikke-jøder. Han retter til slutt en pekefinger på at antisemittismens «gift» ikke må bli spredt i kirken eller danske tjenestemenn. Det siste tyder på at han skriver til et dansk

⁵⁷³ «Kirken og jøderne» i Aftenpostens nr. 149 29/3-1947

publikum og det kan se ut som om Aftenposten har publisert en artikkel fra Danmark. Dette er interessant fordi det er en redaksjonell bestemmelse som kanskje vitner om et ønske om å bekjempe antisemittisme i alle former. Dette ble lagt merke til av Ihlen og skapte imidlertid debatt.

Ihlen erklærer i sin artikkel⁵⁷⁴ den 17. april 1947 i første avsnitt at «tross» jødernes lidelser så kan ikke all skyld legges «bare på den ene part» og fremstille jødene som «de reneste engler». Det er tydelig at Ihlen er uenig og ønsker derfor å korrigere bildet Christensen maler av kirken og holdningen til jødene. Han skriver at holdningen overfor jødene ikke kan beskrives slik det passet «på den mørkeste middelalder» selv om kirken har mye å gjøre godt igjen. Han forsvarer Luther på sosiologisk og historisk grunnlag og mente at man måtte ta hans samtid i betraktning når en skulle dømme Luther. Den «moderne antisemittismen» hadde ikke sin «rot» i kirkens lære, mente han. Hans ambivalente holdning kan oppsummeres i fem setninger han skriver selv:

Det lar seg ikke nekte at dette urolige vandrefolket mangen gang har utviklet en smartness og en hensynsløs pågåenhet i kampen for tilværelsen som ofte er alt annet enn tiltalende. På den annen side er der ofte en likefrem rørende idealisme og følsom menneskelig forståelse hos denne allverdens-jødedom. Og hva man ellers mener om dette som nazistene kalte «synd mot blodet», så er en lang rekke av menneskehetens største tenkere av menneskehetens største begavelser, kunstnere, tenkere og skjønnånder fremstått av disse blandede ekteskaper. Jødene er i sannhet ofte skikket til å være et verdifullt bindeledd mellom nasjonene. Men der er også ofte som sagt de mindre tiltalende sider, den alt opptrevlende skepsis som ofte har gjort dem til ledere for alt som bryter ned, og de er pågående hensynsløse i livskampen, noen av dem med liten ansvarsfølelse for det land hvori de bor.

En ser klart et eksempel på «sivilisert antisemittisme», dog av typen med ubestemmelig dragning. Han har et generaliserende, og negativt syn på jødefolket, selv om han også sier en del positivt. Det er det negative han begrunner den «moderne antisemittisme» med. I den negative omtalen finner vi tydelige tegn på negative stereotypier. Særlig den «nasjonsfiendtlige» og «skyldig» jøde er fremtredende. En kan også ane andre stereotypier som «maktbegjærene» og uten at det blir tydeliggjort. Han går et par ganger frem og tilbake i

⁵⁷⁴ «Kirken og jødene» i Aftenpostens nr.173 17/4-1947

positive og negative betegnelser i et forsøk på finne en slags balansert fremstilling. Han forsøker også forklare med sosiologiske grunner til at jødene har blitt slik de angivelig er og nevner ghettoer og lovpålagte begrensninger – «et land har de jøder det fortjener». Videre forsvarer Ihlen personene som ble angrepet av Christensen inkl. Fuglesang for sine uttalelser. Og peker på at det ser ut som at kronikken er skrevet til et dansk publikum, og at det er rart at det havnet i Aftenposten – «bare ved en misforståelse havnet i Aftenposten».

Findahl, Aftenposten korrespondent og forfatter av boken «Jøde» fra 1933, går i sitt leserinnlegg den 29 april til angrep på Christensen for å være nærmest antikristelig.⁵⁷⁵ Og Christensens forsøk på å gi all skyld for antisemittismen til kirken og gi jødene «all rett» beskrives som «vel et noe stivt stykke». Findahl viser til at kirken har stått mot rasehatet, og påpeker at kristendommens lære påbyr dette. Hovedformålet med innlegget ser ut til å være å forsvare kirkens uskyld mens negative holdninger til jødene ikke tydeliggjøres.

«Gentleman's agreement»

Den 1. september 1947 publiserer Aftenposten kronikken «Gentelman's Agreement»⁵⁷⁶ av Johan Hambro som har begynt å jobbe som journalist i Aftenposten. Han var sønn av stortingspresident C. J. Hambro. Han tar utgangspunkt fra boken med samme tittel og behandler problemene med antisemittisme i USA. Hambro maler et bilde av USA som viser sterk og stigende antisemittisme. Hambro, som selv var av jødisk avstamning, hadde en sympatisk innfallsvinkel i kronikken. Denne kronikken presenterer konkrete eksempler på antisemittisme i praksis. Skepsis til jødisk innvandring, boligområder blir fraflyttet, jødiske barn blir boikottet, skoler slipper ikke inn for mange jøder selv om det ikke er offisielt lovfestet, arbeid blir nektet, nektes medlemskap i ulike sosiale klubber, ingen jødisk svigersønn. Han skriver at antisemittismen ofte er «seiglivet» fordi den fremstår som ubevist. For de fleste vil benekte å inneha antisemittiske holdninger selv om jødene blir silt ut. Det er dette som er «the gentleman's agreement».

«Bare i stand til å bli det de alltid har vært»

Den 10. oktober publiserer Aftenposten kronikken «Historien bak jødeproblemet»⁵⁷⁷ av IUR. LIC. Frits Frenkel. Frenkel forsøker å forklare hvorfor antisemittismen oppstod basert på sosiologisk grunnlag. Det var måten de ble behandlet på som gjorde at de:

⁵⁷⁵ «Kirken og Jøderne. Bemerkninger til pastor emer. A. Drewsen Christensen» i Aftenpostens nr.193 29/4-1947

⁵⁷⁶ «Gentelmans agreement av Johan Hambro» i Aftenpostens nr.395 01/9-1947

⁵⁷⁷ «Historien bak jødeproblemet» i Aftenpostens nr.477 18/10-1947

... ble stadig sluer, mer likegyldig for gojims vansker, som de tjente sin profitt på. De ble fulle av forakt, og som et siste forsvarsvåpen ydmyke, stadig prøvende å unngå strid, forsiktige og unnvikende, og forsøkte å holde sin selvaktelse oppe ved hjelp av den eneste triumf de hadde på hånden, penger. De følte tilfredsstillelse når de fremtredende menn som stengte dem ute og hånet dem, ble nødt til å henvende seg til dem for å holde ved like de eiendommer som de aldri fikk lov til å komme inn i

En ser at stereotypiene den «pengebegjærene» og «uærlige» er virksom. Frenkel viser at han har en forestilling om at jødene er «skyldige» i en oppførsel som har gitt de dårlige konsekvenser selv om det er først og fremst behandlingen av dem som har gjort at dem til hva de angivelig skal være. Med andre ord er stereotypien den «skyldige» jøde virksom. Det er også et trekk i «sivilisert antisemittisme» å forsøke og forklare hvorfor jødene angivelig innehar negative tendenser. Den «siviliserte antisemittismen fremstår med en negativ dragning. Frenkel hevder at da jødenes emansipasjon kom på 1800-tallet fortsatte å tjene sine penger på samme måte som før, og gjorde sine forretninger «enda større og mer betydningsfulle». Frenkel skriver også anklagende om raselæren som legitimerte jødehat og utryddelse. Og at jødene som så med mistro på 1789, i dag, på grunn av det som var skjedd, «bare er i stand til å forbli hva de alltid har vært». Teksten fremstår som en anklage over nazistene som har gjort «jødeproblemet» verre fordi nå angivelig vil jødene være enda sikrere på at de negative karaktertrekkene har vært det mest fornuftige.

Gir jødene rett

Den 4. desember 1947 publiserer Aftenposten kronikken «Har Hitler vunnet?»⁵⁷⁸ av Elith Helmig. Artikkelen er skrevet på dansk. Den har en lang innledning som skisserer en sympatisk innfallsvinkel til alle som lider under urettferdighet. I den forbindelse kommer han inn på jødiske flyktninger som ble tilbakeført til Tyskland. Jødene hadde ropt «hitlerisme» til britene når de ble tvunget i Hamburgs havn, etter å ha forsøkt å komme til Palestina. Og Helmig gir sympatisk jødene rett. Det var ikke mye forskjell på britiske soldater og SS i måten de behandlet jødene på i denne situasjonen. Han skriver «I Dag fortsætter andre Plagerierne der, hvor Tyskerne maatte holde opp».

⁵⁷⁸ «Har Hitler seiret?» i Aftenpostens nr.555 4/12-1947

Anerkjenne Israel.

En av Aftenpostens egne, Henry Røsoch, skrev et leserinnlegg der han kritiserer regjeringen for ikke å anerkjenne Israel. Aftenposten publiserte «Hvorfor anerkjenner vi ikke Israel?»⁵⁷⁹ 28. mai 1948 da krigen i Israel var i full gang. Han synes det er på høy tid å få «grei beskjed» om hvorfor, og underbygger anklagen med FN vedtaket og at USA og Sovjet og andre har anerkjent staten. Han viser tydelig at han er irritert «Når det gjelder utenrikspolitiske problem, er vi riktignok vant til å bli møtt med uutgrunnelige vismannssmil og henvisning til storartede problemer som menigmann ikke fatter». Hele hans innlegg oser av sympati, medfølelse og en erkjennelse av Europas skyld:

... om vi, det lille og uanselige Norge, har vilje til å vise hvor det norske folk står i forhold til den blodige urett som hele den vestlige sivilisasjon har begått overfor jødefolket. Demokratiets reaksjon overfor Hitlers jødeforfølgelser var enstemmig og absolutt. Vi fordømmer dem som den grusomste forbrytelse verdenshistorien overhode har å oppvise. Og vi stod ved jødefolkets side i håpet og forvissningen om at freden ikke bare skulle gjøre slutt på elendigheten, men at vi også ville hjelpe til med å gjøre godt igjen den skjendige urett. Vi har alle sett at verden fremdeles har latt jødefolket lide verre en kanskje noen annen folkegruppe.

Røsoch kritiserer videre at Britene gikk vekk fra løftene til jødene i 1939 gitt i Balfourdeklarasjonen av 1917. Og han skylder på at hele verden hadde gått fra de «forpliktelser som de påtok seg overfor jødene» og at dette var grunnen til at «jødenes elendighet ikke opphørte i 1945. Røsoch ønsker rask handling fra den norske regjering, og at det ville vært hederlig å gjøre dette mot det «ulykkelige folk». I samme avis i samme nummer skrev også Per Faye Hansen et leserinnlegg om samme tema. Artikkelen heter «Krav om anerkjennelse av Israel»⁵⁸⁰. Innlegget er en henstilling som er sendt til den norske regjering på vegne av «Norske venner av staten Israel». Som overskriften tydelig viser, er også denne sympatisk til jødene. I henstillingen står det «undertegnede nordmenn har med forferdelse fulgt den siste utviklingen i Palestina og beklager dypt De forente nasjoners avmakt overfor arabisk aggresjon». Henstillingen påpeker at både FN og den «unge nasjonen» Israel trues. Henstillingen stiller seg «solidarisk med det jødiske folk i dets heltmodige kamp for menneskelige rettigheter og fritt nasjonalt liv», og retter selvkritikk mot de kristne som ofte

⁵⁷⁹ «Hvorfor anerkjenner vi ikke Israel» i Aftenpostens nr.239 28/5-1948

⁵⁸⁰ «Krav om anerkjennelse av Israel» i Aftenpostens nr.239

har misforstått og sviktet jødene. Tilslutt anmodes det om å følge opp Norges stemme i FN og anerkjenne staten så snart som mulig. Og det påpekes at henstillingen også var undertegnet av en rekke kjente menn og kvinner.

”Du lille, fredelige Antisemit”

Den 31. juli 1948 publiserer Aftenposten kronikken «Naive betraktninger i en verden af lave»⁵⁸¹ av Hans Andreasen. Artikkelen er skrevet på dansk. Kronikken bærer preg av hverdagslige observasjoner helt til han kommer i snakk med en mann om konflikten i Palestina. Han skriver sympatisk:

Har du igjen løftet fordommene, Aartusindaars Dogmerne paa din rygg og bære dem? Du, som lukket Øjnene for Jødernes Lidelser før Krigen, lukker du dem igjen? Dine lukkede Øjne, kostet de ikke 6-7 Millioner Jøder Livet? Og Nu igjen, hvor mange? Har Terroren i Palæstina gjort dig til Antisemitt? Terror er hæselig, ondt. Men hvem begyndte den, hvem slog for to aar siden tolv Støkkelsag ned over Jødernes Rygge (...) Har vi allerede glemt Jødernes Lidelser. Skal aldrig deres vandring standse. Den evige Jøde, han er ditt Værk, du Kristne, og med ditt misbilligende «Jøde» stempler du ham. Du lille, fredelige Antisemitt.

En ser en klar sympati for jødene og indignasjon over tilsynelatende antisemittisme. En ser en anklagelse av de kristne som angivelig hadde skapt antisemittismen. Det er interessant at han bruker ordene «fredelige antisemitt» om de kristne. Det kan minne om «sivilisert antisemittisme» og som vi har sett har det vært flere fremtredende kristne personligheter som hadde denne oppfatningen.

Alle i Europa var ansvarlige

Den 20.oktober 1948 publiserte Aftenposten kronikken «Fra lege til bøddel i hakekorsets navn»⁵⁸² av Jens O. Bjørneboe. Bjørneboe går inn på legene i Nazitysklands uhyggelige forsøk på mennesker. Det blir blant annet nevnt, lufttrykk, avkjøling, saltvanns, sykdoms, transplantasjons forsøk, og eutanasi. De hadde også vært i gang med opprettelsen av en jødisk skjelettsamling. 120 jøder ble omgående gasset for dette formål. Sympatien kommer til

⁵⁸¹ «Naive betragtninger i en verden af lave» i Aftenpostens nr.349 31/7-1948

⁵⁸² «Fra lege til bøddel i hakekorsets navn» i Aftenpostens nr.487 20/10-1948

uttrykk ved hans indignasjon over at alt dette var mulig. Han peker også på at alle i Europa var ansvarlige – ikke bare Tyskland.

Avslutning

Grafen for kronikker og leserinnlegg (figur 12) viser i likhet med artiklene en overvekt på positive/sympatiske. Bortsett fra året 1933, hvor både negative og positive kronikker og leserinnlegg gjorde et hopp, var det stort sett dobbelt så mange sympati/positive som negative artikler. Og etter krigen var tendensen, som ellers i avisens politiske kommentarer, artikler og skribenter, flere ganger så mange sympati/positive enn negative. Rasefokuset får også en del plass fra personer som fremhever raseforskjeller og til folk som står imot rasefokuset. Flere av de positive kronikkene før krigen var litteraturkronikker fra Aftenpostens skribenter.

Kronikkene tok tak i aktuelle temaer. I 1933 i forbindelse med valget av Hitler ble jøder et særlig aktuelt tema og det forholdt seg aktuelt ettersom det ble verre og verre for jødene. Mjøens kronikk tok tak i den angivelige «rasekampen» og jødene «innflytelse» på vestens kultur som tyskerne angivelig kjempet mot. Thorstads kronikk handlet om den kulturelle nyorienteringen i Tyskland som for nordmenn og utenforstående kunne virke frastøtende. Welles kronikk handlet om kirkefolket som støttet opp om Hitler, og om tysk negativ omtalen av jødene. Savabinis kronikk handlet om vanskelighetene jødene gjennomgikk og det angivelig problematiske ved å gi det internasjonalt spredte folket jødene statsborgerrettigheter. Hans andre artikkel gikk til angrep på sionistenes aktiviteter i Jerusalem og gjentok poenget fra forrige. Thorstads andre artikkel oppsummerer begeistret Hitlers første år, der han forfekter at jødene maktposisjon er brutt samtidig som han til en viss grad er kritisk til jødeforfølgelsene. Paasches kronikk i 1935 handlet om rasefokuset og det ukristelige ved dette. Frøvigs kronikk bragte detaljer og betraktninger fra Lutherakademiet i Tyskland. Han uttrykket at han forstod det kom en sterk reaksjon mot jødene, men ikke jødeforfølgelsene. Sandbergs kronikk fra 1936 skildret den evangeliske lutherske kirkes kamp mot rasefokuset, som han uttrykket seg gledelig overfor. Johnson fra israelsmisjonen forsøkte i sin kronikk å fremheve hans løsning til «jødespørsmålet» og hatet som han mente de for det meste hadde ansvar for selv. Arnborgs kronikk fra oktober 1938 forsøker å fremheve Israelsmisjonens blads synspunkter som han mener er sterkt medfølelse overfor jødene og som var leseverdige stoff. Rubensons kronikk etter Krystallnatten 1938 forsøker å forklare hvorfor tyskerne var slik de var, og forfølgelsene måtte ikke forbindes med det tyske folk – det var det lederne som stod for.

Etter krigen handlet det meste om konsekvensene krigen og jødehatet hadde for jødene. Fishers kronikk fra 1946 handlet om jødiske barn i London som å vidt hadde unnslipt Holocaust. Hansen kommenterer sympatisk Ernst Frankensteins bok *Justice for my people* hvor Frankenstein argumenterer for at den eneste løsningen for jødene er et hjemland. Andreasens første kronikk beskriver jødekvartaret utenfor hotellet han bor på som en anklage mot Europa. Christensens kronikk fra 1947 anklager kristendommen for antisemittismen. Hambros kronikk forklarer fenomenet «gentlemen's agreement» i USA som handlet om å ta avstand fra antisemittismen, men samtidig sile ut jødene i ulike sammenhenger. Frenkels kronikk forsøker å forklare «jødeproblemet» og antisemittismen der innfallsvinkelen er at jødene dårlige karaktertrekk har utviklet seg på grunn av vår behandling av dem. Helmigs kronikk handlet om de jødiske flytningene som ble tvunget tilbake til Tyskland av britene på slutten av 1947. Andreasens andre kronikk kritiserer kristnes holdning til jødene i et avsnitt der han kaller dem de «lille fredelige antisemitt». Bjørneboes kronikk kommer inn på nazistens vitenskapelige grusomhet.

I perioden fra 1930 til 9. april 1940 faller de fleste kronikkene, som ikke handler om litteratur, inn under «sivilisert antisemittisme». Fire artikler hadde en draging mot det negative, mens to hadde en draging mot det sympatiske, og to med en ubestemmelig draging. Mjøen, Thorstad (første kronikk), Savabini (andre Kronikk) og Johnson skrev kronikker som fremstod med en «sivilisert antisemittisk» holdning der draging gikk mot det negative. Mens Savabini (første kronikk) og Arnborg skrev kronikker som fremstod med en «sivilisert antisemittisk» holdning der draging gikk mot det sympatiske. Thorstads andre kronikk, og Frøvigs kronikk fremstod som «sivilisert antisemittisk», men var vanskelig å plassere. Welle, Paasche, Sandberg og Rubensons kronikker var udelt sympatiske.

Etter krigen i perioden 8. mai 1945 frem til og med 1948 var de fleste kronikker udelt sympatiske, med bare en som fremstod som «sivilisert antisemittisk» med draging mot det negative. Fisher, Hansen, Andreasen, Christensen, Hambro, Helmig og Bjørnboe fremstod som udelt sympatisk. Frenkels kronikk fremstod som «sivilisert antisemittisk» med draging mot det negative.

I kronikkene som fremstod som av ulike dreininger «sivilisert antisemittisme» finner vi alle de ulike negative stereotypiene, men brukt i varierende grad, og med ulik tydelighet i de ulike artiklene. Kronikken som stikker spesielt ut var Mjøens kronikk «Europa foran en rasekamp. Jødernes innflytelse på vestfolkenes kultur. Antisemittismens biologiske årsaker». Hele spekteret av negative stereotypier ble brukt for å fremstille jødene. Samtidig er det interessant at han, som rasehygieniske bevegelses fremste talsmann i Norge, tok avstand fra å

fremstille jøden som mindreverdige eller mindre begavet. Og at han også tillegger dem gode egenskaper. En kan peke på en forståelse av at jødene på en eller annen måte var «skyldige» som mest fremtredende, deretter den «nasjonsfiendtlige» jøde. Det er også interessant å se at Aftenposten, etter krigen, publiserte 4 danske artikler som gikk løs på antisemittismen, og en som beviselig er skrevet til et dansk publikum. Det kan vitne om et redaksjonelt behov for å distansere seg fra antisemittismen.

Leserinnleggene i Aftenposten fremstod med både forsvar og angrep på jødene. Til sammen var det ti negative og ti sympatiske/positive. I disse kronikkene og leserinnleggene kom hele listen med negative stereotypier frem. Og flere ganger var det jøder som sendte et forsvarsanlegg. De mest tydelige stereotypiene var den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige» jøde. Det som skapte mest debatt i Aftenposten var Samuels intervju i forbindelse med den jødiske boikotten og uttalelsen om at jødene ikke var sovjets ledere i mars 1933. Det ble to negative leserinnlegg som fremholdt at jøder hadde makten, og om de ikke var lederne i Sovjet så var de vertfall mer pro kommunisme enn nasjonalisme noe som var forankret i jødernes angivelige internasjonale preferanser. Her kom stereotypiene «degenerert rase», «uærlig», «pengebegjærene», «maktbegjærene», «nasjonsfiendtlig» og «skyldig» til syne. To sympatiske innlegg viser sympati med jødene og angriper de negative leserinnleggene for å ta i bruk kristenavnet i diskusjonen i tillegg til å betegne jødernes evner positivt i motsetning til negativt. Også et leserinnlegg fra den jødiske menighetsforstander i Trondhjem som kom med tilleggsopplysninger han mente Samuel ikke hadde tatt med samtidig som han viste sympati. Aftenpostens kildegrunnlag i dekning av reaksjonene til den jødiske boikotten i en annen artikkel ble klaget på av forstanderen for det mosaiske trossamfunn Josef Siew. Mens Dr. Inge Herstad støttet kretsene som ikke møtte boikotten med særlig sympati. Mjøens kronikk fikk et motsvar der Benjamin på en sarkastisk måte imøtegår Mjøens argumenter. Mjøen imøtegår 2 av Benjamins 5 argumenter før han kritiserer Benjamins tone samtidig som han fremhever den stereotypiske oppfatningen om jøden som lite arbeidsvillig dermed en strømning innen «degenerert rase». Neste tilfeller av leserinnlegg kom et halvt år senere på grunn av Savabinis kronikk om jødene og sionisme der han snakket sympatisk om araberne i Palestina og negativt til jødernes tilgang til statsborgerskap. M. Dsensky fra Norsk sionistforening skriver et leserinnlegg der han imøtegår Savabinis påstander om jødene i Palestina og at det jødene har gjort har kommet alle til gode. Savabini skriver tilbake og angriper sionistene enda hardere. Neste tilfelle av leserinnlegg kom i 1934 da Knut Hamsund hadde sett seg lei av litteraturskribent Fredrik Paasches avventende holdning i forhold til Tyskland. Han ironiserte over Paasches holdning som til synelatende heller villa ha tilbake republikken der «jøderne»

og kommunister regjerte. Han fremviste en forestilling om jødene som «maktbegjærene». Neste tilfeller av leserinnlegg kom tidlig i 1936 da Aftenposten oppdaget at jøder skiftet navn og stilte spørsmålet om det var vanskelig å være jøder i Sovjet-paradiset. Dette skjønnte de ikke. Første innsender J.L hevder at dette handler om tiltak mot forveksling av vanlige jødiske navn. Mens -S, -D hevder at det godt kan være det russiske folks sinne mot dem som tilrettela revolusjonen i landet i tillegg til Stalins bevegelse bort fra det internasjonale til det nasjonale. I hans forklaringer kommer stereotypiene «fremmed ideologiskapere», «nasjonsfiendtlig», og «skyldige» frem. Neste tilfeller av leserinnlegg stod i forbindelse med lederen som stilte seg negativ til jødiske legers innvandring i 1939. Disse leserinnleggene innsendt av leger, stilte seg frustrerte og motvillige til ta inn jødiske leger til Norge. For det meste mente de at det var urettferdig at de uten godkjent legesertifikasjon fra Norge skulle få praktisere når andre nordmenn med legeutdanning fra utlandet ikke fikk dette. I en av leserinnleggene kunne en ane fordommer mot jøder som marxister en av strømningene innen «fremmed ideologiskapere». Neste tilfeller kom i forbindelse med Anton Mohrs artikkel, som er behandlet under Anton Mohr i kapittelet Skribenter, om sionistkongressen i 1939 som erklærte i en resolusjon «evig og uforsonlig fiendskap» mot Hitler. Leo Hersson virket dels provosert, og som hevdet å ha vært til stede, mente at en slik resolusjon aldri hadde blitt vedtatt. Mohr beklaget om noe skulle være feil, men forsvarte det med at informasjonen kom fra respekterte aviser og at han hadde varm sympati med det jødiske folk. Neste tilfeller av leserinnlegg kom i april 1947 i forbindelse med pastor Emer. A. Drewsen Christensens artikkel som beskyldte kristendommen for antisemittismen. Artikkelen er skrevet på dansk og til et dansk publikum. Både beskyldningene og adressen blir tatt tak i av Israelsmisjonens generalsekretær Christian Ihlen som mente at disse beskyldningene ikke passet på dagens kirke samtidig som han også beskyldte jødene for også ha et ansvar for antisemittismen. Hans fremstilling tar form av «sivilisert antisemittisme» med ubestemmelig draging. Han stilte spørsmål ved hvorfor denne kronikken var havnet i Aftenposten og spekulerte i om det kunne være en misforståelse. Aftenpostens Theo Findahl skrev også et innlegg til forsvar for kirken samtidig som han mente jødene også hadde noe av ansvaret for antisemittismen. Siste tilfeller av leserinnlegg kom i 1948 da Aftenpostens Henry Røsoch skriver sympatisk om jødene og Israel som befant seg mitt i en skjebnesvanger kamp for overlevelse i Palestina. Han ønsket at den norske regjering snarest skulle anerkjenne Israel. I samme nummer på samme side står Per Faye Hansens innlegg som er en kopi av henstillingen som er sendt til den norske regjering om å anerkjenne Israel. Mange kjente personligheter hadde skrevet under på henstillingen.

I kronikkene kom det altså til syne ulike syn på jødene med stor bredde. De fleste kronikkene før krigen fremstod i en eller annen grad som «sivilisert antisemittisme», mens etter krigen tegnet de et udelt sympatisk bilde med unntak av en kronikk som kommer under «sivilisert antisemittisme. Leserinnleggene viste også stor bredde av både negative og sympatisk innlegg også enkelte her fremstod som «sivilisert antisemittisme». En kan også legge merke til at det ofte var jøder som protesterte på en artikkel.

Kapittel 8: Oppsummerende diskusjon og konklusjon med utsyn

Metode

I denne delen av oppgaven samles trådene og problemstillingen besvares. Metoden jeg har brukt for å analysere og kategorisere stoffet har bestått av analyse av avisens ulike deler, statistikk, og analyseredskaper jeg utviklet selv. Det er en bred analyse med både en kvantitativ og kvalitativ tilnærming. Styrken ved denne metoden er at avisens ulike deler blir behandlet og tydeliggjort, dermed også dens profilering, ved at de blir behandlet hver for seg. Og en får en lett forståelig statistikk å forholde seg til som gir et umiddelbart bilde. I håp om å få et bedre grep om oppgaven, og for å kunne påvise mønster og avdekke visse nyanser på en tydeligere måte over dette tidsrommet, ble både stereotypiene og de ulike gradene av antisemittisme utformet. Styrken med disse analyseredskapene ligger i at stereotypiene og antisemittismen blir en mer håndterbar masse. En kan peke på konkrete ulikheter og sammenhenger gjennom stereotypiene og en kan danne seg et konkret bilde av hvordan den ambivalente, og vanskelig håndgripelige, holdningen som kommer til syne, avdekkes over tid. Metoden er dog ikke uten svakheter. Det kan innvendes at ulike deler av stoffet ikke får en inngående nok kontekstualisering og dyptgående analyser som det ville fått om en hadde gått tematisk til verks ved å analysere avisen med utgangspunkt i stereotypiene, eller gått på enkelte saker som stakk seg ut, eller en blanding av disse to – som andre har gjort før meg. Analyseredskapene ville også kunne brukes ved en slik tilnærming. Imidlertid kan det kanskje innvendes mot kategorien «degenerert rase» at den er for vid og derfor ikke gir et konkret nok bilde når denne kategoriseringen blir brukt. En kan muligens også innvende at stereotypien «fremmed ideologiskapere» på samme måte er noe utydelig og lite spesifikk. Videre kan en innvende at stereotypiene enkelte ganger overlapper hverandre slik at enkelte utsagn kan falle innenfor flere stereotypiske oppfatninger. Jeg mener imidlertid at dette er med på å gi et mer nyansert og konkret bilde på hvilke forestillinger som faktisk kommer til syne. Begrepet «sivilisert antisemittisme» og informasjonen om dens draging er basert på fortolkerens tolkning av teksten, eller tolkningen av hvordan en person fremstår over tid i avisen. Det kan innvendes at den i for stor grad er subjektiv. Jeg har forsøkt å demme opp for det problemet med beskrivelsen «ubestemmelig draging» da de mest usikre tilfellene står mer ubehandlet i motsetning til de klareste eksemplene.

Aftenpostens profil

I grafen for redaksjonelle ledere (figur 5) kan vi se en utvikling. Lederspaltene gikk fra en antisemittisk holdning i 1932 og over i «sivilisert antisemittisme» med negativ dreining i 1933, til ubestemmelige dreining i 1936, til en blandet sympati etter Krystallnatten 1938 der også «sivilisert antisemittisme» og ren sympati spilte en rolle i enkelte ledere. Sympatien av renere slag fortsatte etter krigen dog ikke i noen særlig tydelig form. Aftenposten viste forståelse for det tidlige Nazi-Tysklands foranstaltninger overfor jødene og hevdet at jødene neppe fortjente sympati og pekte på at det sannsynligvis var «reelle årsaker» samtidig som lederen hevdet de ikke ville puste til rasehat. De angivelige reelle årsakene kunne han ikke peke på men det hadde, etter lederens syn, med jødens «metode og mentalitet» å gjøre. Jødene i Norge skulle en ikke frykte, men en måtte også være årvåkne. Aftenposten viste ikke på lederplass interesse for å skrive noe om det som skjedde med jødene i Tyskland før Krystallnatten da jødeforfølgelsene viste seg å være for hard kost for lederen. Likevel stod lederne ved at tyskernes tidligere foranstaltninger mot jødene hadde vært forståelig. Jødene hadde nemlig, etter Aftenpostens syn, gjennom rasesolidaritet oppnådd en sterk stilling på en rekke avgjørende områder og hadde representert en fare både økonomisk og mentalt. Dette angivelige problemet var ikke Aftenposten interessert i å få i Norge. Aftenposten gav inntrykk av å være villig til å hjelpe noen jødiske flyktninger, tross tidligere motstand mot dette, og det var heller ingen fare eller grunn til bekymring da de var få og skulle oppholde seg i Norge midlertidig. I tiden etter Krystallnatten skulle det likevel vise seg motstand mot jødisk innvandring. Etter krigen viste lederen seg å være sympatisk selv om den fremstod strengt saklig. Han kom med konstruktive forslag angående jødisk innvandring. Gjennom alle disse årene tok Aftenposten hele tiden avstand fra «puste til rasehat», «fremmedhat», «fordommer» og «antisemittisme» selv om negative stereotypiske forestillinger kom til uttrykk. Spesielt fremtredende stereotyper var «skyldige» og «nasjonsfiendtlige».

Grafen for politiske kommentarene (figur 6) viser ikke et særskilt mønster. Holdningen «sivilisert antisemittisme», som også viste seg her, gikk fra en ubestemmelig dreining tidlig på 1930-tallet til en sympatisk etter Krystallnatten, men dog til en negativ dreining i 1939. På grafen kan en registrere en renere sympatisk økning i 1938 og etter krigen. De politiske kommentarene kommenterte svært sjelden jødene situasjon i Nazi-Tyskland i likhet med lederen. Ikke før Krystallnatten skulle denne spalten kommentere det som hendte jødene der. Den politiske kommentaren stod på samme linje som lederen og hevdet at foranstaltningene mot jødene før Krystallnatten var berettiget samtidig som den viste sympatier for jødene som fikk erfare denne voldsomme natten. Selv om lederen så ut til å

være villig til å åpne armene til jøden på visse betingelser, viser den politiske kommentaren i 1939 at jøder ville en forholde seg motvillig og skeptisk til. Den stereotypiske forestillingen som viste seg flest ganger var den «uærlige» som viste seg ved to anledninger. Det var Palestina som for det meste stod i fokus i denne spalten. Aftenposten hadde forståelse for Araberne som ikke ville miste landet sitt, men Aftenposten stilte seg ikke likegyldig overfor voldsomheter fra den siden. Etter krigen skulle avisen vise mer sympati for det som skjedde i Palestina. En av de politiske kommentarene brydde seg om sympatien jødene hadde fått etter krigen og ønsket ikke at den skulle forsvinne. Arabernes anklager mot jødene i Palestina distanserte en annen politisk kommentar seg fra og viste sympati med det som hadde skjedd mot jødene under og etter krigen, selv om den ikke var videre begeistret for sionistene og deres forsøk på å få jødene til å reise til Palestina i krig. Spalten viste også sympati med jødene da det viste seg i 1948 at USA ikke ville støtte Israel slik de i de tidligere årene hadde gitt inntrykk av.

De generelle artiklene kan man se på grafen (figur 7) at skiller seg overaskende ut ved å ha en klar overvekt på det positiv/sympatiske helt fra tidlig 1930-tallet og ut hele perioden, med unntak av krigsårene, hopp i 1933, 1938, 1945 og 1948. Men en ser samtidig at i sammenheng med lederne, så kommer det en strøm av negative artikler i 1933 som dog flater seg mer ut over perioden. Flere stereotypi-kategorier kom til uttrykk flere ganger. Selv om det fantes artikler og korrespondanser som fremhevet maktstillingen jødene angivelig hadde i Tyskland, artikler som forfektet at jødene var ledere i sovjet, artikler som fremviste klare negative stereotyper, og artikler som fremvises en sterk motvilje til å ta inn jødiske flyktninger. Så viser det seg her at en rekke korrespondanser hadde vært svakt sympatiske nesten helt siden valget av Hitler. Nürnberglovene ble blant annet sympatisk kommentert. Jøder ble intervjuet, og som på den måten fikk presentert jødernes perspektiver i aktuelle saker. Bøker som stilte jødene i et bedre lys ble også positivt omtalt. Avisen stilte seg også helt klart positiv til enkelte jødiske personligheter både levende og døde. 10 av 20 nekrologer presenterte de avdøde jødene i et positiv lys, mens resten i periodene før og etter krigen var nøytrale. Avisen gav også en forståelse av å kunne konseptualisere antisemittisme, var positiv til motstand mot antisemittisme, og forstod Norge som omtrent fritt for antisemittisme. Også avisens mindre seriøse spalter tok parti med jødene i perioden før krigen på en indirekte måte ved bruk av sarkasme mot jødemotstandere og de kunne også omtale jødene positivt. Også etter krigen viste det seg en klar sympati, og da sympati med jødernes erfaringer under krigen. Og videre kom det frem støtte for opprettelsen av Israel.

Skribentene viser en god blanding av artikler med ulike verdiladninger, men også her ser vi på grafen (figur 11) en overvekt av positive/sympatiske artikler. De gjør også et hopp i 1933, 1938, 1945 og 1948. De fleste skribentene viste en eller annen form for «sivilisert antisemittisme» før krigen. Men med fire skribenter med en draging mot det negative, tre med en draging mot det positiv/sympatiske og fire utdelt positiv/sympatiske viser det en overvekt av de som retter seg mot det positiv/sympatiske. Etter krigen var to udelt sympatiske og en innenfor «sivilisert antisemittisme» med ubestemmelig draging. I denne delen av avisen kom skribenter både med utsagn som var på linje med innstillingen som lederen og de politiske kommentarene hadde. Samtidig kom det fra enkelte av skribentene tidlig sympati med jødene i Tyskland som på den måten balanserte den negative lederen «Jødehat» i 1933. Men også en del andre negative forestillinger kom på trykk samtidig en del positiv omtale av bøker. De mest fremtredende negative stereotyper som kom til uttrykk var den «skyldige», «nasjonsfiendtlige» og «pengebegjærene» jøde, i tillegg til strømninger innenfor «degenerert rase».

Grafen for kronikker og leserinnlegg (figur 12) viser også et flertall av positive/sympatiske artikler. De gjør et hopp i 1933, 1939 og 1946. Et godt negativt hopp kan også registreres i 1933. Det viser seg at de fleste kronikkene stod innenfor en eller annen form for «sivilisert antisemittisme». Fire artikler hadde en draging mot det negative, mens to hadde en draging mot det sympatiske, og to med en ubestemmelig draging, og fire var udelt sympatiske. Etter krigen i perioden 8.mai 1945 frem til og med 1948 var de fleste kronikker udelt sympatiske, med bare en som fremstod som «sivilisert antisemittisk» med draging mot det negative. Av leserbrev var det helt jevnt ti negative mot ti positive. Blant kronikkene, som ikke var litteraturkronikker, ser vi samme tendens som hos skribentene. Enkelte var på linje med lederen, mens andre hadde sympati med jødene allerede i 1933. Og enkelte var delvis på linje med lederen og samtidig viste sympati. Kronikkene brakte med seg et vidt spekter av meninger fra det borgerlige Norge. Fra rase eugenikkens fremste talsmann, til kirkefolket. Det kom også leserinnlegg fra både mennesker som var fiendtlig innstilt til jødene og fremviste negative stereotypiske forestillinger. Men også mennesker som forsvarte jødene. Flere jøder kom også til ordet og protesterte mot oppfatninger som de mente var feilaktige. Etter krigen var de fleste kronikker udelt sympatiske og ofte med en brodd mot kristendommen som ble beskyldt for å være selve roten til antisemittismen. Opprettelsen av staten Israel fikk også støtte, blant annet fra en av Aftenpostens egne. Det var flere danske kronikker som ble publisert og en av dem var beviselig til et dansk publikum. Noe som tyder på en bevisst handling fra redaksjonens side for å bekjempe antisemittiske oppfatninger. Det ble i midlertid

også lagt merke til av Ihlen som påklaget dette og fremdeles hevdet at jødene hadde sin skyld i antisemittismen. Også en kronikk som forsøkte å forklare jødeproblemet kom på trykk. Konklusjonen var at verdenskrigen bare hadde gjort «jødeproblemet» verre. De mest fremtredende stereotypiske forestillingene var den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige» jøde.

Sammenligning med Sunds masteroppgave

Mine funn sammenlignet med Sunds masteroppgave, som tok for seg Aftenpostens holdning til jødene fra 1920-1925, viser tydelig kontinuitet. Hans masteroppgave hadde en annen tilnærming til oppgaven der han gikk mer tematisk til verks. Det er derfor enkelte momenter som ikke kan sammenlignes. I hans masteroppgave har jeg funnet enkelte som uttrykker «sivilisert antisemittisme». ⁵⁸³ I likhet med 1930-tallet fikk narrativet om jøder som syndebukk innpass på 1920-tallet, men også på den tiden ble det hevdet en kritisk holdning til voldelig antisemittisme når det kom til uttrykk. ⁵⁸⁴ Aftenposten hadde, også på 1920-tallet og tydeligere i så måte, en forståelse av jødene som ledere av sovjet, ⁵⁸⁵ og viste en sterk motstand mot jødisk innvandring. Også Palestina prosjektet fikk blandet omtale på 1920-tallet likesom på 1930-tallet. ⁵⁸⁶ Men det viser seg også en utvikling hos Aftenposten gjennom disse årene. Selv om lederne uttrykket negativitet i flere ledere på 1920-tallet nådde det ikke helt opp nivået til lederne på 1930-tallet. ⁵⁸⁷ I forhold til Palestina prosjektet viser den sentrale skikkelsen Anton Mohr en utvikling fra det pessimistiske på 1920-tallet til det mer optimistiske på 1930-tallet. ⁵⁸⁸

Historisk perspektiv

Setter vi funnene angående Aftenposten i et bredere historisk perspektiv kan en se at holdningene «sivilisert antisemittisme» lite sannsynlig var isolert bare til Aftenposten. I Aftenposten kom det frem synspunkter med negative stereotypiske oppfatninger blandet med begrensende faktorer, sympati, eller positivitet fra ulike deler av den borgerlige befolkningen. Det at så mange av skribentene og kronikørene, enten de var fra det mest rasebiologisk hold, kirkelige kretser, litteraturkritikere eller fagekspertise i andre fagfelt, viste denne formen for «sivilisert antisemittisme», må kunne gi en pekepinn på at denne formen for holdning også i

⁵⁸³ Sund 2014 s.27-33 og 95. 102

⁵⁸⁴ Sund 2014 s.105

⁵⁸⁵ Sund 2014 s.50-91

⁵⁸⁶ Sund 2014 s.27-33

⁵⁸⁷ Sund 2014 s.67-69 og 85-86

⁵⁸⁸ Sund 2014 s.21-36

noen grad var utbredt i tidens alminnelige antisemittisme. En finner også denne holdningen på 1920-tallet i Aftenposten og hos andre skribenter, noe som styrker at denne holdningen kan være utbredt. Den danske biskop Fuglesang Damgaard ble i Aftenpostens kronikker etter krigen kritisert av den danske pastor Emer. A. Drewsen Christensen for å inneha en holdning en kan si havner innenfor «sivilisert antisemittisme». Dette gir indikasjoner på at den ambivalente holdning «sivilisert antisemittisme» heller ikke var noe særnorsk fenomen.

Konklusjon med utsyn.

Holdningen Aftenposten forfektet overfor jødene var av svært blandet art. Det fantes utslag av antisemittiske, «sivilisert antisemittisme», positive og sympatiske fremstillinger. Imidlertid var det «sivilisert antisemittisme» av ulik dreining som utgjorde trenden i Aftenposten når en utalte seg negativ om jødene både i de redaksjonelle artiklene i tillegg til skribenter og kronikører. Tross denne trenden så var det overaskende nok, i antall, publisert flest positive og sympatiske artikler i de ikke redaksjonelle artiklene og det også gjennom begge periodene fra 1930 til 9.april 1940 og 8.mai 1945 frem til og med 1948.

Aftenposten tok hele tiden avstand på lederplass fra å «puster til rasehat», «fremmedhat», «fordommer» og «antisemittisme». Aftenposten hadde en selvforståelse som en avis uten antisemittisme, og forstod også Norge som omtrent fritt for slike holdninger selv om det også fortonte seg tydelig for avisen at det fantes. Likevel kom alle de negative hovedstereotypiene til uttrykk i forskjellige former, men mest fremtredende på tvers av avisen som helhet var stereotypien den «skyldige» og «nasjonsfiendtlige» jøde. Det henger sammen med det avisen og enkelte av dens bidragsyttere mente at jødene i Tyskland hadde gjort eller stod til ansvar for. Og hvordan de forestilte seg at jødene kunne oppføre seg i fremmede land. I tilknytning til disse to stereotypiene gjør også hele spekteret av negative stereotyper seg gjeldene. Det var særlig i perioden fra 1930 til 9.april 1940 at stereotypiene presenterer seg tydelig i avisen og spesielt året 1933 og lederne i tillegg til den politiske kommentaren i 1938. Det kom frem en forståelse av ulik sort i lederne, politiske kommentarer, korrespondanser, artikler, skribenter og kronikker og leserinnlegg, om at jødene hadde tatt makten i Tyskland både i staten, økonomisk og kulturelt. Og det var også dette avisen fryktet med tanke på jødisk innvandring – de fryktet jødisk dominans og jødernes angivelige vei dit. Og det var i bunn og grunn dette det såkalte «jødeproblemet» handlet om. Et problem som Aftenposten mente Tyskland hadde og ikke ville ha i Norge. Derfor var også Aftenposten så negativ til jødisk innvandring før krigen. Selv om avisen bifalt det som skjedde i Tyskland i 1933 og mente det knapt var grunn til å overdrive sympatien for jødene, så viste det tidlig seg

sympatiske stemmer i Aftenposten gjennom, artiklene, skribentene og kronikkene, og det vedvarte gjennom begge periodene.

Rase fokuset var mer eller mindre tydelig tilstede på tvers av hele avisen i den første perioden fra 1930 til 9.april 1940, og fokuset ble brukt enten i forbindelse med å markere annerledeshet både positivt, men ofte negativt. Det negative fokuset kunne også komme i samme åndedrag som man tok avstand fra rasehat – som vist i lederne. Eller så kom det i form av tydelige angrep på selve rasefokuset. Det er tydelig at det i Aftenposten slapp til forskjellige syn, men at de ikke ønsket å identifiseres med rasehat. Det å ha et rasefokus ser ikke ut til å være knyttet til rasehat. Etter krigen (8. mai 1945 frem til og med 1948) fordømmes rasehatet i enkelte spalter og rasefokuset ser bare ut til å være tilstede i en redusert form. Aftenposten speilet på den måten tidens alminnelige mentalitet i raseideologiens tid.

I løpet av perioden kan en se en forandring i holdning i lederspaltene. Den gikk fra en antisemittisk holdning i 1932 og over i «sivilisert antisemittisme» med negativ dreining i 1933, til ubestemmelige dreining i 1936, til en blandet sympati etter Krystallnatten 1938 der også «sivilisert antisemittisme» og ren sympati spilte en rolle i enkelte ledere. Sympatien av renere slag fortsatte etter krigen dog ikke i noen særlig tydelig form. Blant de politiske kommentarene var det vanskelig å se et mønster, men i likhet med resten av avisen ser man en økning i sympati i 1938 og etter krigen. Resten av delene i avisen fremstod, som fremvist, med et flertall av positive og sympatiske artikler. En kan registrere at sympatien øker i årene 1933, 1938 (kronikker 1939) og etter krigen. Samtidig ser vi en økning av negative artikler særlig i året 1933. Imidlertid må det også sies at de aller fleste artiklene som omhandlet jødene i avisen var nøytrale, og at jødene i Tyskland fikk svært lite fokus i de redaksjonelle spaltene. Det er for eksempel påfallende at ikke Nürnberglovene, eller Holocaust (så vidt nevnt i politiske kommentarer) er kommentert hos hverken lederne eller de politiske kommentarene. Imidlertid blir de dog sympatisk rapportert om i avisens generelle artikler.

Innledningsvis skrev jeg om antisemittismen som hadde fått mer vind i seilene tross en angivelig nedgang i befolkningen ellers, og om fortidens gufs som i dag gjør seg gjeldende. En ny rapport utarbeidet av Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry ved Universitetet i Tel Aviv viser at økningen av vold mot jøder i Tyskland har økt med 70 % i 2018 sammenlignet med året før. Og antisemittismen ser ikke ut til å være begrenset til «triangelet ytre venstre, ytre høyre og radikale islamister», men det aksepteres oftere og har blitt vanligere.⁵⁸⁹ Spørsmål som tvinger seg frem er hvilke forestillinger om

⁵⁸⁹ <https://www.dagen.no/Nyheter/2019-05-02/Rapport-Vold-mot-j%C3%B8der-%C3%B8ker-kraftig-i-Vest-Europa-748703.html> 13.05.2019 kl.16:46

jødene som nå ligger til grunn og finnes det noen pekepinn på hvilke miljøer som mobiliserer ny antisemittisme. Uttalelsen fra ministerpresident i Nordrhein-Westfalen, Armin Laschet, virker alarmerende. I tillegg er det avdekket at motivet til drapsmannen ved synagogen i Pittsburgh hadde en oppfatning om at jødene hjalp flyktninger inn i USA.⁵⁹⁰ Er forståelsen av jødene som de «skyldige» og «nasjonsfiendtlige», en underliggende strømning i den vestlige kultur, og er den igjen i ferd med å dukke opp?

⁵⁹⁰ <https://www.dagen.no/Nyheter/2019-03-02/Europas-j%C3%B8der-opplever-mer-antisemittisme-722821.html>
13.05.2019 kl.17:01

Kilder og Litteratur

Kilder:

Aftenpostens morgen og aftenutgaver og A-magasinet fra årgangene 1930-1948 hentet fra Aftenpostens arkivtjeneste på internett *Aftenposten arkiv**, og Nasjonalbibliotekets digitale og mikrofilm arkiv.

Litteratur:

Aasbø, Martin. (2018). *"Norge vokn op!": Syv norske aktørers fortolkning og bruk av «Sions vises protokoller 1920-1945*. Masteroppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

Austad, Torleiv. Berge, Ottar. Ulstein, Jan Ove. (2012). *Dømmekraft i Krise? Holdninger i kirken til jøder, teologi og NS under okkupasjonen*. Trondheim. Akademia forlag.

Bangstad, Sindre. Døving, Cora Alexa. (2005). *Hva er rasisme?* Oslo. Universitetsforlaget

Beller, Steven. (1995). *Vienna And The Jews 1867-1938 a cultural history*. New York. Cambridge University Press.

Bibelen (2011), Oslo: Bibelselskapet.

Brattelid, Kristen. (2004). *Et antisemittisk livsprosjekt*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

Brenner, M. Flumenbaum, C-A. Nachama, A. Schoeps, JH. Schütz, CC. Simon, H. (Red.). (2001). *Jews in Berlin*. Berlin. Henschel Verlag.

Bruknapp, Dag Olav. (1972). *Nasjonal Samling og rasespørsmålet 1933-49*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Bergen.

* Aftenpostens Arkiv - <https://kundeportal.aftenposten.no/produkt/aftenposten-arkiv/> hentet 04/5-2019 (krever innlogging)

Bruland, Bjarte. (2017). *Holocaust i Norge*. Oslo. Dreyers forlag.

Christensen, Sunde Olaf. (1998). *Jøder og Gojim. Mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

Clausen, H.P. (1962). *Aviser som historisk kilde*. Århus. Nielsen Lydiches Bogtrykkeri.

Dahl, Ottar. (2002). *Grunntrekk i Historieforskningens metodelære*. Oslo. Universitetsforlaget

Dahl, Hans Fredrik. (2004). *Mediehistorie – Historisk metode i mediefaget*. Oslo. Damm og søn.

Davidson. (1960). *Høyres aviseiere i 25 års samarbeid – 1935-1960*. Norsk Høirepresse.

Eisenberg L. R. (2004). *The JPS guide to jewish traditions*. Philadelphia. The Jewish Publication Society.

Emberland, T. (2009). *Antisemittismen i Norge 1900-1940*. Eriksen, Trond Berg. Harket Håkon & Lorenz, Einhart. *Jødehat antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo. Cappelen Damm AS.

Eriksen, Trond Berg. Harket Håkon & Lorenz, Einhart. (2009). *Jødehat antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo. Cappelen Damm AS.

Eriksen, Hylland Thommas & Sajjad, Torunn Arntsen. (2015). *Kulturforskjeller i praksis*. Oslo. Gyldendal akademisk.

Foskum, K. (2005). *Nationen og antisemitismen: en undersøkelse av avisa Nationens holdning ovenfor jøder i perioden 1926-1938*. Hovedoppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo

Friedländer, Saul. (1997). *Nazi Germany and the jews – the years of persecution*. London. The orion publishing group.

Gilman, S. (1991). *The Jewish Body*. New York. Routledge.

Roll-Hansen, Nils. (1980). *Den norske debatt om rasehygiene*. Historisk tidsskrift 1980 nr.3. side 259

Hitler, Adolf. (1999). *Mein Kampf*. Matiner books/Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

Hjeltnes, Guri. (1990). *Avisoppjøret etter 1945*. Oslo. Aschehoug.

Hoeland, Johan. E. Bolin, Fredrik. Th. Kluge, Rolf. Seip, Helge. Clemet, Kristin. Ottar Julsrud. (Red.). (1992). *Presse med mening*. Askim. Østfold trykkeri A/S.

Johansen, Per Ole. (1984). *Oss selv nærmest*. Drammen. Gyldendal Norske Forlag.

Johnson, Paul. (1988). *A History of the Jews*. Harper & Row. USA

Joesten, Joachim. (1939). *Denmarks Day Of Doom*. The Camelot Press Ltd. London

Kjeldstadli, Knut. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo. Universitetsforlaget

Kjørven, Einar (2004). *Den Norske Israelsmisjons syn på jødene i tidsrommet 1918-1942*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Oslo.

Kokkvoll, Arne (1957). *Johs. Nesse, en konservativ pressetalsmann*. Chr Schibsted forlag. Oslo

Laskier, Michael M. (1994). *North-African jewry in the twentieth century*. New York. New York university press.

Lorenz, Einhart. (1992). *Exil in Norwegen*. Baden-Baden

Kreutzmüller, Christoph. Wildt, Michael. Zimmermann, Moshe. (Red.). *Volks-Wirtschaft, Racism and Economy in Europe between the wars (1918-1939/45)*. Newcastle. Cambridge

Scholars Publishing.

Kværne Gunder. (1973). *Samfunnsøkonomi*. Oslo. Bedriftsøkonomens forlag.

Mendelssohn, Oskar. (1987). *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år: B 1 (1660-1940)*. Universitetsforlaget, Oslo.

Mendelssohn, Oskar. (1987). *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år: B 2 (1940-1985)*. Universitetsforlaget, Oslo.

Monsen, Arve. (1997). *Politisk biologi*. Senter for teknologi og menneskelige verdier, universitetet i Oslo.

Myhre, Jan Eivind. (2014). *Historie-en introduksjon til grunnlagsproblemer*. Pax forlag a/s. Oslo

Ottesen, R. Røssland, L A. Østbye , H. (2012). *Norsk Pressehistorie*. Oslo. Det Norske Samlaget.

Ottesen R. (bindred). (2010). *Parti presse og publikum 1880-1945*. Bd, 2 i H.F, Dahl (red.). Norsk presses historie 1660-2010. Oslo. Universitetsforlaget.

Pulzer. Peter. (1988). *The Rise of political anti-semitism in Germany & Austria*. Harward University press. Cambridge, Massachusetts.

Rasmussen, Tarald. Thommassen, Einar. (2002) *Kristendommen, en historisk innføring*. Oslo. Universitetsforlaget.

Sachar, Howard M. (1992). *A History of the Jews in America*. New York. Alfred A.Knopf.

Samovar, Larry A. Richard E. Porter. Edwin R. McDaniel. (Red.). (2010). *Communication between cultures, international edition*. Boston. Macmillian Publishing Solutions.

Sande Robin. (2008). *"ja takk, begge deler" en analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937*. Masteroppgave i statsvitenskap ved universitetet i Oslo.

Simonsen, K, B. (2009). *Den store jødebevegelse – Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925*. Masteroppgave i historie, Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo

Stugu, Ola Svein. (2012). *Norsk historie etter 1905. Norge*. Det Norske Samlaget.

Sund, Lars Lyngstad. (2014). *Aftenposten og «jødene». En undersøkelse av holdninger til jøder uttrykt i Aftenposten fra 1920-1925*. Masteroppgave i Historie ved institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

Toftesund, Richard Andre. (2001). *"da alt folket skulle tro løgnen" Haldis Neegård Østbye: Antisemittisk ideolog i Nasjonal Samling*. Hovedoppgave i historie ved universitetet i Bergen.

Tosh, John. (2015). *The pursuit of History aims, methods and new directions in the study of history*. New York. Routledge.

Valaker, Tormod. (1999). «litt fascisme Hr. statsminister». Historien om den borgerlige pressen og fascismen. Forum Aschhoug. Oslo.

Vital, David. (1999). *A people apart: the jews in Europe, 1789-1939*. Oxford University Press.

Vranic, Danijel. (2012). *Vidkun Quislings Nordiske Rase*. Masteroppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

Wasberg Christie, Gunnar. (2016). *Aftenposten i hundre år 1860-1960*. Oslo. Chr. Schibsted forlag.

Internettsider:

Adl.org

Aftenposten.no

Austria-forum.org

Dagsavisen.no

Haaretz.com

Jpost.com

Nytimes.com

Runeberg.org

Snl.no

Dagen.no